

ΕΤΑΙΡΕΙΑ Ο "ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ,"

**Η ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ
ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΤΗΣ ΕΘΝΕΓΕΡΣΙΑΣ**

(1770 - 1821)

ΥΠΟ ΧΡΗΣΤΟΥ ΚΟΥΥΛΛΟΥ

ΙΑΤΡΟΥ

(Ανατύπωσις ἐκ τοῦ «Ἑλληνισμοῦ»)

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΤΡΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Σ. ΓΑΛΗΝΑΚΗ
1929

533

10

7133

Η ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΤΗΣ ΕΘΝΕΓΕΡΣΙΑΣ (1770 - 1821)

ΥΠΟ ΧΡΗΣΤΟΥ ΚΟΥΥΛΛΟΥ
ΙΑΤΡΟΥ

(Ανατύπωσις ἐκ τοῦ «Ἑλληνισμοῦ»)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Σ. ΓΑΛΗΝΑΚΗ

1928

ΛΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΤΡΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἐπόμενος τῇ παροτρύνσει τοῦ σεβαστοῦ φίλου μου κ. Νεοκλέους Καζάζη, καθηγητοῦ τοῦ ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου καὶ προέδρου τοῦ «Ἑλληνισμοῦ», προβαίνω εἰς τὴν ἐν δυνατῇ βραχυλογίᾳ ἐξιστόρησιν τῶν συμβαμάτων, τῶν λαβόντων χώραν κατὰ τὴν χρονικὴν περίοδον 1770-1821 ἐν Ἑλλάδι, καὶ ἰδίᾳ ἐν Πελοποννήσῳ, τῇ ἀκροπόλει τῆς Ἑλλάδος, κατὰ Στράβωνα, ἀρνούμενος τὰς πληροφορίας ταύτας ἐκ διαφορῶν ἱστορικῶν πηγῶν, ἡμεδαπῶν τε καὶ ξένων, κατὰ καιροὺς γραφειῶν ἐν τε βιβλίοις καὶ ἐν περιοδικοῖς συγγράμμασιν.

Οὐδαμῶς ἀμφιβάλλω, ὅτι οἱ γινώσκοντες τὴν ἐμὴν περὶ τὸ τοιοῦτον ἔργον ἀνεπάρκειαν θὰ συγχωρήσωσι τὴν τόλμην μου, ἀποδοτέαν μᾶλλον εἰς ἐθνικὸν ζῆλον ἢ εἰς ὀψιμον ἐπίδειξιν σοφίας ἀνυπάρκτου.

Μόνον ὁ πόθος, ὅπως φανῶ πρόθυμος ἐργάτης εἰς ὃ τι δῆποτε, ἔστω καὶ εἰς ἐλάχιστον, νὰ συντελέσω εἰς πλήρη συναρμογὴν καὶ ἐξιστόρησιν τῶν κατὰ καιροὺς μαστισάντων τὴν αἰωνόβιον Ἑλλάδα δεινῶν, μὲ ὤθησαν, ἵν' ἀναλάβω τὸ ὑπὲρ τὴν ἐμὴν δύναμιν ἔργον τοῦτο.

Βιβλιογραφία, ἥτοι πηγαί. Χριστοφόρου Περραιβοῦ, Ἀπομνημονεύματα πολεμικά. Ἐν Ἀθήναις 1836. **Μητροπολίτου Π. Πατρῶν Γερμανοῦ,** Ὑπομνήματα περὶ τῆς Ἐπαναστάσεως τῆς Ἑλλάδος (1820—22). **Σπυρίδωνος Τρικούπη,** Ἱστορία τῆς ἑλλ. Ἐπαναστάσεως. Ἐκδόσεις Β'. Ἐν Λονδίῳ 1860. Τόμ. 4. **Τὸ Σοῦλι** ὑπὸ Π. Α. Ἐν Ἀθήναις 1860. **Δ. Κουτσονίκα,** Ἱστορία τῆς ἑλλ. Ἐπαναστάσεως. Ἐν Ἀθήναις 1863. Τόμ. 2. **Ἀντωνίου Πρόκες—Ὅστιν.** Ἱστορία τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοῦ ὁθωμ. κράτους. Τμ. 2. Ἐν Ἀθήναις 1868. (Διπλωματικὴ ἱστορία). **Κ. Ν. Σάθα.** Χρονικὸν ἀνέκδοτον Γαλαξειδίου. Ἐν Ἀθήναις 1865. **Μιχ. Οἰκονόμου,** Ἱστορία τῆς ἑλλ. Παλιγγενεσίας. Ἐν Ἀθήναις 1873. **Παναγιώτου Χιώτη,** Ἱστορία τοῦ Ἰονίου Κράτους. Ἐν Ζακύνθῳ, 1874, **Χρ. Π. Κορύλλου,** Λόγοι πανηγυρικοὶ ἐπὶ τῇ 25ῃ Μαρτίου 1883 καὶ 1884, **Κ. Παπαρρηγοπούλου,** Ἱστορία τοῦ ἑλλ. ἔθνους, Τμ. 5. Ἐν Ἀθήναις 1887. Βίοι Πελοποννησίων ἀνδρῶν ὑπὸ **Φ. Φωτάκου.** Ἐν Ἀθήναις 1888. **Πολυζωΐδου** Παγκόσμιος ἱστορία. Τόμοι 4, ὑπὸ **Γ. Κρέμου.** Ἐν Ἀθήναις 1890. Ἱστορία τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος Ἰωάννου Καποδιστρίου ὑπὸ Τρύφωνος Εὐαγγελίδου. Ἐν Ἀθήναις 1883.

Περιοδικά : Ἑστία, Παρνασσός, Χλόη Πατρῶν.

Ὁ Ἀρματωλισμὸς ἐν Πελοποννήσῳ, ὑπὸ Τάκῃ Κανδηλώρου, ἐν Ἀθήναις 1924, Ν. Γ. Πολίτου Ἐγκυκλοκαιδικὸν Λεξικόν.

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΛΩΣΙΝ

Οἱ Ἕλληνες, ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς ἀλώσεως τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ τῶν Τούρκων, (1453) καὶ πρότερον ἔτι, διηρέθησαν εἰς τρεῖς μεγάλας μοῖρας.

Καὶ ἡ μὲν *πρώτη*, ἡ τῶν *λογίων* καὶ *εὐπόρων*, ἔλαβε τὴν εἰς τὴν Ἑσπερίαν ἄγουσαν, φεύγουσα τὰ δεινὰ τῆς δουλείας. Ἐκεῖ δέ, μεταβάντες, ἐφώτισαν τὸν κόσμον διὰ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ μεταλαμπάδευσαν σοφίαν καὶ τέχνην δι' ἅπαντας τοὺς βιωτικούς κλάδους, οὕτω δὲ συνετέλεσαν εἰς τὴν *Ἀναγέννησιν* (Renaissance) τῆς Δύσεως, ἣτις ἤρξατο ἀπὸ τῆς 14ης ἐκατονταετηρίδος, διὰ τῆς κατισχύσεως τοῦ πνεύματος τῆς ἑλληνικῆς καὶ ρωμαϊκῆς ἀρχαιότητος, διὰ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας ἀπὸ τοὺς Ἱερεῖς τῆς Δύσεως, καὶ ἐν γένει ἐπεξήτησε τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ νέας ὁδοῦ.

Οἱ Ἕλληνες συνετέλεσαν τὰ μέγιστα εἰς τοῦτο, διότι πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἀλωσιν τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ τῶν Τούρκων κατέφευγον εἰς τὴν γειτονικὴν Ἰταλίαν καὶ μετήνεγκον ἐκεῖ ἐκ Κ)πόλεως παντοίας ἐπιστημονικὰς γνώσεις καὶ τεχνικὰς βελτιώσεις, ἐκόμεζον δὲ μεθ' ἑαυτῶν τὰ ἀριστουργήματα τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας, ὧν ἐγένοντο ἐν τῇ ξένῃ διδάσκαλοι καὶ μεταφρασταί. Ἐκεῖ διέδωκαν τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν καὶ γλῶσσαν διὰ τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, οὓς μετέφερον ἐν χειρογράφοις, ἐκτυπωθεῖσι κατόπιν ἐν βιβλίοις, μετὰ τὴν σύγχρονον σχεδὸν ἀνακάλυψιν τῆς διὰ κινήτων στοιχείων τυπογραφίας ὑπὸ τοῦ Ἰω. Γουτεμβέργιου, (1450)

Ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας ἀπὸ τῶν ἱεροκρατικῶν τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας δογμάτων, ἡ ἐλευθερία τῆς ἀτομικῆς σκέψεως ἀπὸ τῶν ἐπικρατούσων κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα προλήψεων καὶ δεισιδαιμονιῶν, κατώρθωσαν, ἵνα ἡ *Ἀστρολογία*, δηλ. ἡ ἐπιστήμη, δι' ἣς προεγνωρίζοντο τὰ συμβησόμενα τῷ ἀνθρώπῳ ἐκ τῆς κινήσεως τῶν ἀστέρων ἐν τῷ Οὐρανῷ, νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν *Ἀστρονομίαν*, ἡ *γοητεία* εἰς τὴν ἱατρικὴν ἐπιστήμην, ἡ *Μαγεία* εἰς τὰς φυσικὰς Ἐπιστήμας. Ταῦτα ἦσαν τὰ πρῶτα ἀποτελέσματα τῆς εἰς τὴν Δύσιν διαδόσεως τῆς ἑλληνικῆς σοφίας διὰ τῶν φυγάδων Ἑλλήνων.

Αἱ δὲ δι' ἀνασκαφῶν ἀποκαλύψεις τῶν ἑλληνικῶν καὶ ρωμαϊκῶν ἀρχαιοτήτων καὶ ἡ ἀναζήτησις ἐν ταῖς κρύπταις τῶν μοναστηρίων πολυτίμων χειρογράφων τῶν ἀρχαίων ποιητῶν καὶ λογογράφων ἀπεκάλυψαν εἰς τὸν κόσμον παντοίας ἐπιστημονικὰς γνώσεις.

Τὸ πρῶτον μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς τυπογραφίας ἐκτυπωθὲν ἔργον ἐν Μιλάνῳ (1476) ἦν ἡ Γραμματικὴ τοῦ Λασκάρεως, διδασκάλου τῆς θυγατρὸς τοῦ

Δουκὸς τοῦ Μιλάνου Φραγκίσκου Σφόρτσα, χάριν τῆς ὁποίας καὶ τὴν ἔγραψε. Κατόπιν δὲ ἐτυπώθησαν ἀλληλοδιαδόχως τὰ διάφορα συγγράμματα τῶν τε ἀρχαίων καὶ νεωτέρων Ἑλλήνων συγγραφέων ἐκ χειρογράφων, διατηρηθέντων καὶ ἐπιμελῶς ἀντιγραφέντων ὑπὸ χαλκεντέρων καὶ εὐρημαθῶν Μοναχῶν ἰδίως.

Ἐν Ἑνετίᾳ, ἔνθα ἐνεκατέστη μέγας ἑλληνικὸς συνοικισμὸς, ἀνηγέρθη καὶ ὁ ὀνομαστὸς ὀρθόδοξος ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου μετὰ σχολείου καὶ κατοικίας τοῦ τε ἱερέως καὶ τῶν ἄλλοθεν προσλαμβανόμενων διδασκάλων, ἰδρύθη δὲ ἑλληνικὸν τυπογραφεῖον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐξετυπώθησαν κατὰ καιροὺς ἅπαντα τὰ ἐκκλησιαστικά ἡμῶν βιβλία, ὡς καὶ πολλὰ ἱστορικά καὶ φιλολογικά. Ὅτε περικαλλὲς ναὸς καὶ τὸ τυπογραφεῖον σώζονται ἔτι καὶ νῦν.

Τῆς Κοινότητος ταύτης πρόϊστατο ἀπὸ τῆς 16ης ἑκατονταετηρίδος πατριαρχικὸς Ἐξουρχος, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Φιλαδελφείας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας· διότι ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία μετήνεγκε τὴν ἀρχιερατικὴν τοῦ Φιλαδελφείας προεδρείαν εἰς τὸν ἐν Ἑνετίᾳ ναὸν τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Οὗτος ἔφερε τὴν εἰκόνα καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ἐν τῇ Ἑνετίᾳ καὶ πάσαις τῆς Δαλματίας ταῖς ὀρθόδοξοις Ἐκκλησίαις. Εἰς αὐτὸν δέ, ὡς φαίνεται, ὑπήγοντο ὡσαύτως καὶ πᾶσαι αἱ κατὰ τὴν λοιπὴν Ἰταλίαν ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι, ἰδίως αἱ ἐν Ἀγκώνῃ, Μεσσήνῃ, ὡς καὶ ἡ ἐν Μελίτῃ ὑπὸ τῶν προσφύγων ἰδρυθεῖσα Ἐκκλησία.

Οἱ πλεῖστοι τῶν εἰς τὴν Δύσιν καταφυγόντων Ἑλλήνων προσελήφθησαν ὡς διδάσκαλοι τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν τε δημοσίοις διδαστηρίοις καὶ ἐν οἴκοις εὐπατριδῶν ἀστῶν, καὶ ἡγεμόνων ἔτι. Ἐκτοτε δὲ ἐπλουτίσθησαν καὶ τὰ Λεξικά τῆς Δύσεως ἐν γένει διὰ πολλῶν χιλιάδων ἑλληνικῶν λέξεων.

Οἱ τοιοῦτοι ἔδωκαν ἐκεῖ ἀφορμὴν, ὡς προεῖρηται, εἰς ζήτησιν τῆς ἑλληνικῆς καὶ ρωμαϊκῆς ἀρχαιότητος καὶ φιλολογίας, ἐξ ἧς ἐφωτίσθησαν οἱ ἐν σκότει διατελοῦντες, μηδὲ τῶν ἡγεμόνων καὶ λογίων ἐξαιρουμένων.

Οἱ δὲ ἐκ τῶν φυγάδων πρὸς ἐμπορίαν ῥέποντες ἐπεδόθησαν εἰς τὸν κλάδον τοῦτον καὶ διέπρεψαν. Οὗτοι, ἀπύθησαν ῥισαντες ἱκανὸν πλοῦτον, δὲν ἐλησμόνησαν τὴν γενέτειραν, ἀλλὰ κατὰ καιροὺς ἐχρησιμοποίησαν τὸν κτηθέντα πλοῦτον εἰς ἀνέγερσιν διδαστηρίων ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν πατρίδι, ἢ καὶ ἐν τῇ ὅλῃ πατρίδι, εἰς ἀνέγερσιν καὶ ἀνακαίνισιν ναῶν, εἰς ἐπίρρωσιν τῶν ἐθνικῶς ἐργαζομένων μονῶν, εἰς τὸν σχηματισμὸν καὶ πλουτισμὸν βιβλιοθηκῶν κατὰ τόπους δι' ἀποστολῆς βιβλίων, ἑλληνικῶν ἢ καὶ ξενογλώσσων, εἰς τὴν ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ ἐκπαίδευσιν ἐπιμελῶν καὶ ἡθικῶν νέων, μορφουμένων ἐπαρκῶς καὶ ἀποστελλομένων εἴτα εἰς τὰς ἑαυτῶν πατρίδας ὡς διδασκάλων καὶ ἱατρῶν, μὴ παραμελοῦντες ἐν ἱκανῷ μέτρῳ καὶ τὴν λατρείαν τοῦ Ἄρεως διὰ τῆς ὑποσηρίξεως τῆς ἐνόπλου ἰδίως *ναυτιλίας*, τοσαύτας προσενεγκούσης εἰς τὴν πατρίδα ὑπηρεσίας ἐν καιρῷ τῷ δέοντι καὶ κατὰ τὸν ἱερὸν ἡμῶν ἀγῶνα, ὡς καὶ τῶν *Ἀρματωλῶν*, τῶν εὐελπίδων ἐκείνων μαχητῶν, τῶν διατηρησάντων ἐπὶ τῶν ὁρέων τὸ ἄσβεστον τῆς ἐλευθερίας πῦρ.

Ἡ δὲ *δευντέρα*, ἡ ἀποτελουμένη ἀπὸ τοὺς ἀνυποτάκτους καὶ ἀκίμους πατριώτας, διαμαρτυρομένη, ἀνῆλθεν ἐπὶ τῶν ἀπροσίτων βράχων ἐνοπλος καὶ ἀσκουμένη περὶ τὰ πολεμικά, ἐπροσέτατευσε τοὺς εἰς τὰ πεδινὰ μέινοντας καὶ δουλεύοντας εἰς τοὺς Τούρκους ἀπὸ πάσης ἀδικίας καὶ ἀγριότητος αὐτῶν ἐπὶ τέσσαρας ὅλους αἰῶνας.

Ἐκεῖ ἐπὶ τῶν ὁρέων, ὧς ἐν στρατιωτικαῖς σχολαῖς, ἐξεπαιδεύοντο οὗτοι εἰς τὴν πολεμικὴν τέχνην, κατερχόμενοι δ' ἐκάστοτε εἰς τὰ δουλεύοντα πεδινὰ τμήματα τῆς χώρας ἐτιμώρουν ἀνηλεῶς τοὺς παρεκτρεπομένους τυράννους καὶ ἀνεπτέρουν τὸ φρόνημα καὶ ἐνίσχουν τὰς ἐλπίδας τῶν δουλευόντων, ὅτι ἐλεύσεται ἡμέρα ἀπολυτρώσεως.

Ὅτε δὲ ἀνέτειλεν ἡ κλητὴ καὶ ἁγία ἡμέρα τῆς ἀναστάσεως τοῦ γένους, πρῶτοι ἐκείνοι κατῆλθον τῶν ὁρέων, τὴν λαμπάδα τῆς ἐλευθερίας ἐν χερσὶ φέροντες, δι' ἧς ἤναψαν τὴν μεγάλην πυραϊὰν καὶ ἔσπασαν τὰς ἀλύσεις τῆς δουλείας μικροῦ μὲν μέρους τῆς δουλευούσης πατρίδος, ἱκανοῦ ὅμως ὅπως, σὺν Θεῷ, καὶ τὴν λοιπὴν ἱερὰν ἐλληνικὴν γῆν ἀπαλλάξῃ τοῦ ζυγοῦ τῆς μακραιώנוς δουλείας καὶ ὃ περ ὄντως κατὰ τὸ πλεῖστον συντελέσθῃ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν. Ἡ ἄγρυπνος δὲ φροντίς τῶν Πανελλήνων σὺν τῷ χρόνῳ θὰ ὁλοκληρώσῃ τὸν πόθον τῆς εἰς ἓν ὅλον ἀποκαταστάσεως τοῦ Γένους ἡμῶν.

Ἡ δὲ *Τρίτη*, ἡ ἀποτελουμένη ὑπὸ τῶν κατοικούντων τὰ χθαμαλὰ καὶ ἐπίπεδα, ἔμεινεν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας καὶ ὑπέστη ἅπαντα τὰ δεινὰ αὐτῆς μεθ' ὑπομονῆς καὶ καρτερίας, πεποιθυῖα ἐπὶ τὴν θείαν ἀντίληψιν.

Οἱ Τοῦρκοι, στίφη ἔνοπλα, ἀλλ' ὀκνηρὰ καὶ ὑπερφίαλα, ἀνίκανα δὲ πρὸς καλλιέργειαν γαιῶν κτλ., ἵνα ὑπηρετῶνται κάλλιον ὑπὸ τῶν δουλωθέντων, ἐν ἀρχῇ περιεποιήθησαν αὐτοὺς, παρασχόντες αὐτοῖς προνομίας, ἀναλόγους πρὸς τὰς ἕξεις αὐτῶν καὶ οὕτω τοὺς ἐνεθάρρουναν.

Πιστοὶ οἱ Ἕλληνες πρὸς τε τὰ ἐθνικὰ αἰσθήματα καὶ ἀφωσιωμένοι εἰς τὴν θρησκείαν, ἔμειναν πεποιθότες μετὰ πίστεως καὶ ἐλπίδος εἰς τὴν θείαν ἀντίληψιν, ἐξαγοραζόμενοι δὲ τὸν καιρὸν δὲν ἀπηλπίζοντο, ἀλλ' ἀπέβλεπον εἰς τοὺς ἐπὶ τῶν ὁρέων καταφυγόντας ὧς προστάτας καὶ τιμωροὺς τῶν τυράννων αὐτῶν.

Οἱ δὲ Τοῦρκοι, μετὰ τὴν παρέλευσιν τῆς πρώτης αὐτῶν ἀγριότητος καὶ ἐκ τοῦ φόβου τῶν ὁρειῶν ἐπιλέκτων, ἐφέροντό πως ἐπιεικέστερον πρὸς τοὺς ἀγρότας, πεποιθότες ὅτι, μετὰ τὴν κατάληψιν καὶ ὀχύρωσιν ἀπάντων τῶν φρουρίων καὶ τῶν μεγάλων πόλεων, ἔχον ἀρκούντως στερεωθῆ ἔν τῷ τόπῳ.

Ὁ Θεὸς τῆς Ἑλλάδος ἐφώτισε τὸν κατακτητὴν Μωάμεθ Β' καὶ ἀπέδωκε τὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν εἰς τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος, ἐκ μίσους πρὸς τοὺς Καθολικοὺς καὶ ἵνα μὴ δώσῃ ἀφορμὴν εἰς τοὺς κατακτηθέντας νὰ ποθήσωσι τὴν μετὰ τῶν Φράγκων ἔνωσιν, πρὸς οὓς εὐρίσκοντο εἰς διαρκῆ σχεδὸν πόλεμον οἱ Τοῦρκοι.

Ὁ Μωάμεθ λοιπόν, μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κ)πόλεως, περὶ τὰ τέλη τοῦ 1453 ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1454, ἔχων ἀκούσει πολλὰ περὶ τοῦ διδασκάλου Γεωργίου Σχολαρίου καὶ πληροφορηθεὶς τὴν πᾶρὰ τῷ ἐλληνικῷ λαῷ ἐξαίρετον ὑπὲρ αὐτοῦ εὐνοίαν καὶ ἐπιρροήν, ἀνεζήτησεν αὐτὸν καὶ τὸν εὗρεν ἐν τινὶ κώμῃ περὶ τὴν Ἀδριανούπολιν, αἰχμάλωτον ἐνὸς τῶν Ὀσμανιδῶν μεγιστάνων, καὶ τὸν ἐκάλεσεν εἰς Κ)πολιν, ἐνθα ἦλθε καὶ αὐτὸς τὸ γ' ἔτος μετὰ τὴν ἄλωσιν, διαμένων ἕως τότε ἐν Ἀδριανουπόλει.

Πεισθεὶς ἐκ διαφόρων συνδιαλέξεων περὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἀνδρός, διέταξε νὰ προχειρισθῇ κατὰ τὰ κεκανονισμένα *Πατριάρχης τῶν Ρωμαίων*, ὧς τότε ἐλέγοντο ἅπαντες οἱ ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τῶν Πατριαρχείων ὑπαγόμενοι ὁρθόδοξοι Χριστιανοὶ τῆς Ἀνατολῆς, Ἕλληνες, Ἀλβανοί, Βούλγαροι, Σέρβοι, Δάκες καὶ

Σλαῦοι, ὧς καὶ οἱ Ἀρμένιοι, δι' ὃ περ καὶ ὁ Πατριάρχης ἐκαλεῖτο *Ἑθνάρχης*, ὃ ἐστὶν ὑπέρτατος, οὐ μόνον ἐκκλησιαστικός, ἀλλὰ καὶ ἐν πολλοῖς πολιτικός τοῦ ἔθνους ἄρχων.

Ὁ Πατριάρχης τῆς Κ)πόλεως ἦν ὁ παρὰ τοῦ Θεοῦ δοθεὶς τῷ Ἑλληνισμῷ ἄρχων· ἦτο, κατὰ τὸν Πρόκας—Ὅσθεν, ὁ *δέσμιος* αὐτοῦ *βασιλεὺς* ἐν μέσῳ *δεσμοῦ* λαοῦ.

Κατὰ τὴν πατριαρχικὴν ἱστορίαν οἱ ἄνθρωποι προσεκύνουν τὸν Πατριάρχην ὧς *αὐθέντην* καὶ *βασιλέα*.

Ἡ ἐκλογὴ καὶ ἡ κύρωσις ἐγένετο σχεδὸν κατὰ τὰ ἐπὶ τῶν προτέρων βασιλέων ἀνέκαθεν κεκανονισμένα, ἀλλ' οὐχὶ ἐν τῷ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ὃν οἱ Τοῦρκοι εἶχον μεταβάλῃ εἰς Τζαμί, ἀλλ' ἐν τῷ ἐπίσης περιβλέπτῳ ναῷ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, ὃν καὶ τοῦτον κατόπιν μετέβαλον εἰς Τζαμί, τὸ ὀνομαστὸν *Καχριέ Τζαμί*, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ ἐκάστοτε νέος Σουλτᾶνος μετέβαινε καὶ περιεζωννύετο ὑπὸ τοῦ Σεΐτου—Ἰσλάμ τὴν αὐτοκρατορικὴν σπάθην.

Εἰς τοὺς ἁγίους Ἀποστόλους συνῆλθον οἱ μετὰ τὴν ἄλωσιν περισωθέντες κληρικοί, ἄρχιερεῖς κτλ. οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς πατριαρχικῆς αὐλῆς καὶ ὁ λαὸς καὶ ἐχειροτόνησαν Πατριάρχην τὸν Γεώργιον Σχολάριον, μετονομασθέντα Γεννάδιον Β΄.

Ὁ Σουλτᾶνος προσεκάλεσέ τὸν νέον Πατριάρχην νὰ συγγευματίσῃ καὶ συνομιλήσῃ· προσελθόντα δὲ ὑπεδέξατο μετὰ μεγάλων τιμῶν, πολλὰς ἀπονεύμας αὐτῷ ἐνδείξεις τιμητικὰς.

Κατὰ τὴν ἐκ τῶν ἀνακτόρων ἀναχώρησιν αὐτοῦ ὁ Σουλτᾶνος τῷ προσέφερεν ἰδίᾳ χειρὶ καὶ τὸν παρεκάλεσε νὰ δεχθῇ *δεκανίκιον*, (βοκτηρίαν), χρυσοῦν, διὰ λίσθων πολυτίμων καὶ μαργαριτῶν κεκοσμημένον, ὅπως πρότερον ἔπραττον καὶ οἱ βασιλεῖς, ὧς σύμβολον τῆς ἐξουσίας, ἣν ἐλάμβανεν ὡς ἀρχηγὸς τῆς πίστεως.

Ἐπειτα κατήλθε μετ' αὐτοῦ μέχρι τῆς αὐλῆς τῶν ἀνακτόρων, ἐν ἣ ἦτο ἔτοιμος ἵππος ἐκλεκτός, πολυτιεστάτα ἐπιστρωμένος, ὅπως καὶ ἐπὶ βασιλέων, ὁ δὲ Σουλτᾶνος ἐβοήθησεν αὐτὸν ἵνα ἐπιβῇ καὶ διέίαξεν ἅπαντας τοὺς ἄρχοντας τῆς αὐλῆς νὰ συνοδεύσωσιν αὐτὸν ἐν παρατάξει, προπορευόμενοι καὶ ἐπόμενοι, μέχρι τοῦ ναοῦ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, ὅπως καὶ ἐπὶ βασιλέων ἐγένετο.

Εἶτα διὰ βερατίου, οἶονεὶ χρυσοβούλλου, ἐκανόνισέ τὰ δικαιώματα καὶ πρόνομια τοῦ Πατριάρχου, ὅτι δηλ. εἰς τὸν Πατριάρχην προσήκει ἡ ὑπερτάτη διοίκησις ὅλων τῶν ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν Μοναστηρίων, ὅτι δύναται, κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ κρίσιν, νὰ καθαιρῇ ἄρχιερεῖς, ἡ δὲ Πύλη, τῇ προτάσει του, ὀφείλει νὰ ἐκδίδῃ τὰ ἀπαιτούμενα φερμάνια· ὅτι εἶνε ὁ ἴππατος ποινικὸς δικαστὴς ἅπαντος τοῦ κλήρου, τὴν δὲ σύλληψιν τῶν κατηγορουμένων ἐκτελεῖ ἡ Πύλη, τῇ συναινέσει τοῦ Πατριάρχου· ὅτι ἐπιτρέπεται τῇ χριστιανικῇ Ἐκκλησίᾳ ἡ κατοχὴ ὅλων τῶν εὐκτηρίων οἰκῶν, νέοι ὅμως δὲν δύνανται ν' ἀνοικοδομηθῶσι καὶ ὅτι οὐδεὶς δύναται νὰ καταναγκασθῇ ἢ ἀσπασθῇ τὸν Ἰσλαμισμόν.

Διὰ τοῦ αὐτοῦ βερατίου ἐπετρέπετο αὐτῷ, ὧς καὶ πρὸς τοὺς λαϊκοὺς, δικαστικὴ καὶ διοικητικὴ διαδικασία οὐ μικρά.

Αὐτῷ προσήκει πᾶσα ἀπολύτως ἐπὶ γαμικῶν καὶ ὅλων τῶν ἀστικῶν διαφορῶν κρίσις, ὥσας οἱ διάδικοι Χριστιανοὶ ὑπέβαλλον αὐτῷ.

Ἐδικαιοῦτο νὰ φορολογῇ χάριν τῶν τῆς Ἐκκλησίας ἀναγκῶν τόν τε κλῆρον καὶ τοὺς λαϊκοὺς καὶ συντηρῇ ἀστυνομικοὺς φύλακας (Ζαπτιέδες).

Ἔτι δὲ ὅτι ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία διατηρεῖ τὰ κτήματα αὐτῆς καὶ τὴν ἐλευθέραν αὐτῶν διαχειρίζειν ὅτι ὁ Πατριάρχης καὶ ὁ κλῆρος εἶνε ἀφορολόγητοι διὰ τὰ κτήματα ταῦτα, ὁ δὲ Πατριάρχης ἰδίως ἐλεύθερος παντὸς δοσίματος, ἐξαίρεσει ὅμως ὠρισμένων τελῶν. Ἔδωκε δὲ καὶ προστάγματα ἐγγράφως τῷ Πατριάρχει, ἵνα μηδεὶς αὐτὸν ἐνοχλήσῃ ἢ ἀντιτείνῃ αὐτῷ, ἀλλ' εἶναι αὐτὸν **ἀνατίον** καὶ **ἀφορολόγητον** ἀπὸ παντὸς τέλους καὶ δόσεως· ἐλεύθερος ἔσεται αὐτός τε καὶ οἱ μετ' αὐτὸν Πατρίάρχαι εἰς τὸν αἰῶνα. Ὅμοίως καὶ πάντες οἱ ὑποτεταγμένοι αὐτῷ ἄρχιερεῖς. Αἱ δὲ χριστιανικαὶ Ἐκκλησίαι μηδέποτε ἐπὶ οὐδεμιᾷ προφάσει ἡδύναντο νὰ μεταβληθῶσιν εἰς Τζαμία.

Πᾶς Χριστιανὸς ὑπεχρεοῦτο νὰ διαθέτῃ τὸ τρίτον τῆς περιουσίας του ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας, αἱ δὲ τοιαῦται διαθῆκαι ἦσαν ἀναγκαστικῶς ἐκτελεσταί. Ἀπαντες οἱ ἄρχιερεῖς εἶχον ἰδιάζουσαν δικαιοδοσίαν, κατηγορούμενοι μόνον ἐνώπιον τοῦ Διβανίου, συναινέσει τοῦ Πατριάρχου.

Τὸ βεράτιον ἀπεδίδετο ἕκτοτε εἰς ἕκαστον Πατριάρχην καὶ Ἑθνάρχην, διότι ἦτο καὶ ἀντιπρόσωπος καὶ προστάτης τοῦ ἔθνους παρὰ τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ καὶ ταῖς ξέναις Δυνάμεσι καὶ ἐτέλει εἰς ἄμεσον μετὰ τούτων ἀλληλογραφίαν, τὰς δὲ μετ' αὐτῶν σχέσεις διεξῆγεν ἡ ὑψηλὴ Πύλη διὰ τοῦ Ρεῖζ Ἐφέντη, ὑπουργοῦ δηλ. τῶν Ἐξωτερικῶν, ὅπως καὶ τὰς τοῦ κράτους ὑποθέσεις.

Ὁ ὀργανισμὸς τῆς πατριαρχικῆς Συνόδου ἔμεινεν ὁ αὐτός, οἷος καὶ πρότερον· οὕτω δὲ πολλὰ καὶ μεγάλα ἔπρ᾽ ἔτε τοῦ Πατριαρχείου, ἐν ταῖς ἐξωτερικαῖς μά-
λιστα αὐτοῦ σχέσεσι καὶ ἰδίᾳ πρὸς τὴν ἐνετικὴν κυβέρνησιν.

Ἐν ταῖς κήσεσι τῆς Ἑνετίας ὑπῆρχον τότε πολλαὶ χιλιάδες ὀρθοδόξων Χριστιανῶν· διότι ἐπὶ μακρὸν μὲν χρόνον ἐκυριάρχησεν αὕτη τῆς Κύπρου, τῆς Κρήτης καὶ κατὰ διαλείμματα τῆς Πελοποννήσου, εἴτε ἐν γένει, εἴτε ἐν μέρει, μέχρι τέλους δὲ διετέλεσεν ἄρχουσα τῆς Ἑπτανήσου καὶ τῆς Δαλματίας. Οἱ δὲ ἐν ἀπάσαις ταύταις ταῖς χώραις ὀρθόδοξοι Χριστιανοὶ δ ἐτέλεσαν ὑπὸ ἱεράρχας, ὑπαγομένους εἰς τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον. Ἀξιοσημείωτον δὲ εἶνε, ὅτι ἐν τῇ Συνθήκῃ, ἣν συνομολόγησεν ὁ κατακτητὴς πρὸς τὴν Ἑνετίαν τῷ 1454, ἐφρόντισε νὰ ὀρισθῇ ρητῶς, ὅτι «ὁ Πατριάρχης Κ)πόλεως θάλει διατηρῆσθαι ὅλα τὰ εἰσοδήματα, ὅσα ἐνέμετο ἐν ταῖς κατεχομέναις χώραις ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν, καθ' οὓς χρόνους ὑφίστατο ἔτι τὸ χριστιανικὸν κράτος».

Τὰ βεράτια ταῦτα παρεβιάσθησαν πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως ὑπὸ τε τοῦ ἰδίου κατακτητοῦ Μωάμεθ Β' καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, οὔτινες οὐδὲ τῆς ζωῆς αὐτῆς τῶν Πατριαρχῶν ἐφείσθησαν, ὧν τελευταῖον θῦμα ἦν ὁ πρωτομάργης τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας Γρηγόριος ὁ πέμπτος.

Πρὸς τοὺς λαϊκοὺς ἄρχοντας ὁ κατακτητὴς οὐδὲν ἐχορήγησε προνόμιον, ἀλλ' ὅμως ἐξ ἀνάγκης ἐχρησιμοποίησε πολλοὺς τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν τοῦ Κράτους αὐτοῦ ὑποθέσεων.

Πλὴν τοῦ στρατοῦ, εἰς ὃν διηνεκῶς ἡσχολοῦντο οἱ Τοῦρκοι, διὰ τὴν ἀδεξιότητα καὶ ἀμάθειαν αὐτῶν περὶ τὴν πολιτικὴν διοίκησιν, ἠναγκάσθησαν νὰ κα-

ταφύγων εἰς τὴν ἐμπειρίαν καὶ δεξιότητα τῶν κατακτηθέντων Ἑλλήνων πρὸς πλήρωσιν τῆς δημοσίας ταύτης λειτουργίας.

Οἱ Τοῦρκοι εἰς τοὺς λογαριασμοὺς αὐτῶν μετεχειρίζοντο *Τσίτουλαις*, (Λατινιστὶ *Schedula* ἢ *Scheda* = Σχέδη, σελίς, φύλλον), δηλ. τεμάχια ἐπιμήκη λεπτῶν ξύλων, εἰς τὰς γωνίας τῶν ὁποίων ἔκοπτον *χαράκια* διὰ σουγιά καὶ τὰ ἡρίθμουν κατόπιν πρὸς εὗρεσιν τῶν διαφόρων ποσῶν, ὡς ποιοῦσι καὶ σήμερον πολλοὶ ἀγροποιοὶ καὶ ἐν τοῖς χωρίοις οἱ ἀπαριθμηταὶ ἐποιοῦν ἄλλοτε. Ταῦτα ἐλέγοντο *Ραβασία*.

Τὸ ἀτελέστατον τοῦτο λογιστικὸν σύστημα ἀντικατέστησαν διὰ τῶν εἰδημόνων τῆς λογιστικῆς Ἑλλήνων. Ἀναλόγως ἐχρησιμοποιήθησαν καὶ οἱ *Γραμματικοί*, οἵτινες βαθμηδὸν διόκουν τὸ ὅλον βασίλειον.

Μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Βυζαντίου καὶ τὴν ἀναγνώρισιν, ὡς προεῖρηται, τοῦ Πατριάρχου Γενναδίου ὡς Ἑθνάρχου, ὡς καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τῆς Αὐλῆς τοῦ Σουλτάνου ἦτο ἡ ἑλληνική, διὰ τὴν ἀγροματωσύνην τῶν Τούρκων, ἦτις ἦτο τσαούτη, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ Σουλτᾶνοι ἠγνόουν τὴν γραφὴν τῆς γλώσσης αὐτῶν, ὡς μαρτυρεῖ ἡ προέλευσις τῆς ἐπισήμου σφραγίδος τοῦ Κράτους, τοῦ Τουρκικοῦ *Τουγρᾶ*.

Ὁ Σουλτᾶνος Μουράτ ἡ Ἀμουράτ Α' ἐν ἔτει 1365, νικήσας τὴν Δημοκρατίαν τῆς Ραγούζης καὶ ἀναλαβὼν αὐτὴν ὑπὸ τὴν προστασίαν του, συνῆψε τὸ *πρῶτον* ἐπίσημον συνθήκην μετὰ χριστιανικοῦ λαοῦ.

Προκειμένου δὲ νὰ υπογράψῃ τὴν συνθήκην ταύτην καὶ μὴ γνωρίζων γράμματα, ἐνέβαψε τὴν δεξιὰν αὐτοῦ παλάμην εἰς πινάκιον πλήρες μελάνης καὶ ἐπέθηκεν αὐτὴν ἐπὶ κεφαλῇς τοῦ ἐγγράφου, ἔχων συνηγμένους τοὺς τρεῖς δακτύλους, λιχανόν, μέσον καὶ παράμεσον, τοὺς δὲ ἀντίχειρα καὶ μικρόν, ἀφεστώτας.

Τὸ σημεῖον τοῦτο μιμηθέντες κατόπιν καλλιγράφοι, διεκόσμησαν καταλλήλως καὶ ἀπετέλεσαν τὸ σουλτανικὸν ἔμβλημα, τὸν *Τουγρᾶν*.

Πολλοὶ Ἕλληνες, ἡ ἑξομώσαντες, ἡ ἄλλως ὅπωςδὴποτε γεγόμενοι δεκτοὶ εἰς τουρκικὴν ὑπηρεσίαν, εἰσεχώρησαν εἰς τε τὰς τῆς Αὐλῆς καὶ τὰς ἄλλας δημοσίας ὑπηρεσίας, ὡς καὶ εἰς τὸν στρατόν. Καὶ Μέγας δὲ Βεζύρης ἐχρημάτισεν εἰς τῶν Παλαιολόγων, ἐξιλαμισθεὶς καὶ Μελέχ πασᾶς ὀνομασθεὶς, ὅστις καὶ ἀρχιστράτηγος διετέλεσεν.

Ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν διπλωματικὴν ὑπηρεσίαν ἐχρησιμοποίησαν τοὺς Ἕλληνας ὡς γλωσσομαθεῖς, γνώστας δὲ τῆς τουρκικῆς, περσικῆς καὶ ἀραβικῆς, ἃς ἐπίτηδες ἐξεμάνθανον.

Εἰς τὰς συνθήκας καὶ τὴν διπλωματικὴν ὑπηρεσίαν καὶ ἀλληλογραφίαν μετεχειρίζοντο τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν.

Καὶ πρὸ τῆς ἀλώσεως δὲ τῆς Κ)πόλεως οἱ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας Τοῦρκοι ἡγεμόνες συνέτασσον ἑλληνιστὶ τὰς διαπραγματεύσεις καὶ συνθήκας αὐτῶν πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς δυνάστας τῆς Κύπρου, Ῥόδου κτλ.

Ὁ κατακτητὴς Μωάμεθ Β' τὰ ἐν ἔτει 1481 μετὰξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς Ἑνετικῆς Δημοκρατίας ἀνταλλασσόμενα ἔγγραφα ἔστελλεν ἑλληνιστὶ γεγραμμένα.

Τούτῳ τῷ τρόπῳ ἠνεόχθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τῆς κατακτήσεως εὐρὺ στάδιον ἐνεργείας ὑπὲρ τῶν ἑλληνικῶν συμφερόντων εἰς τοὺς ἐπιφανεστάτους καὶ ἰκανωτά-

τους τῶν ἡμετέρων. Ἄλλ' ἐπειδὴ οἱ τοιοῦτοι, πλὴν ὀλίγων, ἀπεδήμησαν, ὡς προσέ-
ρηται, εἰς τὸ ἔξωτερικόν, τὰ πράγματα περιῆλθον ἐπὶ δύο ἑκατονταετηρίδας εἰς
χεῖρας ἀνθρώπων μετριωτάτων καὶ ἀφιλοτίμων.

Ἐκ τῶν ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν οἱ μόνοι μετασχόντες κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ
ἥττον τῶν δημοσίων πραγμάτων ἦσαν οἱ Καντακουζινοὶ καὶ οἱ Παλαιολόγοι· διότι
οὗτοι κατεῖχον τὰ πλεῖστα τῶν ἀξιωμάτων τῆς πατριαρχικῆς αὐλῆς κατὰ τὸν 15ον
καὶ 16ον αἰῶνα, ἔκαλοῦντο δὲ κληρικοί, καίτοι λαϊκοὶ ὄντες.

Τῆς τουρκικῆς διοικήσεως μετεῖχον οὕτως ὑποδεέστεροι ὑπάλληλοι, οἱ **Γραμ-
ματικοὶ** καὶ οἱ Δραγουμάνοι (Διερμηνεῖς).

Κατόπιν (1502) ἤρχισαν νὰ συντάσσωσι τὰς συνθήκας εἰς τουρκικὴν καὶ
ἑλληνικὴν γλῶσσαν, τῶν Τούρκων κησαμένων ποιᾶν τινα ἐμπειρίαν. Οἱ Τοῦρκοι,
δυσπιστοῦντες πρὸς τοὺς Ἕλληνας, προστίμων κατέπιν ὡς διερμηνεῖς ξένους, ἀρ-
νησιδρῆσκους, καὶ διὰ τοῦτο τὰ ἔγγραφα ἔπαυσαν νὰ γράφονται ἑλληνιστί, ἢ
ἐγράφεοντο κακοζήλως ἐν τῇ γλώσσῃ ταύτῃ.

Αἱ κακώσεις, ἃς οἱ Ἕλληνες εἶχον ὑποστῆ ὑπὸ τῶν Λατίνων, ἰδίως ἱερέων,
πρὸ καὶ μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Κ)πόλεως, καὶ δὴ ἐν Πελοποννήσῳ, ἐπέρρωσαν τὴν
πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν πίστιν αὐτῶν, ἥτις ἀπετέλει τὴν ζωηροτέραν ἐστίαν τῆς
ἀνεξαρτησίας, ἀφ' οὗτο ἔπαυσεν ὁ πολιτικὸς βίος τοῦ Ἑθνους. Οἱ Ἕλληνες κλη-
ρικοί, συνταυτίσαντες τὴν θρησκείαν μετὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, διότι δι' αὐτοῦ διε-
πλάσθη καὶ διεδόθη ὁ Χριστιανισμός, θεμελιωθεὶς ἐπὶ τῆς διδασκαλίας τῶν Ἑλ-
λῆνων Χριστιανῶν, **τῶν πρώτων**, καὶ ἐπὶ τοῦ αἵματος τόσων αὐτοῦ μαρτύρων,
ὑπέκαιον τὸ **ἐθνικὸν πῦρ** εἰς τὰ στήθη τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐδίδασκον αὐτοῖς
καρτερίαν καὶ ἐλπίδα εἰς τὸν θεόν, δίδοντες πρῶτοι αὐτοὶ τὸ παράδειγμα, ἰδίως οἱ
Ἱεράρχαι.

Οἱ Τοῦρκοι εὐτυχῶς δὲν κατεδίωκον τὴν Ἐκκλησίαν, ἐσέβοντο τὰ μοναστή-
ρια, ἀνεγνώρισαν αὐτοῖς προνομία τινα, ἀφῆκαν ἐν μέρει τὴν δικαστικὴν καὶ
διοικητικὴν διαχείρισιν εἰς τὸν κλῆρον καὶ δὲν ἔθιγον τὰ δόγματα τῆς θρησκείας,
ἐνῷ οἱ Λατῖνοι, ὅφ' οὗς οἱ Ἕλληνες ἔπαθον παντοιοτρόπως, κατεδίωκον τὴν
ὀρθοδοξίαν.

Καὶ ἡ μὲν κυβέρνησις τῆς Ἑνετίας εἶχε τὴν φρόνησιν νὰ μὴ παραβιάζῃ
τὴν συνείδησιν τῶν Ὀρθοδόξων ὑπηκόων αὐτῆς, ἀλλ' ὁ δυτικὸς κλῆρος, ὠθού-
μενος ὑπὸ τοῦ Πάπα, οὗ οἱ Ἕλληνες δὲν ἀνεγνώριζον τὸ πρωτεῖον, ἀλλ' ἐθεώ-
ρουν ὡς κεφαλὴν τῆς Ἐκκλησίας τὸν Χριστόν, προέβαιναν εἰς διωγμοὺς καὶ ἀδι-
κίας, συμπαράσφωρον πολλάκις διὰ καταπτύσεων συκοφαντιῶν καὶ αὐτὴν τὴν κυ-
βέρνησιν, ὅπερ ἐξηνάγκαζε πολλάκις τοὺς Ὀρθοδόξους ἐν ἀπελπισίᾳ νὰ προτιμῶσι
τὴν τουρκικὴν δεσποτείαν.

Ἐπὶ τῆς τελευταίας ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν κατοχῆς ὁλοκλήρου τῆς Πελοποννή-
σου οἱ Ἕλληνες κάτοικοι ἐβεβαίουν τὸν περιγητήν *la Motrage*, (Περιηγήσεις
ἐν Εὐρώπῃ, Ἀσία καὶ Ἀφρικῇ, ἐκδοθεῖσαι ἐν Χάγῃ 1727), ὅτι καταβάλλοντες
ἅπαξ εἰς τοὺς Τούρκους τὸ **Χαράτσι**, διετέλουν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀνενόητοι ὑπ'
αὐτῶν, ἐνῷ οἱ Ἑνετοὶ ζῶσιν ἄνευ διακρίσεως ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν καὶ τοῖς κή-
ποις, λαμβάνουσιν αὐθαιρέτως ὅ τι τοῖς ἀρέσει καὶ κακοποιοῦσι τοὺς παραπο-
νουμένους. Οἱ στρατιῶται σταθμεύουσι παρ' αὐτοῖς, οἱ δὲ ἀξιωματικοὶ διαφθεί-

ρουσιν ἢ ἀπάγουσι τὰς γυναῖκας αὐτῶν καὶ τὰς θυγατέρας βία, καὶ οἱ ἱερεῖς καταναγκάζουσιν αὐτοὺς ν' ἀλλαξοπιστήσωσιν, ὃ περ δὲν πράττουσιν οἱ Τοῦρκοι. Τὰ δὲ κακὸν προέβη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ Πατριάρχης Κ)πόλεως ἠναγκάσθη νὰ ἀφορίσῃ πάντας τοὺς Ἑλληνας, ὅσοι ἀνελάμβανον ἐνεικὴν ὑπηρεσίαν.

Ἡ τοιαύτη διαγωγὴ τῶν φραγκοπαπάδων συνεσπείρωσε τοὺς Ἑλληνας περὶ τὴν Ἐκκλησίαν, ὥς περὶ κέντρον, μὴ καταδιωκόμενον ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ, τοῦλάχιστον κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς κατακτήσεως.

Ἑκπαίδευσις Οἱ Ἕλληνες, ἵνα μὴ ἐξαγριώσωσι τοὺς Τούρκους, δὲν ἴδρυσαν ἀμέσως σχολεῖν, ἀλλ' ἐν τοῖς ναοῖς καὶ τοῖς Μοναστηρίοις ἐδιδάσκοντο ὑπὸ κληρικῶν τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν, ἐν ἀρχῇ μὲν ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς βιβλίοις, εἴτα δὲ καὶ ἐν καταλλήλοις ἐντύποις, ἔξωθεν πεμπομένοις ὑπὸ τῶν ὁμογενῶν, πάντοτε προθύμων εἰς τὴν τοιαύτην ὑπηρεσίαν τῆς πατρίδος.

Ὅπου δὲ αἱ κατὰ τόπους τουρκικαὶ ἀρχαὶ παρεκώλυον τὴν τοιαύτην ἐν τῷ φανερῷ διδασκαλίαν, οἱ Μοναχοὶ ἰδίως ἐδίδασκον τοὺς τῶν πλησιοχώρων χωρικοὺς τὴν νύκτα, ἐν ὑπογείοις κρύπταις πολλαῖς. Ἐντεῦθεν καὶ τὸ γνωστὸν ἄσμα τῶν παιδων :

«Φεγγαράκι μου λαμπρό,
Φέξε μου νὰ περπατῶ,
Νὰ πηγαίνω στὸ σχολεῖο,
Νὰ μαθαίνω γράμματα,
Τοῦ θεοῦ τὰ πράματα».

Προϊόντος τοῦ χρόνου ὑπὸ εὐπαιδευτῶν ἰδίως κληρικῶν καὶ οὐκ ὀλίγων λαϊκῶν ἰδρύθησαν σχολαί, ἔξ ὧν οἱ ἐξερχόμενοι μαθηταὶ ἐσύσταινον σχολεῖα εἰς διάφορους πόλεις καὶ κώμας, ἰδίως ἐν Πελοποννήσῳ.

Οὕτως οἱ ἐκ τῆς ἐν Δημητσάνῃ σχολῆς ἐξερχόμενοι ἐσύστησαν σχολεῖα ἐν Βυτίνῃ, ἐν Λαγκαδίοις, ἐν Ἀνδριτσαινῇ, ἐν Τριπόλει, ἐν Μεσσηνίᾳ, ἐν Αἰγίῳ, ἐν Σπάρτῃ, ἐν Ἀργεῖ, ἐν Ἀγίῳ Ἰωάννῃ τῆς Κυνουρίας καὶ ἀλλαχοῦ, ἔνθα ἐξητοῦντο ὑπὸ τῶν κατοίκων διδάσκαλοι μορφωμένοι. Καὶ ὥς οἰκοδιδάσκαλοι προσελαμβάνοντο ὑπὸ εὐπόρων οἰκογενειῶν. Πολλοὶ τῶν διδασκάλων τούτων, τῶν κληρικῶν, καὶ εἰς ἀνωτέρους ἱεράρχας προαχθέντες, ὑπηρετήσαν τὴν τε παιδείαν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν.

Ὡς ἐπίσκοποι ἐξελέγοντο κατὰ τὸ πλεῖστον οἱ ἐκ τοῦ τόπου καταγόμενοι, ἰδίως ἐν Πελοποννήσῳ, καὶ συνέχισον τὰς πατριωτικὰς ἐνεργείας των, πρωτίστως, διὰ τῆς συστάσεως σχολείων καὶ διὰ τῆς μρφώσεως διδασκάλων. Κατόπιν ὅμως ἡ ἐλευθερία τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐξηρτάτο ἐκ τῆς ἰδιοτροπίας τῶν κατὰ τόπους διοικητῶν.

Λατρεία καὶ Κλήρος. Ἡ λατρεία τῶν Χριστιανῶν ἐξησκεῖτο ἐλευθέρως καὶ ἐπροστατεύετο, δυνάμει τῶν δικαιωμάτων, ἃ περ, ὥς προεῖρηται, ὁ κατακτητὴς ἐχορήγησεν εἰς τὸν Πατριάρχην Γεννάδιον καὶ τοὺς διαδόχους αὐτοῦ. Μόνον ἡ ἀνέγερσις νέων ναῶν καὶ ἡ ἐπισκευὴ παλαιῶν ἐπετυγχάνετο δυσκολώτατα καὶ ἀδραῖς δαπάναις. Ἀπηγορεύετο δὲ καὶ ἡ χρῆσις ἐκκλησιαστικῶν κωδῶνων ἢ σημάντρων, καὶ μόνον ἐν Δημητσάνῃ ἐπετρέπετο τοῦτο, διότι ἦτο **Βακούφ** (ἱερόν), ἀφιερωμένον εἰς τουρκικὸν τέμενος, προστατευόμενον ὑπὸ τῆς Σουλτανομήτορος.

Εἰς τὰς Μονὰς οἱ Μοναχοὶ εἰδοποιοῦντο περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως καὶ τῶν ὥρων τῶν ἀκολουθιῶν διὰ τῆς **Ταύλας**, τεμαχίου δηλ. σανίδος, ἐξηρημένης ἐκ δύο σχοινίων καὶ πληττομένης διὰ ξυλίνου σφυρίου. Τοῦτο ἐξηκολούθει γιγνώμενον καὶ σήμερον, εἰς τὰ μεγάλα ἰδίως μοναστήρια.

Ἐπειδὴ δὲ πολλάκις, καὶ μετὰ τὴν ἐπιτευχθεῖσαν ἄδειαν ἀνεγέρσεως νέου ναοῦ, ἰσχυροὶ κατὰ τόπους Τοῦρκοι κατελάμβανον αὐτὸν καὶ τὸν μετέβαλον εἰς σιαῦλον τοῦ ἵππου αὐτῶν, οἱ Χριστιανοί, κατὰ τὸν χρόνον τῆς οἰκισμοῦ αὐτῶν, κατεσκεύαζον τὰς θύρας στενάς, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ διέλθῃ δι' αὐτῶν οἰονδύποτε ὑποζύγιον. Ἐπίσης δ' ἐτοποθέτουν καὶ τὰ παράθυρα τῶν ναῶν πολὺ ὑπὲρ τὸ ἔδαφος, διὰ νὰ μὴ δύνανται οἱ Τοῦρκοι νὰ βλέπωσιν ἔξωθεν τὰ ἐν τοῖς ναοῖς πολλάκις συνερχόμενα μυστικά τῶν κατοίκων συμβουλία.

Καὶ νῦν ἔτι οἱ ἐπισκεπτόμενοι χωρὶα βλέπουσιν, ὅτι οἱ παλαιοὶ ναοὶ ἔχουσι τὰς τε ἑξωτερικὰς πύλας στενάς καὶ τὰ παράθυρα πολὺ ὑπὲρ τὸ ἔδαφος κείμενα καὶ μικρά, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ αἰδηρόφρακτα, μὲ σταυροὺς δῆθεν.

Μόνον ὁ μέγας βεζύρης Μουσταφᾶς Κιουπρουλῆς, ἐκ Χριστιανῶν, ὡς λέγεται, καταγόμενος, μετὰ τὸ 1700, ἔδωκε τὴν ἄδειαν νὰ κτισθῶσι νέοι χριστιανικοὶ ναοί, διότι ἐκ τῶν κατὰ τὴν ἄλωσιν ὑπαρχόντων ἐν Κ)πόλει 500 τοιούτων δύο μόνον ἐσώζοντο διὰ τοὺς ὀρθοδόξους λειτουργοῦντες.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἐπίσκοποι ἦσαν μεταθετοὶ διὰ τῆς ἱερᾶς Συνόδου τῶν Πατριαρχείων, ὡσάκις τις τούτων ἦτο φιλότουρκος ἢ πλεονέκτης, ἢ ἐκ φιλαργυρίας προέβαιnen εἰς ἀντικανονικὰς πράξεις, ἐπιβαλλομένης πολλάκις ὑπὸ τῶν Τούρκων ἢ τουρκοφίλων Κοτσαμπάσηδων, οἱ τῆς ποιμαντορίας του κάτοικοι διὰ τῶν ἐν Κ)πόλει διαμενόντων Βεκύλιδων, (περὶ ὧν ἐν οἰκείῳ τόπῳ γενήσεται λόγος), ἐφρόντιζον καὶ τοὺς μετέθετον ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου καὶ εἰς **ἀγόνους** ἰδίως ἐπαρχίας.

Τούτου ἕνεκα οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἄρχοντες ἦσαν οὐ μόνον σώφρονες καὶ μεμετρημένοι, ἀλλὰ καὶ θερμοὶ πατριῶται.

Ὁ κληρὸς ὑπέκειτο εἰς τοὺς ἀρχιερεῖς, οἱ δὲ ἀρχιερεῖς, ἐξαρτώμενοι, ὡς προείρηται, ἐκ τοῦ Πατριαρχείου, ἐχειροτονοῦντο ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀποστελλόμενοι εἰς τὰς ἐπαρχίας των, ἐφωδιάζοντο διὰ Βερατίου, (σουλτανικοῦ διατάγματος), δίδοντος αὐτοῖς τὴν ἄδειαν τῆς τε πνευματικῆς καὶ διοικητικῆς ἐξουσίας, ὡς καὶ τινα τιμητικὰ προνόμια καὶ ἀποδοχάς, ὑπὸ τῶν ἱερέων καὶ τοῦ λαοῦ καταβαλλομένης, ἀνεξαρτήτως τῶν κανονικῶν φύρων, τῶν **δεσποτικῶν** λεγομένων, καὶ ὑπὸ τῶν ἱερέων εἰσπραττομένων.

Β'.

Τουρκικὴ διοίκησις ἐν Πελοποννήσῳ.

Οἱ Τοῦρκοι, μάχιμοι μὲν καὶ ὑπερόπται, περιποιούμενοι μόνον τὸ σπαθί των καὶ τὸ στομάχι των, ἔκδοτοι εἰς πᾶσαν σαρκικὴν ἀπόλαυσιν, ὀκνηροὶ δὲ καὶ ἀνίκανοι πρὸς καλλιέργειαν τῆς γῆς, ὥς καὶ πρὸς πᾶσαν ἄλλην χειρωνακτικὴν ἐργασίαν, ἀνέθετον τὴν μέριμναν ταύτην εἰς τοὺς κατακτωμένους λαοὺς.

Ἵνα δὲ ὑπηρετῶνται κάλλιον, διωργάνωσαν τοὺς κατακτωμένους τόπους οὕτως ὥστε, αὐτοὶ μὲν νὰ κατέχωσιν, ὥς προεῖρηται, τὰ φρούρια, καὶ τὰ ὄχυρά ἐν γένει, νὰ ἔχωσι δὲ τοὺς ὑποτεταγμένους εἰς τὴν ὑπαιθρον χώραν πρὸς καλλιέργειαν τῆς γῆς κτλ.

Χάριν δὲ τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν τούτων ἐνεθάρρουν αὐτοὺς καὶ παρεῖχον διαφόρους παραχωρήσεις, ὡς καὶ εἰς αὐτὰ τὰ πράγματα τῆς Ἐκκλησίας, δι' ὧν ἐπανήλθον εἰς τὴν ζωὴν αἱ ἀνέκαθεν ὑφιστάμεναι ἐν Ἑλλάδι **Κοινότητες**, αἵτινες εἶνε γνήσιον προῖδον ἐθνικῶν παραδόσεων εὐφροσύνης καὶ δραστηριότητος.

Αἱ Κοιότητες ὑπῆρχον καὶ κατὰ τὸν Μεσαίωνα, ἦσαν δὲ τροπολογίαι τῶν ἀρχαιοτέρων αὐτονόμων ἀστικῶν πολιτευμάτων, προσαρμοζόμεναι κατὰ τὰς ἐκάστοτε περιστάσεις.

Οἱ Τοῦρκοι, εὐρόντες αὐτὰς προὔπαρχούσας καὶ λειτουργούσας, τὰς διετήρησαν ὥς ἐπικούρους εἰς τὴν εὐχερῇ διοίκησιν τῆς χώρας.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἕλληνες ἀνεγνωρίσθησαν ὡς **ἴδιον Ἔθνος**, ἐθεωροῦντο ὡς παράρτημα τοῦ ὀσμανικοῦ κράτους, ὥς ὑπήκοοι καὶ ὑπόφοροι τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, καὶ διὰ τοῦτο ἀνεγνώρισεν αὕτη τὸ Πατριαρχεῖον ὡς κέντρον ἐκκλησιαστικὸν ἅμα καὶ πολιτικὸν τοῦ **Ἔθνους** καὶ διεξήγαγε τὰς μετ' αὐτοῦ σχέσεις, οὐχὶ διὰ τοῦ ὑπουργείου τῶν Θρησκευμάτων, ἀλλὰ διὰ τοῦ Ρεῖς ἐφέντη, ὑπουργοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν. Τούτου ἕνεκα διετήρησε καὶ τὰς ὑφισταμένας **Κοινότητας** αὐτοῦ. Ὅθεν πᾶσα πόλις, ἥ κώμη, ἥ χωρίον εἶχον ἰδίους αὐτῶν ἄρχοντας, οἵτινες, ἐκλεγόμενοι ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν, ἐκαλοῦντο **Δημογέροντες**, ἢ ἀπλῶς **Γέροντες**, **Ἀρχοντες**, **Προεστοί**, **Ἐπίτροποι**, τουρκιστὶ δὲ **Κοιταμπάσηδες**. Οὗτοι διόκουν τὰς Κοιότητας καὶ ἔκρινον ὡς διαιτηταὶ τὰς ἀστικὰς μεταξὺ τῶν κατοίκων διαφοράς, διότι τὰς ποινικὰς ὑποθέσεις ἐξεδίκαζεν ὁ **Καδῆς** ἢ ὁ **Μολλάς**.

Εἶδος κοινοτικῆς διοικήσεως ἦσαν καὶ τὰ ἐπαγγελματικά **Ἰσνάφια**, οἱ σημερινοὶ οἰκονομικοὶ Σύνδεσμοι, διὰ τῶν ὁποίων διωκοῦντο αἱ Συντεχνίαι καὶ ἀλληλεβοηθοῦντο τὰ μέλη αὐτῶν.

Αἱ Συντεχνίαι εἶχον ἴδιαν διοίκησιν καὶ ἴδιον ταμεῖον, ἕκαστον προωρισμένον διὰ τὰς ἀνάγκας αὐτῶν. Εἰς τὰς πανηγύρεις ἐκαλοῦντο τὰ μέλη καὶ συνεκκλησιαζόντο καὶ συνευχωοῦντο. Μερικαὶ μάλιστα εἶχον καὶ ἰδιοκτήτους ναοὺς. Τοιοῦτος εἶνε καὶ ὁ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Ὀμαλοῦ ναὸς τῶν Ἀγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, ἀνεγερθεὶς τῷ 1816 ὑπὸ τοῦ Ἰσναφίου τῶν τεκτόνων, δεχομένου καὶ ἄλλα μέλη, ἐν οἷς συγκατελέγετο καὶ ὁ Π. Πατρῶν.

Διὰ τῶν Ἰσναφίων παρεκάμπτετό πως ἡ τουρκικὴ δεσποτεία καὶ διωκοῦντο

ταῦτα σχεδὸν δημοκρατικῶς. Ἐσκόπουν τὴν ἀλληλοβόθήθειαν τῶν μελῶν ἐν νόσῳ, πενίᾳ ἢ γήρατι, τὴν τήρησιν τῶν θρησκευτικῶν θεσμῶν, ὡς προσίρηται, τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν μελῶν καὶ τὴν λύσιν τῶν ἐκάστοτε ἀναφυομένων διαφορῶν μεταξὺ ἄλλων Ἰσναφίων. Τὰ μέλη τῶν Ἰσναφίων μετεῖχον εἰς τοὺς γάμους καὶ τὰς ἐορτὰς αὐτῶν, συνώδευον δ' ἐν σώματι εἰς τὸν τάφον τοὺς τεθνεώτας ἀδελφούς, κρατοῦντα ἐν τῷ ναφῷ λαμπάδας ἀνημμένους, τὰς ὁποίας τοῖς ἔδιδε τὸ Ἰσνάφι δι' εἰδικοῦ μέλους, ἔχοντος αὐτὰς ἐν μικρῷ κιβωτίῳ ἀνηρτημένῳ ἀπὸ τοῦ ὤμου αὐτοῦ διὰ τελαμῶνος, Μετὰ τὴν κηδεῖαν αἱ λαμπάδες ἀπεδίδοντο πάλιν εἰς τὸν ἐπιτετραμμένον καὶ ἐφυλάσσοντο ἐν τῷ κιβωτίῳ, ἵνα χρησιμοποιηθῶσιν ἐκ νέου διὰ τὸν αὐτὸν σκοπόν. Ἡ τοιαύτη συνήθεια ἐξηκολούθησε καὶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν. Κατὰ τὴν παιδικὴν μου ἡλικίαν, (1855), εἶδον τοιαύτας κηδεῖας, τῶν σκυτοτόμων ἰδίως.

Τὰ Ἰσνάφια ἐκ συνδρομῶν τῶν μελῶν καὶ δωρεῶν εἶχον ταμεῖα πλούσια, δι' ὧν κατηύναζον ἐκάστοτε τὴν *δργήν* τῶν Τούρκων ὑπαλλήλων.

Καὶ εἰς προίκισιν δὲ πτωχῶν κορῶν τῶν μελῶν προσήρχοντο ἀρωγά, ἀνελάμβανον δὲ καὶ τὴν προστασίαν ὀρφανῶν τέκνων τῶν μελῶν.

Πρὸς γενικὴν διοίκησιν τῆς Πελοποννήσου διωρίζετο Βεζύρης ἢ Πασσᾶς τῶν *τριῶν Τουγιῶν* ἢ *Οὐρῶν*, (οὐρῶν ἵππου δηλ. κρεμαμένων ἀπὸ ὑψηλοῦ κιντοῦ, φέροντος εἰς τὴν κορυφὴν χρυσοῦν ἡμισέληνον), ἐδρεύων ἐν Τριπόλει, ὑπ' αὐτὸν δ' ἐτίθεντο δύο ἕτεροι πασσάδες τῶν *δύο Τουγιῶν* ἢ *Οὐρῶν*, ἐδρεύοντες, εἰς μὲν ἐν Ναυπλίῳ, ἕτερος δὲ ἐν Μεθώνῃ.

Παρὰ τῷ βεζύρῃ ὑπηρετεῖ *διερμηνεὺς* Χριστιανός, Τουρκόφιλος, γνώστης τῆς τουρκικῆς, εἰς *Μουκαπαλετζής*, κρατῶν τὰ κατάστιχα καὶ εἰς *Τεφτέρ Κεχαγιάς*, κρατῶν τοὺς φορολογικοὺς καταλόγους. Οὗτοι δὲ ἀναιμειγνύοντο εἰς τὴν διοίκησιν, πλὴν τοῦ διερμηνέως. Ἐπειδὴ δὲ ἔνεκεν τῶν πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς πολέμων πολλαὶ οἰκογένειαι Πελοποννησίων εἶχον ἀποδημίῃ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἢ Ὑ. Πύλῃ διὰ τοῦ βεζύρου καὶ διὰ προκηρύξεων προσεκάλεσεν αὐτὰς νὰ ἐπανέλθωσι καὶ ἀναλάβωσι τὰς περιουσίας των, ὑποσχομένη προστασίαν καὶ δικαιοσύνην! Πολλαὶ τούτων, νοσταλγοῦσαι, ἐπανῆλθον, ἐν γνώσει παντὸς κινδύνου, μὴ ἀγνοοῦσαι, ὅτι οἱ Τοῦρκοι τὴν ἐμπιστοσύνην αὐτῶν ἔχουν *στὸ γόνατο*, ἐρειδόμεναι μόνον εἰς τὸ φιλήσυχον ἑαυτῶν πνεῦμα.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς Ἐνετοκρατίας ἐσώζοντο εἰς τὴν Πελοπόννησον προέχουσαί τινες οἰκογένειαι, εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ τόπου ἀναμειγνύμεναι, ὡς ἡ τοῦ *Συντύχου* (Συνδίκου, Sindaco ἰταλ.) λ. χ. ἐν Καρυταίνῃ, τῶν Νοταραίων ἐν Κορινθίᾳ, τῶν Ζαῖμαίων ἐν Καλαβρύτοις, τῶν Μπενάκηδων ἐν Μεσσηνίᾳ, τῶν Κρεββατάδων ἐν Σπάρτῃ, τῶν Καπεταναίων ἐν Μάνῃ καὶ τινες ἀλλαχοῦ.

Εἰς τοὺς ἐκ τῶν οἰκογενειῶν τούτων σωζομένους καὶ χρησιμεύοντας ὡς μεσίτας μεταξὺ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν Τούρκων, ἵνα τὸν κρατῶσιν ἐν ὑποταγῇ, παρεχώρησαν οἱ Τοῦρκοι σπουδαῖα προνόμια αὐτοδιοικήσεως καὶ συνέστησαν συμβούλια τοπικὰ μετὰ τῶν Ἐπισκόπων, ἰδίως τὸ τῆς πελοποννησιακῆς Γερουσίας, τῶν *Μωραγιῶν*—*Βιλαετλήδων*, λεγόμενον, τὸ τῶν *Κοτσαμπάσηδων*, ἐπαρχιακῶν δηλ. συμβούλων καὶ τὸ τῶν *Δημογερόντων*, κοινοτικῶν συμβούλων.

Ἀπαντες οὗτοι ἐξελέγοντο ὑπὸ τοῦ λαοῦ δι' ἐν ἔτος καὶ ἦσαν ὑπόλογοι ἀπέναντι τῆς ἐξουσίας διὰ πᾶσαν, ἔστω καὶ τὴν ἐλαχίστην, παρεκτροπὴν τῶν συμπο-

λιτῶν των. Ἡδύναντο δὲ καὶ νὰ ἐκλεχθῶσιν ἐκ γένου καὶ κατ' ἐπανάληψιν.

Οἱ Μωραγιάν—Βιλαετλήδες συνήρχοντο ἅπαξ ἢ δις τοῦ ἔτους, προσκλήσει τοῦ Βεζύρου, εἰς Τρίπολιν καὶ διένεμον τοὺς φόρους κατ' ἐπαρχίας, συμφώνως πρὸς τὸν ἐκ Κ]πόλεως πεμπόμενον κατάλογον αὐτῶν πρὸς εἴσπραξιν. Εἰς τοὺς ἐκ Κ]πόλεως δὲ πεμπομένους καταλόγους τῶν φόρων ἐκάστης ἐπαρχίας προσέθετον καὶ εἰδικούς τινας φόρους διὰ τὰ ἔξοδα τῆς *τραπέζης* τοῦ βεζύρη κατ' εἶδος καὶ ποσόν, ὁπόθεν καὶ ἡ παροιμία *«τρεῖς 'στὸ λάδι, τρεῖς 'στὸ ξύδι κι' ἕξη στὸ ξυδόλαδο»*, διὰ τὰ ἔξοδα τῆς *ὕπαλληλίας* καὶ *ὕπηρεσίας* αὐτοῦ, διὰ τοὺς *ἵππους* καὶ τὴν ἵπποφορβὴν αὐτῶν, διὰ τὰ ἔξοδα τῆς *ἐπισκευῆς τῶν φρουρίων*, διὰ τὰ ἀνύπαρκτα ταχυδρομεῖα καὶ τὰς ὁδοὺς, τὰς φυλακάς κτλ. Ἐὰν ἔξοδα ταῦτα ἦσαν ἀνάλογα μὲ τὸν *ἀνθρωπισμὸν* τοῦ βεζύρη. Ὑπὸ τινα δὲ εὐφημα ὀνόματα ἐκαλύπτοντο καὶ αἱ δωροδοκίαι καὶ ἄλλα ἔξοδα ὑποδεστέρων ὑπαλλήλων καὶ ἰδιωφέλεια ὑπὸ τύπον *ἀγαθοεργιῶν* !

Μετὰ τῶν καταλόγων τούτων ἀπῆρχοντο οἱ *Μωραγιάνηδες* εἰς τὰς ἐπαρχίας των καὶ ἐκάλουν εἰς τὰς πρωτευούσας αὐτῶν τοὺς *Κοτσαμπάσσηδες* καὶ τοὺς *Δημογέροντας* καὶ παρέδιδον αὐτοῖς πρὸς εἴσπραξιν τοὺς οἰκειοὺς καταλόγους, ἀφοῦ προσέθετον καὶ *ἐπαρχιακά* τινα ἔξοδα, ἐν οἷς καὶ τὰ τοῦ Βοιβόντα ἢ Ἐπάρχου, καὶ τὰ πρὸς δωροδοκίαν τῶν ἀπλήστων Τούρκων ὑπαλλήλων, *μηδενοὺς ἀντιλέγοντος*· οὕτω δέ, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν καταλόγων τούτων εἰσεπράττοντο οἱ φόροι κατ' ἐπαρχίας, κώμας καὶ χωρία καὶ ἐπέμποντο εἰς Τρίπολιν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κ]πολιν.

Οἱ φόροι ἐν ἀρχῇ ἦσαν μέτριοι, ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ διὰ προσθηκῶν κατέστησαν δυσβάστακτοι. Ἄλλ' οἱ Τούρκοι ἠδιαφόρουν λέγοντες :

«Ὁ Ραγιαῖς εἶνε λεμόνι· ὅσο τὸ στύβεις τόσο βγαίνει».

Κατ' ἀξίωσιν τῆς Πύλης, ἡ Πελοπόννησος ἔπεμπε καὶ διετήρει ἐν Κ]πόλει κατ' ἔτος δύο ἢ τρεῖς, *Βεκύληδες* καλουμένους, ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων, ὡς *δημῶν* καὶ ἐγγυητὰς τῆς ὑποιαγῆς. Οὗτοι ἐφρόντιζον ἐκεῖ καὶ καὶ διὰ τὰς τοπικάς ὑποθέσεις καὶ ἐδαπάνων πολλάκις ὑπέρογκα ποσά, *μυστικῶς συλλεγόμενα*, καὶ οὕτω κατώρθουν νὰ ἐκτοπίζωσι *κακοὺς βεζύρας*, ἐν ἀγνοίᾳ των. Ἦσαν, οὕτως εἰπεῖν, οἱ παρὰ τῇ Πύλῃ πρέσβεις τῆς Πελοποννήσου, ἀνεκτιμήτους προσενηγόντες ἐκάστοτε ὑπηρεσίας ὑπὲρ τοῦ τόπου.

Οἱ Τούρκοι, ἅμα καταλαβόντες τὴν Ἑλλάδα, ἐκήρυξαν τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου ἐφ' ἀπασῶν τῶν γαιῶν, ὥρισαν δὲ ὑπὲρ αὐτοῦ τὸ *δέκατον* τοῦ ἀκαθαρίστου εἰσοδήματος τῶν καλλιεργουμένων τοιούτων, *δικαίωμα* δὲ *νομῆς* ἢ *βοσκῆς* ἐπὶ τῶν ἀκαλλιεργήτων καὶ χέρσων, συλλεγόμενον ἀμέσως ἀπὸ τοὺς ποιμένας τῶν βοσκημάτων αὐτῶν, ἀπαριθμουμένων κατ' ἔτος.

Καὶ τὴν μὲν καλλιεργεῖαν τῶν γαιῶν ἄφινον εἰς τοὺς κατόχους αὐτῶν, τῶν δὲ φθαρτῶν κτημάτων τὴν χρῆσιν, οἷον μύλων κτλ. παρεχώρουν ἐπὶ μισθώματι εἰς τοὺς ἰδίους κατόχους.

Τὸ τῆς τελείας ἰδιοκτησίας δικαίωμα, ἢ μᾶλλον τῆς χρήσεως, μετεβιβάζετο κληρονομικῶς καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους καὶ διαδόχους τῶν κατόχων διὰ *χοτζετλου* λεγομένου ἐγγράφου, συντασσομένου ἐνώπιον τοῦ Καδῆ.

Τὴν δὲ ὑπόλοιπον καλλιεργημένην καὶ καλλιεργήσιμον γῆν διῆρσαν εἰς

Θέματα, τὰ κληθέντα Σπαθιά, τοὺς δὲ εἰσπράκτορας τῆς δεκάτης τοῦ Σουλτάνου ὠνόμασαν **Σπαῖδες.**

Τὰ σπαθιά ἐδίδοντο εἰς ἰσχυροὺς Τούρκους στρατιωτικοὺς καὶ δὲν ἐπετρέπετο νὰ μεταβιβασθῶσιν εἰς ἰδιώτας ἢ ραγιάδες. Ἐάν τις τῶν κατόχων παρημέλει τὴν καλλιέργειαν τοῦ Σπαθιοῦ του ἐπὶ 3—7 ἔτη, ὁ Σπαῖς ἐδίδε **ταποῦ** ἢ **ταπί,** (ἐγγραφον κατοχῆς), εἰς ἄλλον πρὸς καλλιέργειαν, ἀποξενουμένου τοῦ πρώτου τοῦ δικαίωματος τούτου.

Τσιφλίκια. Οἱ Τοῦρκοι, ἀφοῦ κατέλαβον τὰς γαίας τῶν ἀποδημησάντων καὶ τῶν φονευθέντων ἢ ἀποθανόντων ὡς ἐγκαταλειμμένας, πολλὰς οὔσας, ὡς ἐπίσης καὶ τὰς πλουσιωτέρας εἰς παραγωγὴν καὶ ὑπὸ ἀσθενῶν χωρικῶν κατεχομένας διὰ τῆς αὐθαιρεσίας τῶν Σπαῖδων, προσέλαβον χωρικοὺς ὑπὸ τὴν προστασίαν των ὡς καλλιεργητὰς καὶ οὕτως ἐσχημάτισαν τὰ **τσιφλίκια,** ἀφ' ὧν, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς δεκάτης τοῦ Σουλτάνου, τὸ 113 τῆς καθαρᾶς προτόδου ἐλάμβανον ἐκεῖνοι ὡς γεώμορον, τὸ δὲ ὑπόλοιπον ἄφινον ὑπὲρ τῶν χωρικῶν καλλιεργητῶν, ὑποχρέων καὶ εἰς τὴν πληρωμὴν τῶν φόρων καὶ παντὸς δημοσίου βάρους.

Τοὺς Τούρκους ἐμιμήθησαν καὶ οἱ πλουσιώτεροι τῶν προϋχόντων Ἑλλήνων καὶ ἀπέκτησαν καὶ οὗτοι τσιφλίκια, ἃ περ ἠγόρασαν ἢ ἀπὸ κατοίκους χωρίων ὀλιγανθρώπων, ἢ ἀπὸ Τούρκους ἀποδημοῦντας, ἢ πτωχεύσαντας, ἀλλ' ἐπ' ὀνόματι τῶν τέκνων ἢ τῶν συζύγων αὐτῶν, διότι ὑπέκειντο εἰς προγραφὴν καὶ θάνατον, (**ὅταν ἐπνεεν ἀντίξοος ἀνεμος**), πολλάκις ἐκ Κ) πόλεως ἀπροσδοκίτως διατασσόμενον, εἴτε ὑπὸ τοῦ Βεζύρου ἐπιβαλλόμενον, διότι οὕτως εἶχε δικαίωμα ὠρισμένου ἀριθμοῦ **ἀνδροφονιῶν** ἄνευ λογοδοσίας.

Τούτων ἀκολούθως ἐδεσμεύετο ἡ περιουσία.

Τὸ δικαίωμα τῶν ἀνδροφονιῶν τούτων κατηργήθη μετὰ τὸ 1818.

Ἔτεροι φόροι. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἐπὶ τῆς ἰδιοκτησίας φόρων, οἱ Τοῦρκοι ἐπέβαλον καὶ προσωπικοὺς ἢ **κεφαλικοὺς** φόρους ἢ **ραγιάδικους,** τὸ λεγόμενον **Χαράτσι** ἢ **Κεάτ,** δι' οὗ ὁ καταβάλλων αὐτὸν εἶχε τὴν ἄδειαν νὰ φέρῃ ἐπὶ τῶν ὁμῶν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐπὶ ἓν ἔτος. Τὴν ἀπ' αὐτοῦ (Ντεσκερέν) τῆς πληρωμῆς τοῦ φόρου τούτου ὥφειλε ἕκαστος νὰ φέρῃ μεθ' ἑαυτοῦ καὶ νὰ τὴν ἐπιδεικνύῃ ζητουμένην.

Ἦσαν δὲ οἱ φόροι οὗτοι τριῶν τάξεων.

Καὶ ἡ μὲν πρώτη, **Ἀηλέ** (Οἰκογένεια), ἡ εὐπορωτέρα, κατέβαλλε 4 φλωρία κατὰ κεφαλὴν, ἡ δὲ δευτέρα, **ἐννά** (ὑπόδουλος, ἐργάτης) κατέβαλλε δύο φλωρία καὶ ἡ τρίτη **Ἰνσάφ** (Ἐλεεινός), τῶν πενήτων ἐν φλωρίον. Ἐφ' ἑκάστης ἀποδείξεως ἐσημειοῦντο ὑπὸ τοῦ **Χαρατσῆ** (Εἰσπράκτορος) τὰ χαρακτηριστικὰ (Σουρε.) τοῦ φέροντος αὐτήν.

Ἐπὶ δὲ τῶν ἀνηλίκων ἀρρένων ἐπεβλήθη μικρὸς φόρος, **Πέντζε** κληθεῖς.

Οἱ φόροι οὗτοι ἐξεμισθοῦντο ἢ ἐπωλοῦντο εἰς χαρατσῆδες, εἰσπράττοντας αὐτοὺς πρὸς ἴδιον συμφέρον. Οὕτω δὲ τὰ χαρατσοχάρτια ἐχρησίμευον ἐμμέσως καὶ ὡς στατιστικὴ καὶ ἀπαρίθμησις τῶν ραγιάδων ἀνδρῶν.

Τὰ χαρατσοχάρτια ταῦτα ἐδίδοντο ἐν Πελοποννήσῳ κατ' ἀποκοπὴν εἰς τοὺς Χριστιανοὺς προκρίτους καὶ προκατεβάλλοντο πρὸς ἀποφυγὴν τῶν χαρατσήδων καὶ μόνον διὰ τοὺς γύφτους διετηρήθησαν μέχρις ἐσχάτων οἱ **Γυφτοχαρατσῆδες.**

Οἱ τῶν Κοινοτήτων προϊστάμενοι εἰσέπραττον τοὺς κοινοτικούς φόρους καὶ

διεχειρίζοντο αὐτοὺς ὑπὲρ τῆς Κοινότητος, διώκουν τὴν κοινοτικὴν περιουσίαν, διένεμον εἰς τὰς οἰκογενεῖας τοὺς φόρους τοῦ δημοσίου, ἐπροστάτευσαν τοὺς διωκομένους ἀδίκως, πολλάκις καὶ διὰ χρηματικῶν θυσιῶν. Οὗτοι ἦσαν καὶ τὰ ἄμεσα ὄργανα τῶν **Κλεφτῶν**, εἰς οὓς ἀνεκοίνουν ἐγκαίρως περὶ ἐπικειμένης αὐτῶν καταδιώξεως, οἱ δὲ κλέφτες ἦσαν οἱ ἄμεσοι αὐτῶν προστάται κατὰ τῶν ξεαγριουμένων ἐκάστοτε Τούρκων.

Πολλὰ ὄρεινὰ τμήματα τῆς χώρας κατώρθωσαν ἢ διὰ συμβάσεων ἢ διὰ τῶν ὅπλων ὧς ἀποβῶσιν αὐτοτελεῖ.

Ἐπίσης ηὔδοκίμησαν καὶ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου, ἐνθα δὲν κατόκουν Τούρκοι καὶ αἵτινες ὑπήγοντο ἅπασαι εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ Καπετὰν Πασᾶ, (Ἀρχιναυάρχου), ὅστις ἐπεσκέπτετο **ἐνίοτε** αὐτάς, ἀπὸ δὲ τοῦ 18ου αἰῶνος διεξήγεν οὗτος τὰς πρὸς αὐτάς διοικητικὰς ὑποθέσεις διὰ τοῦ Ἑλλήνος διερμηνέως τοῦ στόλου, ὅστις ἐπροστάτευσεν αὐτάς.

Αἱ δὲ πελοποννησιακαὶ Κοινότητες ἀνέδειξαν προεστῶτας, ἀσκηθέντας ὁπωσοῦν περὶ τὰ πολιτικὰ πράγματα καὶ οἵτινες ἀνεδείχθησαν ἀξιόλογοι φιλοπάτριδες κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν.

Ἐκ τῆς δράσεως ταύτης τῶν Κοινοτήτων ἐξάγεται, ὅτι τὸ ἐλληνικὸν Ἔθνος κέκτηται ἐξαίρετον τὸ πνεῦμα τῆς κοινοτικῆς διοικήσεως. Μόνον ἡ διχόνοια, τὸ **ἀρχαῖον πάθος τῶν Ἑλλήνων**, κατὰ Θουκιδίδην, ἐβλάψε πολλάκις αὐτάς.

Οἱ Τούρκοι, μέχρι τοῦ 17ου αἰῶνος, διώκουν τυραννικῶς διὰ καταπιέσεων καὶ τοῦ βιαίου ἐξισλαμισμοῦ τῶν Χριστιανῶν, παρὰ τὰ ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ Μωάμεθ Β'. ὑπεσχημένα καὶ ἐγγράφως ἐπικεκυρωμένα. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Χριστιανοὶ ἐστάσιζον, τούτου δ' ἔνεκα καὶ ἐβοήθουν τοὺς Ἐνετοὺς κατ' αὐτῶν, οἱ Τούρκοι ἤρχισαν νὰ πολιτεύωνται ἐπιεικέστερον πρὸς τοὺς ραγιάδες καὶ δὲν ἀπῆτουν πλεον τὸν ἐξισλαμισμόν ὥς ὅσον πρὸς ἀνάληψιν δημοσίας ὑπηρεσίας, ἀλλ' ἐχορηγήσαν πλεονεκτήματα ἄξια λόγου εἰς αὐτοὺς διὰ τῶν Κιουπρουλήδων.

Τότε κατηργήθη τὸ **Παιδομάζωμα** πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ σώματος τῶν Γιαννιτσάρων, (Γενί—σερί—Νέος στρατός), οὗτοι δὲ εἰς τὸ ἐξῆς ἐστρατολογοῦντο καὶ συνεπληροῦντο ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῶν τέκνων καὶ ἐξ ἐθελοντῶν. Τότε ὁ μέγας βεζύρης Μουσταφᾶς Κιουπρουλῆς ἔδωκε τὴν ἄδειαν νὰ κτισθῶσι νέοι χριστιανικοὶ ναοί, διότι ἐν Κ)πόλει λ.χ. ἐκ τῶν κατὰ τὴν ἄλωσιν ὑπαρχόντων 500 ναῶν ἀπέμειναν μόνον δύο εἰς τοὺς Χριστιανούς, εἰς δὲ τὴν λοιπὴν χώραν κατὰ τοὺς τρεῖς διαρρεῦσαντας αἰῶνας δουλείας οἱ ὑπάρχοντες ἐν ἀρχῇ ναοὶ κατηρειπώθησαν, μὴ ἐπιτρεπομένης τῆς ἀνοικοδομήσεως νέων, ἢ τοῦλάχιστον τῆς ἐπισκευῆς τῶν ὑπαρχόντων, οἱ δὲ κάτοικοι τῶν χωρίων ἐκκλησιάζοντο εἰς **ἐρημοκκλήσια**, μακρὰν τῶν χωρίων κείμενα.

Τότε οἱ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν διετάχθησαν νὰ εἰσπράττωσι μόνον τὸ χαράτσι, τὸν ἀρχικῶς ἐπιβληθέντα εἰς τοὺς ραγιάδες φόρον, μέτριον μὲν ἐν ἀρχῇ, βραδύτερον δὲ ἐξογκωθέντα λίαν, ᾧ προστετέθησαν καὶ ἄλλοι δυσβάστακτοι φόροι, ἰδίως ἐκ καταχρήσεων τῶν ὑπαλλήλων κατὰ τὴν εἴσπραξιν.

Πολλοὶ τῶν ἀγρίων Τούρκων, καὶ ἰδίως οἱ Ἀλβανοί, προσέθετον καὶ τὸν λεγόμενον **φόρον τῶν ὁδόντων**, δηλ. ἀπῆτουν πληρωμὴν, διότι οἱ ὁδόντες τῶν ἐκοπίασαν καὶ ἔφαγον τὸ φαγητόν, τὸ ὁποῖον τοῖς παρέθετον οἱ ραγιάδες, ὅταν ἐξενίζοντο ὑπ' αὐτῶν.

Τελευταῖον οἱ Ἕλληνες ἐγένοντο δεκτοί, ὡς **Χριστιανοί**, εἰς τινὰ ἀξιώματα τοῦ Κράτους, ἰδίως εἰς τὸ τοῦ μεγάλου διερμηνέως, τὸ ὁποῖον ἐν τῷ μεταξὺ παρεχωρεῖτο εἰς ἀρνησιθρήσκους Φραγκολεβαντίνους, ἀτελέστατα γνώστας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Τότε ἐπετράπη τοῖς Ἕλλησιν σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἡ διακυβέρνησις τῶν Παριστρῶν Ἡγεμονιῶν, αἵτινες πρότερον διωκοῦντο ὑπὸ ἐντοπίων ἀρχόντων. Ἐν τοῖς τότε καιροῖς ἐγένετο λόγος καὶ ἡ διοίκησις τῆς Πελοποννήσου ν' ἀνατεθῇ εἰς Χριστιανούς ἡγεμόνας, ἀλλὰ μόνον ἡ Μάνη ἀνεγνωρίσθη ὡς ἡγεμονία ὑπὸ ἐγχώριον ἡγεμόνα (**Μπέην**).

Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, (1709), μέχρι τῆς Ἐπαναστάσεως, ἅπαντες οἱ μεγάλοι Διερμηνεῖς τῆς Τουρκίας ἦσαν Ἕλληνες, πλὴν τοῦ Βλάχου Μιχαὴλ Ρακοβίτσα, ἐπὶ ἐν μόνον ἔτος ὑπηρετήσαντος, (1769—70). Ἐπίσης ἀπὸ τοῦ 1716 μέχρι τοῦ 1822 ἡγεμόνες τῆς Δακίας, (Βλαχίας, Μολδαυίας, Βεσσαραβίας), ἦσαν Ἕλληνες.

Καὶ ἡ τοῦ στόλου δὲ διερμηνεία ἀνετίθετο εἰς Ἕλληνας.

Οὗτοι προήγοντο εἰς Μεγάλους διερμηνεῖς τοῦ Κράτους καὶ κατόπιν εἰς ἡγεμόνας τῆς Δακίας. Μετὰ δὲ τὴν λήξιν τῆς ὑπηρεσίας των ταύτης ἐπαύοντο εἰς Κ)πολιν.

Ὁ κατὰ τὸ 1770 ἀρχινάυαρχος Χασὰν παϊᾶ Τζεζαεργῆς ὡς διερμηνέα παρέλαβε τὸν ἐκ Πάρου Νικήλαον Μαυρογένην. Πρὸ αὐτοῦ δὲ ἦν ὁ Ἀργυρόπουλος.

Ἐν ἔτει 1786 ὁ Μαυρογένης ἐγένετο ἡγεμὼν τῆς Δακίας, χωρὶς, κατ' ἐξαίρεσιν, νὰ ὑπηρετήσῃ πρότερον καὶ ὡς μέγας διερμηνεὺς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Οὗτος διετέλεσε καὶ ἀρχιστρατήγος εἰς τὸν κατὰ τῆς Αὐστρίας καὶ Ρωσσίας πόλεμον τῆς Πύλης, διορίζων καὶ παύων Τούρκους στρατηγούς. Ἡτθεῖς ὅμως ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν περὶ τὸ Καλαφάτ, ἀπεκεφαλίσθη τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1790.

Οἱ μετὰ τὴν λήξιν τῆς ἡγεμονίας των ἐν Δακίᾳ, ἐπανερχόμενοι εἰς Κ)πολιν, κατόπιν συνήθως περὶ τὸ Πατριαρχεῖον, εἰς τὸ Φανάριον, διὸ περ ὠνομάσθησαν καὶ **Φαναριῶται**.

Οὗτοι εἶχον σχέσεις μετὰ τῶν ὑπερτάτων τοῦ κράτους λειτουργῶν, πρέσβων καὶ ἄλλων ἐπισήμων ξένων. Γινώσκαι δὲ τῆς τουρκικῆς, περσικῆς καὶ ἀραβικῆς γλώσσης, ἐν δυνατῇ τελειότητι, ἔτι δὲ καὶ τῆς τουρκικῆς νομοθεσίας, βυσιζομένης εἰς τὸ Κοράνιον, πολλάκις ὠδήγουν εἰς λύσιν πολυπλόκων ζητημάτων καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀνωτάτους ὑπαλλήλους τοῦ κράτους.

Οἱ ἐπισημότεροι τῶν ἐπαρχιακῶν Ἑλλήνων προϋχόντων προσήρχοντο διαρκῶς πρὸς αὐτοὺς, ζητοῦντες τὴν ἰσχυρὰν αὐτῶν ἀρωγὴν εἰς ἐθνικὰ ζητήματα, οὕτω δὲ ἀπετέλεσαν ἐξαίρετον τοῦ ἔθνους τάξιν.

Οἱ Φαναριῶται ὡς ἡγεμόνες ἐξηλλήνισαν τὴν Δακίαν διὰ πολλῶν σχολείων καὶ γυμνασίων ἀρχομένης δὲ τῆς 18ης ἑκατονταετηρίδος καὶ αὐτοὶ οἱ ἐγχώριοι ἐλάλουν καὶ ἔγραφον ἑλληνισί.

Ἀπὸ τῆς τουρκικῆς κατακτησεως ἐμορφώθησαν νεαὶ γενεαί, ἰδίως εἰς τὰς ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν κατεχομένης χώρας. Αὗται ἦσαν καθ' ἅπαν τὸ ἔθνος λίαν διανοητικῶς ἀνεπτυγμένοι καὶ ἐξ αὐτῶν ἐμορφώθησαν λίαν εὐπαίδετοι καὶ ἐπιτήδειοι ἄνδρες, κατορθώσαντες νὰ γείνωσι τοσοῦτον ἀναγκαῖον εἰς τὴν τουρκικὴν διοίκησιν, ὥστε ἔκτοτε καὶ μέχρι τῆς Ἐπαναστάσεως ὑπεκλίσαν πάντας τοὺς ξένους.

Κατὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης τοῦ Πασάρεβιτς (1712) μεταξὺ Τουρ-

κίας καὶ Αὐστρίας μέγας διερμηνεὺς ἦτο ὁ Ἰω. Μαυροκορδάτος, δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ διωρίσθη τρίτος πληρεξούσιος ὑπουργὸς κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις.

Ναυτιλία. Ἡ Ἑλλάς, ἔχουσα ἔκτεταμένα παράλια καὶ πολλὰς νήσους, οὐδέποτε ἔπαυσεν ἐπιδιδομένη εἰς τὸν ναυτικὸν βίον, παρῆχε δὲ πάντοτε τοὺς κρατίστους ναῦτας τοῦ τουρκικοῦ στόλου. Μετεῖχον ὁμῶς οὗτοι καὶ τῶν κατὰ τῶν Τούρκων ἀγώνων τῶν χριστιανικῶν Δυνάμεων, τῆς Ἑνετίας δηλ. Ἰσπανίας καὶ Ρωσσίας. Κατὰ τὴν ἐν Ναυπάκτῳ ναυμαχίαν (1571) μετέσχον 30,000 Ἑλλήνων ναυιῶν ἑκατέρωθεν.

Κατὰ τὴν 16ην καὶ 17ην ἑκατονταετηρίδα ἡ Ρόδος, ἡ Χίος, ἡ Κύπρος, ἡ Μυτιλήνη, ἡ Νάξος, ἡ Πάρος, ἡ Σάμος καὶ ἡ Πελαπόννησος, ἡ Ναύπακτος καὶ ἡ Εὐβοία ὤφειλον νὰ παρέχωσιν εἰς τὴν Πύλην ἀριθμὸν γαλερῶν ¹⁾, ἀναλόγως τῶν προσόδων αὐτῶν. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 1770—1790 οἱ Ἕλληνες εἶχον καὶ ἴδια καταδρομικά, ὡς ὁ Μητρομάρας, οἱ Ψαριανοί, εἰς δὲ τὴν πυρπόλησιν τοῦ τουρκοῦ στόλου ἐν Τσεσμέ ὑπὸ τῶν Ρώσσων πρῶτος ὁ ἐκ Πάργας Ἰω. Πατατοῦκος, ὑπηρετῶν εἰς τὸν ρωσικὸν στόλον, παρεσκεύασε πυρπολικόν, κατὰ μίμησιν τοῦ ἡπολοῦ παρεσκεύασαν μερικά καὶ οἱ Ρῶσσοι καὶ ἐπέτυχον τὴν πυρπόλησιν τοῦ τουρκικοῦ στόλου. Ὁ δὲ ἐκ Λεβαδείας μυθικὸς ἥρως Λάμπρος Κατσώνης, καταρτίσας ἀξιόμαχον καταδρομικὸν στόλον, κατετρόμαξε τὸν τουρκοῦ καὶ ἐπανέλημμένως κατεναυμάχησεν αὐτόν. Περὶ τούτου γενήσεται εἰδικώτερον λόγος ἐν οἷς κείῳ τόπῳ.

Ἀπὸ δὲ τοῦ τέλους τῆς 18ης ἑκατονταετηρίδος τὸ ἑλληνικὸν ναυτικόν, τὸ καταδρομικόν, συνδεόμενον μετὰ τοῦ ἐμπορίου, ἔλαβεν ἐξαιρετικὸν ἐπίδοσιν. Εἰς τοῦτο δὲ συνετέλεσεν ἰδίως ἡ πολιτικὴ συνθήκη τοῦ 1774, ἡ τοῦ Κιουτσούκ Καϊναρτζή, ἡ συναφθεῖσα μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ρωσσίας, δι' ἧς ἡ Ρωσσία ἐκτήσατο ἔμμεσόν τι δικαίωμα προστασίας τῆς ὀρθοδόξου θρησκείας· τῷ δὲ 1783 διὰ συνθήκης ἐμπορικῆς ἐξωμοιώθη πρὸς τὴν Ἑνετίαν, τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὰ ἐμπορικὰ αὐτῆς πλοῖα ἔλαβον τὰ μέγιστα τῶν προνομίων, δι' ὧν ἐτύγχανον προστασίας οὐ μόνον τὰ ρωσικὰ πλοῖα, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπὸ τῆς ρωσικῆς σημαίας προστατευόμενα ἑλληνικά.

Ἐντεῦθεν δὲ ὡγελουμένη ἡ τε ναυτιλία ἡμῶν, ὡς καὶ τὸ ἐμπόριον, ἐποίησατο μεγίστας προόδους. Ματαίως δ' ἐξήτησεν ἡ Τουρκία νὰ πείσῃ τοὺς ναυτικούς ἡμῶν ν' ἀναλάβωσι τὴν τουρκικὴν σημαίαν, ὑποσχομένη πολλά. Οἱ Ἕλληνες, ἰσχυρισθέντες, ὅτι τὰ πλοῖα ἀνῆκον εἰς Ρώσσοις, ἀπέρριψαν τὰς δολίας ὑποσχέσεις τῶν Τούρκων εὐσχήμως.

Κατὰ τὴν συνθήκην ταύτην τοῦ Κιουτσούκ Καϊναρτζή ἐπετρέπετο εἰς τὰ ρωσικὰ πλοῖα καὶ τὰ φέροντα τὴν σημαίαν ταύτην ἑλληνικά νὰ διαβαίνωσιν

1) Αἱ γαλέραι ἦσαν πλοῖα πολεμικὰ μήκους 50 μ. καὶ πλάτους 6 μ. καὶ εἶχον πλήρωμα 450 ἀνδρῶν. Οἱ ἐκ τούτων κωπηλάται ἐκάθηντο ἐπὶ 25 ἐδωλίων καὶ ἀνῆκον πέντε ἄνδρες εἰς ἐκάστην κώπην, ἐναλλασσόμενοι. Περὶ δὲ τὰ ἰστία ἡσχολοῦντο 50 ναῦται ἢ καὶ πλείονες, κατὰ τὴν ἀνάγκην. Κατὰ τὴν πρόρραν τοῦ πλοίου, ὅπισθεν ἐγκαρσίῳ διαφράγματι, ἔκειντο πέντε τηλεβόλα. Κατὰ τὴν ναυμαχίαν τοῦ Τσεσμέ τοιαῦτα πλοῖα ἔλαβον μέρος.

ἐλευθέρως ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου· εἰς τὸ Αἰγαῖον καὶ τὰνάπαλιν. Ἐντεῦθεν τὸ ἑλληνικὸν ἐμπόριον καὶ ἡ ναυτιλία ὠφελήθησαν μεγάλως. Πανταχοῦ ἰδρύθησαν πλούσια ἑλληνικὰ καταστήματα εἰς τὰς μεγάλας πόλεις τῆς Τουρκίας, εἰς τὴν Κ)πολιν, Θεσσαλονίκην, Σμύρνην καὶ τὰς μεγάλας νήσους τοῦ Αἰγαίου, εἰς τὰς ρωσικὰς παραλίους πόλεις καὶ ἐν τῷ ἑξωτερικῷ, εἰς Τσεργέστην καὶ ἄλλαχοῦ. Ἐντεῦθεν ἐξωγογήθησαν καὶ προέκυψαν αἱ πρότερον πενόμεναι αὐταὶ χῶραι, τὸ δὲ ἑλληνικὸν ναυτικὸν κατεσκεύασε μεγαλείτερα καὶ πλέοντα σκάφη.

Ἡ δὲ Τουρκία, ἵνα ματαιώσῃ τὰς προσπάθειάς τῆς Ρωσσίας πρὸς προσέλκυσιν τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰ σχέδια αὐτῆς, μετεχειρίζετο μετὰ πραότητος τοὺς ναυτικούς καὶ ἔδωκεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ναυτιλίαν πολλὰ προνόμια ἀπέναντι τῶν ἄλλων ἐμπορικῶν σημαιῶν. Ἐντεῦθεν ἡ Ὑδρσ, αἱ Σπέτσαι καὶ τὰ Ψαρὰ ἀνεπτύχθησαν μεγάλως· ἐπωφελήθησαν τῆς καταστάσεως τῆς Εὐρώπης κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ναπολέοντος· ἐκ τούτων δὲ συνεσώρευσαν μεγάλη πλούτη καὶ ἐξήγειραν τὸ ἐθνικὸν φρόνημα.

Ὁ ἡπειρωτικὸς δηλ. ἀποκλεισμός τοῦ Ναπολέοντος καὶ ἡ καταδίωξις τῶν γαλλικῶν πλοίων ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας, προὐκάλεσαν μεγάλην ζήτησιν σιτηρῶν ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ, τὸ δὲ ἐμπόριον τοῦ Εὐξείνου Πόντου περιῆλθεν ἀσυναγωνίστως εἰς τοὺς Ἑλληνας ναυτικούς. Ἔτι δὲ καὶ ἡ πειρατεία, ἡ ἀσκουμένη ἀκωλύτως ὑπὸ τῶν ἐν τῇ βορείᾳ Ἀφρικῇ ἐνθρονισμένων βαρβάρων τῆς Ἀλγερίας, τῆς Τριπόλεως καὶ τῆς Τύνιδος δυναστῶν, ἐγένετο ἀφορμὴ νὰ μεταβληθῶσι τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα τῶν Ἑλλήνων εἰς πολεμικά, οἱ δὲ Ἕλληνες ναῦται νὰ καταστῶσιν ἄριστοι θαλασσομάχοι, καταπολεμοῦντες τοὺς ἀπαισίους τούτους πειρατὰς καὶ προετοιμαζόμενοι οὕτως εἰς ἐκτέλεσιν τῶν ὑπερανθρώπων θαλασσίων αὐτῶν θριάμβων κατὰ τὸν ἱερὸν ἀγῶνα.

Εἰς τὰ καράβια τῶν, δι' ὧν ἀντικατέστησαν τὰ πρόην μικρὰ αὐτῶν πλοιάρια, ἔδιδον πάντοτε ἀρχαῖα ὀνόματα, πλὴν ἑνὸς σπετσιωτικοῦ, ὃ περ ἔφερε τὸ ἄλβανικὸν ὄνομα **Καράβι Ἰμάδ** (Μεγάλο Καράβι).

Τῶν πλοίων τούτων πολλὰ ἦσαν ὠπλισμένα καὶ ἔφερον μέχρι 30 πυροβόλων μεθ' ὧν τῶν χρειωδῶν αὐτῶν.

Κατὰ τὰς πολιορκίας τῶν παραθαλασσίων φρουρίων κατὰ τὸν ἀγῶνα, πολ- λάκις ἐκ τῶν πυροβόλων τούτων ἔνια ἀπεβιβάζοντο εἰς τὴν ξηρὰν καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν ἐπανεφέροντο ἐπὶ τῶν πλοίων.

Ἐνταῦθα προσθετέον, ὅτι ὁ Ἀρχιναύαρχος Χασὰν πασᾶς Τζεζαερχλῆς, μετὰ τὴν συνθήκην τοῦ Κιουτσουκ Καϊναρτζῆ, (1774), ὃ καταρτίσας μεθοδικώτερον τὸ ναυτικὸν τῆς Τουρκίας, προσέλαβεν ὥς ναύτας καὶ Ἕλληνας νησιώτας, οἱς ἐξε- γύμνασεν εἰς τὴν χρῆσιν τῶν πυροβόλων, κατέστησε δὲ συγχρόνως αὐτοὺς γνώ- στας ὧν τῶν ἐλαττωμάτων τῶν Τούρκων ναυτῶν καὶ τῆς ἀξίας τῶν ἀξιωματικῶν αὐτῶν. Ἐκτοτε ὁ τουρκικὸς στόλος ἐξηρτᾶτο σχεδὸν ἐκ τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες κα- τενόησαν οὕτως, ὅτι ἡδύναντο νὰ πολεμήσωσι πρὸς τὴν Τουρκίαν κατὰ θάλασσαν διὰ τῶν ἰδίων αὐτῶν δυνάμεων, καταλλήλως παρασκευαζόμενοι, ὃ περ καὶ ἐπραξαν εὐδοκίμωτα κατὰ τὸν ἱερὸν ἀγῶνα.

Οἱ δὲ λόγιοι καὶ οἱ ἐμποροὶ, ἰδίως οἱ τοῦ ἑξωτερικοῦ, διὰ τῆς συσσωρεύσεως

1) Τὰ πλοῖα τῶν πειρατῶν ἐκαλοῦντο **Φούσταις** καὶ ἔφερον ἐρυθρὰν σημαίαν.

πλούτου, ἐσύστησαν πανταχοῦ σχολεῖα διαφόρων βαθμῶν, ὅπου ἦσαν ἑλληνικὰ κέντρα, οἷον ἐν Κυδωνίας, Σμύρνη, Χίω, Ἰωαννίνοις, Θεσσαλονίκῃ, Πάτρῳ Ἀμπελακίοις τῆς Θεσσαλίας, Ζαγορά, Ἀθήναις, Δημητσάνῃ, Ἀνδριτσάινῃ καὶ ἀλλαχοῦ, ὅπου ἦσαν πῶς συγκεντρωμένοι Ἕλληνες.

Καὶ ἡ μετὰ τῆς Ἑσπερίας δὲ αὐξάνουσα ὁλονὲν συγκοινωνία ἐπλήθυνε τὰς γνώσεις τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀνέπτυξε τὸ αἴσθημα τῆς ἐλευθερίας εἰς τοὺς ὑποδούλους.

Β'.

Ἀρματωλοὶ καὶ Κλέφταις

Ὡς τοῖς πᾶσι γνωστόν, οἱ Ἕλληνες, ὅπως ἐμερίμων περὶ τῆς διαιδέσεως τῶν γραμμάτων διὰ τῆς ιδρύσεως σχολείων ἐν τε τῇ χέρσῳ Ἑλλάδι καὶ ταῖς νήσοις τοῦ Αἰγαίου, οὕτω δὲν ἠμέλουν καὶ τὴν περὶ τὰ ὅπλα ἀσκησιν τῶν ἀνυποτάκτων καὶ ὀρεσιτρόφων, οἵτινες ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ κατακτητοῦ μέχρι τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς μικρᾶς ἐν ἀρχῇ γωνίας τῆς ἑλληνικῆς γῆς δὲν ἀφῆκαν τὰ ὅπλα ἀπὸ τὰς χεῖρας αὐτῶν.

Ὁ θεσμὸς τῶν Ἀρματωλῶν ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν Ἀκριτῶν τοῦ Βυζαντίου, τῶν φυλασσόντων τὰς Ἀκρας, ἥτοι τὰ μεθόρια τοῦ κράτους, οὗτοι δὲ ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τοὺς ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἀρματωλοῦς. Ἐπίσης πρὸς τοὺς Κλέφτας ἀντιστοιχοῦσιν οἱ Ἀπελάται ἢ Πελάται, ὡς ἐκαλοῦντο παρὰ τῶν Βυζαντινῶν οἱ ζωοκλέπται, ἐνίοτε δὲ καὶ οἱ λησταί. Οἱ ἥτοι, ὡς καὶ οἱ στρατιῶται τοῦ Βυζαντίου, ἐν ταῖς ἐσχυαταῖς αὐτοῦ φρουροῦντες, δὲν ἐμισθοδοτοῦντο, ἀλλ' ἔζων ληϊζόμενοι τὴν ἐχθρικήν χώραν.

Βάσις τῆς δράσεως τῶν τε Ἀκριτῶν καὶ τῶν Ἀπελατῶν ἦτο ἡ ἐνεδρα ἢ τὸ καρτέρι. Τὰ τῶν Ἀπελατῶν στρατόπεδα ἐλέγοντο τότε καὶ λησταρχεῖα.

Κατὰ τὸν θεσμὸν τοῦτον οἱ Τοῦρκοι, διάδοχοι τῶν Βυζαντινῶν, ἀγενέωσαν ἐξ ἀνάγκης τοὺς Ἀκρίτας διὰ τῶν Ἀρματωλῶν, ὡς φρουρῶν τῶν Ἀκρων ἢ ὀρεινῶν κλεισσωρειῶν καὶ διόδων, Δερβενίων, οἵτινες ἐπέβλεπον τὴν ἀσφάλειαν τῶν ὁδῶν τούτων· τούτους ἀπεκάλουν Δερβεναγάδες.

Καὶ ἐν ἀρχῇ μὲν ὡς Δερβεναγίδες προσελαμβάνοντο ὑπὸ τῆς Τουρκίας οἱ Τουρκαλβανοὶ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν Τούρκων πασσάδων.

Ἐπειδὴ ὅμως οὗτοι ἐπέιζον τοὺς ραγιάδες, γενόμενοι ἀφορμὴ τῆς ἀναπτύξεως καὶ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν Ἑλλήνων κλεφτῶν, οἱ Τοῦρκοι ἠναγκάσθησαν νὰ χρησιμοποιῶσι τοὺς Τουρκαλβανίους εἰς τοὺς ἐν Εὐρώπῃ πολέμους αὐτῶν, ὡς Μπουλουκμπασῆδες δὲ τοὺς ἰσχυροτέρους Χριστιανοὺς Καπετάνιους, οἵτινες ὡς στρατιώτας τῶν ἐστρατολόγων ἐντοπίους ὀπλοφόρους. Οὕτως ἐνισχύθη εἰς τὴν Στερεὰν τὸ πρῶτον, καὶ κατόπιν καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὁ θεσμὸς τῶν Ἀρματωλῶν.

Οἱ Ἀρματωλοὶ ιδρύθησαν πρῶτον ἐπὶ Σουλτάνου Σουλεϊμάν τοῦ Μεγαλοπρεποῦς, (1520—1569), οἱ δὲ Κλέφταις ἐνεφανίσθησαν ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς κατακτήσεως, ὡς προεῖρηται.

Κατὰ τὸν Θ. Κολοκοτρώνην, τὸ Κλέφτης ἐβγήκεν ἀπὸ τὴν τουρκικὴν ἔξου-

σίαν. Ἐθεωροῦντο δὲ τοιοῦτοι ὅσοι ἀντετάσσοντο εἰς τὸ νόμιμον καθεστώς. Ἐπομένως τὸ Κλέφτης δὲν ἦτο ὕβρις, ἀλλὰ μᾶλλον καύχημα.

Κατὰ τὴν Φραντζήν, ἕνεκα τῶν φόρων καὶ τῶν καταδιώξεων τῶν Τούρκων, πολλοὶ συνηγνῶντο μετὰ τῶν Κλεφτῶν καὶ ἀνήρχοντο εἰς τὰ ὄρη. Ὅταν οἱ Κλέφταις ἐπετίθεντο κατὰ τῶν Τούρκων καὶ διήρπαζον τὰ ὑπάρχοντα αὐτῶν, ἐνόμιζον, ὅτι δὲν διέπραττον ληστείαν, διότι τὰ διαρπαζόμενα τῶν Τούρκων ἀγαθὰ ἦσαν πρότερον ἐλληνικά.

Καὶ οἱ μὲν Κλέφταις τῆς Πελοποννήσου εἶχον πρόχειρον καταφύγιον τὰς ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν κατεχομένης χώρας, οἱ δὲ τῆς Ρούμελης ἠναγκάσθησαν σὺν τῷ χρόνῳ νὰ συγκεντρωθῶσιν εἰς τὸν Ὀλύμπου, τὸ Πήλιον, τὴν Πίνδον καὶ τὰ Ἄγραφα. Ἐκεῖθεν κατήρχοντο, ἐλήστευον καὶ ἐτιμῶρουν τοὺς κατὰ τῶν Χριστιανῶν βίαιοπραγοῦντας Τούρκους.

Ἡ μάχimos ἀνατροφή, ἣν ἔλαβον οἱ ὀρεσίβιοι οὗτοι, ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου μέχρι τοῦ Ταϊνάρου ἐπὶ Φραγκοκρατίας, παρήγαγεν ὁλόκληρον μίχιμον τάξιν, ἣτις οὐδέποτε ὑπέκυψεν εἰς τὸν τουρκικὸν ζυγόν.

Ἐπὶ Σουλεϊμάν τοῦ Μεγαλοπρεποῦς, ὡς προεῖρηται, ἡ Τουρκία ἀπεφάσισε νὰ μιμηθῇ τοὺς Ἑνετούς, οἵτινες εἶχον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν των πολλοὺς τῶν μαχίμων τούτων Ἑλλήνων, ὀνομάζοντας αὐτοὺς *Ἀρματωλοὺς* (Armatores) καὶ ἐπέτρεψεν εἰς αὐτοὺς τὴν τήρησιν τῆς δημοσίας τάξεως καὶ τὴν περιστολὴν τῆς ληστείας, συγκροτήσασα ἐξ αὐτῶν σώματα, δαπάναις τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ συνητρούμεναι, ἀγογγύστως καὶ μόνον ἐξ Ἑλλήνων ἀποτελούμενα. Ἐκαλοῦντο δὲ οὗτοι Ἀρματολοί καὶ ἦσαν ἀνεξάρτητοι ἀλλήλων.

Καὶ ταῦτα εἰς τὴν Στερεάν, διότι ἐν Πελοποννήσῳ ἀρματοωλίκια τουρκικῆς ἀνοχῆς δὲν ὑπῆρχον, ἀλλὰ μόνον ἐνετικά, διότι ἡ Τουρκία κατ' ἀρχὰς ἐδυσπίσται πρὸς τοὺς ῥέποντας εἰς ἐπαναστάσεις Πελοποννησίους καὶ μετὰ φειδοῦς πάντοτε ἐχρησιμοποιοῖ αὐτοὺς πρὸς ἐμπέδωσιν τῆς τάξεως.

Ἀπὸ δὲ τῆς καταλύσεως τῆς Ἑνετοκρατίας (1715) μέχρι τῆς Ἐπαναστάσεως διετηρήθησαν αἱ κτηθεῖσαι πολεμικαὶ αὐταὶ ἔξεις τῶν Πελοποννησίων ὑπὸ τῶν πολυαριθμῶν αὐτῆς Κλεφτῶν, οἵτινες ἄλλοτε μὲν διῆγον εἰς τὰ ὄρη, ἢ ἐκρύπτοντο εἰς τὰς πόλεις, ἄλλοτε δέ, ἐπὶ συντόνου καταδιώξεως, κατέφευγον εἰς τὸν Ταῦγετον, τὴν Ἐπτανήσον, ἢ εἰς τὴν Ρούμελην, καὶ ἄλλοτε διετέλουν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν προεστώτων ὡς σωματοφύλακες καὶ ἐκτελεσταὶ τῶν διαταγῶν αὐτῶν, ὡς λ.χ. ὁ Ζαΐμης κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς Ἐπαναστάσεως εἶχεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του τοὺς Κλέφταις ἀδελφοὺς Χοντρογιανναίους, οἵτινες, ἀδεία αὐτοῦ, ἐλήστευσαν τὸ τουρκικὸν ταμεῖον, τὸ εἰς Τρίπολιν μεταφερόμενον, εἰς τὴν θέσιν τῆς Κλειτορίας *Χελωνοσπηλιάν* καὶ ἐφόνευσαν δύο Τούρκους.

Ἐν τέλει οἱ Τούρκοι ἔδωκιν εἰς τοὺς Ἑλληνας τὰ ὅπλα καὶ ἔταξαν αὐτοὺς φύλακας τῶν κλεισθρεῶν καὶ τῶν ὀρειῶν διόδων, τῶν *Δερβενίων* καὶ *Δερβεναγιάδων*.

Οἱ τοιοῦτοι, ὅταν διωρίζοντο εἰς τὰς θέσεις ταύτας, ἐλάμβανον καὶ μισθόν, (*Δουφέν* ἢ *Χάρτζι*), ἐφ' ὅσον ἡνυοῦντο ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Οἱ Τούρκοι, ἐξοπλίσαντες οὕτω τὴν δυναμένην νὰ ὀπλοφορῇ ἐλληνικὴν νεότητα, ὡς ἀρματοωλικὸν σῶμα, ἐκράτουν τὴν πεποιθήσιν τοῦ λαοῦ εἰς τὰς ἰδίας ἑαυτοῦ δυνάμεις. Ἐνῶ δὲ θρησκευτικῶς ἦτο ἀδύνατος ἡ συγχώνευσις νικητῶν

καὶ ἡττημένων, ἔνεκεν τῆς ἐπισήμως ἀναγνωρισθείσης θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, διὰ τοῦ θεσμοῦ τῶν Ἀρματωλῶν ἐνεπνεύσθη εἰς τοὺς δουλωθέντας ἢ πεποίθησις καὶ ἡ συναίσθησις τῆς ἀποκτήσεως τῶν πρὸς ἀπελευθέρωσιν ἀναγκαίων δυνάμεων, ὧν ἐποιοῦντο χρῆσιν εἰς πᾶσαν εὐκαιρίαν δι' ἄλληπαλλήλων ἐπαναστάσεων.

Ὁργανισμὸς τῶν ἀρματωλῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Ὡς προεῖρηται, οἱ Τοῦρκοι, μὴ δυνάμενοι νὰ ὑποτάξωσι τοὺς ὑπ' αὐτῶν λεγομένους **Κλέφτας**, διώριζον αὐτοὺς διὰ τῶν προσεστώτων **Κάπου**, τοὺς δὲ ἀρχηγοὺς αὐτοὺς **Καπομπασηδες** ἢ **Καπεταναίους**.

Οἱ Κάποι οὗτοι ἦσαν εἶδος διοικητικῆς ἀστυνομίας μεταβατικῆς τῶν ἐπαρχιῶν καὶ κατεδίδωκεν τοὺς κλέπτας καὶ κακοποιοὺς ἐν γένει Χριστιανοὺς καὶ Τούρκους.

Εἰς τὰς πρωτεύσας, ὅπου οἱ Τοῦρκοι ἐπλεόναζον, οἱ Κάποι δὲν εἰσέρχοντο καὶ ἰδίως οἱ Καπομπασηδες, διότι ἐθεωροῦντο ὡς **Κλεφτοκαπεταναῖοι**, ἀνυπότακτοι· ἐπειδὴ, ἅμα παυόμενοι, **τὸ ἐγύριζαν στὸ κλέφτικο**. Τούτου ἕνεκα οἱ Τοῦρκοι, ὅταν ἡδύναντο, τοὺς κατέστρεφον.

Ἀνώτεροι τῶν Κάπων ἢ Καπομπασηδων ἦσαν οἱ Ἀρματολοί, ἀποτελοῦντες σώματα αὐθύπαρκτα, ὑπὸ τῆς ἐξουσίας διοριζόμενα καὶ ἅτινα, ἐπὶ τῆς ἀρχηγίας τοῦ Ζαχαριᾶ, ὑπερέβησαν ὡς πρὸς τὸν ὄργανισμὸν καὶ αὐτὰ τὰ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, διότι ἐπὶ Ζαχαριᾶ ἐγένετο ἡ Ὁμοσπονδία τῶν Ἀρματωλῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν του. Οἱ Ἀρματολοί τῶν 24 ἐπαρχῶν τοῦ Μωργιᾶ συνησπίσθησαν εἰς Ὁμοσπονδίαν καὶ ἐξησφάλισαν τὴν διατήρησιν αὐτῆς μὲ σουλτανικὰ φερμάνια.

Τοὺς Καπεταναίους ἐξέλεγον οἱ Κοτσαμπασηδες, οὓς τῇ προτάσει των ἀνεγνώριζε καὶ ἐπεκύρου ὁ **Μώρα-Βαλεσῆς**, δηλ. ὁ Βεζύρης τῆς Πελοποννήσου. Τὸ δικαίωμα τοῦτο, τοῦ διορισμοῦ Καπεταναίων ἐν Πελοποννήσῳ, ἐκ συνηθείας ἀρξάμενον, καθιερώθη καὶ διετηρήθη μέχρι τοῦ 1805, ὁπότε ἀπηγορεύθη ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου.

Ἡ ζωὴ καὶ ἡ δρᾶσις τῶν Ἀρματωλῶν καὶ Κλεφτῶν ἐν Ἑλλάδι ἀπάσῃ ὑπῆρξε πάντοτε ἡ αὐτή. Καὶ ὅταν μὲν ἠνείχετο αὐτοὺς ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις, ἐλέγοντο **Ἀρματολοί**, ὅταν δὲ τοὺς κατεδίωκεν, ἐγίνοντο **Κλέφταις** καὶ ἀπετέλουν σῶμα χωριστὸν τοῦ τῶν ραγιαδῶν.

Ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Ναυπλίου ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, εἶπεν εἰς τὸν ἀείμνηστον ναύαρχον Ἀμιλτων, πρστεινάντα αὐτῷ συμβιβασμὸν μετὰ τῆς Τουρκίας, μεσολαβήσει τῆς Ἀγγλίας:

«Ἐμεῖς, καπετὰν Ἀμιλτων, ποτὲ δὲν ἐκάμαμεν συμβιβασμὸν μὲ τοὺς Τούρκους. Ὁ βασιλεὺς μας ἐσκοτώθηκε καὶ καμμίαν συνθήκην δὲν ἔκαμεν. Ἡ φρουρά του εἶχε πάντοτε πόλεμον μὲ τοὺς Τούρκους καὶ δύο φρούρια ἔμειναν ἀνυπότακτα». Ἐρωτηθεὶς δὲ ποῖα εἶνε τὰ δύο φρούρια, εἶπεν: «Ἡ φρουρά τοῦ βασιλέως μας εἶνε οἱ λεγόμενοι **Κλέφταις**, τὰ δὲ δύο φρούρια ἢ **Μάνη** καὶ τὸ **Σούλι**».

Ὁ Κολοκοτρώνης, ἵνα ἐξάρῃ τὸ ἀνυπότακτον τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος, καὶ ἰδίᾳ τῶν Ἀρματωλῶν, καὶ τὴν ἐκ τούτου δυσφορίαν τῆς Τουρκίας, διηγεῖτο τὸν ἐξῆς μῦθον, ὃν ἴσως καὶ ἐπλασεν:

«Μία φορὰ ἓνας Σουλτάνος ἤθελε νὰ περιηγηθῇ τὴν ἐπικράτειάν του καὶ νὰ

γνωρίση τὸν τόπον, γὰρ νὰν τὸν διοικῇ καλλίτερα. Ἐνας γέρον Τούρκος τοῦ εἶπε, γὰρ νὰ γνωρίση ὅλον τὸ κράτος, νὰ κάμῃ μερικὴ **τσαντήρια** (σκηνάς), μὲ ὕλικά, ἀπὸ κάθε ἐπαρχία παρμένα, καὶ ἔπειτα νὰ κοιμηθῇ ἀπὸ ἓνα βράδυ σὲ κάθε τσαντήρι, ὅποτε θὰ ἔβλεπε τὸν τόπον καὶ θὰ τὸν ἐμελετοῦσε, χωρὶς νὰ μεταβῇ ἐπιτοπίως καὶ ὑποφέρῃ τόσους κόπους».

Ὁ Σουλτᾶνος τὸν ἤκουσε καὶ διέταξε καὶ ἔφτισαν τέσσαρα τσαντήρια μὲ ὕλικά τῆς Ἀνατολῆς, τῆς Αἰγύπτου, τῆς Ρούμελης καὶ τοῦ Μωρηᾶ.

Καὶ πρῶτα ἐκοιμήθη εἰς τὸ τσαντήρι τῆς Αἰγύπτου καὶ εἶδε τὸν Νεῖλον νὰ χύνη θησαυρούς, τυφλά πλούτη.

Εἰς τὸ τσαντήρι τῆς Ἀνατολῆς ἐκοιμήθη γλυκὰ ὅσῳ ἀφιονισμένος. Εἰς τῆς Ρούμελης εἶδε πολέμους καὶ αἶτια νὰ χλυμντρανε. Τέλος εἰς τοῦ Μωρηᾶ εἶδε τρεῖς χιλιάδες διαβόλους νὰ τρέχουν μὲ δαυλιὰ ἀναμμένα καὶ νὰ κάνουν ταραχὴν ἀνυπόφορον.

Οἱ Ἀρματωλοὶ καὶ οἱ Κλέφτες, οἱ προστάται τῶν πεδινῶν καὶ τῶν καταπιεζομένων, συνετηροῦντο ὑπ' αὐτῶν προθύμως ἐκ τῶν ἐνόντων καὶ ἐκ τῆς ἐθνικῆς πεποιθήσεως, ὅτι ἦσαν ἀπαραίτητοι διὰ νὰ μὴ σβεσθῇ ἡ πνοὴ τῆς φυλῆς, ὁ περ καὶ ἐγένετο.

Οὗτοι ἦσαν ὁ πρῶτος καὶ ὁ μόνος στρατός, ὃν παρέταξεν ἡ Ἑλλὰς καὶ προηγουμένως, καθ' ὅλους τοὺς τέσσαρας αἰῶνας τῆς δουλείας καὶ κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821 τελεσφόρος.

Ἐκάστου τῶν ἀρματωλικῶν προΐστατο ὁ ἀρχηγὸς ἢ **καπετάνιος** καλούμενος, ἔχων βοηθόν, ὑπασπιστὴν καὶ γραμματικόν, ἃν ἤξευρε γράμματα, τὸ **πρωτοπαλήμαρον**, τὸν ἀνδρειότερον καὶ σωφρονέστερον τῶν ὁπαδῶν του, διότι οἱ στρατιῶται ἐκαλοῦντο **παλημάρια**.

Τὰ καπετανάτα πολλὰκις ἦσαν κληρονομικά, μεταβαίνοντα ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱόν, τὸν ἀνδρειότερον, ἢ καὶ εἰς ἀδελφόν, οὐχὶ κατὰ σειρὰν πρωτοτοκίας, ἀλλὰ κατ' ἀξίαν.

Καθ' ὅλην τὴν 18ην ἑκατονταετηρίδα μέχρι τῆς Ἐπαναστάσεως πολυθρύλητοι ἀπέβησαν οἱ τῆς Πελοποννήσου κλέφταις, ἰδίως οἱ περιώνυμοι Παναγιώταρος, Βενετσανάκης, Μανιάτης, Κ. Κολοκοτρώνης, Κοντοβουνήσιος καὶ πολλοὶ ἄλλοι, τελευταῖος δὲ ὁ περιβόητος Ζαχαριάς. Ἐπειδὴ δὲ πολλάκις ἐνιοὶ τῶν καλογήρων καὶ τινες ἱερεῖς ἐκ φόβου κατέδιδον εἰς τοὺς Τούρκους τοὺς κλέφτας, οὗτοι τοὺς ἐτιμῶρουν, ἀναγκάζοντες αὐτοὺς καὶ εἰς πληρωμὴν χρηματικῶν ποινῶν ἢ λύτρων.

Ὅλοι οἱ ἀρματωλοὶ ἐνυμφεύοντο, συνάπτοντες γάμους μεταξὺ ὀνομαστῶν οἰκογενειῶν καὶ ἀλέκτων καὶ ἀνέτρεφον τέκνα, ἐμφυσῶντες αὐτοῖς τὸ πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας. Συνῆπτον κουμπουριᾶς μετὰ ἐξόχων πολιτῶν καὶ δημογερότων καὶ ἐγίνοντο **ἀδελφοποιητοί**, (Βλάμηδες), μεθ' ὁμοτέχνων καὶ υἱῶν προϋχόντων. Ὁ Θ. Κολοκοτρώνης λ. χ. ἦτο ἀδελφοποιητὸς τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, τοῦ Ἀλεξάκη Βλαχοπούλου, τοῦ Τουρκαβάνου Ἀλῆ Φαρμάκη ἐκ Λάλα τῆς Ἡλείας, τοῦ Γ. Σισίνη, τοῦ Π. Γιατράκου καὶ ἄλλων ἰσαξίων.

Διὰ τοιούτων ἐπιγαμιῶν καὶ πνευματικῶν συγγενειῶν ἐνισχύοντο καὶ ἐπεβάλλοντο εἰς τὴν ἐξουσίαν.

Ἡ ἐξωτερικὴ αὐτῶν παράστασις ἦτο ἐπιβάλλουσα. Πολλοὶ ἔτρεφον μακρὰν

καὶ πλουσίαν κόμην, εἶχον ὠραίους ἵππους μὲ πολυτελῆ φάλαρα. Ἐνεδύοντο μεγαλοπρεπῶς καὶ ἐφόρουν ἑσωκάρδια, (γελέκια) χρυσοκέντητα φέροντα πολλὰς σειρὰς ἀργυρῶν κομβίων, στρογγύλων, τὰ ὅποια πολλῶν ἐχρησιμοποιοῦν καὶ ὡς βόλια, εἴτε ἐν ἐλλείψει μολυβδίνων, εἴτε κατ' ἀνθρώπων νομιζομένων, διότι ὑπῆρχε καὶ ὑπάρχει ἔτι καὶ νῦν ἡ πρόληψις, ὅτι τὸν φέροντα ἐπάνω του **τίμιον ξύλον**, ἔστω καὶ Τοῦρκον, δὲν τὸν **κόβει τὸ κοινὸ βόλι**, ἀλλὰ μόνον τὸ ἀσημένιο.

Ἐπὶ τοῦ στήθους ἔφερον τὸ **χαῖμαλί**, στρογγύλην δηλ. ἀργυρᾶν εἰκόνα τοῦ Ἀγίου Γεωργίου συνήθως ἢ καὶ ἄλλων Ἀγίων, διαμέτρου 7—8 ἑκατοστομέτρων, στηριζόμενον εἰς τὸ μέσον τοῦ στήθους διὰ σταυροειδῶς διατιθεμένων ἀργυρῶν καὶ πολλῶν ἀλύσεων. Τοῦτο πολλὰκις ἔσωσε τὴν ζωὴν τῶν φερόντων, διότι τὸ βόλι τὸ ἐχθρικὸν ἐκτύπησε τὸ χαῖμαλί, τὸ ὁποῖον ὁμοίαζε πρὸς **ταμβακέραν** καὶ ἴτο πληρὲς ἁγίων λειψάνων.

Εἰς τὰ πόδια ἔφερον **Ζάβαις**, εἶδος ἀργυρῶν γεφυριδίων, κρατούντων τὰ τσαρούχια, τὰ δὲ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ ὅπλα των ἦσαν θαυμάσια, τοσοῦτο μᾶλλον, διότι πολλὰ ἦσαν λάφυρα ἐπισήμων Τούρκων, φρονευθέντων ὑπὸ τῶν φερόντων αὐτά.

Ἐπίσης εἰς τὴν μέσην ἔφερον καὶ χρυσοκέντητα **σελάχια** πλήρη ὅπλων καὶ μαχαιρῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων συνηριθμεῖτο καὶ τὸ ἀπαραίτητον **καλαμάρι**, ἀργυροῦν ἢ ὀρειχάλκινον, ἐπίμηκες καὶ εἰδικῶς διὰ τὸ σελάχι κατεσκευασμένον.

Εἰς τὰς ἑορτὰς καὶ πανηγύρεις ἀπήστραπτον ἐκ καθαριότητος, ἢ δὲ λευκότητος τῆς φουστανέλλας ἴτο ἄψυγος. Ἡ λερὴ φουστανέλλα ἐχρησιμοποιεῖτο μόνον εἰς τὰς ἐκστρατείας πρὸς ἀποφυγὴν τῆς **ψείρας**, διότι παρατηρήθη, ὅτι ἡ **ψεῖρα θέλει πιάστρα**.

Τὸ τραγοῦδι τῶν Κολοκοτρωναίων λέγει :

Λάμπουν τὰ χιόνια στὰ βουνὰ κι' ὁ ἥλιος στὰ λιγκάδια·
Ἔτσι λάμπει κ' ἡ κλεφτουργιά, οἱ Κολοκοτρωναῖοι,
Πῶχουν τ' ἀσήμια τὰ πολλὰ, ταῖς ἀσημένiais πάλλαις.
Καὶ 'στὰ σελάχια τὰ χρυσᾶ μπιστόλαις καπνισμέναις (ἐπιχρυσούς)
Καβάλα πᾶν' στήν Ἐκκλησιά, καβάλα προσκυνᾶνε
Καβάλα πέρνουν λειτουργιὰ ἀπ' τοῦ παπᾶ τὸ χέρι.

Ἐν καιρῷ εἰρήνης ἔζων εἰς τὰς οἰκογενείας των καὶ ἦσαν εὐπρεπέστατοι, ἐπιβαλλόμενοι εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ λαοῦ.

Κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἀνέσεως ἐγυμνάζοντο εἰς τὴν σκοποβολὴν, διόπερ καὶ πολλοὶ ἐφημίζοντο, ὅτι ἐπερνοῦσαν **τὸ βόλι ἀπὸ τὸ δαχτυλίδι**, εἰς τὴν σπαθασκίαν, τοὺς δρόμους, τὸ πῆδημα, τὴν λιθοβολίαν, ταῖς ἀμάδαις, (εἶδος δισκοβολίας) κτλ. δι' ὧν ἐκτάτο ἀφάνταστος ῥώμη.

Λέγεται, ὅτι ὁ Νικοτσάρας, ἀρματωλὸς τοῦ Ὀλύμπου, ἠδύνατο νὰ προτρέξῃ τρέχοντος ἵππου καὶ νὰ πηδήσῃ ὑπεράνω ἐπὶ ἵππων στοιχηδὸν προτεταγμένων, ὁ δὲ Ζαχαριάς οὐ μόνον συνέντρεχεν, ἀλλὰ καὶ ὑπερέβαινε καλπάζοντα ἵππον, θεὶς καὶ κερδίσας στοίχημα μετὰ πασσᾶ, εἰς ὃν προσέφερε τὴν κεφαλὴν του, ἐὰν τὸν κατέφθανεν ἐπιππος τρέχοντα. Ὁ πασσᾶς, ἡττηθεὶς, τῷ παρέδωκε τὸν ἵππον κατὰ τὰ συμπεφωνημένα. Ὁ Φῶτος Τζαβέλας, υἱὸς τοῦ Λάμπρου Τζαβέλα, αἰχμάλωτος ἐκ παρασπονδίας τοῦ φοβεροῦ Ἀλῆ-πασᾶ, ἐπήδησε, **φέρων τὰ δεσμά του**, τά-

φρον, ἦν ὅλοι οἱ πεφημισμένοι Ἀλβανοὶ του δὲν ἡδυνήθησαν νὰ πηδήσωσιν, **ἀνευ δεσμῶν**, καὶ ἔφυγε πρὸς τὸ Σοῦλι, πολλὰ δεινὰ προξενήσας τῷ Ἀλῇ κατόπιν.

Κατὰ τοὺς ἀγῶνας τούτους ἔθετον καὶ βραβεῖα εἰς τοὺς νικητάς.

Τὸ κατωτέρω τραγοῦδι τοῦ Πατρινοῦ Γιαννιᾶ, ἀρματωλοῦ ἐκ τῶν τελευταίων, ἀναφέρεται εἰς τὴν συνήθειαν ταύτην :

Κάτου στὸ βάλλτο, στὸ πηγάδι, (ἢ στὸ λειβάδι),
κλέφταις ρίχνουν τὸ λιθάρι.

Τὸ περὶ οἱ Ἀβινίταις, (ὀρθόδοξοι),

καὶ πρὸς τοὺς Μοραήταις.

Τοῦ Γιαννιᾶ τοῦ κακοφάνη

καὶ τὸν Κιρχάλιο κράζει. (σημαιοφόρον καὶ πρωτοπαλήκαρον)

Κιρχάλιο παληάρι,

σὴν, πέτα τὸ λιθάρι.

Κι' ἂν περὶ τῆς ἐν' ὀρνέας,

μὴ ἀνημῖναι στὸ ζουνάρι (πιστόλα).

Κι' ἂν περὶ τῆς στήν πηλάλα

χάρις, ἂν καὶ τὴν πάλλα (ξίφος κυρτόν).

Ὁ περ καὶ ἐγένετο.

Εἰς τὰς διασκηδύσεις των ἔφαλλον κλέφτικα τραγοῦδια, ὑπὸ χωρικῶν ποιούμενα καὶ ἔχοντες μὲντιβουλια, βιολιά, ταμπουράδες κτλ.

Ἐν περὶ πύσει νίκης τὰ λίκυρα διενέμοντο μεταξὺ πάντων τῶν παλληκαρίων ἐξ ἴσου.

Τὸν σφάλλοντα ἐτιμῶρε ὁ ἀρχηγὸς ἀνευ ἀντιστάσεως δι' ἀποκοπῆς τῆς κόμης, ἐλαφρότερον διὰ προσκαίρου ἀφοπλισμοῦ, ἐν ὑποτροπῇ δὲ δι' ἀποβολῆς.

Τὰς γυναῖκας ἐσέβοντο, ἀδιακρίτως θρησκευματος· διότι πᾶσαν παρεκτροπὴν ἐθεώρουν **μαγάρισμα**, ἐπιφέρον τὸν ὀλεθρον αὐτῶν, ἐπειδὴ μετὰ τοῦτο τοὺς **ἐκυνήγαγε τὸ βόλι**.

Ἡ τοιαύτη ἠθικὴ ἀρχὴ κρατεῖ καὶ σήμερον παρὰ τοῖς λησταῖς.

Ἀντεῖχον εἰς τὴν πείναν καὶ τὴν δίψαν πρὸ πάντων ἐπὶ ὅλα ἡμερονύκτια, ἵνα δὲ διατηρῶσι τὸ στόμα ὑγρὸν, ἐκράτουν ἐν αὐτῷ βόλι· ἐπίσης ἀντεῖχον καὶ εἰς τὴν ἀγρυπνίαν. Πολλάκις, μετὰ μάχην ἡμερονυκτίων ὅλων, ὅτε οἱ Τούρκοι τοὺς ἐνόμιζον ἐξηντημένους, οὗτοι ἐφώρμων κατ' αὐτῶν ξιφίρεις καὶ διασπαθίζοντες αὐτούς, διέφευγον σῶοι ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ.

Γνωρίζοντες ὅποια βασανιστήρια τοὺς περιέμενον, ἂν ἐπιπτον ζῶντες εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων, ἐπέμενον μαχόμενοι μέχρι θανάτου, ὃ περ καὶ κατὰ τὰ συμπτώσια ἀλληλοψύχοντο **καλὸ βόλι ἢ μολύβι**.

Ὅσάκις, συλλαμβανόμενοι, ὑπεβάλλοντο εἰς βαζάνους, ἀντεῖχον μετὰ καρτερίας καὶ οὐδέποτε ἐδάκρυον ἢ ἐξέφερον κραυγὴν ὀδύνης· τοῦναντίον ἢ ἐτραγουδοῦσαν ἢ ὕβριζον τοὺς βασιμιστὰς των. Σφυροκοπούμενοι, σουβλιζόμενοι ἢ καὶ ἐκδερόμενοι ζωντανοί, ἐποίουν τὸ αὐτό.

Ὁ ῥαίμνηστος Ἀθανάσιος Διάκος, σουβλιζόμενος καὶ τραγουδῶν ἔλεγε :

«Τήρα καιρὸ ποῦ διάλεξε ὁ Χάρος νὰ μὲ πάρῃ,

Τώρα π' ἀνοίγουν τὰ κλαγγὰ καὶ βγάν' ἡ γῆς χορτάρι». (Ἀπρίλιος).

Δεινὴν ὕβριν ἐνόμιζον τὸ νὰ περιέλθῃ ἡ κεφαλὴ των εἰς τοὺς Τούρκους καὶ διὰ τοῦτο, βαρέως τραυματιζόμενοι, παρεκάλουν τοὺς συντρόφους των, μετὰ συναδελφικὸν καὶ τελευταῖον ἀσπασμόν, νὰ τοὺς πάρουν, (κόψουν), τὸ κεφάλι. Αὕτη ἦτο ἡ ἱερωτέρα αὐτῶν παράκλησις.

Τὸ αἶσθημα τοῦτο ἦτο ἀρχαῖον παρὰ τοῖς ἡμετέροις καὶ δὲν περιορίζετο εἰς τὴν τάξιν τῶν Ἀρματωλῶν καὶ Κλεφτῶν· διότι καὶ ὁ Αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος, ὅταν, μαχόμενος, εἶδεν ἑαυτὸν περιζωσθέντα ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἐφώταξε: «Δὲν εἶνε κανένας Χριστιανὸς νὰ λάβῃ τὴν κεφαλὴν μου ;».

Ὑψίστη περιφρόνησις ἐθεωρεῖτο ἡ διαπόμπευσις κεφαλῆς ἀρματωλοῦ ὑπὸ Τούρκου καὶ ἡ ἐκθεσις αὐτῆς πρὸς χλευασμὸν εἰς Τρίπολιν.

Καὶ αὐτοὶ οἱ Τούρκοι ἐτιμῶρουν πᾶσαν ἀπόπειραν πρὸς χλεύην τοιούτων κεφαλῶν παληκαριῶν, ἐκτεθειμένων εἰς θέσιν.

Διηγοῦνται, ὅτι ὅταν ἐν Τριπόλει Τούρκός τις, πρὸς χλεύην κεφαλῆς Ἀρματωλοῦ ἐκτεθειμένης ἐκεῖ πρὸς θεάν, ἔθεσεν εἰς τὸ στόμα αὐτῆς τσιγάρον, ἐτιμωρήθη ὑπὸ τοῦ βεζύρου, εἰπόντος αὐτῷ δημοσίᾳ ὅτι, ἂν ἦτο παληκάρι, ἔπρεπε νὰ ὑπάγῃ εἰς συνάντησιν τοῦ φονευθέντος· εἰς τὰ ὅρη, διὰ νὰ δείξῃ τὴν παληκαριάν του καὶ ὄχι νὰ περιπαίξῃ κεφάλι ποῦ ἔκοψαν ἄλλοι.

Μεταξὺ τῶν βασανιστηρίων ἦτο πρὸς τοῖς προορηθεῖσι καὶ ὁ ἀνασκολοπισμός, (παλούκωμα), ὃν ἐφήρμωσαν ἐν μεγάλῳ μέτρῳ ἐν Μεγαλουπόλει μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1769 καὶ ἀλλαχοῦ.

Τινῶν ἀπέκοπτον βαθμυδὸν τὰ μέλη· ἄλλων συνέτριβον τὰ κόκκαλα ἐπὶ ἀμωνίων διὰ γύφτων βασανιστῶν, ὥς τοῦ περιφήμου Κατσαντώνη ἐν Ἰωαννίνοις καὶ πολλῶν ἄλλων ἀλλαχοῦ.

Ἐν Ναυπάκτῳ ἐσουβλίσαν τὸν ἐκ Πατρῶν Παυλόπουλον, τὴν δὲ ἀδελφὴν αὐτοῦ ὑπεχρέωσαν νὰ γυρίξῃ τὴν σούβλαν.

Οἱ βασανιζόμενοι, προκαλούμενοι ὑπὸ τῶν Τούρκων, οὐ μόνον δὲν **ἡλλάξοπιστιζον**, ἀλλ' ὕβριζον καὶ τὴν τῶν βασανιστῶν πίστιν.

Οἱ ἀρματωλοὶ τῆς Πελοποννήσου συνενοοῦντο μετὰ τῶν τῆς Σιερεᾶς Ἑλλάδος καὶ αὐτῶν τῶν ἐλευθεριζόντων Ἀλβανῶν ὥς λ. χ. ὁ Ἀλῆ-Φορμάκης τοῦ Λάλα, πρὸς τὸν ἐθνικὸν σκοπόν, ἐν Ἑπτανήσῳ, Μάνη καὶ Σουλῳ.

Οἱ Κλέφταις ἐφόνευον, ἀλλὰ δὲν ἐβασάνιζον τοὺς Τούρκους.

Τοὺς ὁμοεθνεῖς ἐπροστάτευον ἐν πᾶσιν, οὐχὶ δὲ καὶ τοὺς Τουρκολάτρας, οὓς, παρεκτρεπομένους, ἐτιμῶρουν δεόντως. Ἀρκεῖ ὁ ἀδικούμενος ν' ἀπειλήσῃ τὸν ἀδικοῦντα, ὅτι θὰ τὸν καταγγείλῃ εἰς τὸν ἀρματωλὸν τῆς περιφερείας, διὰ νὰ τὸν καταστήσῃ σῶφρονα.

Ὅσάκις ἡ ἐξουσία ἀπεφάσιζε νὰ τοὺς καταδιώξῃ, ὃ περ οὗτοι ἐμάνθανον ὑπὸ φίλων δημογερόντων καὶ κουμπάρων, ἢ καὶ Τούρκων πολλάκις, οὓς εἶχον εὐεργετήσῃ, ἔπεμπον τὰς οἰκογενεῖας των εἰς τὴν Μάνην ἢ τὴν Ἑπτάνησον καὶ οὕτως, ἀπερίσπαστοι, ἐμάχοντο κατὰ τῶν Τούρκων καὶ τῶν Τουρκολατρῶν, προστατεύοντες τοὺς πεδινοὺς καὶ ἐν τέλει, μετ' ἀπωλπίσιν τῶν Τούρκων, ἐτύγγανον ἀνιηστείας, ἀνεγνωρίζοντο ἐκ νέου ὥς ἀρματωλοὶ καὶ ἐπανάφερον τὰς οἰκογενεῖας των, ἀγρυπνοῦντες πάντοτε.

Ἦσαν εὐλαβεῖς τηρηταὶ τῶν πατρίων. Ὅσάκις ἐδίδετο εἰς αὐτοὺς εὐκαιρία, ἐν διωγμῷ ὄντας, ἐκκλήσιζοντο εἰς τι Ἑρημοκλήσιον παρὰ ὀρειοῦ ἱερέως, ἢ ἐρῶ-

τοῖον ἐπὶ τῶν ὁρέων τὸ Πάσχα, τὸν Ἅγιον Γεώργιον, ἢ τὰ Χριστούγεννα, ἢ ἐντὸς σπηλαίων, ψάλλοντες ἀπὸ μνήμης τὰ κυριώτερα τροπάρια τῆς Ἐκκλησίας, ὅσα καὶ ὅπως τὰ ἤξευρον. Ὑπερβαλλόντως ἐσέβοντο τὰς τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὰ Ἑρημοκλήσια καὶ οὐδέποτε ἀφῆρουν ἕξ αὐτῶν τὸ ἐλάχιστον τῶν ἀφιερωμάτων ἢ σκευῶν ἢ πρόχειρον χρῆμα. Ἐπίστευον εἰλικρινῶς εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἐπεκαλοῦντο ὑπὲρ αὐτῶν καὶ τοῦ δουλεύοντος ἔθνους τὴν θείαν ἀντίληψιν, οὐχὶ ματαίως, ὥς κατὰδῆλον ἐγένετο.

Οὐδέποτε Κλέφτης ἠλλαξοπίστησεν, οὐδέποτε δὲ μαχόμενος ἀφῆκεν ἔκθετον τὸν ἀρχηγόν του ἢ τὸν σύντροφόν του, δυνάμενος νὰ σωθῇ, ἀλλ' ἔμεινε μαχόμενος μέχρι σωτηρίας ἢ καταστροφῆς.

Ὅσάκις δύο συμμορίαι ἐμάχοντο κατὰ τῶν Τούρκων καὶ ἡ μία ἠδύνατο νὰ σωθῇ, δὲν τὸ ἔπραττεν, ἀλλὰ συνεμάχετο μέχρι σωτηρίας ἢ συγκαταιστροφῆς.

Οὗτοι ὑπῆρξαν οἱ κυριώτεροι ἐπικούροι ὅλων τῶν ἐπαναστατικῶν κινημάτων τοῦ Ἑθνους ἐπὶ 400 ἔτη, κατὰ δὲ τὸν ἱερὸν ἀγῶνα ἀπετέλεσαν τὴν πρώτην περὶ αὐτοῦ δύναμιν καὶ ἀνεδείχθησαν πρωταθληταί. Προπαιδευτήρια τῆς στρατιᾶς ταύτης ἦσαν ἡ *Μάνη* καὶ τὸ *Σοῦλι* καὶ τὰ ὑψίπεδα.

Τοιοῦτοι ἦσαν περίπου οἱ Ἀρματωλοὶ καὶ Κλέφταις τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης. Ἐπὶ Τουρκοκρατίας οἱ δπλοφόροι τῶν ὁρέων ἦσαν ἀνεξάντλητοι. Καὶ ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἐν τῇ Στερεᾷ ὁ ἀρματωλὸς ὤφειλε νὰ θεωρῇ τὴν ζωὴν του ἐπισφαλῆ, διότι εἰς πρώτην εὐκαιρίαν καὶ διὰ παραμικρὰν ἀφορμὴν ἢ κεφαλὴ του ἐπιπτε, δόλω ἢ καὶ φανερά. Εἶνε ὅμως ὡμολογημένον, ὅτι πιπτούσης μιᾶς κεφαλῆς δέκα ἀνεπύδων καὶ ἐτρομοκράτουν τὸν τουρκικὸν ἀστικὸν πληθυσμόν. Σωστὴ Λερναία Ὑδρα. Οὕτως ὁ ἀρματωλισμὸς ἀνεδείχθη ἀείζωνος.

Κατὰ τὸν Θ. Κολοκοτρώνην, ὁσάκις ἠπειλεῖτο ἐπίθεσις τῶν Τούρκων κατὰ τῶν Κλεφτῶν, οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ ποιμένες τοὺς εἰδοποιοῦν διὰ νὰ προφυλαχθῶσι, κατὰ δὲ τὴν συμπλοκὴν ἔτρεχον πρὸς βοήθειάν των καὶ τοῖς ἐπρομήθευον πολεμεφόδια, τροφὰς καὶ πρὸ πάντων νερό. Ἐπίσης καὶ αἱ Μοναὶ τοὺς ἐβοήθουν εἰς πᾶσαν αὐτῶν χρεῖαν.

Οὕτως οἱ Ἕλληνες εὐρίσκοντο ἐν διαρκεῖ ἐπαναστάσει, σὺδέποτε διαλλαχθέντες μετὰ τῶν Τούρκων.

Οἱ Φράγκοι ἀπὸ τῆς 15ης—17ης ἑκατονταετηρίδος πολλάκις ἠγωνίσθησαν κατὰ τῶν Τούρκων πάντοτε τῇ συμπράξει τῶν Ἑλλήνων ἀρματωλῶν καὶ οὐδὲ πάντοτε ἐγκατέλειπον, μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ των.

Κατὰ τοὺς ἀδιαλείπτους τούτους ἀγῶνας οἱ Ἕλληνες ἀνεπύχθησαν εἰς τὴν πολεμικὴν τέχνην, ἣν ἐχρησιμοποίησαν κατὰ τὸν ἱερὸν καὶ τελικὸν ἀγῶνα.

Ἡ Τουρκία, ἢ ἀπαλλαγῇ τῶν ἀλλεπαλλήλων ἐπαναστάσεων, ἠναγκάσθη νὰ μιμηθῇ τὴν Ἑντίαν καὶ περιεποιεῖτο τοὺς ἀρματωλοὺς, ὥς προεῖρηται, καὶ τοὺς εἶχε κατὰ καιροὺς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν της.

Οὕτως ἠναγκάσθη ν' ἀναγνωρίσῃ τὸ *ἔνοπλον Ἑθνος*.

Δ'.

Ἡ πρὸς ἀπόσεισιν τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ κίνησις τοῦ ἔθνους

Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Φράγκων Σταυροφόρων ἄλωσιν τῆς Κων)πόλεως καὶ τῆς πλείστης Ἑλλάδος, ἡ Πελοπόννησος περὶ τὸ 1430 ἀπηλλάγη τῆς φραγκικῆς κυριαρχίας, πλὴν τῶν ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν κατεχομένων παραλίων αὐτῆς.

Ἡ Φραγκοκρατία, καταλύσασα μὲν τὴν ἀνεξαρτησίαν ἡμῶν, συνδιοικήσασα δὲ μετὰ τῶν μεγιστάνων τῆς χώρας καὶ συμπολεμήσασα καὶ ἀσκήσασα τοὺς ἰθαγενεῖς εἰς τὰ ὄπλα, κατέστησεν αὐτοὺς ἀρειμανίους καὶ λίαν πολεμικούς. Ἡ μακρὰ ὁμως ἀναρχία, ἡ κρατήσασα ἐν τέλει, οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι καὶ αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Τούρκων, ἐκράτουν τὰς πολεμικὰς τοῦ λαοῦ ἐξεις, αἵτινες παρεσκεύαζαν τὸ μέλλον.

Περὶ τὸ 1430 οἱ μὲν ἀρχαῖοι Φράγκοι ἐξηλείφθησαν οὕτως, ὥστε μετὰ 225 ἐτῶν κυριαρχίαν ἐν Πελοποννήσῳ οὐδὲν οἰκογενειακὸν ἔχουσ τῆς διαβάσεως αὐτῶν κατέλιπον, τὴν δὲ τάξιν αὐτῶν κατέλαβον πρὸ πάντων Ἕλληνες μεγιστᾶνες καὶ **Γκασμουῖλοι**, δηλαδὴ ἀπόγονοι Ἑλλήνων καὶ Φράγκων ἐξ ἐπιγαμιῶν, ὁπότε μεγάλαι καὶ πολλαὶ οἰκογένειαι, ἀνατρφεῖσαι ἐν τῇ φραγκικῇ σχολῇ τοῦ παρελθόντος, ἀνέδειξαν ἄνδρας λίαν διαπρεπεῖς περὶ τε τὴν διοικησιν καὶ τὰ πολεμικὰ ἐν γένει.

Ἀλλὰ πλὴν τῆς φραγκικῆς κυριαρχίας, εἰς τὴν τοιαύτην τῆς Πελοποννήσου ἀνοβίωσιν συνετέλεσε καὶ ἡ ἐν Μιστρᾷ πρώϊμος ἐγκαθίδρυσις τῶν γόνων τῆς ἐν Κων)πόλει δυναστείας, δι' ἧς μετεδόθη εἰς Πελοπόννησον ὁ τότε ἀρξίμενος νεώτερος Ἑλληνισμός.

Τῷ 1430, ὅτε κατεβλήθη ἡ ἐν Πελοποννήσῳ Φραγκοκρατία, ἐγκαθιδρύθησαν ἀντ' αὐτῆς οἱ τρεῖς Παλαιολόγοι ἀδελφοί, ἐκ τῶν ἐξ υἱῶν τοῦ Μανουήλ, αὐτοκράτορος, Θεόδωρος, Κωνσταντῖνος καὶ Θωμᾶς.

Ὁ Κωνσταντῖνος, βλέπων, ὅτι πρὸς βορρᾶν τὸ κράτος περιορίσθη εἰς μόνην τὴν Κων)πολιν σχεδόν, ἐνόησεν, ὅτι μόνη ἡ Πελοπόννησος ἦτο τὸ μέρος, ἐνθα ἠδύνατο νὰ ὀργανωθῇ ἀξιόμαχος ἐλληνικὴ δύναμις, ἱκανὴ ἵνα ἐπέλθῃ εἰς βοήθειαν τῆς πρωτεύουσας ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν ἄλλων ἰθαγενῶν.

Καὶ πολὺ μὲν ἐκοπίασεν, ἀλλ' ἐπὶ τέλους κατώρθωσε, τῇ συμπράξει τοῦ ἀδελφοῦ του αὐτοκράτορος Ἰωάννου, νὰ πείσῃ τὸν Θεόδωρον νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτόν, (τὸν Κωνσταντῖνον), τὸ ὑπ' αὐτοῦ κυβερνώμενόν μέγα μέρος τῆς Χερσονήσου, τὴν Λακωνικὴν δηλ. τὴν Κορινθίαν, τὴν Ἀχαΐαν, τὴν Ἀρκαδίαν καὶ τὰ ἀνατολικά τμήματα τῆς Μεσσηνίας, ὁ δὲ Θωμᾶς περιορίσθη εἰς μόνην τὴν Ἠλίδαν. Ὁ Κωνσταντῖνος ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τοῦ τμήματος τούτου περὶ τὰ τέλη τοῦ 1443, ἀφικόμενος εἰς Μιστρᾶν τὸν Δεκέμβριον.

Πᾶσα ἀπόπειρα τοῦ Κωνσταντῖνου πρὸς ἀντίστασιν κατὰ τῶν Τούρκων ἀπέβη ματαία· διότι ἐπελθὼν ὁ Σουλτᾶνος Μουράτ Β'. μετὰ δυνάμεως τὸν Δεκεμβριον τοῦ 1446, εἰσῆλθεν εἰς τὴν Κόρινθον, ἣν ἐδήλωσε, καὶ μόνον εἰς τὸ φρούριον τῶν Πατρῶν εὗρεν ἀντίστασιν, δι' ὃ περ συνωμολόγησε πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον εἰρήνην, δι' ἧς οὗτος κατέστη ἔκτοτε φόρου ὑποτελὴς τῶν Τούρκων ὡς δεσπότης τῆς χώρας.

Τῇ 31 Ὀκτωβρίου 1440 ἀπεβίωσεν ἐν Κων]πόλει ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος, διεδέχθη δὲ αὐτὸν ἄπαιδα ὁ Κωνσταντῖνος.

Μικρὸν δὲ σχεδὸν κατόπιν ἀπέθανεν ἐν Ἀδριανουπόλει καὶ ὁ Σουλτᾶνος Μουράτ Β'. καὶ διεδέχθη αὐτὸν Μωάμεθ ὁ Β'.

Ὁ Κωνσταντῖνος, ἐλθὼν ἐκ Πελοποννήσου κατὰ μῆνα Μάρτιον τοῦ 1449, ἀνέλαβε τὸν ἀκάνθινον στέφανον τοῦ μαρτυρίου, διότι ἀμυνθεις τῆς πόλεως κρατερῶς καὶ μέχρις ἐσχάτων, κατέπεσεν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, *ἀνευ συνθήκης*, δι' ὅπερ καὶ οἱ στρατιῶται αὐτοῦ, οἱ *Ἀρματωλοὶ καὶ Κλέφταις*, ἐξηκολούθησαν τὸν ἀγῶνα τοῦ Ἑλληνισμοῦ μέχρις *ἐνάρξεως* τῆς πλήρους ἀπελευθερώσεως τοῦ ἡρωϊκοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἧς τὴν συνέχειαν ἀφῆκαν τοῖς ἐπεγιγνομένοις, οὐχὶ ματαίως.

Ὁ μακρὸς χρόνος, καθ' ὃν οἱ Ἕλληνες διετέλεσαν ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγόν, ὑπῆρξε χρόνος διαρκοῦς πάλης αἱματηρᾶς μετὰ τοῦ κατακτητοῦ καὶ ἀδιαλλαξίης. Εὐτυχῶς ἡ μεγάλη θρησκευτικὴ διαφορὰ μεταξὺ Ἰσλαμισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ ὑπῆρξεν ἡ ἀφορμὴ, ἧς ἔνεκεν οὐδεμία ἐπῆλθε δι' ἐπιγαμιῶν ἐπιμιξία μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν. Ἐξῆσαν καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς δουλείας μὲ τὸ ὄπλον ἀνὰ χεῖρας. Οἱ Τοῦρκοι, λαὸς ἄγριος καὶ μάχιμος, ἔξῆσαν εἰς τὸ σκότος τῆς ἀμαθείας, οἱ δὲ Ἕλληνες αἶε φωτισόμενοι. Ὁκνηροὶ οἱ μὲν, ὀτρηροὶ οἱ δέ. Μοιρολάτραι οἱ μὲν, ἐρευνηταὶ οἱ δέ, δι' ὃ περ καὶ ἡ ἐπελθοῦσα λύσις ἦν ἀναπόδραστος. Οὐδ' ἐπὶ μίαν ἡμέραν οἱ δύο λαοὶ ἔξῆσαν ἐν εἰρήνῃ μεταξὺ τῶν. Ἀπαντες οἱ Ἕλληνες, οἳ τε ἐν διασπορᾷ καὶ οἱ ἐγκάτοικοι, ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς πτώσεως τοῦ Βυζαντίου, ὧς προείρηται, διὰ τε τοῦ πνεύματος καὶ τῆς σπάθης ὑπέσκαπτον τὸν κατακτητὴν μέχρις ἀπελάσεως αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ἐδάφους.

Τὴν πτώσιν τῆς Κ)πόλεως προπαπαρασκεύασε τὸ καταχθόνιον μῖσος τῶν ἰσχυρῶν τῆς κατὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐν Ἀνατολῇ ὑπεροχῆς, ἡ δ' ἔνοχος αὐτῶν καὶ ἐγκληματικὴ ἀδιαφορία πρὸς τὸν αἰματικὸν χεῖμαρρον, τὸν ἀπὸ χρόνων ἀπειλοῦντα τὴν Εὐρώπην, ἐβοήθησαν αὐτὸν εἰς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ του. Τὸ Βυζάντιον, ὁ φρουρὸς τῆς ἀνατολικῆς πύλης τῆς Εὐρώπης, ἔπεσεν, οἱ Τοῦρκοι ἐξηκολούθουν τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν αὐτῶν, καὶ τότε μόνον ἡ Δύσις κατενόησε τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς, ἧς παραίτιος ἐγένετο καὶ ἐπεζήτησε διὰ Σταυροφοριῶν ν' ἀναχαίτιση αὐτήν.

Οἱ Τοῦρκοι ἐπεδίωξαν ἔξ ἀρχῆς νὰ κρατῶσιν ἐν διαιρέσει τὴν δυτικὴν καὶ τὴν ἀνατολικὴν Εὐρώπην καὶ ἐν διαρκεί ἑχθρότητι καὶ διὰ τοῦτο ἀνεγνώρισαν καὶ ἐκραταίωσαν τὸ ἐν Κω)πόλει Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ὡς ἐν τοῖς πρόσθεν εἴρηται. Ἀριστον πρὸς τοῦτο μέτρον ὑπῆρξεν ἡ ἀπόσπασις τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ τῆς κυριαρχίας τοῦ Πάπα. Οὕτω καὶ ὁ φυλετικὸς ἐγωῖσμός τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους διεθρύπτετο καὶ ὑπεδαυλίζετο ἡ πρὸς τὴν Δύσιν ἑχθρα τῇ ἐπιδράσει τοῦ Πάπα.

Πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ Πατριαρχείου ὁ κατακτητὴς Μωάμεθ Β' διὰ βερατίου ὥρισεν, ὅπως οἱ Χριστιανοὶ θνήσκοντες ἐν τῇ ὀρθοδοξίᾳ διαθέτωσι τὸ ἐν τρίτον τῆς περιουσίας τῶν ὑπὲρ τῶν ἀναγκῶν τῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ μετὰ τῶν Ἑνετῶν συνθήκῃ τοῦ 1454 ὥρισε ρητῶς, ὅτι «ὁ Πατριάρχης Κ)πόλεως θέλει διατηρήσῃ ἅπαντα τὰ εἰσοδήματα, ὅσα ἐνάμετο ἐκ τῶν κατεχομένων ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν χωρῶν, καθ' οὓς χρόνους ὑφίστατο ἀκόμῃ τὸ ἑλληνικὸν κράτος».

Οἱ πλεῖστοι τῶν ἡγεμόνων τῆς Δύσεως ἐμέμφθησαν τοῦ Πάπα, ὡς μὴ υἱοθετήσαντος τὸ ζήτημα τῆς ἐναντίον τῶν Τούρκων ἀντιδράσεως τῶν ὀρθοδόξων, διότι ὁ Πάπας Νικόλαος Ε'. ἐδείχθη ὅλως ἀδιάφορος. Ὅτε δὲ ἀπέθανε τῷ 1455, ἀπέτυχεν ὁ ὡς διάδοχος αὐτοῦ ὑποδειχθεὶς περιώνυμος Ἕλλην ἐκ Τραπεζοῦντος καρδινάλιος Βησσαρίων, (1) λόγῳ ἀντιζηλιῶν καὶ μοχθηρῶν ἀντιδράσεων ἰδίως τοῦ τότε ἰσχυροῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Καρόλου Ζ'.

Ἄλλ' ἢ πρὸς ἐλευθερίαν κίνησις τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἣτις ἤρξατο, ὡς εἶδομεν, ἀπὸ τῆς ἐπαύριον τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἀνεκόπη. Διότι ἔκτοτε οἱ Ἕλληνες ἐσκέφθησαν τίνι τρόπῳ ν' ἀποσείσωσι τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας καὶ ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τῆς συνδρομῆς τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, ἣτις ἡπειλεῖτο ὑπὸ τῶν Τούρκων, διωργανώθησαν ἀπὸ τοῦ Ἰστροῦ μέχρι τοῦ Ταινάρου, μετὰ τῶν Κριτῶν εἰς ἐπανάστασιν. Ἄλλ' εἰς μάτην ἐν ἀρχῇ. Ἐπειδὴ δὲ τὰ καλὰ κόπῳ κτῶνται, αἱ ἀλλεπάλληλοι ἀποτυχαίαι δὲν ἀπεθάρρυνον τὸ ἔθνος, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας αἱ ἀποτυχαίαι ἐδίδασκον τοὺς μαχητὰς αὐτοὺς εἰς εὗρεσιν καταλληλοτέρων εὐκαιριῶν καὶ *εἰλικρινεστέρων* συμπολεμιστῶν, ἕως οὗ ἀπελπισθέντες ἀπὸ πάσης ξένης καὶ *ἀνιδιοτελοῦς* συνδρομῆς, μὴ προερχομένης ἐξ ἀντιθέτου φιλανθρωπίας καὶ ἀποστροφῆς πρὸς τὴν τυραννίαν, εἰργάσθησαν μόνοι, στήριχθέντες εἰς μόνας τὰς ἰδίας αὐτῶν δυνάμεις διὰ τῆς ἐταιρείας τῶν Φιλικῶν καὶ ἀπετέλεσαν τὸν μικρὸν μὲν πλὴν φλογόφορον πυρῆνα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅστις, ἐν πάσῃ δοθείσῃ εὐκαιρίᾳ ἔτεινε πρὸς ἐπέκτασιν καὶ οὕτω προσήγγισε σχεδὸν τὰ ὅρια τῆς ὀλοκληρωτικῆς αὐτοῦ ἀποκαταστάσεως, τὰ φυσικὰ δηλ. αὐτοῦ ὄρια. Ὁ χρόνος καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς δὲν κοιμῶνται.

Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατάλυσιν τῆς ἐν Πελοποννήσῳ ἀρχῆς τῶν ἀδελφῶν τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου, Θεοδώρου καὶ Θωμᾶ Παλαιολόγων, (1460) οἱ Ἑνετοὶ, προβλέποντες, ὅτι ὁ Μωάμεθ Β' ἐμελλε νὰ ἐπιτεθῇ καὶ κατ' αὐτῶν, κατὰ τῶν ἐν Κορώνῃ δηλ. Μεθώνῃ, Ναυπλίῳ, Ἄργεϊ καὶ Μονεμβασίᾳ κτήσεων αὐτῶν, ἤρξαντο πρῶτοι τῶν κατ' αὐτοῦ ἐχθροπραξιῶν καὶ ἐκάλεσαν εἰς βοήθειαν τοὺς Πελοποννησίους, ὑποσχόμενοι αὐτοῖς πᾶσαν συνδρομὴν πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν.

Οὕτως ἡ ἐνετικὴ δημοκρατία τὴν 25 Ἰανουαρίου 1463 ἀπέστειλεν ἐξ Ἑνετίας ἰσχυρὸν στόλον ὑπὸ τὸν Λουδοβίκον Λορεδάνον, διότι ὁ παστῆς τῶν Ἀθηναίων ἐβάδισε κατὰ τοῦ Ἀργους καὶ τὸ ἐκυρίευσεν. Ὁ Λορεδάνος ἐζήτησε τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως καὶ εἰς τὴν ἀρνητικὴν τῆς φρουρᾶς ἀπάντησιν ἡ ἐνετικὴ δημοκρατία ἀπέστειλε πάραυτα εἰς Ναύπλιον 20.000 στρεπτιωτῶν ὑπὸ τὸν ἀρχιστράτηγον

(1) Ὁ Βησσαρίων ἦν μητροπολίτης Νικαίας καὶ μετέβη τῷ 1439 εἰς τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ Σύνοδον μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου καὶ τοῦ πατριάρχου Ἰωσήφ Β' πρὸς ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, ἔνθα διεκρίθη ὡς ὑπέρμαχος τῆς ἐνώσεως, ἀποβλέπων εἰς τὴν διὰ ταύτης συνδρομὴν τοῦ Πάπα καὶ τῶν δυτικῶν ἡγεμόνων ὑπὲρ τοῦ κινδυνεύοντος Βυζαντίου. Τῆς Συνόδου καταληξάσης εἰς τὴν ἀναγκασμένην *κατηνγκασμένης* τιнос ἐνώσεως, ὁ Βησσαρίων τῷ 1440, ἐν Κωνσταντινουπόλει εὐρισκόμενος, διωρίσθη ὑπὸ τοῦ πάπα Εὐγενίου Δ' καρδινάλιος καὶ μετέβη εἰς Ἱταλίαν μᾶλλον ὡς μεσάζων μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πάπα Νικολάου Ε' μικροῦ δεῖν ἐπετύγχανε ὡς διάδοχος αὐτοῦ, ἂν μὴ κατεπολέμει αὐτὸν ὁ φανατισμὸς καὶ ἡ μισοξενία τῶν Καρδινάλιων. Ἀπέθανεν ἐν Ραβέννῃ τῆς Ἱταλίας, ἐν ἡλικίᾳ 70 περιπου ἐτῶν.

Ἔσπε, συμπρατιόντων δὲ καὶ τῶν Ἑλλήνων κατέλαβε τὸ Ναύπλιον ἄνευ ἀντιστάσεως καὶ διὰ προκηρύξεως ἐκάλεσεν ὑπὸ τὰ ὄπλα τοὺς Ἑλληνας, ἵνα παλαίσωσι τὸν Ἱερὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνα τῇ ὑποστηρίξει τῆς κραταιᾶς Δημοκρατίας.

Πρῶτοι ἐξεγερθέντες ἦσαν οἱ Σπιριταῖται, οἱ Ἀρκάδες καὶ οἱ ἀίποτε ἀνυπότακτοι Μανιάται.

Ὁ Λορεδάνος, μετὰ τὴν ἐξεγερσιν πολλῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου κατὰ τοῦ κατακτητοῦ, κατέπλευσεν εἰς Ναύπλιον καὶ συμπράξει τοῦ Βερτόλδου ἀνέκτισε τὸ Ἄργος κατόπιν γενναίας ἀντιστάσεως τῆς ἐν αὐτῷ ἀλβανικῆς φρουρᾶς, ἣ τις, καταφυγοῦσα εἰς Κόρινθον, κατεκρυσουργήθη ἀνηλεῶς ὑπὸ τῶν ἐκμανέντων Τούρκων, διό περ καὶ οἱ Ἀλβανοὶ συνεπραττον κατόπιν μετὰ τῶν Ἑλλήνων.

Ἦδη ἐμφανίζονται οἱ πρῶτοι μετὰ τὴν ἄλυσιν τῆς Κ)πόλεως Ἕλληνες ὀπλαρχηγοί, ὁ Μιχαὴλ Ῥάλλης, ἀρχηγὸς τῆς Λακεδαιμόνος καὶ ὁ Πέτρος Μπούας ἐξ Ἀρκαδίας, οὔτινες, ὑπὸ τὰς ἐνετικὰς σημαίας πολλὰ διεπράξαντο ἀνδραγαθήματα καὶ ἐπεδείξαντο ἥρωϊσμούς, ἀποδειξιντας τὴν ἰσχὺν τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου εἰς τοὺς Ἑνετοὺς. Τοῦτοις ἐπὶ ἤλθον ἐλίκουροι καὶ πολλοὶ ἐκ Κρήτης, τοῦ δὲ ἀγῶνος συμμετέσχον καὶ οἱ Κορίνθιοι καὶ οἱ Πατρεῖς, ἃν καὶ ὑποβλεπόμενοι καὶ συγκριτούμενοι ὑπὸ τῆς ὀθωμανικῆς φρουρᾶς τοῦ τόπου.

Ὁ Μιχαὴλ Ῥάλλης, θέλων νὰ φέρῃ ἀντιπερισπασμὸν ὑπὲρ τῶν ἐν Ἀργολίδι δρώντων Ἑνετῶν, ἐξεστράτευσεν κατὰ τῶν Πατρῶν, ἃς ὑπερήσπιξεν ὁ Ὀμάρ βέης καὶ κατενίκησεν αὐτον, τρέψας εἰς αἰσχρὰν φυγὴν τοὺς Τούρκους.

Αἱ περιπέτειαι ὅμως τοῦ ἀγῶνος τούτου ἦσαν ἔνδοξοι μὲν, ἀλλ' οἰκτραί.

Οἱ Τούρκοι, πολλάκις ἠττηθέντες, ἐν τέλει ἐπεκράτησαν καὶ κατέσφαξαν ὅλους τοὺς ἀόπλους, οἱ δὲ ἐπιζήσαντες κατέφυγον εἰς Μάνην.

Ἦδη παρουσιάζεται νέος ἥρως κατὰ τοῦ Ἰσλαμισμού, ὁ περιφανὴς τῆς Ἀλβανίας πρόμαχος καὶ ἡγεμὼν, ὁ Ἑλληναλβανὸς Γεώργιος Καστριώτης, ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐπικληθεὶς **Σκεντέρ-μπης**, ἥτοι **Ἀλέξανδρος ἡγεμὼν**.

Καὶ ἐπὶ μακρὰ μὲν ἔτη κατεκρματισε τὰς ὀθωμανικὰς στρατίας, κρατήσας ἐλευθερὰν τὴν Ἀλβανίαν, ἐρλεπεν ὅμως ἑαυτὸν μὲν ἐλαττούμενον τὰς δυνάμεις, τὸν δὲ ἐχθρὸν διαρκῶς ἐνισχυόμενον.

Ὅταν δ' ἐπὶ τέλους ἐξεστράτευσεν ὁ Σουλτᾶνος αὐτοπροσώπως ἐναντίον του καὶ κατέλαβε, κατηρήμωσε καὶ ἐξηνδραπόδισε πολλὰς τῆς Ἀλβανίας χώρας, ὁ Σκεντέρμπης μετέβη αὐτοπροσώπως εἰς Ρώμην, σκοπῶν κυρίως νὰ παρακαλέσῃ τὸν Πάπαν Παῦλον Β' νὰ ἐξεγέρῃ τοὺς Χριστιανοὺς ἡγεμόνας κατὰ τῆς Τουρκίας.

Καὶ οἱ μὲν καλόγηροι τῆς Ρώμης ἔμειναν ἀσυγκίνηται εἰς τὰς ὑπὲρ τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τῆς ἀνθρωπότητος ἐπικλήσεις τοῦ Σκεντέρμπη, διό περ οὗτος ἐπέστρεψεν εἰς Ἀλβανίαν καὶ ἐπανέλαβε τὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ κατακτητοῦ. Ταῦτα μαθόντες οἱ Ἑνετοί, ἐξ ἐντροπῆς ἀπέστειλαν αὐτῷ εἰς βοήθειαν 14.000 ὀπλίτας, δι' ὧν διέλυσε τὴν πολιορκίαν τῆς πρωτεύουσας αὐτοῦ Κρούας καὶ κατέκοψεν ὅλας τὰς ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ Β' ἀφεθείσας φρουράς. Ταῦτα μαθὼν ὁ Μωάμεθ ἐξεστράτευσεν καὶ τὸ δεῦτερον τῷ 1466 κατὰ τῆς Ἀλβανίας, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀνεπιτυχῶς. Τὴν 16ην Ἰανουαρίου ὁ Σκεντέρμπης ἀπέθανεν.

Ἀπαλλαγείς ὁ Σουλτᾶνος τοῦ Σκεντέρμπη, ἀπεφάσισεν ἵνα πνίξῃ πᾶν εἰς τὸ μέλλον τόλμημα τῶν Ἑνετῶν, νὰ κυριεύσῃ τὸ σπουδαῖον ἔρεισμά των, τὴν

Εὐβοίαν, καὶ τὴν 12^{ην} Ἰουλίου 1470 ἔκυρ εὖσε τὰ φρούρια τῆς Χαλκίδος καὶ διέπρξε πᾶσιν τουρκικὴν θηριωδίαν καὶ ἀπιστίαν κατὰ τῶν ἡττημένων, μόνον δὲ οἱ Ἕλληνες, οἱ ἐπιζήσαντες ἐκ τοῦ πολέμου καὶ τῆς σφαγῆς, ἐσώθησαν, ὑποσουλοθέντες.

Ὁ μετὰ τὴν Τουρκίας καὶ Ἑνετίας πόλεμος ἐξηκολούθησεν ἀμφοτεροβαρῆς ἐκατέρωθεν καὶ ἐστοίχισε τὴν ζωὴν αὐριόδων ἀνθρώπων.

Ἀλλὰ πᾶσαι αἱ αἰκροεπιτοχίαι τῶν Ἑνετῶν καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν δὲν ἦσαν ἐπιρρεῖς. Ἰναι τοὺς ἀνταγασσοῦσι νὰ ἐπιμεινῶσιν εἰς τὸν καταφύγιον. ἄριστον ἀγῶνα καὶ δὴ ἔνευ συμβόλουν καὶ οὕτως ἀπερρίσσαν τὴν συνομολόγησιν εἰρήνης.

Πρὸς τοῦτο ἀπεστάλη εἰς τὸν Μωῦμεθ ὁ γραμματεὺς τῆς Ἑνετικῆς Γερουσίας Ἰωάννης Δαρσίος, καταφθάσας εἰς Κωνσταντινῶν, ἀρχομένου τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1479, ἐκεῖ κατώρθωσε νὰ συμβολογήτῃ εἰρήνην, ἀν καὶ οὐχὶ τελείως ἀξιοπρεπῆ.

Κατὰ ταύτην, πρὸς ταῦτ' ἄλλαις περικυρῆσαι παρέδωσε καὶ τὴν Μάινην εἰς τοὺς Τούρκους, ὅτις ἀπέλυσε καὶ ὅλους τοὺς Ἕλληνας ἀρματωλούς, τοὺς μετ' αὐτῆς μαχομένους. Πάντα τὰ ἔγγραφα τῆς συνθήκης ταύτης ἐγράφησαν ἐν γλώσσῃ ἑλληνικῇ, ἐπὶ σήματι τότε τῆς τουρκικῆς ἐπικρατείας.

Ἡ αἰθρίατος παρρηχώρησις τῆς Μάινης εἰς τοὺς Τούρκους δὲν ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τῶν ἀρματωλῶν, οὕτως ἀπεφίεσαν ν' ἀμυνθῶσι κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν. Μετὰ τῶν ὀπλαρχηγῶν τούτων διαιρεπῆ κατέχευεν ὁ περὶ βόητος διὰ τὰ κατορθώματά του καὶ τὸν ἀρχαῖον πατριωτισμὸν τοῦ **Κορκόδειλος Κλαδάς**, ἐξ Ἡλείου καταγόμενος καὶ εἰς Πελοπόννησον μεταναστεύσας πολὺ πρὸ τῆς εἰσβολῆς ἐν αὐτῇ τῶν Ὀθωμανῶν. Ὁ Κορκόδειλος εἶχε προσηνέγκῃ πολὺς πολεμικὰς ὑπηρεσίας εἰς τοὺς νεώτερος τῆς Πελοποννήσου Πελοπολογοὺς καὶ πολλῶν ἀπῆλυσε παρ' αὐτῶν τιμὴν.

Ὁ Κλαδάς, μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Μωῦμεθ κατανίκησιν τῶν ἄλλων μεμονωμένων ὀπλαρχηγῶν μετὰ τῶν ἐτῶν 1459 -- 60, ἀπεφίετο νὰ ἐξυκολούθητῃ μόνος τὸν ἀγῶνα μετὰ τὴν μετὰ τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ἑνετῶν εἰρήνην καὶ φυγῶν ἐκ Κορώνης, ἀθροίσας δὲ περὶ διατὸν 15.000 μαχητῶν, ἀποκεκρυγμένων ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἐπέβησεν εἰς τὴν μέσην Μάινην, κατέλαβεν αὐτῇς ὄχυρά καὶ τὰ χωρία καὶ κατεστρεψε καὶ ἡμιόλοισε τοὺς μάλιστα ἐγκατασταθέντας Τούρκους φρουροὺς καὶ φρουρούς.

Μετ' αὐτοῦ ἠγνώθη καὶ ὁ Θεόδωρος Μπούας, ἀρχηγὸς τῶν ἐν Ναυπλίῳ ἐφίππων ἀρματωλῶν καὶ οὗτος ἀμφοτέρω ἀντέστησαν ἐφ' ἱκανὸν χρόνον καὶ ἐπανελημμένως κατεστρεψάν τοὺς κατ' αὐτῶν ἐλπευθέντας Τούρκους.

Ἐπὶ τέλους διακρινόμενοι ἐχωρίσθησαν, καὶ ὁ μὲν Μπούας κατέφυγεν εἰς Κορώνην πρὸς τοὺς Ἑνετοίς, ὁ δὲ Κλαδάς, πάλιν μόνος εὗρεθε, ἐξηκολούθησεν τὸν ἀγῶνα ὑπὸ ἰδίαν σημαίαν καὶ οὐχὶ τὴν τοῦ Ἀγίου Μάρκου τῶν Ἑνετῶν.

Ἡ ἀγνώμων Ἑνετία, δουλοπρεπῶς φερόμενη, ἀτεκμήριζε τὸν Κλαδᾶν καὶ ὄρισεν ἄμοβὴν γενναίαν διὰ τὴν αὐτῇ αὐτοῦ, ὃν **ἀντάρτου τῆς Δημοκρατίας**. Ὁ ἀρμοσιότης Κορώνης προηγουμένως εἶχε περὶ εἰς τὴν σύλληψιν τῆς συζύγου καὶ τῶν τέκνων καὶ τῶν ὀφελῶν τοῦ Κλαδά καὶ ἀπελευθερὸν ἐπὶ ἀπωλείᾳ ζωῇ καὶ περὶ οὐκίας αὐτῇ προκηρύχθη τὴν μετὰ τοῦ **ἀντάρτου** σύμπραξιν ἐν Μάινῃ παντὸς ὀπλοφόρου.

Ὁ δὲ Σουλτᾶνος, ἐκ μίσους δεόντως τὴν ταπεινότητα ταύτην τῆς Ἑνετίας,

ἀπήτησε παρὰ τῶν ἐν Κορώνῃ νὰ παραδώσωσι τῷ διοικητῇ τῆς Πελοποννήσου τὴν συλληφθεῖσαν οἰκογένειαν τοῦ Κλαδᾶ καὶ νὰ ἐκστρατεύσωσιν ἀμέσως εἰς Μάνην κατὰ τοῦ ἀντίρτου, *χωρὶς νὰ περιμένωσι διαταγὰς ἐκ Βενετίας*. Πλὴν δὲ τούτων ὁ Σουλτᾶνος ἔπεμψε στρατὸν ἐξ 6.000 πεζῶν καὶ ἱππέων κατὰ τοῦ Κλαδᾶ. Ἀλλ' ὁ Κλαδᾶς, ἐπιτεθεὶς κατ' αὐτοῦ, τὸν ἠνάγκασε νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς Σπάρτην μετὰ ἀπώλειαν 700 περίπου ἀνδρῶν καὶ πλήρη αὐτοῦ διάλυσιν.

Ἡ Ἑνετία, ἐξακολουθοῦσα τὴν δουλικὴν αὐτῆς πολιτείαν, ἀπέστειλε τὴν εἰς αὐτὴν ἐκ Κορώνης πεμφθεῖσαν οἰκογένειαν τοῦ Κλαδᾶ ὑπὸ φρουρὰν εἰς Πάδουαν.

Ὁ Σουλτᾶνος νέαν ἔπεμψε στρατιὰν κατὰ τοῦ Κλαδᾶ, οὗ ὁ ἀριθμὸς τῶν μαχητῶν ἡλαττοῦτο διὰ τῶν φθορῶν τῶν ἀλλεπαλλήλων μαχῶν.

Εὐτυχῶς ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, τὴν νύκτα τὴν 6ης Ἀπριλίου 1480, κατέπλευσαν εἰς Μάνην τρεῖς γαλέραι τοῦ ἀσπόνδου τῶν Ἑνετῶν καὶ τῶν Τούρκων ἔχθρου βιαιέως τῆς Νεαπόλεως Φερδινάνδου, πλέουσai εἰς Ρόδον καὶ προσεκάλεσαν τὸν Κλαδᾶν νὰ ἐπιβιβασθῇ ἐπ' αὐτῶν, ἐὰν ᾔθελεν, ἵνα ἀποφύγῃ τὴν ἄμεσον καταστροφὴν ἐκ τοῦ κατ' αὐτοῦ ἐκπεμφθέντος νέου, πολυαριθμοτέρου τουρκικοῦ στρατοῦ, τοῦ ἀποκλείσαντος αὐτὸν εἰς Καστανιάν.

Ὁ Κλαδᾶς, βλέπων τὸ ἀπροχώρητον, συγγένησεν, ἀλλὰ, θέλων νὰ ἐκδικηθῇ καὶ νὰ δεῖξῃ τὴν δύναμίν του, ἐνήργησεν αἰφνιδίαν ἔξοδον ἐκ τοῦ πυργώματός του καὶ ἐπιπεσὼν κατὰ τοῦ πολιορκουμένου αὐτὸν τουρκικοῦ στρατοῦ, κατέκοψε πολλοὺς, ἐπενεγκὼν μεγίστην σύγχυσιν ἐν αὐτῷ, παραλαβὼν δὲ 50 ἐκ τῶν πισιότερων αὐτῷ ὁπαδῶν, κατῆλθεν εἰς Ταίναρον τῇ 13 Ἀπριλίου καὶ ἐπεβίβασθῃ τῶν γαλερῶν.

Μετανεχθεὶς εἰς Νεάπολιν ἐγένετο ἐπιδεικτικῶς δεκτὸς ὑπὸ τοῦ βασιλέως Φερδινάνδου, ὅστις εἰς ἀμύβην τῶν σπουδαίων ὑπηρεσιῶν τοῦ Κλαδᾶ, τῶν προσενεχθεῖσων αὐτῷ εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Ὑδροῦντος (Οἱτράντο) παρὰ τῶν Τούρκων, παρεχώρησεν αὐτῷ ἐτήσιον εἰσόδημα ἐκ 300 δουκάτων χρυσῶν τῷ 1481.

Ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη τῆς 15ης αἰωνοταετηρίδος ὁ νέος καὶ φιλοπόλεμος βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Κάρολος Η' (1483—1498), συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ κατακτήσῃ τὴν Ἰταλίαν καὶ ἐκείθεν νὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον τῆς Κ)πόλεως καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἠγόρασε παρὰ τοῦ Ἀνδρέου Παιλαιολόγου, υἱοῦ τοῦ δισπότου τῆς Πελοποννήσου Θωμᾶ Παιλαιολόγου, καταφυγόντος εἰς Ἰταλίαν, κομίζοντος δ' ἐκεῖ καὶ τὴν κάραν τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου, τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κ)πόλεως δικαιώματά του. Ὁ Ἀνδρέας οὗτος διέμενεν ἐν Γαλίᾳ ἀπὸ τοῦ 1491, καὶ μάλιστα ἐν τῇ Αὐλῇ Καρόλου Η' καὶ εἶχε συντελέσῃ εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ βασιλέως τούτου ἀνάληψιν τῆς κατὰ τῶν Τούρκων ἐκστρατείας.

Πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ του ὁ Κάρολος ἐξήγειρεν ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀλβανίας, Σερβίας κ.λ., οὓς εὗρε προθυμοὺς πρὸς σύμπροξιν.

Τῷ 1494, ἐπιδραμών, κατέλαβε τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως. Ἀλλ' ἔνεκα τῶν ἀδίκων βλέψεων αὐτοῦ συνώμωσαν οἱ Ἰταλοὶ ἡγεμονῖσκοι κατ' αὐτοῦ, ὁ δὲ Κάρολος, ἐγκαταλιπὼν τὰ μεγαλουργὰ αὐτοῦ σχέδια, ἐπέστρεψεν εἰς Γαλίαν ἐν ἔτει 1495, καθ' ὃν χρόνον ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Μαξιμιλιανὸς ἐξεδήλου ἐπιθυμίαν, ἵνα ἐκστρατεύσῃ αὐτὸς ἐναντίον τοῦ Βυγιαζήτ. Ὁ Κάρολος ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1498.

Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἑνετία ἐν τῷ μεταξὺ δὲν ἔπαυε διὰ τῆς ἰδιοτελοῦς καὶ δολίας αὐτῆς πολιτικῆς νὰ λαμβάνῃ ἐκάστοτε διάφορα ὠφέλη, τὸ δὲ ἀποτέλεσμα ὧν αὐτῶν τῶν δολοπλοκιῶν ἦτο νὰ πίπτωσι θύματα οἱ Ἕλληνες ἐπὶ τῇ ἐλπίδι νὰ ἐλευθερωθῶσιν ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ.

Αἱ σφαγαὶ καὶ δηρώσεις τῆς Ἑλλάδος ἔνεκεν τῆς ἀφροσύνης τοῦ Καρόλου Η'. ἦσαν ἐκ τῶν φρικωδεστάτων, ὅσας εἶχε μέχρι τότε ὑποστῇ ἡ μαρτυρικὴ φυλὴ ἡμῶν, καὶ ὅμως δὲν ἀπεθαρρύνθη, ἀλλ' εἰς πᾶσαν περίστασιν ἐξηκολούθησε τὴν πάλην καὶ μόνη καὶ μετὰ τῶν δολίων Ἑνετῶν.

Ἐν ἔτει 1499 ὁ Βαϊζήτ ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ἑνετίας καί, ἔξακολουθῶν τὴν βάρβαρον αὐτοῦ πολιτικὴν, ἔρριψεν εἰς τὰ δεσμὰ τὸν τε Ἑνετὸν ἐν Κ)πόλει πρεσβευτὴν καὶ τοὺς ἐγκατεστημένους Ἑνετοὺς.

Κατόπιν, ἐπιτεθεὶς κατὰ τῆς Ναυπάκτου, κατέλαβεν αὐτὴν ὁ Βαγιαζήτ, παρὼν κατὰ τὴν ἐκστρατείαν. Θέλων δὲ ν' ἀσφαλίσῃ τὴν εἴσοδον τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου, διέταξε καὶ ἀνηγέρθησαν τὰ φρούρια Ρίου καὶ Ἀντιρρίου ἐκατέρωθεν τοῦ στενωτέρου μέρους τοῦ κόλπου, τὰ κληθέντα *μικρὰ Δαρδανέλια*, λήγοντος τοῦ ἔτους 1499.

Ἡ Ἑνετία προσεκάλεσε πάλιν τοὺς Ἕλληνας εἰς ἐπανάστασιν, εἰς ἣν τινες τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Πελοποννήσου ὑπήκουσαν ἐκ δίψης πρὸς τὴν ἐλευθερίαν. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπιχείρησις αὕτη ἀπέτυχεν, ὥς καὶ αἱ προηγούμεναι, διότι πολυάριθμος τουρκικὸς στρατὸς εἰσέβαλεν εἰς τὴν Χερσόνησον καὶ κατέστρεψε διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου τὰς κινηθείσας ἐπαρχίας.

Τῇ 14 Δεκεμβρίου 1502 συνωμολογήθη καὶ πάλιν εἰρήνη μεταξὺ Σουλτάνου Βαγιαζήτ καὶ ἑνετικῆς Δημοκρατίας, ἵνα καὶ πάλιν οἱ Ἕλληνες, ὥς προείρηται, ἀποτισῶσι τὰ ἀντίποινα, εὐρεθέντες ὑπὸ τὸ φάσγανον τοῦ ἀπηνόους καὶ ἐκδικητικοῦ δυνάστου.

Τὴν 1ην Ἰανουαρίου τοῦ 1523, μετὰ γενναίαν καὶ κρατερὰν ἀντίστασιν τῶν Ροδιῶν ἱποσιτῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων παντὸς γένους ἐπὶ διετίαν (1521), παρεδόθη καὶ ἡ Ρόδος εἰς τὸν Σουλτάνον Σουλεϊμάν.

Ὑπερήφανος ἤδη ὁ Σουλτάνος διὰ τὰς ἐπιτυχίας του καὶ θέλων τοὺς πάντας νὰ ταπεινώσῃ, συνήθροισε πολυάριθμα στρατεύματα καὶ εἰσήλασεν εἰς τὰς γερμανικὰς χώρας καὶ προεκάλεε εἰς μάχην τὸν πρὸ μικροῦ ἀπειλοῦντα αὐτὸν διὰ κατὰλύσεως τοῦ κράτους τοῦ Κάρολου Ε'. αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας.

Ὁ αὐτοκράτωρ, θέλων ν' ἀντιπερισπάσῃ τοὺς Τούρκους κατὰ θάλασσαν, διώρισεν ἀρχιναύαρχον τὸν Ἀνδρέαν Δόριαν, ὅστις συμπράξει τῶν Ἑλλήνων ἐν ἔτει 1532 τὴν 22αν Σεπτεμβρίου ἐκυρίευσεν τὴν Κυρῶνην καὶ διέταξεν ἵνα παρασχεθῶσιν εἰς τοὺς Ἕλληνας κατοίκους μεγάλαι περιποιήσεις, διότι μεγάλως συντέλεσαν εἰς τὴν ἄλωσιν.

Εἶτα ὁ Δόριαν ἐπλευσεν εἰς Πάτρας, ἃς ἐξεπόρθησε, κατέλαβε τὸ Ρίον εὐκόλως, καὶ πρὶν ἢ προσβάλλῃ τὸ Ἀντίρριον, εἶδεν αὐτὸ ἀναιτινασσόμενον ὑπὸ τῶν φρουρούντων αὐτὸ Γιαντισάρων. Ἐκεῖθεν ἐπλευσεν εἰς Ναύπακτον.

Οἱ Ἕλληνες, ὅθεν διήλθε νικηφόρος ὁ Δόριαν, ἐπὶ τῇ πεποιθήσει, ὅτι οὗτος ἤθελε συνεχίσῃ μέχρι τελικοῦ ἀποτελέσματος τὸν δι' αὐτοὺς ἱερὸν ἀγῶνα, εἶχον λάβῃ προθύμως τὰ ὅπλα πρὸς ὑποσιγήξιν αὐτοῦ.

Λὲν ἐβράδυαν ὁμως ν' ἀποτίσῃσι καὶ πάλιν πολὺ ἀκριβὰ ἰὴν τόσην τιμὴν

προθυμίαν. Πολυπληθὴς στρατιά, προσωρισμένη εἰς σωφρονισμὸν αὐτῶν, ἐξεκίνησεν ἐκ Κ)πόλεως εἰς ἀνάκτησιν τῶν ὑπὸ τοῦ Δόρια καταληφθέντων μερῶν τῆς Πελοποννήσου.

Ὁ Σουλτᾶνος, θέλων νὰ θέσῃ ἐπὶ κεφαλῇ τοῦ στόλου τοῦ ἀνδρα ἰσόπαλον τοῦ Δόρια, ἐκάλεσεν εἰς Κ)πολιν τὸν τρομερὸν πειρατὴν Χαϊρεδδὶν Μπαρμπαρόσσαν (ἐρυθρογένειον) καὶ τὸν διώρισεν ἀρχηγὸν τοῦ στόλου του, ὅστις ἀρχομένου τοῦ 1534 ἐκ Κ)πόλεως ἐπλευσεν εἰς Ἰταλίαν ἀκολύτως, λεηλατῶν καὶ καταστρέφων.

Ὁ Χαϊρεδδὶν, ἐπειδὴ οἱ Χειμαρριῶται ἐνήργουν συχνότατα ἐπιδρομὰς καὶ κατέστρεφον τὰ ὀθωμανικὰ χωρία, ἐπελθὼν ἐλεηλάτησε πλεῖστα μέρη αὐτῶν καὶ κατέλαβε διὰ πολιορκίας τὴν κωμόπολιν Κάστρο διὰ συνθήκης, ἣν οὐδὲν ἔσβασθη, ὡς ἔθος τοῖς Τούρκοις.

Κατόπιν ὁ Χαϊρεδδὶν ἐπετέθη κατὰ τῆς Κερκύρας, ἣν κατεῖχον οἱ Ἑνετοί, καὶ ἐλεηλάτησε τὴν ὑπαιθρον χώραν, κατακαίων τὰς οἰκίας καὶ πωλῶν τοὺς συλλαμβανομένους κατοίκους ὡς δούλους, πλὴν ἐκείνων, οὓς κατέσφαζεν. Ἐνεκεν δ' ἐπελθούσης δεινῆς καταιγίδος καὶ ἐπιμόνου χειμῶνος μετὰ βροχῶν ἀφθόνων, ἔλυσε τὴν πολιορκίαν, ἀφοῦ ἐλεηλάτησε καὶ διήρπασε τὴν λοιπὴν νῆσον. Τότε μόνις ὁ ναύαρχος τῶν Ἑνετῶν ἐπανέπλευσεν εἰς τὴν νῆσον.

Εἰτα ἐπλευσε καὶ ἐλεηλάτησε τοὺς Παξοὺς, τὴν Κεφαλληνίαν, τὴν Ζάκυνθον, τὰ Κύθηρα καὶ τὰς ἐν τῷ Αἰγαίῳ ἐνετικὰς νήσους.

Ταυτοχρόνως ὁ βεζύρης τῆς Πελοποννήσου Κασὴμ πασσᾶς, διαταχθεὶς, ἐπεχείρησε πολιορκίαν τοῦ Ναυπλίου ἐξ Ἀργους, ὅπου ἐστρατοπέδευσεν, ἀλλ' ἀπεκρούσθη μετὰ μεγάλων ζημιῶν. Ἡ κατὰ τοῦ Ναυπλίου ἐπίθεσις τοῦ Κασὴμ πασσᾶ ἐγένετο κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1537. Ὁ τότε Πάπας Παῦλος Γ' κατῴρθωσε νὰ ὑπογραφῇ ἐν Ρώμῃ τὴν 8ην Φεβρουαρίου 1538 συμμαχία μεταξὺ Καρόλου, Ἑνετίας καὶ Πάπα, ὑπὸ τὸν ὅρον, ὅπως πάντα τὰ κατακτώμενα μέρη περιέχονται εἰς τὴν Ἑνετίαν, ὅστις ὅρος ἐπὶνενγκε τὴν ἀποτυχίαν τῆς συμμαχίας καὶ ἠνάγκασε τὴν Ἑνετίαν, ἀρχομένου τοῦ 1540, νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην μετὰ τῆς Τουρκίας, εἰς ἣν παρεχώρει τὸ Ναύπλιον, τὴν Μονεμβασίαν καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, ὅσας εἶχε κατακτήσῃ ὁ Βαρβαρόσσας, καὶ πολεμικὴν ἀποζημίωσιν 300.000 δουκάτων.

Καθ' ὅλον τὸ δι᾿ αὐτὸ ἔτος, καθ' ὃ ἐξετυλίσσοντο ἐν τῇ Ἀνατολῇ τὰ ἀπαίσια ταῦτα γεγονότα, οἱ ἐν Εὐρώπῃ παροικοῦντες Ἕλληνες σοφοὶ δὲν ἔπαυον παντοιοτρόπως ἐνεργοῦντες πρὸς συνεννόησιν τῶν Χριστιανῶν ἐναντίον τοῦ βαρβάρου, ἀλλ' ἀνωφελῶς.

Τῷ 1547 συνεμάχησε μετὰ τῶν Τούρκων καὶ αὐτὸς ὁ Πάπας, ὡς καὶ ἡ Ἰσπανία, οἱ δὲ Ἕλληνες μετὰ τῶν Ἑνετῶν καὶ ἄλλων Φράγκων ἐξηκολούθησαν μαχόμενοι ἐπιτυχῶς κατὰ τῶν συμμάχων τούτων.

Τῷ αὐτῷ ἔτει τὴν 19ην Ἰουνίου ὁ Σουλτᾶνος Σελὴμ Β' συνωμολόγησεν εἰρήνην μετὰ τοῦ Καρόλου Ε'.

Τότε κατελήφθη μετὰ δεινοῦς ἀγῶνας καὶ ἡ Κύπρος ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Ἐν ἔτει 1571 συνεμάχησαν ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας, ὁ Δόγης τῆς Ἑνετίας καὶ ὁ Πάπας κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ κατεναυμάχησαν τὸν τουρκικὸν στόλον ἐν Ναυπάκτῳ.

Τοῦ συμμαχικοῦ στόλου ἡγεῖτο ὁ ναύαρχος τῆς Ἰσπανίας Δὸν Ζουὰν ὁ Αὐστριακός, νόθος υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος καὶ βασιλέως Καρόλου Ε', ἀπετελεῖτο δὲ

ἐκ 205 γαλερῶν κτλ. τοῦ δὲ τουρκικοῦ ὁ Μουεζίν ζαδὲ Ἀλῆς. Ὁ στόλος ἀπετελεῖτο ἐκ τριακοσίων σχεδὸν πλοίων διαφόρων τύπων, ὁ Τοῦρκος ναύαρχος εἶχεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς του καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Χαϊρεδδίν Μπαρμπιρόσσα, οὗ ὁ πατήρ, ἀφήσας τὴν πειρατείαν, προσῆλθεν εἰς τὴν τουρκικὴν διοίκησιν καὶ ἀνέλαβεν ὑπηρεσίαν ὡς ναύαρχος, ὡς ἤδη προεῖρηται.

Κατὰ τὴν ναυμαχίαν ταύτην οἱ Τοῦρκοι ἀπώλεσαν 224 πλοῖα, συντριβέντα καὶ αἰχμαλωτισθέντα, 365 πυροβόλα καὶ 4000 αἰχμαλώτους περίποι. Δέκα πέντε χιλιάδες δοῦλοι Χριστιανοί, εὗρισκόμενα ἐπὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου, ἠλευθερώθησαν, τριῖκοντα δὲ χιλιάδες Ὀθωμανῶν ἀπώλεσαν 15 γαλέρας καὶ ἑπτὰ χιλιάδας ναυτῶν καὶ στρατιωτῶν.

Μεταξὺ τῶν πεσόντων ἦν καὶ ὁ Ἀρχιναύαρχος τῶν Ὀθωμανῶν Μουεζίν ζαδὲ Ἀλῆς καὶ οἱ καλλίτεροι αὐτῶν ἀρχηγοί, ἐν οἷς καὶ οἱ δύο υἱοὶ τοῦ Ἀρχιναύαρχου.

Ὑπὲρ τῆς νίκης συνετέλεσαν τὰ μάλιστα καὶ οἱ ἐπὶ τοῦ συμμαχικοῦ στόλου ὑπηρετοῦντες 5.000 Ἕλληνες ὡς *ἐθελονταὶ* καὶ οὐχὶ ὡς στρατολογηθέντες μισθωτοί. Τὴν τότε ἀναδειχθεῖσαν ἀπαριτεγνιμώτιστον ἀνδρείαν καὶ ἐμπειρίαν τῶν ἐθελοντῶν τούτων ὁ Ἑνετὸς ἱστορικὸς Σαγγρέδος θεωρεῖ «ὡς μίαν τῶν κυριωτάτων αἰτιῶν τῆς ἐπιτυχίας» ὡς λέγει τὸ Χρονικὸν τοῦ Γαλαξειδίου (σ. 29).

Ἀμα τῇ ἐπιβεβαιώσει τῆς πανωλεθρίας τοῦ τουρκικοῦ στόλου, πλείστοι Πελοποννήσιοι, μεταβάντες εἰς Γαλαξειδίον, συνενοήθησαν ἐνὸρκως μετὰ τῶν Γαλαξειδιωτῶν περὶ ταῦτοχρόνου ἐξεγέρσεως μετὰ τῶν Λοιδωρικιωτῶν καὶ Ἀμφισσέων, κατελθόντων πρὸς τοῦτο. Καὶ ταῦτα ἐγένοντο τῷ 1572, προτροπῇ τοῦ ναύαρχου Δὸν Ζουάν.

Κατὰ τὸ Χρονικὸν Γαλαξειδίου, «ἐκινήθησαν εἰς ἐπανάστασιν οἱ Βοστανισαῖνοι, Λοιδωρικιωταὶ, Βιτριντισιωταὶ καὶ Γαλαξειδιῶται καὶ ἔμειναν σύμφωνοι ἀπὸ στεργιάς καὶ ἀπὸ πελάγου νὰ βαρέσουν τοὺς Τούρκους γιὰ νὰ ἐλευθερωθοῦν. Προδοθέντος ὅμως τοῦ κινήματος, οἱ Βοστανισαῖνοι συνελήφθησαν καὶ ἐφορνήθησαν μὲ *σπαθιά καὶ πιστολιὰς*, οἱ δὲ ἐν Γαλαξειδίῳ, μαθόντες τὰ παθήματα τῶν Βοστανισαίων, *θαρρῶντες καὶ εἰς τὴν βοήθειαν τῶν Φράγκων*, ἀνελθόντες δὲ εἰς 3.000 μετὰ τῶν Λοιδωρικιωτῶν καὶ Βιτριντισιωτῶν, ὤδευσαν κατὰ τῶν Σαλόνων· ἄλλ' εὗρόντες τοὺς Τούρκους εἰδοποιημένους καὶ παρατεταγμένους εἰς μάχην, διελύθησαν ἄπρακτοι καὶ ἐν ἀταξίᾳ. Μετὰ δύο ἡμέρας, δελεασθέντες ὑπὸ τοῦ βέη τῶν Σαλόνων, προσῆλθον αὐτῷ οἱ *κεφαλᾶδες* τῶν ἐπαναστατῶν πρὸς αἵτησιν συγγνώμης καὶ ἐκεῖ, δεσμευθέντες ἀπεκεφαλίσθησαν ἅπαντες, πλην τοῦ Δημητρίου Λυκοθανάση ἐκ Βουνιχώρας, ὅστις *ἔστωντας ἀνδρειωμένος ἀνθρώπος, ἔσπασε τὰ σίδερα καὶ ἀρπάζοντας τὸ σπαθὶ ἐνοῦ τζελάτη*, ἔσφαξεν αὐτοὺν καὶ δύο Τούρκους καὶ τὸν πορτιέρη καὶ τρέχοντας ἔφυγεν». Μετὰ πέντε δὲ ἡμέρας ἐπανελθὼν εἰς τὸ χωρίον του ἀπέθανεν.

Οἱ Φράγκοι οὐδαμοῦ ἐφάνησαν κατὰ τὴν συνήθειάν των.

Οἱ ἐν Ἀΐγιῳ, οἱ διασωθέντες μετὰ τὴν προδοσίαν τοῦ μυστικοῦ ὑπὸ Βοστανισαίου, κατέφυγον εἰς Μάνην καὶ ἐκεῖ *ἐσῆκωσαν* σφῆρι.

Συγχρόνως οἱ ἀδελφοὶ Μελισσηνοί, ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ περιφανοῦς τῶν *Μελισσηνῶν καὶ Κομνηνῶν*, Μακάριος, Ἀρχιεπίσκοπος Ἐπιδαύρου καὶ Θεόδωρος, χωροδεσπότης τμημάτων τῆς Θράκης καὶ τοῦ μεσσηνιακοῦ κόλπου, *ἐνεργεῖα*:

τοῦ αὐτοῦ **Δὸν Ζουάν**, ὕψωσαν ἐν Πελοποννήσῳ τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Μάνῃ καὶ διεξηγαγον πόλεμον διετὴ, **ἰδίους ἀναλώμασι**, ματαίως ἐλπίζοντες εἰς τὴν βοήθειαν τοῦ Αὐστριακοῦ, ἀρκουμένου ἵνα ἐνθαρρύνῃ αὐτοὺς δ' ἂν προσηπτικῶν πρὸς τὸν ἀγῶνα ἐπιστολῶν. Ἐν τέλει δέ, ἐξαντληθέντες, ὑπετάγησιν. Καὶ μὲν Θόδωρος εἶχεν ἤδη πᾶσιν μαχόμενος, ὃ δὲ Ἀρχιεπίσκοπος μετὰ τῶν ἀρχηγῶν κατέφυγεν εἰς Νεάπολιν τῆς Ἰταλίας, τῇ συνδρομῇ τοῦ βασιλέως τῆς Ἰσπανίας Φιλίππου Β', ἐνθα ὁ Μακάριος ἀπεβίωσε τῷ 1575.

Οἱ δὲ ἐν Πελοποννήσῳ μένιντες συναγωνισαὶ αὐτῶν ἢ ἐσφάγησαν ἢ ἐστάλησαν πρὸς σφαγὴν εἰς Κ)πολιν πρὸς τέρας τοῦ Σουλτάνου καὶ τῶν μεγιστάνων.

Οἱ Ἀρχιερεῖς Πατρῶν καὶ Θεσσαλονίκης ἐκάησαν ἐπὶ πύργῳ, ὡς συνένοχοι. Ἐπίσης ἐσφάγησαν 30.000 καὶ ἄλλοι ἀπεστάλησαν ἡσπέραιοι εἰς Κ)πολιν ἐνθα οἱ μὲν νεανῆες καὶ αἱ ὥραϊαι παρθένοι ἐρρίφθησαν εἰς τὰ χιρῆματα, οἱ δὲ νευρωδέστεροι τῶν ἀνδρῶν ἐρρίφθησαν εἰς τὰ κότερα, ἵνα ὑπηρετώσιν.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ σύμμαχοι ἀπὸ τῶν ἐλληνικῶν ὑδάτων, ἀφέντες καὶ πάλιν εἰς τὴν οἰκτρὰν τῶν τύχην τοὺς ἐπαναστάτας Ἕλληνας, τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Καρόλου τοῦ Θ', λαμβάνοντες συμβουλὰς παρὰ τοῦ ἐν Κ)τόλει πρεσβευτοῦ, τοῦ **Ἐπισκόπου Νουαγι'**, ὃ ἡποῖος κατεδίωκε τοὺς **Χριστιανοὺς Ἕλληνας** διὰ τοῦ **Μωαμεθανοῦ Σουλτάνου**, καὶ τοῦτο διότι δὲν ἀνεγνώριζον ἀρχηγὸν τῆς Ἐκκλησίας τὸν Πάπαν, τὸν Ἀλέξανδρον Βοργιὰν τὸν **αἰμομύκτην** καὶ **πάσης κακῆς ἐμπλεῶν**, ἀλλὰ τὸν Χριστόν! Οἷα ψυχῆς πόρωσις βρωμερῶν ἡγεμόνων καὶ καλογήμων!

Τῇ 7 Μαρτίου 1573 ὑπεγράφη ἡ εἰρήνη μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ἑνετίας, ἀναγνωρισθῆς τὴν κατάκτησιν ὑπὸ τῶν Τούρκων τῆς Κύπρου. Ὡστε ἡ μεγάλη νίκη τῆς Ναυπλίου εἰς οὐδὲν ὠφέλησεν.

Τούτων πάντων ἔνεκεν οἱ Ἕλληνες ἤρχισαν νὰ στρέψωσι τὴν προσοχὴν τῶν πρὸς τὴν Ἀνατολήν, ὅποτε ἄρχονται αἱ πρῶται σχέσεις πρὸς τοὺς Ρώσους, ἐξ ὧν ἐπερίμενον συνδρομὴν πρὸς **ἀπελευθέρωσιν** καὶ οὐχι **ὑποδούλωσιν**.

Ἐκτοτε ἄρχεται καὶ ἡ κυρία δυνάμις καὶ ἀναγνώρισις τῶν **Ἀρματωλῶν**.

Οἱ Ἑνετοὶ, γνωρίσαντες ἐκ πείρας τὸ μᾶχimon τῶν Ἑλλήνων, ἤρξιντο νὰ περιποιοῦνται πολὺ τοὺς ἐπιφανεστέρους ὡς μαχητάς. Οἱ Τούρκοι ἀπ' ἐτέρου, βλέποντες τὸ φύσει ἀνυπότακτον τῆς φυλῆς καὶ τὸ φιλοπόλεμον τῶν ὀρεινῶν κυρίως ἐπαρχιῶν, ἀπεφάσισαν νὰ χρησιμοποιήσωσι τοὺς ἡγέτας αὐτῶν, προσλαβόντες πολλοὺς τούτων εἰς τὴν ὑπηρεσίαν των, ν' ἀναγνωρίσωσιν ἐπισήμως τὰ πρῶτα **Ἀρματωλίκια** καὶ ν' ἀναθέσωσιν εἰς αὐτὰ τὴν φρουρήσιν καὶ ἀστυνομικὴν ἐπιτήρησιν τῶν ὀρεινῶν κυρίως ἐπαρχιῶν ὡς μᾶλλον ἀτιθάσων, ἐνισχύοντες οὕτως ἀκούσιως τὴν πρὸς αὐτονομίαν ροπὴν τῆς φυλῆς.

Τὰ ἀρματωλίκια, εἰς ἃ ἀνέτεθῃ κυρίως ἡ καταδίωξις τῆς ληστείας, ἀνεγνωρίσθησαν ἐν τῇ Στερεῇ Ἑλλάδι, Ἡπείρῳ, Θεσσαλίᾳ καὶ Μακεδονίᾳ. Μόνον εἰς τὴν Πελοπόννησον, φόβῳ τῶν ἐνετικῶν δολοπλοκῶν, δὲν ἐσχηματίσθησαν **Ἀρματωλίκια**, ἦσαν ὅμως ἐκεῖ τὰ ὑπὸ τῆς Ἑνετίας ἀνεγνωρισμένα μάχιμα σώματα αἵνα διετηρήθησαν μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ὅποτε ἄρχεται κυρίως ἡ μέχρι τῆς Ἐπαναστάσεως δράσις τῶν Ἀρματωλῶν καὶ Κλεφτῶν τῆς Χερσονήσου.

Ὡς εἶνε βέβαιοι, οἱ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῶν Τούρκων διατελοῦντες Ἀρματωλοὶ

καὶ οἱ Κλέφται οὐδέποτε ὑπετάγησαν, ἀλλὰ μᾶλλον φαινομενικῶς ὑπηρετοῦν τὰς ἀξιώσεις τῶν δεσποτῶν, ὅσους δὲν εὗρισκον ἀντιτιθεμένους εἰς τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα. Μόνοι ὑποταταγμένοι ἦσαν οἱ ἄμαχοι ἐκ τοῦ λαοῦ καὶ τούτους ἐπροσέταυνον οἱ Ἀρματωλοί.

Ὡς ἐκ τούτου βλέπομεν πολλάκις αὐτοὺς ἐξεγειρομένους κατὰ τῶν παρεκτρεπομένων Τούρκων.

Οὕτως ἐν ἔτει 1555 ὁ περιβόητος ἀρματωλὸς Βονίτης καὶ Λούρου Θεόδωρος Μπούας, ὁ ἐπιλεγόμενος καὶ Γρίβας, ὁ Μαλίμος, ὁ Δράιος καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἀρματωλοὶ τῆς Ρούμελης, μὴ ἀνεχόμενοι τὰς ἀδίκους ἀξιώσεις τῶν Τούρκων, ὑποκινούμενοι δὲ ἐπιτηδείως ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν, ὕψωσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Ἡπείρῳ καὶ Ἀχαρνανίᾳ. Καὶ τὰ μὲν ἐν Ἡπείρῳ ἐπαναστατικὰ σώματα καταنيκηθέντα, διελύθησαν, ὁ δὲ Θεόδωρος Μπούας, μαχόμενος κατὰ τοῦ ἐκ Ναυπάκτου ἐπερχομένου πιασᾶ, μετὰ πολυαριθμῶν στρατιῶν παρὰ τὸν Ἀχελῶν ἀνεχαίτισεν αὐτόν· λαβὼν ὅμους, πολλὰ τραύματα, ἀπῆλθεν εἰς Ἰθάκην, ἔνθα καὶ ἀπέθανεν.

Οἱ Τούρκοι ἀντὶ τούτου διώρισαν καπετάνιον τοῦ ἀρματωλικίου ἐκείνου τὸν ἐκ Βίλτου Τρεμπάκην Συντεκνιώτην, ἐκ τοῦ χωρίου Συντέκνου.

Κατὰ τὴν πολυκύμαντον ἐκείνην ἐποχὴν ἔδρα μετὰ τῶν ἄλλων Πελοποννησίων, τῶν διαρκῶς ἐν ἐπαναστάσει εὗρισκομένων, καὶ ὁ πρόγονος τῶν Κολοκοτρωνάων Λάμπρος, *) ὅστις εἶνε καὶ ὁ πρῶτος φανευθεὶς ἐκ τῆς γενεᾶς ταύτης ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἐξ ἧς ἐφονεύθησαν ὑπὲρ τοὺς 130.

Ἐν ἔτει 1598 ὁ δούξ τῆς Τροσκάνης κατέλαβε, τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ ναυάρχου τοῦ Ὁρσίνη, τὴν Χίον, ἀλλ' ἐπὶ βραχὺ, διότι, ἀνταγωρήσαντος τοῦ Ὁρσίνη, οἱ Τούρκοι κατέλαβον τὴν πόλιν, ἐφόνευσαν τοὺς 500 φρουροὺς τοῦ φρουρίου καὶ ἐσχεδίαζον νὰ μετατρέψωσι τοὺς ναοὺς τῆς νήσου εἰς τζαμιά, ἀλλ' ἀπεκράτησαν τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ ἐν Κιπλόι πρεσβευτοῦ τῆς Γαλλίας, εἰσακουσθέντος ὑπὸ Μουσταφᾶ τοῦ Β'.

Ἡδὴ παρεμβαίνει νέον πρόσωπον εἰς τὴν αἱματόβρεκτον Ἀνατολήν.

Ὁ Γάλλος δούξ τοῦ Νεβέρ Κάρολος Β', ὡς ἀπόγονος τοῦ Θεομᾶ Παλαίο

*) Περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἐπωνύμου **Κολοκοτρώνη** ὑπάρχουσι δύο ἐκδόσεις. Καὶ ἡ μὲν, πρωερχομένη ὑπὸ τοῦ ἐγγόνου τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη, υἱοῦ τοῦ Γενναίου Κολοκοτρώνη, Θεοδώρου καὶ τούτου καλουμένου, ἡ **Φαλὲξ** ψευδωνύμως, λέγει, ὅτι ὁ Λάμπρος, μαχόμενος κατὰ τῶν Τούρκων καὶ καιρῶς πληγωθεὶς, δὲν ἠδύνατο νὰ μετακινήθῃ, τὰ δὲ παλληκάρια του, ἀγνοοῦντα τοῦτο, περιεκρίνον αὐτὸν νὰ φύγῃ μαζὺ των καὶ ἐπειδὴ δὲν ἠθελεν, εἶπον: «Κύτταξέ τον! **ἐκόλλησε στὴν κοτρώνα** καὶ δὲν κουνίεται. Τότε ὁ Λάμπρος τοῖς ἀπεκάλυπεν, ὅτι ἦτο δεινῶς πληγωμένος, ἐνῶ δὲ ἐκεῖνοι ἔδενον τὴν πληγὴν του, τὸν ὠνόμασαν **Κολοκοτρώνη**.

Κατ' ἄλλην ἐκδοσιν, οἱ Ἀλβανοί, οἱ ἐλθόντες κατὰ τὴν ἐπανίστασιν τοῦ 1769 εἰς Πελοπόννησον, ἰδόντες ποτὲ τὸν Κωνσταντῖνον Κολοκοτρώνην, πατέρα τοῦ Θεοδώρου, ὃν ἠκαυον φημιζόμενον ὡς ἀτρόμητον, ὅτι ἦτο μικρόσωμος, εἶπον: «Τί **Πιθέκουρα** εἶνε τοῦτο, δηλ: Τί Κολοκοτρώνης εἶνε οὗτος, διότι Ἀλβανιστὶ **Πίθε** σημαίνει **Κῶλος** καὶ **Κούρα** **Κοτρώνη** ἢ **πέτρα**. Ἐντεῦθεν, κατὰ τὴν ἐκδοσιν ταύτην, ἡ ἐπωνυμία Κολοκοτρώνης, μὴ τηρουμένης τῆς ὀρθογραφίας.

Κατὰ τὸν Θ. Κολοκοτρώνην, (Αὐτοβιογραφία), ἓνας Ἀρβανίτης ὠνόμαζεν οὕτω τὸν υἱὸν τοῦ Μπότσια Κολοκοτρώνη Ἰωάννην ὡς μικρόσωμον.

λόγον, μαρκησίον Μομφερράτου καὶ τοῦ υἱοῦ του Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου τοῦ πρεσβυτέρου, ἐπέβη τὸν θρόνον τῆς Κιτίδος καὶ πρὸς τοῦτο τυχευτικῶς διέτρεχε τὰς εὐρωπαϊκὰς αὐλὰς πρὸς ἐπίτευξιν τῶν σχεδίων του, συγχρόνως δὲ συνεννοεῖτο καὶ μετὰ διαφόρων ἰσχυρῶν Ἑλλήνων ὀπλαρχηγῶν, καὶ ἰδίως μετὰ τῶν Μανιατῶν, οἵτινες δι' ἀποσταλέντος αὐτῷ Ἀρχιεπισκόπου τῷ ἐξήτησαν ν' ἀποσταλένῃ ἐκεῖ ἀξιωματικούς πρὸς κατορισμὸν σώματος ἐκ 10 χιλ. ἀνδρῶν, ὑποσχόμενόν αὐτὸν τὸν ἀναγνωρίσωσιν ἡγεμόνα. Οἱ Ἐπίσκοποι καὶ οἱ ἔγκριτοι Πελοποννήσιοι τὸν προσηγόρευον **Κωνσταντῖνον Παλαιολόγον** καὶ τὸν ἐβεβαίουν, ὅτι οἱ Ἕλληνες τὸν περιέμενον ὡς τὴν Μεσσίαν οἱ Ἑβραῖοι.

Ὁ δούξ ἔστειλεν ἐπιστήμους ἀντιπροσώπους του εἰς Πελοπόννησον, Στερεὰν Ἑλλάδα, Ἡπειρον, Ἀλβανίαν, Δαματίαν μέχρι Δουνάβεως καὶ συνεννοεῖτο μετὰ τῶν Ἀρχιερέων καὶ τῶν προϋχόντων τῶν μερῶν τούτων, οἵτινες πάντες ἐκήρυξαν αὐτοὺς προθυμῶς εἰς συμμετοχὴν ἐν τῷ ἱερῷ ἁγῶνι. Συγχρόνως δὲ τὴν 8ην Σεπτεμβρίου 1612 ἀνῆλθον εἰς Κορίνθον τῆς Ἀλβανίας οἱ ἐπισημότεροι ἐκ τῶν προμνησθέντων μερῶν, λαϊκοὶ καὶ κληρικοί, καὶ ἔκριναν ἐν πρώτοις ἀπαραίτητον τὴν εἰσαγωγὴν ἀφθόνων ὀπλῶν ἐν Χειμάρρα καὶ Μαυροβουνίῳ. Συγχρόνως δὲ καὶ ὁ μητροπολίτης Βλαχίας ὑπέσχετο καὶ τῶν Ἡγεμονιῶν τὴν σύμπραξιν, ἅμῃ ἐκρηγνυμένης ἐπαναστάσεως κατὰ Ὀκτώβριον, κατὰ τὰ συμφωνημένα. Τέλος οἱ συνωμόται ἐξελέξαντο γενεὸν αὐτῶν ἀντιπρόσωπον τὸν ὀπλαρχηγὸν Ἰωάννην Ρενέσην μὲ ἐιδικὴν πρὸς τὸν δούκα ἐπιστολήν.

Οὕτω περαιωθεῖσάν τῶν πρώτων ἐν Ἑλλάδι ἐνεργειῶν, ὁ Δούξ ἤρξατο ἐνεργῶς πρὸς ἐξεύρεσιν τῶν ἐξ Ἑβρώπης ἀναγκαίων βοηθειῶν. Ἀλλ' ὅτε Πάπας, ὁ μέγας Δούξ τῆς Τροσκάνης, ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας καὶ οἱ ἐν Γαλλίᾳ ψευδεῖς μόνον ὑποσχέσεις ἔδωκαν αὐτῷ. Διότι ἡ Ἰσπανία προηρῆτο δι' ἐαυτὴν τὴν τε Πελοπόννησον καὶ τὴν Μακεδονίαν, ὥς καὶ ἡ Ἑνείη. Οἱ ἄλλοι βοσιεῖς, ὡς καὶ ὁ Πάπας, οἱ ὑποσχεθέντες αὐτῷ τὴν στρατιωτικὴν αὐτῶν συνδρομὴν, περιωρίσθησαν εἰς ὑποσχέσεις χρηματικὰς μόνον. Ἐν Γαλλίᾳ δὲ καὶ διὰ σατυρῶν ἀκόμη διεκωμωδήθη ἡ σκέψις αὕτη τῆς ἀνακτήσεως τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου.

Ὁ δούξ Κόσολος πρὸς χρηματικὴν αὐτοῦ ἐνίσχυσιν εἶχε συστήσῃ καὶ ἱπποτικὸν τάγμα τῆς **Χριστιανικῆς Στρατιᾶς**, κατήρτησε δὲ καὶ στόλον, ὅστις ἐπυρπολήθη ἄγνωστον πῶς.

Παρ' ἀπίστας ὁμως τὰς ἀντιδράσεις ταύτας, οἱ ἐνθουσιώδεις συνωμόται ἐργάζοντο ἀνεκδήτως, οἱ δὲ Τούρκοι ἐκ τρόμου τῶν ἀποκαλυπτομένων σχεδίων οὐδὲ νὰ προπαρασκευασθῶσιν ἐσκέπτοντο.

Ὁ δούξ εἰς τὸν εἰς αὐτὸν ἀποσταλέντα ἐκ Μάνης, ἵνα ζητήσῃ πληροφορίας περὶ τῆς προόδου τῶν ἐνεργειῶν του, ἔδωκε τὴν εἰδησιν, ὅτι παρεσκευάζετο γενική Σ' αὐροφορία, ὁ περ κοθησύχασε τοὺς Ἕλληνας, διαβεβαιοῦντας αὐτὸν περὶ τῆς ἐμμόνου καὶ σταθερᾶς ἀποφάσεώς των, ἵνα ἐξεγερθῶσι, καὶ δι' ἐπιστολῶν ἐκ Μάνης, Καλαμῶν, Λακεδαιμόνος, Μονεμβασίας, Ναυπάκτου, Ἀργεῖς, Ἰωαννίνων καὶ ἄλλων μερῶν, ὥς καὶ ἐκ Βουλγαρίδος καὶ Βοσνίας, ἐπεβεβαίουντο τοῦτο.

Ἐν τούτοις τὰ πάντα εἰς μάτην. Ματαίως ἤρπασαν τὰ ὄπλα οἱ Ἡπειρώται, ὥς καὶ ὁ ἐπίσκοπος Τρίκης, (Τρικιάλων) τῆς Θεσσαλίας Διονύσιος, ὅστις, εἰσελάσας

εἰς Ἡπειρον συνελήφθη, ἐξεδίωξεν τὸν δὲ δέσμιον αὐτοῦ, πληρωθὲν ἀχύρων, ἀπεστάλη μετὰ τῶν κεφαλῶν συλληφθέντων συνωμοτῶν εἰς Κ)πολιν.

Τὴν αὐτὴν τύχην ὑπέστη συ χρόνος καὶ ὁ τούτου συ ἐνοχος Ἀρχιεπίσκοπος Φαναρίου καὶ Νεοχωρίου τῆς Καρδίσης Σεραφεῖμ, ὁ νεομάρτυς τῆς Ἐκκλησίας μας, περσιστὴς εἰς ὀβελόν,

Οὕτω παρήλθον τὰ μέχρι τοῦ 1667 ἔτη.

* *

Ἐπὶ τῆς μακροῦς βασιλείας Μωάμεθ τοῦ τετάρτου (1643—1687) ἦρξατο ὁ τρομερὸς μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἑνετίας πόλεμος περὶ κατοχῆς τῆς Κρήτης, ἣν οἱ μὲν Ἑνετοὶ κατεῖχον, οἱ δὲ Τούρκοι ὠρέγοντο.

Κατὰ τὸν μακρὸν καὶ πολύνεκρον τοῦτον ἀγῶνα ἑκατοντάδες χιλιάδων ἀπολέσθησαν πρὸ τῶν κρητικῶν φρουρῶν ἀπὸ τοῦ 1645—1669 ἔτους καὶ ἑκατοντάδες ἑκατομμυρίων ἐδαπανήθησαν.

Ἀφορμὴν πρὸς ρῆξιν ἔδωκεν ἡ ὑπὸ Μελιταίων ἱπποτῶν διαρπαγὴ ὀθωμανικοῦ πλοίου, φέροντος εἰς Μέκκαν ἡροσκυνητῆς.

Ὁ Σουλτᾶνος τότε διέταξε τὸν στόλον νὰ πλείσῃ διήθεν κατὰ τῆς Μελίτης. Ἄλλ' αὐτὸς ἐπλευσε κατὰ τῆς Κρήτης καὶ ἐπετέθη κατὰ τῶν Χανίων, προσβαλὼν τὰ τεῖχη τῆς πόλεως, ἃ περ ἀντεῖχον εἰς τὰς προσβολὰς τοῦ ἐχθροῦ. Τὴν 6. Αὐγούστου ὑφούται λευκὴ σημαία καὶ τὴν 12 Αὐγούστου οἱ Τούρκοι εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν. Πιρασπονδούντες οἱ βάρβαροι πριεῖθσαν εἰς φοβεράς ἀγρότητας. Ἡ ἡ ἐπετέθησαν κατὰ τῆς Ρεθύμνης καὶ μετὰ γενναίαν ἀμυναν τὴν 4 Νοεμβρίου ὁ ἀρνηγὸς τῶν Τούρκων Χουσεῖν, κατόπιν συνθηκολογίας, εἰσέρχεται εἰς τὴν πόλιν. Ὡς ἔθος τοῖς Τούρκοις, κατασφάζουσι τοὺς κατοίκους καὶ ἐρημοῦσι τὴν χώραν οἱ ἄγριοι στρατιῶται αὐτῶν.

Ἦδη ἄρχειται ἡ φοβερὰ πολιορκία τοῦ Ἡρακλείου. Αἱ ἐφοδοὶ διαδέχονται ἀκαταπαύστως ἀλλήλας, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος, τῶν θμνησμένων διαπραξάντων θαύματα ἀνδρείας. Ὁ Σουλτᾶνος ἀποκεφαλίζει τὸν Χουσεῖν ὡς ἀνίκανον ἐν ἔτει 1658, μετὰ δεκατρία ἔτη ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς καὶ αὐτῆς Κρήτης ἐπιθέσεως, καὶ ἀντικαθιστᾷ αὐτὸν διὰ τοῦ Μεχμέτ Κατριζόγλη καὶ τοῦτον κατόπιν διὰ τοῦ μεγάλου βεζύρη Ἀχμέτ Κιουπροῦλη (*) Ζαδέ, ὅστις προτείνει τὴν παράδοσιν τοῦ Ἡρακλείου διὰ συνθήκης, ἥτις ἀπορρίπτεται ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Ἑνετῶν Φραγκίσκου Μοροζίνη.

Ἐν τέλει, μετὰ ματαίας καὶ γενναίας ἐξόδους τῶν πολιορκουμένων, ὁ Μοροζίνης, βλέπων τὸ ἀποχώρητον, ἀναγκάζεται νὰ παρῶν ἡ πόλις εἰς τοὺς Τούρκους. Οἱ Ἕλληνες, μὴ ἀνεχόμενοι νὰ ζήσωσιν ὑπὸ τὴν τυραννίαν, δοθείσης ὀκταημέρου προθεσμίας, ἐκκενοῦσι τὸ φρούριον.

Ἡ πῦσις τοῦ Ἡρακλείου (Χάνδακος) ἐπανηγυρίσθη μεγαλοπρεπῶς ὑπὸ τῶν Τούρκων, αἵτε σιμάνασα τὴν πῦσιν ὀλοκλήρου τῆς Κρήτης καὶ ἀσφαλίσασα τὴν ἐν τῇ Μεσογείῳ ὑπεροχὴν τῶν ὀθωμανικῶν δυνάμεων.

* Ὁ Ἀχμέτ Κιουπροῦλη Ζαδές ἦτο υἱὸς τοῦ Μεχμέτ—Κιουπροῦλη, κρηφὴν μαγείρου καὶ εἰς τὰ μεγάλου Βεζύρου, Ἕλληνας δὲ τὴν καταγωγὴν, ἐξισλαμισθέντων γονέων.

Διαρκοῦντος τοῦ ἐν Κρήτῃ ἀγῶνος, οἱ Ἑνετοὶ διὰ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν Φρ. Μοροζίνη ἐνήργησαν πολλὰς ἐξεγέρσεις ἐν Πελοποννήσῳ πρὸς ἀντιπερισπασμὸν τῶν Τούρκων.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην οἱ Ἀλβανοὶ συνέτρατιον μετὰ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Τούρκων. Ὅταν οἱ Ἑνετοὶ ἀπέκλεισαν τὸν τουρκικὸν στόλον ἐν τῷ λιμένι τοῦ Ναυπλίου, οἱ ἐν Πελοποννήσῳ Ἀλβανοὶ ἤρπασαν τὰ ὅπλα καὶ ἐπήνεγκον ὅσας ἠδυνήθησαν καταστροφὰς εἰς τοὺς τουρκικοὺς οἰκισμοὺς.

Ἄλλ' αἱ κυρίως ἀνησυχῶσαι τοὺς Τούρκους ταραχαὶ καὶ στάσεις ἦσαν αἱ ἐν Μάνῃ. Οἱ Μανιάται, τελείως σχεδὸν ἀνεξίτητοι, ἅμα τῇ ἐνάρξει τῶν μετὰ τῶν Τούρκων ἐχθροπραξιῶν τῶν Ἑνετῶν, ὑπεσχέθησαν νὰ παράσχωσιν εἰς αὐτοὺς ζωοτροφίαν καὶ πλοῖα. Οἱ Μανιάται ὅμως, μνήμονες τῶν ὅσων ἐπαθον ἐκ τῆς ἐγκαταλείψεως αὐτῶν, δὲν ἦσαν ἀφωσιωμένοι εἰς βοήθειαν τῶν Ἑνετῶν, καὶ διὰ τοῦτο βλέπομεν, ὅτι τὰ πειρατικὰ μανιάτικα πλοῖα, ἐπιτίποντα οὐφινιδίως ἀνὰ τὰ κρητικὰ παράλια, ἔβλαπτον οὐ μόνον τοὺς Τούρκους, ἀλλ' ἐνίοτε ἐλεηλάτουν καὶ τὰ ἐνετικά πλοῖα.

Ἀλλὰ μὴ τι τοιοῦτον δὲν ἐπραττε καὶ ἡ ἐπίσημος Ἑνετία διὰ τῶν ἐπιδρομῶν τοῦ στόλου τῆς κατὰ τῶν **Χριστιανῶν** ;

Οἱ Ἑνετοὶ, θέλοντες νὰ ἐπωφεληθῶσιν ἐκ τοῦ μίσους τῶν Μανιατῶν κατὰ τῶν Τούρκων, ἤρχισαν νὰ περιποιῶνται τὸν κλῆρον, προσενεγκόντες μυρίαις περιποιήσεσι εἰς τὸν ἐν Σίφων μονάζοντα καὶ ἰρὶς ἤδη πατριαρχεύσαντα Ἰωαννίκιον τὸν δευτέρου καὶ παραιτηθέντα ἐν ἔτει 1655.

Τοῦτον παρέλαβεν ἐν τῷ στόλῳ του ὁ Φρ. Μοροζίνης καὶ μετήνεγκεν εἰς Μάνην, εἰς Κυτριάς, ἔνθα τρισχίλιοι Μανιάται ἐνοπλοὶ ἔσπευσαν ν' ἀσπασθῶσι τὴν δεξιάν του καὶ νὰ τεθῶσιν ὑπὸ τὰς διαταγὰς του.

Τότε ἐδέχθησαν νὰ ἐπαναστατήσωσι μετὰ τῶν Ἑνετῶν ὁλόκληρον τὴν Πελοπόννησον. Καὶ ἐν ἀρχῇ μὲν εἰσέβαλον καὶ κατέλαβον τὰς Καλύμους, ὧν οἱ κάτοικοι εἶχον ἀποσυρθῆ εἰς τὸ ἐσωτερικόν. Μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν ταύτην ὁ Μοροζίνης ἀνέστειλε τὰς ἐπιχειρήσεις δι' εὐθεωτέρους καιροὺς καὶ ἀπέλυσε τοὺς ἐπικουρήσαντας αὐτῷ Μανιάτας καὶ ἄλλους Πελοποννησίους καὶ κατέπλευσεν εἰς Κρήτην, ἔνθα ἀπεβίβασε τὸν Ἰωαννίκιον, ἐνθουσιωδῶς γενόμενον δεκτόν.

Οἱ Μανιάται, τολμηρότατοι ἤδη γενόμενοι, διέπλεον τὴν θάλασσαν ὥς πειραταὶ καὶ λήγοντος τοῦ 1667 εἰσέπλεον νύκτωρ εἰς τοὺς λιμένας τῆς Κρήτης, διασπῶντες τὸν ἀποκλεισμόν ὑπ' αὐτὰ τὰ ὄμματα τοῦ Μεγάλου Βεζύρου Ἀχμέτ Κιουπρὺλῃ, διήρπαζον καὶ ἐπυρπόλουν τὰ κρητικὰ παράλια. Ὁ μέγας βεζύρης, ἐκμανεὶς διὰ τὴν τοιαύτην τόλμην τῶν Μανιατῶν, ἀπέστειλεν εἰς Μάνην μὲ ἀπόλυτον ἐλευθερίαν καταστροφῆς τὸν περίφημον πειρατὴν καὶ ναυτικὸν Χισάν—Μπαμπάν. Οἱ Μανιάται, ἀπορρίψαντες τὰς περὶ ὑποταγῆς προτάσεις αὐτοῦ, ἠομάσθησαν πρὸς ἀντίστασιν, ἡγουμένων καὶ αὐτῶν τῶν γυναικῶν. Ὁ Χασάν, καταπλαγεὶς ἐκ τῆς κατ' αὐτοῦ ὁρμῆς τῶν γυναικῶν, ἔμνε νυκτοχῶν ἐν Κυτριάς. Τὴν νύκτα δέκα τολμηροὶ νέοι, βυθισθέντες εἰς τὴν θάλασσαν, ἀπέκοψαν τὰς ἀλυσσεις τῶν ἀγκυρῶν τῶν πλοίων, ὁ δὲ ἄνεμος ἔρριψεν ἐπὶ τῶν βράχων δύο πλοῖα, ὅτινα οἱ Μανιάται διήρπασαν, αἰχμαλωτίσαντες τὰ πληρώματα αὐτῶν. Ὁ δὲ Χασάν—Μπαμπας μόλις κατώρθωσε νὰ σωθῇ μεθ' ἐνὸς πλοίου, τραπεὶς εἰς φυγὴν ἐπονείδιστον.

Οἱ Μανιάται ἐξηκολούθησαν ἀμείλικτοι τὰς κατὰ τῶν ἐν Κρήτῃ Τούρκων ἐπιδρομὰς τῶν, ὁ δὲ Κιουπρουλῆς, μὴ θέλων νὰ διακινδυνεύσῃ τὴν δόξαν τοῦ ἐνεθυμήθη τὴν χωρίζουσαν ἔχθραν ἐν Μάνῃ τῶν οἰκογενειῶν Στεφανοπούλου καὶ τοῦ ἐκ Κοσμάδων Γερακάρη, ἔνεκεν ἀποιυχόντος συνοικισίου. Οὗτος ὁ Γερακάρης ἐπεδόθη εἰς τὸν πειριαιτικὸν βίον, ὥς ἐκ τούτου εἶχε συλληφθῇ καὶ ριφθῇ εἰς τὰ κάτεργα ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ὁ Κιουπρουλῆς ἐσκέφθη νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν ἔχθραν ταύτην πρὸς διαίρεσιν τῶν Μανιατῶν καὶ πρὸς τοῦτο ἡλευθέρωσε τῶν δεσμιῶν τὸν Γερακάρη, πάροισχόν δὲ αὐτῷ χρήματα καὶ στρατόν, ἀπέστειλεν εἰς Μάνην, ἔνθα συγκεντρώσας τοὺς φίλους τῆς οἰκογενείας του, ἐκήρυξεν ἀμείλικτον φυλετικὸν πόλεμον κατὰ τῆς ἀντιπάλου φατρίας. Ὁ Κιουπρουλῆς εἶγεν ἀναγορεύσῃ αὐτὸν ἡγεμόνα τῆς Μάνης.

Πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων, ἀναλογιζόμενοι ὅσα εἶχον πάθη κατὰ καιροὺς ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν, δε'εαζόμενοι δὲ καὶ ὑπὸ τῶν ὑποσχέσεων καὶ τοῦ χρυσίου τοῦ Κιουπρουλῆ, συνετάχθησαν τῷ Γερακάρῃ.

Ὁ Γερακάρης, ἐχθρὸς τῆς ἰσχυρᾶς οἰκογενείας τῶν Στεφανοπουλῶν ἐν Μάνῃ, ἔνεκα ματαιωθέντος ἐξ αἰτίας τῶν συνοικισίου, διὰ τῆς καταδιώξεως ἡνάγκασεν αὐτὴν νὰ μετοικήσῃ εἰς Κορσικὴν μετ' ἄλλων ἀποίκων. Ἐξ αὐτῆς, ὥς ἐθρυλήθη, ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν **Καλομέρηδων**, κατήγετο καὶ ὁ **Βοναπάρτης**, ὁ Ναπολέων.

Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ἐκυριεύθη ἡ Κρήτῃ ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὁ δὲ Κιουπρουλῆς ἥσυχος πλέον ἀπῆτησεν ἀπὸ τοὺς Μανιάτας πλήρη ὑποταγὴν, ὑποσχόμενος ἀμνηστειὰν καὶ ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τοὺς καθυστερουμένους φόρους, ἡ ἐν ἀρνήσει γενικὴν σφαγὴν.

Εἰς ἐπίρωσιν τῆς ἀπειλῆς του ἔστειλεν εἰς Μάνην τὸν Κεζέ—Ἀλῆ πασσᾶν μὲ 6.000 στρατόν. Οὗτος, ἀποβάς εἰς Ζαρνάταν, ἀνῆγειρε φορούρια εἰς ἐπίκαιρα μέρη καὶ ἐτήρησε πρὸς τοὺς κατοίκους διαγωγὴν φιλικήν. Κρυφίως ὅμως ἐβοήθησε τὸν Γερακάρη νὰ καταστρέψῃ τινὰς τῶν ἐχθρῶν του, ἐξ οὗ προῆλθεν ἡ προορηθεῖσα εἰς Κορσικὴν μετανάστευσις τῶν Στεφανοπουλῶν.

Ἄλλ' οἱ Μανιάται μετ' ὀλίγον εἶδον τὴν ὑπουλον διαγωγὴν τῶν Τούρκων καὶ ἐκήρυξαν πόλεμον καταστροφῆς κατ' αὐτῶν. Ὁ δὲ Γερακάρης, μεταμεληθεὶς καὶ φοβούμενος τὴν ἀντεκδίκησιν τῶν ἀντιπάλων του, ἐγένετο πειρατῆς καὶ δεινὰς ἐπήνεγκε κατὰ τῶν Τούρκων ζημίας, ὅτε συλληφθεὶς ἐρρίφθη εἰς τὰς ἐν **Κων**-πόλει φυλακάς, ὁπόθεν ἡλευθερώθη πάλιν, χρεὶας παρουσιασθείσης.

Ὁ Γερακάρης, κατελθὼν εἰς Ἑλλάδα μετὰ 5.000 Τούρκων, συνεννοηθεὶς δὲ καὶ μετ' ἄλλων καθ' ὁδόν, ἐξέδωκε προκηρύξεις πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ὑποσχόμενος ἀμνηστειὰν καὶ ἀμοιβάς.

Εἰσελθὼν δὲ εἰς Πελοπόννησον καὶ προβάς μέχρι Ναυπλίου, ἀπεκρούσθη ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, ἔνθα ἐνήργει ὑπὲρ τῶν Τούρκων καὶ εὐηργέτει τοὺς Χριστιανούς, διανέμων χρήματα, ἀνεγείρων ναοὺς, οὕτω δὲ συνεκράτησε περὶ ἑαυτὸν ἰσχυρὰν ἑλληνικὴν μερίδα.

Τελευταῖον ὅμως ἐν ἔτει 1696, ἐκτραπείς εἰς λεηλασίας τῆς Ἀρτῆς καὶ ἄλλων χριστιανικῶν χωρίων, (ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν κατεχομένων), τῇ συμμετοχῇ καὶ τῶν ἀρματωλῶν τῆς Ἀκαρνανίας Πάνου Μεϊνζάνη, Σταθογιάννη καὶ ἄλλων, κατεδιώχθη ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν, πρὸς οὓς κατόπιν προσῆλθεν. Οἱ Τούρκοι, πληροφορηθέντες

τοῦτο, συνέλαβον αὐτὸν καὶ τὸν κατεδίκασαν εἰς ἰσόβια δεσμὰ εἰς τὸ **Μπάνιον** (Ναύσταθμον) τῆς Κ)πόλεως, ἔνθα ἐτελεύτησεν.

Διαρκοῦντος τοῦ κρητικοῦ πολέμου, εἰς τὸν κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμον μετέσχε καὶ ἡ Χειμάρρα, ὡς καὶ ἡ Πελοπόννησος· ἀνυχῶς ὁμοῦς. Τότε ἰδρύθη καὶ τὸ **Σοῦλι**, κατὰ τινος ὑπὸ ποιμένων τῶν πέριξ γωρίων, φευγόντων τὰς καταπιέσεις τῶν Τούρκων, κατ' ἄλλους δὲ ἐξ ἀπογόνων τῶν ἀρχαίων Σελλῶν, περὶ ὧν ἐν τῷ εἰδικῷ ἄρθρῳ **Σοῦλι ἔσεται** μοι εὐρύτερος, ὁ λόγος.

Καὶ τῶν **Ἀγραφῶν** (α) δὲ ἡ περιοχὴ, θρениοτάτῃ οὖσα καὶ δασώδης, ἐκ 52 χωρίων καὶ 20.000 κατοίκων ἀπαρτιζομένη, ἐμορφώθη ἐπὶ Τουρκοκρατίας εἰς αὐτόνομον ἐνδιαίτημα Κλεφτῶν.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τοῦ κρητικοῦ πολέμου οἱ ἐπιφανεῖς ἀρματωλοὶ τῆς Ρούμελης, ὁ Κούρμας, ὁ Ἀγγελος Σουμίας ἢ Βλάχος ἐξ Ἰωαννίνων, ὁ ἐκ Κατούνης Πᾶνος Μεϊντάνης καὶ ὁ ἐξ Ἀγραφῶν νεανίας, ὁ γνωστός ὑπὸ τὰ ὄνομα **Μικρὸ Χορμόπουλο**, καταδιωκόμενοι ὑπὸ τῶν Ἑνεῶν καὶ τῶν Τούρκων, συνελήφθησαν διὰ δόλου ὑπὸ τῶν πρώτων καὶ ἐφυλακίσθησαν ἐν Ἐπιτανήῳ, ὅπουθεν ἠλευθερώθησαν ὡς σώσαντες ἐκ πειράτικῆς ἐπιδρομῆς πλοῖον ἐνετικόν, διότι μαθόντες τοῦτο οἱ ἡρωϊκοὶ αἰχμάλωτοι, ἐδήλωσαν, ὅτι ἂν τοῖς ἔλυνον τὰ δεσμὰ, θὰ ἐδέχοντο νὰ καταβάλωσι τοὺς Ἀλγερινούς· πειρατάς. Τούτου γενομένου, οἱ Ἑλληες ἐπήδησαν ἀτρόμητοι ἐξ ἐνετικῆς γαλέρας ἐπὶ τῆς προσεγγιζούσης Ἀλγερινῆς νηὸς, παρακολουθούμενοι καὶ ὑπὸ τοῦ ἐνετικοῦ πληρώματος, καὶ ἄλλους μὲν τῶν πειρατῶν κατέσφαξαν, ἄλλους δὲ ἠχμαλώτισαν καὶ δέσαντες ὀπισθεν τοῦ ἰδιοῦ των τὸ πειρατικόν πλοῖον, τὸ ὠδήγησαν ἐν θριάμβῳ εἰς Ἑνετίαν, ὅπου οἱ Ἑλληες ἀρματωλοὶ ἔτυχον ἐξαιετικῶν τιμῶν καὶ ἀξιοματῶν.

Μετὰ τῶν ἀρματωλῶν τῆς Ρούμελης συνειργάσθησαν πολλάκις καὶ οἱ τῆς Πελοποννήσου, εἰς οὓς κατέφευγον διωκόμενοι στενῶς ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ συνέπραττον μετ' αὐτῶν ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ὡς λ.χ. οἱ ἔγγονοι τοῦ Λάμπρου Κολοκοτρώνη Χρόνης, Λάμπρος καὶ Δῆμος, πρόπαππος τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη.

Μετὰ τὴν πρὸ τῆς Βιέννης ἦταν τῆς Τουρκίας, ἐν ἔτει 1683, ἡ Ἑνετία, συμμαχήσασα μετὰ τῶν Γερμανῶν, Πολωνῶν καὶ τοῦ Πάπα, ἔτι δὲ καὶ τοῦ Τσάρου τῆς Ρωσσίας ἐν ἔτει 1684, ἔχουσα δὲ ἀρχηγὸν τοῦ στόλου αὐτῆς τὸν δεδοκιμασμένον Μοροζίνη, ἐπεισέθη πάλιν κατὰ τῆς Τουρκίας, ἥτις προσεκάλεσεν εἰς σύμπραξιν τοὺς πειρατάς τῆς Ἀφρικῆς.

Τοῦ κατὰ τῶν Τούρκων ἀγῶνος συμμείσχον καὶ οἱ Ἐπτανήσιοι, ὧν ὁ ἀρχηγὸς Εὐσταθίος Ῥωμανὸς ἢ Μανέτας διωρίσθη ἀρχηγὸς τῶν καταδρομικῶν, οἱ δὲ Κεφαλλῆνες Β. Μεταξᾶς καὶ Δελαδέσιμας διετάχθησαν νὰ προβῶσιν εἰς στρατολογίαν πρὸς ἄλωσιν τοῦ πειρατικοῦ κέντρου τῶν Τούρκων, τῆς Λευκάδος.

Ὁ Μοροζίνης ἐξήγειρε τὴν Ἀκαρνανίαν δι' ἀγνημάτων σταλέντων ἐκεῖ καὶ ἐκυρίευσεν τὸ Αἰτωλικόν, ὃ περ ἔκτοτε καλεῖται καὶ **Βενέτικο**, τὸ Μεσολόγγι, τὴν Πρέβεζαν καὶ τὴν Βόνιτσαν.

α) **Ἀγραφα**, τμήμα μεσόγειον τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, ἐπὶ τῶν μεσημβρινῶν ἁκρῶν τῆς ὁροσειρᾶς τῆς Πίνδου, περιλαμβάνον ὁλόκληρον τὸ ΒΔ τμήμα τῆς ἐπαρχίας τῆς Εὐρυτανίας καὶ μικρὸν τμήμα τῆς ἐπαρχίας τῆς Καρδίσης,

Οἱ κυρίως ἐνισχύσαντες τοὺς Ἑνετοὺς ἦσαν οἱ προμνησθέντες καὶ ἐλευθερωθέντες Ἀκαρνανες ἄρματοι οἱ ἐξήγειραν τοὺς Ἕλληνας τοῦ Ξηρομέρου καὶ τοῦ Βύλτου καὶ κατέσφαξαν ἢ ἀπεδίωξαν τοὺς ἐκαὶ Τούρκους, συνετελεσαν δὲ σπουδαίως εἰς τὴν ἄλωσιν τοῦ Αἰτωλικοῦ, τοῦ Μεσολογγίου, τῆς Βονίτισης κτλ. ὑπὸ τε τῶν Ἑπτανήσιων καὶ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Μοροζίνη, περὶ ὧν ἐμνήσθημεν προηγουμένως.

Ἐπίσης ἐξηγέρθησαν καὶ οἱ Χειμαρριῶται προτροπῇ τοῦ Μοροζίνη καὶ κατετρόπωσαν τελείως τοὺς κατ' αὐτῶν ἐπελθόντας 2.000 Τούρκους.

Οὕτως ὁ χειμὼν τοῦ 1684 παρήλθε μᾶλλον εἰς προετοιμασίας διὰ τὴν πάλιν τοῦ ἔαρος.

Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐξηγέρθη ἐκ νέου καὶ ἡ ἀκοίμητος Πελοπόννησος. Πρῶτοι ἐξηγέρθησαν πάλιν οἱ Μανιάται καὶ κατόπιν οἱ Πατρεῖς καὶ οἱ Γορτύνιοι, ταχεῖς δ' ἐπανήλθον εἰς τὰ βουνὰ τῆς Ρούμελης οἱ προμνησθέντες τοῖς Κολοκοτρωνεῖσι, Χρόνης, Λάμπρος καὶ Δῆμος μετὰ 15 Ρουμελιωτῶν.

Ὁ πασσᾶς τῆς Πελοποννήσου Ἰσμαὴλ εἰσέβαλεν εἰς Μάνην μετὰ 10 χιλιάδων στρατιωτῶν καὶ διέπραξε πολλὰς ὠμότητες, ἀλλ' ἐπὶ τέλος ἠττήθη ὑπὸ τῶν Μανιατῶν, ἀπολέσας 1800 ἀνδρας.

Τὸν Ἰούλιον τοῦ 1625 ὁ Μοροζίνης ἐκυρίευσεν τὸ φρούριον τῆς Κορώνης βοηθεῖα πάντοτε τῶν Ἑλλήνων καὶ οὕτως ἐπανήλθεν ἡ ἐνετικὴ κυριαρχία εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἣτις ἐγένετο δεκτὴ μετὰ χαρᾶς, διότι οἱ Ἑνετοὶ ἐπ' ἐνὶ δυνάμει πάλιν τὰ ἑλληνικὰ ἄρματολίκια ὑπὸ ἐμίσθους Ἕλληνας ἀρχηγούς, ἡ δὲ στρατιολογία τῶν ἀνδρῶν τῶν ἄρματολῶν ἐγένετο ἡ συμπτᾶξις τῶν ἐνετικῶν ἀρχῶν καὶ τῶν Πελοποννησίων προῖχόντων.

Οἱ ἐμισθοὶ οὗτοι ἄρματολοι ἀποκατέστησαν τὴν ἡσυχίαν ἐν γένει ἐν τῷ τόπῳ καὶ κατέδιωξαν τοὺς ἐγκληματίας. Καὶ ταῦτα μόνον κατὰ τὰ παράλια, διότι ἐν τῇ κεντρικῇ Πελοποννήσῳ ἐδέσποζον οἱ Τούρκοι, πολυπληθεῖς ὄντες, καὶ διεσκόρπιζον τὰ ἐγγύωρια ἀμυντικὰ στοιχεῖα.

Μέχρι τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1685 οἱ Ἑνετοὶ εἶχον κυριεύσει τὰ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχόμενα φρούρια τῆς Πελοποννήσου, ἐν οἷς καὶ τὸ Ναύπλιον. Τότε ἐνέσκηψε καὶ ἡ πανώλης, μεταδοθεῖσα ἐκ Ναυπλίου ὑπὸ γαλλικοῦ πλοίου.

Ὁ κατόπιν παρεμπεσὼν χειμὼν κατηναλώθη εἰς προπαρασκευὰς ἀμφοτέρωθεν διὰ τὴν συνέχθειαν τοῦ ἀγῶνος.

Ἡ Τουρκία ἠναγκάσθη νὰ ναυλώσῃ γαλλικὰ καὶ ἀγγλικὰ πλοῖα πρὸς ἀσφαλῆ μεταφορὰν τῶν στρατευμάτων της, ἡ δὲ Ἑνετία ἐκάλει τὸν περίφημον Σουηδὸν ἀντιστράτηγον κόμητα Ὁθωνα Καΐνιξμαρκ, εἰς ὃν ἀνέθετο τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν τῶν δυνάμεων αὐτῆς.

Ἀρχομένου τοῦ Μαρτίου τοῦ 1686, ὁ σερασκέρης τῆς Πελοποννήσου μετὰ μεγάλων δυνάμεων προήλθε κατὰ τῆς Μάνης, ἀλλὰ τῇ 18 Μαρτίου, προλαβόντες οἱ Ἑνετοὶ, ἀπεβίβυσαν 4.500 ἀνδρας, οἵτινες, ἐνωθέντες μετὰ 2.000 Μανιατῶν, ἔτρεψαν τὸν σερασκέρην εἰς ἄτακτον φυγὴν, καταδιώκοντες δὲ οἱ Μανιάται, ἀπεδεκάτισαν τὸν στρατὸν αὐτοῦ.

Τὸν Ἀπρίλιον καὶ Ἰούνιον ὁ Καΐνιξμαρκ μετὰ τοῦ Μοροζίνη ἐκυρίευσαν τὰ φρούρια τῆς Πύλου καὶ τῆς Μεθώνης διὰ στρατηγήματος.

Τὴν 17 Αὐγούστου παρεδόθη καὶ τὸ Ναύπλιον.

Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἀπὸ τοῦ 1640 μέχρι τοῦ 1690 οἱ ἀρματωλοὶ τῆς Πελοποννήσου δὲν ἔμειναν ἀπρὸς οὐδὲν. Οἱ ἀτρόμητοι οὗτοι ἄνδρες πολλαπλῶς ἀπὸ σκόλου καὶ παρέβλαπτον τοὺς Τούρκους, πολλὰκις κατατροπώσαντες ἰσχυρὰ ὀθωμανικὰ σώματα, καίτοι διόκουν ἕκαστος ἀπὸ 300 ἕως 5000, σπανίως δὲ καὶ πλείονα πληκάρια μετὰ ἀρματωλικῶν σημαιῶν (φάμπουρων).

Ὁ Μοροζίνης, διατάξας νὰ ἐπισκευασθῶσι τὰ φρούρια τοῦ Ναυπλίου καὶ τῆς φρουρᾶς, διηυθύνθη εἰς Πειραιᾶ, προεπιθέμενος νὰ κυριεύσῃ τὰς Ἀθήνας. Ἐν ἔτει 1687 ἐπινευστάτησε καὶ ἡ λοιπὴ Στερεὰ Ἑλλάς.

Αἱ ἐπιτυχίαι αὗται τοῦ Μοροζίνη ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου αἱ ἔκ τε Ἀλβανίας, Οὐγγαρίας καὶ Τρανσυλβινίας ἀναγγελλόμεναι δεινὰ ἦνται τοῦ Σουλτάνου, συγχρόνως δὲ καὶ ἡ στάσις ἐν Καρυταίνῃ ὁλοκλήρου σώματος τουρκικοῦ στρατοῦ, ὃ περ σφάζαν τὸν διοικητὴν τοῦ ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου, τὰ μέγιστα ἐνεθάρρουναν τοὺς Ἕλληνας, διὸ βλέπομεν ἤδη τὰς Πάτρας καὶ τὴν Καρύταιναν ὁρμιζόμενας πίστιν τῇ Ἐνστάδι καὶ ἀναλαμβάνουσας τὰ ὅπλα, ἐνῷ περίφοβοι οἱ Τούρκοι ἔφευγον ἢ ἐνεκλείοντο ἐντὸς τῶν φρουρῶν.

Ὁ νέος σερασκέρης τῆς Πελοποννήσου Ἀχμέτ πασᾶς εἶχε συγκεντρώσῃ τὰς δυνάμεις του περὶ τὰς Πάτρας, ἤγειρε δὲ καὶ ὀχυρώματα εἰς τὴν παραλίαν πρὸς παρεμπόδισιν ἀποβάσεως. Ἐν δευνῇ ὁμοῦ καὶ πολυῶρ πάλῃ ὁ Καίνιξμαρκ κατετρόπωσεν αὐτὸν τὴν 12 Ἰουλίου, ἀποδεκάτισας τὰ στρατεύματά του, ἐνῷ τὴν προηγουμένην ὁ Ζακύνθιος Ἀησάκος Σιγοῦρος, διαπλεύσας τὸ στενὸν τοῦ Ρίου ὑπὸ τὸν δεινὸν συμπτροβλισμὸν τῶν δύο φρουρῶν, ἐξεδίωξε καὶ κατεβύθισε τὰ ἐκεῖθεν ἐφοδιαζόμενα τὸν τουρκικὸν στρατὸν πλοῖα καὶ ἐπέσπειρε τὸν τρόμον εἰς τὰ πέριξ, περιτολῶν ἀνὰ τὰ κορινθιακὰ πελάγη καὶ ἐξαναγκάσας εἰς τιχυτέραν φυγὴν τὸν Σερασκέρην μετὰ τῆς ἐκ Πατρῶν σωθείσης φρουρᾶς. Καταστρέψας δὲ ὁ Ἀησάκος ἀποβίσεως 1.500 Τούρκους, ἐνεδρεύοντα πλεῖστον τοῦ Ρίου, κατέλαβε καὶ τὸ φρούριον τοῦτο.

Τότε ὁ Μοροζίνης, κατέλαβὼν τὰς Πάτρας, μετέτρεψε τὸ ἄριστον τῶν τζαμίων εἰς Ναὸν τοῦ Ἀπιστοῦ Ἀνδρέου. Εἰτα κατέλαβε τὸ Ἀντίρριον καὶ τὴν ἐγκαταλειφθεῖσαν Ναύπακτον.

Ὁ Σερασκέρης, μὴ δυνάμενός νὰ κρατηθῇ ἐν Κορίνθῳ, κατέφυγεν εἰς Θήβας, ἐνθα ὁ ἀρματωλὸς Παρνασσίδος Κούρμας, ἐπιπεσὼν κατ' αὐτοῦ, τελειῶς ἐδεκάτισε καὶ διεσκόρπισε τὸν στρατὸν του.

Ἐν Πελοποννήσῳ σῶμα Μανιατῶν καὶ ἄλλων ἐκυρίευσεν τὴν Καρύταιναν. Ταυτοχρόνως δὲ ὁ Μοροζίνης κατέλαβε τὸν παραδοθέντα αὐτῷ Μισθρᾶν· εἰτα ἐπολιόρκησε στενῶς τὴν Μινεμβασίαν, συμπτρακτόντων καὶ πολλῶν Μανιατῶν, ἄνευ ἀποτελέσματος. Ὁ Μοροζίνης ἔπλευσεν ἐκεῖθεν εἰς Πάτρας πρὸς ἃ ὡσιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν πόλιν ἐπολιόρκησε τὴν Ἀκρόπολιν, εἰς ἣν κατέφυγον οἱ Τούρκοι. Κατὰ τὸν βασιβερδισμόν οὗτῃς σφαῖρα πυροβόλου, πεσοῦσα ἐπὶ τοῦ Παρθενῶνος, τέως ἀδίεϊτον, ἀνέφλεξε τὴν ἐν αὐτῷ ἡλιασσομένην πυρίτιδα καὶ ἀνετίναξε τὸ ὅπισθεν μέρος τοῦ ναοῦ· τὴν 13 Σεπτεμβρίου παρεδόθη εἰς τὸν Μοροζίνην καὶ ἡ Ἀκρόπολις.

Ὁ Μοροζίνης, καταλαβὼν τὰς Ἀθήνας, ἐχορήγησε τοῖς Ἀθηναίοις ἐγχώριον κυβέρνησιν καὶ διετήρησε τὰς προνομίας τοῦ Ἀρχιεπισκόπου.

Οἱ Ἐνετοὶ τὴν 30 Μαρτίου 1688 κατέλιπον τὰς Ἀθήνας καὶ κατευθύνθη-

σαν εἰς Χαλκίδα καὶ Κάρυστον. ἡ δὲ πόλις διηρπάγη ὑπὸ τῶν ἐπανελθόντων Τούρκων καὶ ἐλυρπολήθη, ἐν ᾗ εἰς δὲ 1690 ἐπανήλθον οἱ Ἀθηναῖοι.

Πλὴν τῶν ἀλλεπαλλήλων ἀντιχρῆματων τῶν Τούρκων κατὰ τὸ τέταρτον τοῦτο ἔτος τοῦ πολέμου ἐν τῇ ἐπιτελείᾳ Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἑλλάδι καὶ τῆς ἀνταρσίας τῶν στρατηγῶν τῆς, ὡ. λ.χ. τῆς ἐν τῷ Δουναβί σιτάσεως τοῦ Τσαοῦ πασσᾶ, ὁδεύοντος κατὰ τῆς Κ)τόλεως, καθηρέθη καὶ ὁ Σουλτᾶνος Μωάμεθ Δ' καὶ ἐκατατομήθη ὁ μέγας βεζύρης Σουλεϊμάν, ἀντιγευύθη δὲ Σουλτᾶνος ὁ Σουλεϊμάν Β', ὁ μεγαλοπρεπής, οἱ δὲ Γιανίσαροι ἐσφίξον τὸν νέον μέγαν Βεζύρην, ἀρχηγὸν τῶν ἀνταρτῶν, καὶ προέβησαν εἰς διαρπικὰς ἀνενόχλητοι.

Ἐν τῷ μεταξύ οἱ Ἑνετοὶ διωργάνωσαν τὴν κατακτηθεῖσαν Πελοπόννησον, ἔχουσαν 180.000 κατοίκους καὶ ἐπωνόμασαν **Βασίλειον τοῦ Μωρέως**, διαιρέσαντες εἰς τέσσαρας μεγάλας διοικήσεις :

Ρωμανίαν μὲ πρωτεύουσαν τὸ Ναύπλιον καὶ 87.200 κατοίκους,

Ἀχαΐαν μὲ πρωτεύουσαν τὰς Πάτρας καὶ 49.500 κατοίκους,

Μεσσηνίαν μὲ πρωτεύουσαν τὸ Νέον Ναυαρίνον καὶ 47.000 κατοίκους

καὶ **Δακωνίαν** μὲ πρωτεύουσαν τὴν Μοεμβασίαν καὶ 47.000 κατοίκους.

Ἐν δὲ ὑποδιήρεσαν αὐτὴν καὶ εἰς 21 ἐπαρχίας.

Γενικὸν διοικητὴν διώρισαν τὸν Ἰάκωβον Κορνάρου, εἰς ἐκάστην δὲ ἐπαρχίαν διώρισαν καπεταναίους τοὺς προὔχοντας τοῦ τόπου.

Ἐπὶ Βενετσάνων, λέγει ὁ Θ. Κολοκοτρώνης, δὲν ἦσαν Κοτσαμπάσσηδες, ἀλλὰ Καπεταναῖοι.

Ἡ Μάνη διετήρησε τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ αὐτοδιοίκησιν αὐτῆς διὰ τῶν καπεταναίων ἐκάστου διαμερίσματος μέχρι τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος.

Ἀποθανόντος τοῦ Δόγη τῆς Ἑνετίας Ἰουστινιάνη, ἡ Γερουσία, ἀμείβουσα τὰς μεγάλας ὑπηρεσίας τοῦ Μοροζίνη, ἀνηγόρευεν αὐτὸν Δόγην.

Οὕτως ἐπεχείρησεν, ὥς εἴρηται, τὴν κατὰ τῆς Χαλκίδος ἐπίθεσιν τὴν 1 Αὐγούστου 1688, ἀρχηγοῦντος τοῦ πεζικοῦ τοῦ Καϊνέξαρχ' ἀλλὰ μετὰ ματαιίας καὶ μυριονέκρους ἐπιθέσεις κατὰ τῶν ἐν τοῖς φρουρίοις καλῶς ὠχυρωμένων Τούρκων ἀπέτυχεν τῇ θανατηφόρῳ ἐπιδράσει καὶ τῆς φοβερᾶς πανώλους, ἐξ ἧς ἀπέθανεν καὶ ὁ Καϊνέξαρχ, καὶ τὴν 21 Ὀκτωβρίου ὁ στόλος μετὰ τοῦ στρατοῦ ἀνεχώρησεν ἐξ Εὐβοίας καὶ κατηυθύνθη εἰς Ναύπλιον καὶ Σπέτσας, ὅπου παρεχίμασεν, οἱ δὲ ἐπανασταίνοντες κατοικοὶ τῆς Εὐβοίας κατεσφάγησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων μέχρις ἐνός ἢ ἐξηνδραποδίσθησαν.

Κατόπιν οἱ Ἑνετοί, μετὰ 14 μηνῶν πολιορκίαν, κατέλαβον τὴν Μοεμβασίαν τὸν Αὐγούστου καὶ εἶτα τὸν Αὐλῶνα, τῇ συμπροξεί τῶν Χειμαρριωτῶν.

Τὸν Σεπτέμβριον ὁ Μοριζίνης, προσβληθεὶς ἐπανελημμένως ὑπὸ πυρετῶν, ἐπέστρεψεν εἰς Ἑνετίαν.

Ὁ Σουλτᾶνος διώρισε μέγαν βεζύρην τὸν ἀδελφὸν τοῦ κατακτητοῦ τῆς Κρήτης Ζαδὲ Μουσταφᾶν Κιουπρουλήν.

Ὁ Μοροζίνης ἀπέθανεν ἐν Ναυπλίῳ τὴν 6 Ἰανουαρίου 1694, ἡ δὲ Γερουσία ἀνέθηκε προσωρινῶς τὴν ἀρχιστρατηγίαν εἰς τὸν Μαρίνον Μικέλην καὶ εἶτα εἰς τὸν διοικητὴν τοῦ «βασιλείου τοῦ Μωρέως» Ξένον, ὅστις κατέλαβε τὴν Χίον.

Ἦδη, ἐν εἰς 1695, ἀνῆρχετο εἰς τὸν σουλτανικὸν θρόνον ὁ Μουσταφᾶς Β'. ἦρ πολεμικώτατος, ὅστις ἀπεφάσισε ν' ἀναλάβῃ αὐτὴν προσώπως τὴν διεύθυνσιν

τῆς ἐκστρατείας, καὶ τὸν Φεβρουάριον κατέλαβε πάλιν τὴν Χίον, προσκληθεὶς ὑπ' αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων, διότι οἱ Ἑνετοὶ εἶχον προσενεχθῇ βανδαλικώτατα πρὸς τοὺς ἀτυχεῖς Νησιώτας.

Ἡ διηνεκὴς γακοδιοίκησις τῶν Ἑνετῶν, ὡς καὶ ἡ διαγωγὴ τῶν ἱερέων αὐτῶν, ζητούντων νὰ ἐπιβάλωσι τὸ πρωτεῖον τοῦ Πάπα διὰ μαστιγώσεων καὶ ἀγγαρειῶν καὶ ἀναγκαστικῆς ἐργασίας, πρὸς ἐπιδιόρθωσιν λ.χ. τῶν φρουρίων, ὅπερ ὑπὸ τῶν κατοίκων ἐθεωρεῖτο ὡς ἐσχάτη περιφρόνησις, ἔτι δὲ καὶ ἡ μεροληπτικῶς ἐνεργουμένη στρατολογία καὶ φορολογία καὶ ἡ ἀπηνῆς τῶν ὀφειλομένων εἰσπραξις, ἠνάγκασε τοὺς Πελοποννησίους, ἀπὸ τοῦ 1600 ἥδη, νὰ στρεφῶσι πρὸς τὴν δρόδοξον Ρωσσίαν, ὑποσχομένην αὐτοῖς τὴν ἀπελευθέρωσιν ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ.

Ἐν ἔτει 1604 ὁ ἐκ Δημητσάνης Πατριάρχης τῶν Ἱεροσολύμων Σωφρόνιος Δ'. ἐκάλεσεν ἐκ τῆς πατρίδος του τὸν συγγενῇ αὐτοῦ Θεοφάνην Καράκαλον καὶ μετὰ τὴν ἐκεῖ συμπλήρωσιν τῶν σπουδῶν του ἀπέστειλεν εἰς Ρωσσίαν, ὡς ἀπεσταλμένον τοῦ Ἀγίου Τάφου καὶ ἐθνικὸν ἀπόστολον.

Ὁ Καράκαλος ἀνέπτυξεν ἐκεῖ εὐρείας κοινωνικὰς σχέσεις, ἔτυχε μεγάλων τιμῶν ὑπὸ τοῦ Τσάρου Θεοδώρου, υἱοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰβάν τοῦ τρομεροῦ (1526), δωρησαμένου πρὸς τοὺς ἄλλους κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν του ἐν ἔτει 1606 εἰς τὰ Πατριαρχεῖα τῶν Ἱεροσολύμων πολυτιμώτατον χρυσότευκτον Εὐαγγέλιον.

Ἡ πεποιθὴσις αὕτη τῶν Ἑλλήνων ἠὔξησεν ὑπερβαλόντως ἐκ τῆς κατὰ τῆς Τουρκίας στάσεως Πέτρου τοῦ Μεγάλου (1689—1725) καὶ ἀκολούθως ἐπὶ τῆς μετὰ τινά καιρὸν αὐτοκρατείας Αἰκατερίνης τῆς Β'. ἥτις κατώρθωσεν ἐν ἔτει 1769 νὰ ἐπαναστατήσῃ τὴν Πελοπόννησον καὶ τινά τμήματα τῆς χέρσου Ἑλλάδος, περὶ ὧν ἐν τοῖς ἐπόμενοις λεπτομερῶς ρηθῆσεται.

Ἡ ἀποτυχία τῆς ἐπαναστάσεως ἐκείνης ἔπεισε τοὺς Ἕλληνας εἰς τὸ ἐξῆς νὰ ἐρείδωνται μόνον εἰς ἑαυτοὺς καὶ πρὸς τοῦτο διέθεσαν πλοῦτον, παιδείαν, πεζικὴν καὶ ναυτικὴν δύναμιν.

Μέγας Πέτρος. Ἡ πρώτη γνωστὴ ἐνέργεια Πέτρου τοῦ Μεγάλου εἶνε ἡ ἀπὸ τῆς 23 Μαρτίου 1711 προκήρυξις πρὸς ἅπαντας τοὺς Ὀρθοδόξους, κληρικοὺς καὶ λαϊκοὺς, δι' ἧς ἐκάλει αὐτοὺς εἰς ἐπανάστασιν, διὰ νὰ γλυτώσουν ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἀλλ' ἄνευ πρακτικοῦ ἀποτελέσματος. Ἡ ἡθικὴ ἐν τούτοις ἐντύπωσις ὑπῆρξε μεγάλη.

Οἱ λόγιοι τοῦ Ἑθνους ἔγραψαν μεγάλα ἐγκώμια ὑπὲρ τοῦ μεγάλου Πέτρου, τὸ δὲ ὄνομα αὐτοῦ ἐμνημονεύετο εἰς τὰς Ἐκκλησίας καὶ εἰς τὰ βουνὰ ἀντήχουν δημοτικὰ ὕμνα :

Ἀκόμη τούτη τὴν ἀνοιξί, ραγιαδες, ραγιαδες !

Τοῦτο τὸ καλοκαῖρι, καὶ μένη Ῥούμελη !

Ὅσο ποῦ νᾶρθ' ὁ Μόσκοβος, ραγιαδες, ραγιαδες !

Νὰ φέρη τὸ σφέρι, Μωργηὰ καὶ Ῥούμελη !

Ὁ Σουλτᾶνος, μαθὼν τὰς ἐνεργείας ταύτας, ἐπειδὴ τὸ Μαυροβούνιον ἐπανεστάτησεν, ἐπετίθη κατ' αὐτοῦ καὶ τὸ ὑπέταξε καὶ ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ἑννετίας ἐν ἔτει 1714, ὡς ὑποκινησάσης εἰς ἐπανάστασιν τοὺς Μαυροβουνιώτας, ἐκάλεσε δὲ καὶ τοὺς Ἕλληνας εἰς ἡρωϊκὴν, πολλὰ ὑποσχόμενος, ἐὰν ἔμενον ἀμέτοχοι εἰς τὸν πόλεμον.

Οἱ Ἑνετοὶ παρημέλησαν τὰ τῆς ξηρᾶς καὶ ἐπέστησαν τὴν προσοχὴν αὐτῶν εἰς τὴν θάλασσαν ἰδίως· οἱ δὲ Τοῦρκοι, εἰσελάσαντες κατέλαβον τὴν Στερεάν δι' ἀπατηλῶν ὑποσχέσεων καὶ ἐν διαστήματι ἑκατὸν καὶ μιᾷ ἡμερῶν, ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου μέχρι τοῦ Ὀκτωβρίου, ἐκυρίευσαν τὴν Πελοπόννησον ἐν ἔτει 1715 τῇ ἐμμέσῳ συνδρομῇ τῶν αἰοίκων, τυρανιηθέντων ὑπὸ τῶν **Χριστιανῶν Ἑνετῶν**. Ἀλλὰ καὶ οἱ Τοῦρκοι δὲν ὑπέτρεψαν κατόπιν ὥς πρὸς τὴν τυραννικὴν διοίκησιν.

Οἱ δὲ Μανιάται ἐξηναγκάσθησαν νὰ δμώσωσι πίστιν εἰς τὸν Σουλτᾶνον καὶ νὰ δώσωσιν ὁμήρους, νὰ δεχθῶσι δὲ καὶ τὰς φόρους, πιεσθέντες λίαν.

Ἄλλ' ἤδη οἱ Ἕλληνες ἐδείκνυντο ἀδιάφοροι πρὸς τὰς ἀπατηλὰς ἐπικλήσεις τῶν Ἑνετῶν, πικρῶς διδῶσθαι ἐκ τοῦ παρελθόντος καὶ εἶχον ὅλας τὰς ἐλπίδας τῶν στήριξιν εἰς τὴν Ρωσσίαν.

Τὸν πόθον τοῦτον συμβολίζων ὁ μέγας Πέτρος εἶχεν ἐκτυπώσῃ τὴν εἰκόνα του μὲ στομφώδη τίτλον· **«Πέτρος πρῶτος Ῥωσσο-γραικῶν αὐτοκράτωρ»**, ἦν καὶ διένειμε κατὰ χιλιάδας εἰς τοὺς χριστιανικοὺς πληθυσμοὺς τῆς Τουρκίας καὶ ὠμίλει κολακευτικώτατα περὶ τῶν Ἑλλήνων, ἀξίων ν' ἀνακτίσωσι τὴν παλαιάν των εὐκλειαν. Αἱ ἐν Ρωσσίᾳ χαλκευθεῖσαι **«Προρρήσεις τοῦ Ἀγαθαγγέλου»**, καταλλήλως διαδοθεῖσαι εἰς ἄπειρα ἀντίτυπα ἐν Ἑλλάδι, ἐπειθον τοὺς εὐλίστους, ὅτι **«ἀπὸ τοῦ ξανθοῦ γένους»** ἔδδει ν' ἀναμένωσι τὴν ἀναγέννησιν των.

Τον ἐπαναστατικὸν ὀργασμὸν τῶν ἀρματωλῶν ἐπυῦξαν καὶ αἱ συνεχεῖς πρὸς αὐτοὺς προκηρύξεις καὶ ὑποσχέσεις, ὡς ἐγγράφως ἀπέστελλε πρὸς αὐτοὺς ὁ παντοδύναμος Τσάρος.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐν Πελοποννήσῳ ἤκμαζον πολλοὶ περίφημοι ἀρματωλοὶ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1718 καὶ 1740, οἵτινες πάντες ἡγοῦντο μὲν ἰδιαιτέρων σωμάτων ἐξ 100 ἢ 200 ἀνδρῶν, διετέλουν δὲ σχεδὸν πάντοτε ὑπὸ τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐκ Τριφυλλίας Μάρκου Ντάρρα, ἀνδρὸς ρωμαλέας διαπλάσεως, μὲ μακρὰν μέλαιναν γενειάδα καὶ ὅστις ἔφερε χρυσοστόλισταν στολὴν καὶ πολυτελεῖ ὀπλισμὸν καὶ εἶχεν ἐπὶ τῆς ἀρματωλικῆς του σημαίας· **«Προστάτης τῶν Χριστιανῶν τῆς Πελοποννήσου καὶ ἄσπονδος διώκτης τῶν Τούρκων καὶ Ἀλβανῶν»**. Τούτοις συνηγωνίζετο καὶ ὁ Δῆμος Κολοκοτρῶνης, περιώνυμος ἐπὶ τόλμῃ καὶ ἀνδρείᾳ. Οἱ ἀρματωλοὶ οὗτοι τοσοῦτον τρόμον εἶχον ἐμπνεύσει εἰς τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Ἀλβανούς, ὥστε ἐπὶ τέλους αἱ ἀρχαί, μὴ δυνάμεναι νὰ τοὺς καταβάλωσιν, εἶχον ἀφήσῃ αὐτοὺς ἀκταδιώκτους. Κατ' ὥρθωσαν ὅμως νὰ τοὺς δολοφονήσωσι τὴν 10 Μαρτίου 1740 δι' ἐνέδρας τῇ συμπράξει Βουλγάρου προδοτοῦ, δωροδοκηθέντος ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὅστις ὅμως, ζωγραφθεὶς ὑπὸ τοῦ Νιάρρα, κατεκρεουργήθη ἐν Ἀχλαδοκάμπῳ Ἐκ τῆς ἐνέδρας ταύτης διέφυγε μόνος ὁ Νιάρρας μετὰ 50 ἀνδρῶν, διασχίσας ξιφήρης τὰς ἐχθρικὰς τάξεις.

Τὴν 20ὴν Ἰουνίου 1745 ἐδολοφονήθη καὶ οὗτος, νοσηλευόμενος ἐκ τραύματος, ὑπὸ τινος Γιόγκα, ὃν εἶχεν εἰς τὸ σῶμά του καὶ ὅστις ταχέως ἔλαβε τὰ ἐπιχειρήματα τῆς κακίας του παρὰ τῶν ἐπιζόντων ἀρματωλῶν, ὧν ἡ ἐμπάνσις καὶ ὁ θρίαμβος ἐξηκολούθησε μέχρι τοῦ 1660. Ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου μέχρι τοῦ 1670 ὧς μυθικὸς ἦρως διέπρεψεν ὁ πάππος τοῦ Θ. Κολοκοτρῶνη Ἰωάννης, ἐπὶ δεκαετίαν ὅλην. Οὗτος, ζωγραφθεὶς προδοσίᾳ Τούρκου, διεισδίσθη διὰ πελεκισμοῦ ἐν Ἀνδρούτῃ τῆς Μεσσηνίας εἰς ἐκδίκησιν τοῦ δεινοῦ δλέθρου, ὃν εἶχεν ἐπενέγκῃ κατὰ τῶν Τούρκων.

Τοιούτων ἀνδρῶν τὴν φιλίαν ἤτο φυσικὸν νὰ ἐπιζητῶσιν ἢ τε Τουρκία καὶ ἡ Ρωσσία.

Κατὰ τὴν μετὰ τὴν Τουρκίας καὶ Ἑνετίας συνθήκην τοῦ Πασάρεβιτς, τοῦ ἔτους 1718, ἣτις ἐτερμάτιζε τὸν μετὰ αὐτῶν πόλεμον, οἱ Ἑνετοὶ ἀπεχώρησαν ὁριστικῶς τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου καὶ παρέμειναν μόνον εἰς τὴν Ἐπτανήσον.

Τότε ἡ Πελοπόννησος κατῳκεῖτο ὑπὸ 200.000 ψυχῶν.

Ἐκτοτε ἡ Ἑνετία, ἐξασθενισθεῖσα, ἔπαυσεν ἀγωνιζομένη κατὰ τῆς Τουρκίας, τὴν ὁποίαν ὑπεστήριζον ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία χάριν τῆς εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας καὶ μόνῃ ἡ Αὐστρία ἦν αὐτῇ πολέμιος χάριν τῶν ὁμόρων Σαύων, οὓς καὶ ἀπερρόφησεν.

Ἡ τὸ πρῶτον τότε συμπληρωθεῖσα ὑπὸ τῆς Τουρκίας κατάκτησις τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν καὶ ἡ ὑπὸ τῆς Δύσεως παῖσις τῆς ἐπεμβάσεως εἰς τὰ τῆς Ἑλλάδος δι' εὐτελεῖς αὐτῆς σκοποὺς ἐπέρρωσαν τὰς ἐσωτερικάς τῶν Ἑλλήνων δυνάμεις λίαν σωτηριῶς.

Τὴν ἀμάθειαν τῶν δύο πρώτων αἰώνων τῆς κατακτήσεως διεδέχθη ἀπὸ τῶν μέσων περίπλυν τοῦ 17ου αἰῶνος μέγας ζήλος πρὸς μάθησιν, καὶ πρὸς τοῦτο συνέστησαν οὐκ ὀλίγα σχολεῖα καὶ ἐκράτουν τὸ φρόνημα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὥστε οὐδεὶς ἔκτοτε ἀγὼν ἐπεχειρήθη ὑπὲρ ἐτεροδόξου χριστιανικῆς δυνάμεως καὶ μόνον ἅπαντες ἀπέβλεπον πρὸς τὴν *δμόδοξον* Ῥωσσίαν ὡς *σύμμαχον* καὶ οὐχὶ ὡς *κυρίαρχον*.

Τότε κατῆλθον ἐκ Τουρκίας οἰκογένειαι τινες ἐπισήμων Τούρκων, ὧν οἱ ἀρχηγοὶ ἀνεγνωρίσθησαν ὑπὸ τῆς διοικήσεως ὡς *Μπερμπασῆδες*, (χιλίαρχοι ἢ συνταγματάρχαι) καὶ διενεμήθησαν καθ' ὅλην τὴν Πελοπόννησον, ἕκαστος δὲ εἶχεν ὑπὲρ τοὺς 200 στρατιώτας. Καὶ οὗτοι ὑπέκειντο εἰς τὸν Μῶρα—Βαλεσην καὶ τοὺς κατὰ τόπους βοεβόδας (Ἐπάρχους).

Τούτοις ἠκολούθησαν καὶ ἕτεραι τουρκικαὶ οἰκογένειαι ἔκ τε τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀνεγνωρίσθησαν καὶ τὰ προνόμια τῶν Μπαρδουνιωτῶν Τουρκαλβανῶν, τῶν παρὰ τὴν Μάνην οἰκούντων, λίαν δὲ τότε ἐπιφύβων γειτόνων τῶν Μανιατῶν, καὶ πολλοὶ τῶν ἐπὶ Ἑνετοκρατίας μισθοφόρων ραγιαδῶν ἐξιλαμίσθησαν ἐνδείας ἔνεκεν καὶ ἐκλήθησαν *Μουριᾶται*. Καὶ οὗτοι ἐπείζον τοὺς Χριστιανούς, καὶ μόνον τοὺς *ἐνουθέτου* ταυτοχρόνως οἱ εἰς τὰ ὄρη καταφυγόντες *ἀρματωλοὶ* καὶ *κλέφταις*, διότι ἡ ἀγριότης καὶ ἡ ἀπληστία τῶν Τούρκων ἐξεδηλώθησαν εἰς ὕψιστον βαθμόν.

Μετὰ τὴν συνθήκην τοῦ Πασάρεβιτς (1718), τὰ κηρύγματα τοῦ μεγάλου Πέτρου ἀντήχουν εὐηχότερον εἰς τὰς καρδίας τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες μετὰ τὴν λειτουργίαν συνήρχοντο εἰς τὰ προαύλια τῶν ναῶν καὶ ἀνεκοίνουν μυστικῶς τὰς πληροφορίες, αἷς εἶχον καὶ ἔτρεφον τὰς ἐλπίδας των.

Ὁ μέγας Πέτρος ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1725, χωρὶς νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς πρὸς τοὺς ὁμοδόξους Ἑλλήνας ὑποσχέσεις του, οἵτινες ὅμως δὲν ἔπαυσαν νὰ ἐλπίζωσι καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, ἡ δὲ πλήρωσις τῶν ἐλπίδων τούτων ἀνεβάλλετο ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου Πέτρου ἡ αὐτοκράτειρά Ἄννα (1730 · 1741) τὴν αὐτὴν ἐβάδισεν ὁδόν, ἡ δὲ Ἐλισάβετ (1741—1762) περὶορίσθη εἰς τὴν

δωρεάν *Πετραχηλίων* εἰς ἱερεῖς καὶ ἄλλων ἀφιερωμάτων εἰς ναοὺς, μόνη δὲ ἡ κατόπιν βασιλεύσασα μεγάλη Αἰκατερίνη ἔλαβεν ὑπὸ σοβαρὰν μελέτην τὸ ζήτημα τοῦτο.

Μεγάλη Αἰκατερίνη

Ὅτε μετὰ τὸν στραγαλισμὸν τοῦ αὐτοκράτορος Πέτρου τοῦ τρίτου, ἐγγονοῦ τοῦ Μ. Πέτρου, διὰ τοῦ ἑραστοῦ τῆς Μεγάλης Αἰκατερίνης, (ἐνὸς τῶν πολλῶν) Γρηγορίου Ὁρλώφ, ἀνῆλθεν αὕτη εἰς τὸν θρόνον ὡς κηδεμὼν τοῦ ἀνηλίκου διαδόχου υἱοῦ τῆς Παύλου, ἐν ἔτει 1762, ὠνευρέθη τὴν ἐκτέλεσιν τῆς λεγομένης *διαθήκης* τοῦ Μ. Πέτρου καὶ διὰ τοῦ προμνησθέντος Γρηγορίου Ὁρλώφ ἀπέστειλεν ἐν ἔτει 1766 εἰς τριετὴ ἄδειαν τὸν ἐκ Σιατίστης τῆς Μακεδονίας λοχαγὸν τοῦ ρωσικοῦ πυροβολικοῦ Γεώργιον Πατάζωλην, ὡς καὶ ἄλλους πράκτορας εἰς τὴν Ἑλλάδα πρὸς διέγερσιν τῶν φρονημάτων εἰς ἐπανάστασιν κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ ὑπὲρ τῆς Ρωσσίας. Ἡ Αἰκατερίνη κυρίως ἐπεζητεῖ τὴν ἐκ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἀνασυγκρότησιν ἰδίας χριστιανικῆς αὐτοκρατορίας.

Ὁ Παπάζωλης κατήλθεν εἰς Τεργέστην καὶ ἐκεῖθεν ἔστειλε δῶρα πλούσια εἰς ἑλληνικοὺς ναοὺς καὶ μονάς, ὡς καὶ ἔμπιστα πρόσωπα εἰς Ἡπειρον, Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ Πελοπόννησον. Ἡ εἰκὼν τῆς Αἰκατερίνης ἐτίθετο εἰς τοὺς ναοὺς, ὅπως πρότερον καὶ τοῦ Πέτρου, καὶ ἐλατρεύετο μετὰ τῶν Ἀγίων.

Ὁ Παπάζωλης ἐκ Τεργέστης μετέβη εἰς Ἡπειρον, Ἀκαρνανίαν καὶ Πελοπόννησον, καὶ ἰδίως εἰς Οἴτυλον τῆς Μάνης, λήγοντος τοῦ ἔτους 1766.

Κληρὸς, λαός, ἄρματωλοι καὶ κλέφταις, προὔχοντες, ὁπόθεν διῆλθεν, ὑπεδέχθησαν αὐτὸν καὶ μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἐνέκριναν τὰς προτάσεις αὐτοῦ.

Συγχρόνως καὶ ἕτεροι ἀπόστολοι διέτρεχον τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἡγεμονίας, τὴν Σερβίαν, τὸ Μαυροβούνιον, προσηλυτίζοντες τοὺς λαοὺς πρὸς ἐπανάστασιν κατὰ τῶν Τούρκων, οὕτω δὲ πανταχοῦ ἐπεκράτησεν ἀναβρασμός, ὅστις δὲν διέφυγε τὴν προσοχὴν τῶν Τούρκων, δι' ὃ περ καὶ πρὶν ἢ λάβῃ ἐκτέλεσιν σπουδαῖον τι, ἤρχισαν νὰ πίπτωσι θύματα, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐκατατομήθη ὁ Μητροπολίτης Λακεδαιμόνος Ἀνανίας ἐκ Δημητσάνης ἐν ἔτει 1767.

Οἱ Μανιάται, ὡς ὅρον τῆς παραδοχῆς τῶν προτεινομένων, ἔθηκαν τὴν πραγματικὴν ἀφίξιν ρωσικῆς ἐπικουρίας, ὡς καὶ οἱ ἐν Καλάμαις. Ὁ Παπάζωλης συνεννοήθη μετὰ τῶν Μητροπολιτῶν Λακεδαιμόνων, (τοῦ κατόπιν ἀποκεφαλισθέντος), Κολαβρύτων, Πατρῶν καὶ Κορίνθου, ὡς καὶ μετὰ τῶν προεστώτων, καὶ παντοῦ ὑπέσχοντο τὰ πάντα. Ἡ ἐπανάστασις προώριστο ν' ἀρχίσῃ ἐκ Πελοποννήσου.

Ὁ Παπάζωλης ἀπῆλθεν ἐν ἔτει 1768 εἰς Πετροῦπολιν, κομίζων καὶ πλαστὸν συνυποσχετικὸν τῶν Πελοποννησίων καθ' ὃ, κατερχομένου τοῦ ρωσικοῦ στόλου, ἑκατὸν χιλιάδες Ἑλλήνων θὰ παρετάσσοντο πάνοπλοι. Ἐπειδὴ δὲ ἤδη οἱ Μαυροβούνιοι, οἱ Χειμαρριῶται καὶ οἱ Σουλῶται εἶχον ἐπαναστατήσῃ, στρατὸς ἐκ Τούρκων καὶ Ἀλβανῶν κατέστρεψε τὸ Μαυροβούνιον, τῶν Χειμαρριωτῶν καὶ Σουλιωτῶν ἱποσυρθέντων εἰς τὰ βουνὰ τῶν.

Ἐν τούτοις ἡ Πελοπόννησος παρεσκευάζετο τῇ ἐνεργείᾳ τῶν ἀρχιερέων καὶ ἄρματῶν, ἐν συνεννοήσει μετὰ τῆς Μάνης καὶ τῶν νήσων Ὑδρας, Σπετσῶν καὶ Ψαρῶν. Ἀνιδρύθησαν δὲ καὶ πυριτιδόμυλοι ἐν Δημητσάνῃ.

Οἱ Τοῦρκοι, ὑπονοήσαντες τὰ παρασκευαζόμενα, ἀφοῦ ἐφόνευσαν τὸν Μητροπολίτην Λακεδαιμόνος καὶ κατεδίωξαν τοὺς συγγενεῖς αὐτοῦ, ἐδήμειυσαν δὲ καὶ τὰς περιουσίας των, κατέστρεψαν καὶ τοὺς ἐκεῖ πυριτιδομύλους. Μαθόντες δέ, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος Κολοκοτρώνης, πατὴρ τοῦ Θεοδώρου, ἀρματωλὸς Κορινθίας πρὸς τετραετίας, παρητήθη καὶ ἀπεσύρθη εἰς Μάνην, καθισύχασαν.

Ἐν ἔτει 1768 ἡ Τουρκία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ρωσσίας, δι' αὐστηροτάτων δὲ διαταγῶν ἀπηγόρευσεν εἰς τὸν λαὸν τὴν ὀπλοφορίαν καὶ τὰς δημοσίας προσευχὰς καὶ ἱεροτελεστίας.

Τότε ἡ Αἰκατερίνη εὗρεν εὐκαιρίαν νὰ ἐφαρμόσῃ τὰ σχέδιά της καὶ ἐπανεστειλὲν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν Παπαζώλην καὶ τοὺς ἀδελφοὺς Ὁρλώφ, Θεόδωρον καὶ Ἀλέξιον, ὡς ἀρχηγοὺς ναυτικῶν καὶ στρατιωτικῶν δυνάμεων καὶ πρὸς τοῦτο διέταξε τὴν προπαρασκευὴν μεγάλου στόλου, ἀποσταλέντος διὰ τῆς Μάγχης καὶ τοῦ Γιβραλτάρ εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ τὸ Αἰγαῖον.

Ὁ στόλος οὗτος, ἀποτελούμενος ἐκ 18 ἐλεεινῶν πλοίων, ὧν ἐπέβαινον καὶ 4117 στρατιῶται καὶ ναῦται καὶ 1066 πυροβοληταί, ἀπέπλευσε τὸν Ἰούλιον τοῦ 1769 ὑπὸ τὸν ναύαρχον Σπυριδῶφ.

Ἄλλος δὲ στόλος ἐξεκίνησεν ὑπὸ τὸν Σκῶτον ναύαρχον Ἐλφινστων, ἰδίας ποιότητος καὶ ἀριθμοῦ πλοίων καὶ ναυτῶν πάσης προελεύσεως.

Οἱ Ρῶσσοι κατὰ ξηρὰν κατέλαβον τὴν Βλαχίαν.

Ταυτοχρόνως ἐξηγέρθη πάλιν τὸ Μαυροβούνιον.

Ἡ δὲ Τουρκία ἐφυλάκισε καὶ ἐβασάνισε τὸν Πατριάρχην Μελέτιον, ὃν κατόπιν ἐξώρισεν εἰς Τένεδον, ἀπεκεφάλισε δὲ τὸν ἡγεμόνα τῆς Μολδαβίας Ἰωάννην Καλλιμάχην καὶ τὸν μέγαν διερχομένον Ν. Σουτσον ὡς προδότα τὴν 8ην Σεπτεμβρίου 1769.

Κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1770 ἐνεφανίσθησαν παρὰ τὴν Κορώνην πέντε ρωσικὰ πλοῖα μετὰ *οκτάμηνον πλοῦν* καὶ ἀπεβίβασαν εἰς Οὔτυλον Ρώσσους τινὰς μετὰ πείναν καὶ κακουχίαν τῶν πληρωμάτων αὐτῶν.

Ἐν τῇ μεταξὺ ὁ στόλος οὗτος, διερχόμενος, παρέλαβεν ἐξ Ἑλλάδος τοὺς ἀδελφοὺς Ὁρλώφ Ἀλέξιον καὶ Θεόδωρον καὶ τὸν πρίγκιπα Δολγορούκη, ἐκ Μαυροβουνίου κατερχόμενον.

Ἡ Πύλη, ἀγνοοῦσα ποῦ κεῖται τὸ Γιβραλτάρ, ἐνόμισεν, ὅτι ὁ ρωσικὸς στόλος κατήλθεν ἐκ τῆς Ἀδριατικῆς καὶ διὰ τοῦτο διεμαρτυρήθη ἐντόνως πρὸς τὴν Ἑνετίαν, διότι *ἐπέτρεψε τοῦτο*.

Ἐν τούτοις πρὸς ἄμυναν διέταξε τὸν εἰς τὸ Αἰγαῖον κατάπλουν τῆς ἀρμάδας καὶ ἔλαβεν ἔκτακτα μέτρα, τοὺς δὲ Ρώσσους εἶχεν ἀπωθήσῃ πέραν τοῦ Δουνηρβέως.

Οἱ Ἕλληνες, ἰδόντες, ὅτι ἡ ρωσικὴ ἀποστολὴ ἀπετελεῖτο ἐκ πέντε χιλιάδων μόνον ἀπολέμων στρατιωτῶν, καταπονηθέντων μάλιστα ἐκ τοῦ μακροῦ ταξιδίου καὶ ἀνικάνων ν' ἀναστατώσωσι τὴν Ἑλλάδα, ἐνόησαν, ὅτι ἡ Αἰκατερίνη ἠθέλησε διὰ τοῦ στόλου νὰ φέρῃ ἀντιπερισπισμὸν τῶν τουρκικῶν δυνάμεων ἐν Μεσογείῳ καὶ νὰ ἐκτελέσῃ τὰ περὶ Ἑγεμονιῶν σχέδιά της.

Οἱ Μαυρομιχαλαῖοι, ἰδόντες, ὅτι ἀπεβιβάσθησαν τέσσαρα μόνον κιβώτια ὅπλων ἐσκωριασμένων διὰ νὰ διανεμηθῶσιν εἰς *ὄλην τὴν Πελοπόννησον*, γνωστοῦ ὄντος, ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν Ἑλλήνων ἦσαν ἄοπλοι, κατενόησαν τὸ ἐπικίνδυνον.

νον τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ ἐδίστασαν, ὥς καὶ πάντες οἱ Μανιάται, νὰ μετάρχωσι, πλὴν ὀλίγων, οἵτινες ὑπὸ τοὺς Κρεββατᾶν τῆς Σπάρτης καὶ Μπενάκην τῆς Μεσσηνίας, παρασυρθέντας ὑπὸ τῶν μεγαλαυχῶν τοῦ Παπαζώλη καὶ τοῦ Θεοδώρου Ὁρλώφ, συνεκεντρώθησαν καὶ ἀπετέλεσαν δύο εὐάριθμα σώματα, ὀνομασθέντα **Ἀνατολικὴ καὶ Δυτικὴ τῆς Σπάρτης λεγεῶνες**. Καὶ ἡ μὲν δυτικὴ, ἀποτελουμένη ἐκ 200 Ἑλλήνων καὶ 12 Ρώσων, ὑπὸ λοχαγὸν Ρώσων, εἰσῆλθεν εἰς Καλάμας, ἐνθα ὁ Μπενάκης ὠρκίσθη πίστιν εἰς τὴν Αἰκατερίνην καὶ κατέλαβε κατόπιν τὴν Κυπαρισσίαν, ἐνθα προέβη εἰς γενικὴν λεηλασίαν, ἄνευ διακρίσεως φυλῆς καὶ θρησκείας.

Ἡ δὲ ἀνατολική, ἰσοδύναμος τῇ δυτικῇ καὶ διατελοῦσα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐκ Μυκόνου Ἀντωνίου Ψαροῦ, ἀνδρὸς εὐτελοῦς καὶ ὅλως ἀνικάνου, κατέλαβε τὸν Μισθράν, ὁπότε τὸ σῶμά του ἐπολλαπλασιάσθη εἰς ἱκανὰς χιλιάδας, ἐκ Μανιατῶν ἰδίως, οἵτινες καὶ ἐνταῦθα, ὥς καὶ οἱ ἐν Κυπαρισσίᾳ, ἐξετράπησαν εἰς λεηλασίας καὶ ἐφόνεον τοὺς διὰ συνθήκης παραδιδομένους Τούρκους.

Ἡ πρώτη ἐντύπωσις τῶν Τούρκων ἦτο καταπληκτικὴ. Οἱ πλείστοι τῶν ὀπλοφόρων ἔφερον ρωσσικὰς στολὰς καὶ ἐξελήφθησαν ὥς Ρῶσοι. Τότε κατελήφθη ἡ Σπάρτη, ὁ Μισθράς, ὥς προείρηται, καὶ ἡ Καρύταινα, τὸ Λιοντάρι καὶ ἀνεπετρώθη τὸ φρόνημα τῶν Πελοποννησίων. Ἐν τῷ μεταξὺ σύμπασα σχεδὸν ἡ Ἑλλὰς ἐστασίασε.

Τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως ὕψωσεν ὁ Μητροπολίτης Πατρῶν Πορθέμιος, ἐν Αἰγίῳ εὐρισκόμενος, ὁ Νοταρᾶς ἐν Κορινθίᾳ, ὁ Χριστόπουλος ἐν Ἀνδριταίνῃ, ὁ Παλαμᾶς ἐν Μεσολογγίῳ. Συγχρότως δ' ὑψώθη αὕτη ἐν Ἀγγελοκάστρῃ, ἐν Ναυπακτίᾳ, ἐν Λιδωρικίῳ, ἐν Παρνασσίδι, ἐν Λεβαδείᾳ, ἐν Μεγαρίδι, ἐν Βάλτῳ, ἐν Βοϊότῃ καὶ Ξηρομέρῳ, ἐν ὅλῃ τῇ Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν Κρήτῃ.

Λύο' χιλιάδες Ζακυνθίων εἰσῆλθον εἰς Ἡλείαν καὶ τρεῖς χιλιάδες Κεφαλλήνων εἰς Πάτρας καὶ προσέβαλον τοὺς Τούρκους μετὰ τῶν ἐπανελθόντων φυγάδων προῦχόντων αὐτῶν Πατριῶν.

Καὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πολλοὶ ὕψωσαν τὴν σημαίαν τῆς ἑθνεγερείας.

Ἐν Κρήτῃ τὴν ἐπανάστασιν ἐκήρυξεν ἐν Σφακίοις ὁ Δασκαλογιάννης, ἐν συνεννοήσει μετὰ τῶν Μανιατῶν καὶ τοῦ Μπενάκη.

Ἡ ἐν Ἑπτανήσῳ ἐνετικὴ Κυβέρνησις ματαίως προσεπάθηεν ν' ἀναστella τὸν ἐνθουσιασμόν τῶν Ἑπτανήσιων, μετὰ τῶν ὁποίων πολλοὶ Πελοποννήσιοι, καὶ Στερεοελλαδίται φυγάδες.

Τότε κατέπλευσε καὶ ἡ δευτέρα μοῖρα τοῦ ρωσσικοῦ στόλου ὑπὸ τὸν Ἀλέξιον Ὁρλώφ, διέλυσε τὴν πολιορκίαν τῆς Κορώνης, ἣν εἶχεν ἐπιχειρήσῃ ὁ ἀδελφός του καὶ ἐπετέθη κατὰ τῆς Πύλου, ἣν καὶ ἐκυρίευσεν καὶ ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν τῆς Μεθώνης.

Ἐπίσης διέταξε τὸν Ψαρὸν νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς Τριπόλεως, ἀτειχίστου οὔσης.

Καὶ ἐν ἀρχῇ μὲν οἱ Τούρκοι ἐπτοήθησαν, διότι εἶδον πολλοὺς φέροντας ρωσσικὰς στολὰς, ἐξ ἐκείνων τὰς ὁποίας ἐκόμισεν ὁ στόλος. Βεβαιωθέντες ὁμῶς κατόπιν, ὅτι ἦσαν Μανιάται μετρημφισμένοι, ἐπετέθησαν κατ' αὐτῶν καὶ τοὺς διςκόρπισαν, ὁ δὲ πρῶτος τραπεὶς εἰς φυγὴν ἦτο ὁ ἀρειμάνιος Ψαρός, ὅστις φθά-

σας εἰς Σπάρτην, ἐξήτησε καταφύγιον ἐπὶ τοῦ ρωσικοῦ στόλου καὶ οὕτως ἡ ἐπαναστασις ἐφαίνετο ἐκπνεύσασθαι, ὑπὸ τοιούτους οἰωνοὺς ἀρξιμένη.

Οἱ Τούρκοι τῇ Τριπόλεως, μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς πολιορκίας, ἔσφαξαν αὐθιμερόν τρισχιλίους Χριστιανούς ἐν τῇ πόλει, ἐν οἷς καὶ τὸν Ἀρχιερέα, πολλοὺς κληρικοὺς καὶ προϋχόντας καὶ ἔκασαν τὰς οἰκίας τῶν Χριστιανῶν.

Τὸ γεγονός τοῦτο, διαδοθέν, ἐτρομοκράτησεν ὅλην τὴν χώραν. Ὁ ἄμνητος πληθυσμὸς ἐτραπή πρὸς τὴν Λακωνίαν καὶ τὴν Μεσσηνίαν, ἐνθα ἤλπιζε νὰ εὕρῃ προστασίαν ὑπὸ τὰ ρωσσικὰ τηλεβόλα.

Ἐν Πάτραις πειραταὶ Σαρακηνοί, ἐπιτεθέντες αἰφνιδίως κατὰ τῶν ἐκκλησιαζομένων τὴν μεγάλην Παρασκευὴν, (2 Ἀπριλίου 1770), Χριστιανῶν καὶ τῶν πολιιορκούντων τὸ φρούριον Κεφαλλήνων, κατέσφηναν πλείστους, συνενωθέντες καὶ μετὰ τῶν ἐξελθόντων ἐκ τοῦ φρουρίου Τούρκων μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς πολιορκίας.

Ἡ ἐπίτοκος μήτηρ τοῦ Κολοκοτρώνη, φεύγουσα πρὸς τὴν Μεσσηνίαν, ἐγέννησε τὸν Θεόδωρον τὴν Δεύθεραν τῆς Λαμπρᾶς, (5 Ἀπριλίου), «*σ' ἕνα δέντρο ἀπὸ κάτω*», ὥς ὁ ἴδιος λέγει εἰς τὴν αὐτοβιογραφίαν του, γραφεῖσαν καθ' ὑπαγόρευσιν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Ζακυνθίου Τερτσέτη, εἰς θέσιν ὀνομιζομένην *Ραμοβοῦνι* τῆς Ἀνδρούσης, πλησίον τ. ὤ Νησίου.

Οὗτος προωρίσθη ὑπὸ τῆς θείας προνοίας ὁ ἐκδικητὴς τοῦ ἔθνους.

Μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς πολιορκίας τῆς Τριπόλεως ὑπὸ τοῦ Ψαροῦ, ὁ Ἀλβανὸς Χατζή-Ὅσμάν ὥρμησεν ἐκεῖθεν κατὰ τῆς Μεσσηνίας μετὰ 8.000 στρατοῦ, κατέστρεψε τὸν ὑπὸ τοῦ Ὁρλώφ ἐγκαταλειφθέντα Ἰωάννην Μαυρομιχάλην ἢ *Σκυλόγιαννην* (*), ἄνδρα ἀπαραμίλλου φιλοτιμίας καὶ ἀνδρείας, δέλυσε τὴν πολιορκίαν, τῆς Μεθώνης καὶ κατέλαβε τὴν ὑπὸ τῶν Ρώσων ἐγκαταλειφθεῖσαν Πύλον.

Ὁ Θεόδωρος Ὁρλώφ καὶ οἱ ναύαρχοι Σπυρίδωφ καὶ Ἐλφινστων εἶχον ἤδη ἐκπλεύσῃ εἰς ἀναζήτησιν τοῦ εἰς τὸ Αἰγαῖον καταβάντος τουρκικοῦ στόλου ὑπὸ τὸν ναύαρχον Χοιζαμεδίν.

Ὁ Ἀλέξιος, παρὰ τὰς ἰκεσίας τοῦ Μειάκη καὶ τοῦ Παπάζωλη, ἀνεχώρησε καὶ οὗτος, συμπαραλαβὼν τὸν ἥρωα Ψαρὸν καὶ ἑκατοντάδας τινὰς Ἑλλήνων καὶ τινὰς ἀρχιερεῖς, ὥς καὶ τοὺς Ζαΐμην, Κρεββατᾶν, Μπενάκην καὶ Παπάζωλην. Ἡ ἀναχώρησις τοῦ Ἀλεξίου Ὁρλώφ ἐπήνεγκε καίριον τραῦμα κατὰ τῆς ἐν Πελοποννήσῳ ἐπαναστάσεως, οὐδ' ἐπρόφθασεν οὗτος νὰ μειάσῃ εἰς τὴν τῇ 24 καὶ 26 Ἰουνίου (π.) (1770) ἐπελθοῦσαν καταστροφὴν τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἐν Τεσμέ, ὥς ἐπεθύμει καὶ δι' ὃ περ ἀφῆκε τὴν Πελοπόννησον ἐκθετον ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὴν μάστιγαν τῶν Τούρκων.

Οἱ Σφακιανοὶ τῆς Κρήτης ὑπὸ τὸν ἥρωα Λασκαλογιάννην, ἀφοῦ ἐπὶ τέσσαρας μῆνας ἀντέστησαν κατὰ 15.000 Τούρκων, ἐν τέλει ὑπέκλιναν, ὁ δὲ ἀρχηγὸς

(*) Ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ *Σκυλόγιαννη* εὐρίσκετο καὶ ὁ ἔφηβος τότε Πέτρος Μαυρομιχάλης, σωθεὶς ὡς ἐκ θαύματος, ὅπως καὶ ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, δεκαετῆς καὶ ἐκείνος, μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Χασάν πασᾶ καταστροφὴν τοῦ πατρὸς του εἰς Καστανιάν τῆς Μάνης.

αὐτῶν, ἀπαχθεὶς δέσμιος εἰς Ἡράκλειον, ὑπέστη μαρτυρικώτατον θάνατον. Τότε τὸ πρῶτον οἱ Σφακιανοὶ ἐπλήρωσαν χαράται.

Πολλοὶ Σφακιανοὶ καὶ Μανιάται, ἀπαρίσαντες πειρατικὸν στολίσκον, ἐλητίζοντο τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Κρήτης, ἀγωνιζόμενοι κατὰ τῶν Τούρκων.

Τοῦτο ἔπραξαν καὶ οἱ Ψυρριανοί, μετὰ τὴν ἐν Τσεσμέ καταστροφὴν τοῦ τουρκικοῦ στόλου, μεταβαλόντες τὰ πλοῖα αὐτῶν εἰς καταδρομικά, περὶ τὰ 55 τὸν ἀριθμὸν. Οὗτοι ἐθαλασσοκράτησαν καθ' ἅπαν τὸ Αἰγαῖον μέχρις Ἰωνίας καὶ Συρίας.

Ὁ Σουλτᾶνος, μισῶν τὴν Πελοπόννησον, ὥς αἰεττασιάζουσιν, ἀπέστειλε περὶ τὰς 60.000 Ἀλβανῶν ἀγρίων καὶ πειναλέων πρὸς καταστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως.

Αἱ ἀλβανικαὶ αὗται ὁρδαὶ κατέκλυσαν τὴν Αἰτωλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν. Μάτην ἀντίστησαν κατ' αὐτῶν οἱ ἀδελφοὶ Χρῆστος καὶ Τσέγιος Γρίβα καὶ ὁ Λαχούρης. Ἡ νῦν θέσις, τῶν *Γριβαίων τὰ κόκκαλα*, μυστυρεῖ περὶ τῆς διεξαχθείσης γιγαντομαχίας. Τριακόσιοι Ἕλληνες ἔπεσαν ἐν τῇ θέσει ταύτῃ, μαχόμενοι μέχρις ἐνός. Τὸ Μεσολόγγιον κατεστράφη καὶ διὰ τῆς Ναυπάκτου καὶ Κορίνθου αἱ ὁρδαὶ αὗται εἰσῆλθον εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐληλάτησαν σφάζουσαι τὴν πανικόβλητον χώραν, ὥς λεπτομερέστερον ἐν τοῖς ἐπομένοις θὰ ἴδωμεν.

Τὸν Μάϊον τοῦ 1770 ἀπεσύρθησαν καὶ ἐκ τῶν ἡγεμονιῶν εἰς Βεσσαραβίαν τὰ ρωσσικὰ στρατεύματα.

Ὁ βεζύρης τῆς Πελοποννήσου Χατζῆ-Ὅσμὴν παῶς, ὑποτάξας τὴν περικυκλομένην Πελοπόννησον διὰ τῶν Ἀλβανῶν, ἐπετέθη καὶ κατὰ τῆς Μάνης, ἀλλ' ἀπέτυχε, σφαγεὶς ὑπὸ τῶν Μανιατῶν μετὰ πλλῶν ἀξιοματικῶν του, ἐν νυκτὶ ἐπιτεθέντων, δι' ὃ περ καὶ οἱ Τουρκαλβανοὶ κατεβασάνισαν τοὺς λοιποὺς Πελοποννησίους, οἷτινες πρὸς σωτηρίαν κατέφυγον εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους, καταληφθεὶσας ὑπὸ τῶν Ρώσων, καὶ εἰς τὴν Ἑπτάνησον. Ἐκτοτε ἐζηματίσθησαν πολλαὶ Κοινότητες ἐν ταῖς νήσοις τοῦ Αἰγαίου ὑπὸ Πελοποννησίων, ἰδίᾳ ἐν τῇ Ἀνδρῷ καὶ Πάρῳ.

Ἀλβανοί, ἐκ Μεσολογγίου πλεύσαντες, ἀποβιβάζονται εἰς Πάτρας καὶ πυρπολοῦσι τὴν πόλιν, κατακρεουργοῦντες τοὺς κατοίκους.

Ἄλλα στίφη Τουρκαλβανῶν ἐληλάτουν τὴν Φθιώτιδα, τὴν Παρνασσίδα, τὴν Δωρίδα καὶ τὴν Λεβιάδειαν, ὧν οἱ περιωθέντες κάτοικοι κατέφυγον εἰς Πελοπόννησον.

Μόνος ὁ Μητρομάρας ἐκ Μεγαρίδος κατέσφαξεν ὀλόκληρον σῶμα Ἀλβανῶν καὶ πυρπολήσας τὰ Μέγαρα, μετῆνεγκε τὰ γυναικόπαιδα εἰς Σαλαμίνα.

Οἱ ἐπιδρομεῖς ἐκεῖνοι, πορραβιάσαντες τὸν Ἰσθμὸν, εἰσῆλθον εἰς τὴν Κόρινθον, σωθεῖσαν δι' ἀμνητήτων δώρων, προσενεχθέντων εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τῶν κατοίκων.

Ὁ ἐπαναστατικὸς ὀργασμὸς ἤρχιζεν ἤδη καταφανῶς νὰ μειοῦται. Ἡ καταστροφὴ τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἐν Τσεσμέ ἐγένετο τὴν 6—7 Ἰουλίου (1), βοηθεία καὶ τῶν πυρπολικῶν τοῦ ἐκ Πάργας πλοίαρχου Πατατούκου καὶ τοῦ Παναγιώτου Ἀλεξοπούλου, ἅτινα, ἐμβαλόντα τὸ πῦρ εἰς τὰ τουρκικὰ πλοῖα, μετέτρεψαν τὸν ὀρμίσκον ἐκεῖνον εἰς ἀπέραντον ἐστίαν πυρκαϊᾶς.

Ἐν τούτοις ὁ Ὀρλώφ καὶ ὁ Σπυριδῶφ, ὁ ναύαρχος, παρὰ τὰς ἐπιμόνους συστάσεις τοῦ Ἑλφινστων, δὲν ἐιόλυσαν νὰ ἐκβιάσῃσι τὰ Δαρδανέλλια, ὃ περ ἔπραξε κατόπιν ὁ Ἑλφινστων, ὁπότε ἡ Κωνσταντινούπολις θὰ παρεδίδοτο.

Τὸ ἐγχείρημα δὲν ἦτο δύσκολον, ἀλλ' εἰς χεῖρας οὐχὶ Ρώσων ναυτῶν.

Καὶ ὁ μὲν ναύαρχος Χοτζαμεδὶν καθηρεῖτο, ὁ δὲ ὑποναύαρχος Χασάν Τζεζαεργλῆς παρηγκωνίζετο, ὥς δῆθεν συντελέσας εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ στόλου· ἀλλ' ἐκπλύνας τὴν συκοφαντίαν, ἀνέκτισε διὰ τολμηρᾶς ἀποβάσεως τὴν ὑπὸ τοῦ Ὀρλώφ κατεχομένην ἤδη Λήμνον, τοῦ Ὀρλώφ καταφυγόντος ἐν τάχει εἰς Ἰταλίαν. Ὁ Σπυριδῶφ ἀπῆλθεν εἰς Πάρον πρὸς διαχείμασιν.

Οἱ δύο στόλοι ἔμενον ἐν ἁδρανείᾳ, ἐνῶ οἱ πειραταὶ ἐδῆρουν τὸ Αἰγαῖον. Ὁ προμνησθεὶς Μητρομάρας, διοικῶν πειρατικὸν στολίσκον, πολιορκήσας τὰς Ἀθήνας, διήρπασε τὸ ταμεῖον καὶ κατέστη τὸ φόβητρον Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας. Ἐν τέλει τραυματισθεὶς ἀπέθανε τὴν 15 Φεβρουαρίου 1772.

Καὶ ἕτερος πειρατικὸς στολίσκος Μανιατῶν καὶ Σφακιανῶν ἐληΐζετο τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Κρήτης ὑπὸ τὸν τρομερὸν Δασκαλογιάννην τὸν Σφακιανόν, ἀδελφὸν τοῦ προμνησθέντος.

Ἄλλ' ὁ τρόμος τῶν Τούρκων ὑπῆρξεν οἱ Ψαριανοὶ πειραταί, διακόψαντες πᾶσαν συγκοινωνίαν μέχρι Συρίας καὶ ἀνατολικῆς Μεσογείου. Οὗτοι ἀπεδείχθησαν οὐχὶ ἀπλοὶ καταδρομεῖς, ἀλλ' ἀληθεῖς κατακτηταί, πολλὰς ἡρωϊκωτάτας διενεργήσαντες ἀποβάσεις εἰς τε τὰς νήσους καὶ τὰ παράλια τῆς Ἰωνίας καὶ πολλοὺς καταλυβόντες οἰκισμοὺς.

Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1772 διεμελίσθη ἡ Πολωνία μεταξὺ Αὐστρίας, Πρωσσίας καὶ Ρωσσίας, ὑπεγράφη δὲ καὶ ἡ μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Τουρκίας ἀνακωχή.

Ἡ κατάστασις ἀπεθράσυνε Τούρκους καὶ Ἀλβανούς, οἵτινες κατέστησαν ἀκράτῃτοι εἰς βιαιοπραγίας, κατὰ τῶν Πελοποννησίων ἰδιᾶ. Ἄλλ' ὅσον ἐκεῖνοι ἐξηγριοῦντο, τόσον τὰ ὄρη ἐπληροῦντο Κλεφτῶν, οἵτινες, ἀντὶ νὰ ἐκπατρίζωνται, ἐτιμῶρουν μὲ τὰ ἴδια μέτρα τοὺς Τούρκους διὰ τὰς πράξεις των.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ρωσσο-τουρκικὸς πόλεμος ἔβαινεν εἰς τὴν λύσιν του, ἐν ἔτει δὲ 1774, τῇ 21 Ἰουλίου, ὑπεγράφη ἡ εἰρήνη τοῦ Κιουτσούκ Καϊναρτζῆ (μικροῦ χωρίου παρὰ τὴν Σιλίστριαν), δι' ἧς ἐπεστράφησαν εἰς τὴν Τουρκίαν ἡμιανεξάρτητοι αἱ Ἑγεμονίαι καὶ ἡ Βεσσαραβία καὶ αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου, ἐδόθη ἀμνηστία εἰς τοὺς πολεμήσαντας Χριστιανούς, ἐπετράπη ἡ ἀνοικοδόμησις τῶν ναῶν, ὥς καὶ ἡ ἐλευθέρᾳ ἐξάσκησις τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ἐδόθησαν προνόμια εἰς τὰς Ἑγεμονίας ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐγγύησιν καὶ προστασίαν τῆς Ρωσσίας, ὥς καὶ δικαίωμα εἰς αὐτὴν τῆς προστασίας ὅλων τῶν Ὀρθοδόξων.

Οὕτως ἡ Ρωσία ἐπέτυχε τὸ ζητούμενον, τὴν ἀνεξαρτησίαν σχεδὸν τῶν Ἑγεμονιῶν καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἀμέσου καὶ ἐνεργοῦ ἐπεμβάσεως ὑπὲρ αὐτῶν. Οἱ δὲ Ἕλληνες ἀφέθησαν ἐν γένει εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Κυρίου, μὲ μόνην τὴν κωμικὴν **ἀμνηστειάν**, ἐξαριωμένην ἐκ τῆς θελήσεως τοῦ Σουλτάνου. Αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου, τεθεῖσαι ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ναυάρχου τοῦ Αἰγαίου Χασάν Πασᾶ-Τζεζαεργλῆ, προαχθέντος ἤδη, ἐσώθησαν τῇ μεσιτείᾳ τοῦ διερμηνέως τοῦ στόλου Νικολάου Μαυρογένους ἐκ Πάρου. Διότι, ὅτε προϋτάθη ὁ ἐξανδραποδισμὸς αὐτῶν, ὁ Χασάν Πασᾶς ἀντετάχθη, εἰπὼν, ὅτι οἱ Ἕλληνες νησιῶται εἶνε τὸ καλλίτερον ὕλικόν διὰ τὸ ἀναγεννώμενον τουρκικὸν ναυτικόν.

Καὶ αὐτὰ τὰ Ψαρὰ ἡξιώθησαν συγγνώμης καὶ ἀμνηστείας, παρὰ τὰ κακά, ἅτινα ἐπροξένησαν ὡς καταδρομεῖς, (οἱ Ψαριανοί), ἐν τῷ Αἰγαίῳ καὶ τῇ Συρίᾳ εἰς τοὺς Τούρκους. Καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἐχαρίσθη αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ ναυάρχου καὶ τεσσάρων ἐτῶν χαράτι.

Ἐν τῷ μεταξὺ αἱ ἐπαναστατήσασαι καὶ μὴ ἐλληνικαὶ ἐπαρχίαι ἔπαθον τὰ πάνδεινα, καὶ ἰδίᾳ ἡ Πελοπόννησος, καθ' ἧς ὁ Σουλτάνος ἐξαπέστειλεν, ὡς εἴρηται, 60,000 πειναλέους καὶ φθειριῶντας Ἀλβανούς εἰς λεηλασίαν καὶ δῆψιν ἐπὶ ἑννέα ἔτη.

Ἐν Θεσσαλίᾳ τρισχίλιοι Τρικκαλινοὶ ἀνηλεῶς ἐθανατώθησαν. Ἐν Λαρίσῃ οἱ Γιαννίτσαροι ἐτουφέκισον καθ' ἑκάστην 10—20 Χριστιανούς, ἐκρήμνισαν δὲ καὶ τὸν μόνον ναὸν τῆς πόλεως, ἀπαγορεύσαντες τὴν ἀνακαίνισιν αὐτοῦ, οἱ δὲ κάτοικοι τῆς πόλεως ἔτρεχον εἰς τὰ περὶ χωρία, ἵνα λειτουργηθῶσι, διότι μόλις μετὰ εἴκοσι τέσσαρα ἔτη, ἐπὶ Σελῆμ τοῦ τρίτου, ἐπετράπη ἡ ἀνοικοδόμησις τοῦ ναοῦ. Εἰς ἅπασαν τὴν Ρούμελην οἱ Τούρκοι στρατιῶται μετεχειρίζοντο τοὺς Χριστιανούς ὅπως ἤθελον, τρεφόμενοι καὶ ἐνδύμενοι δαπάναις αὐτῶν, ἀσελγαίνοντες κατὰ τῶν παίδων καὶ φρονεῖντες πάντα ἀνθιστάμενον ἢ ἀρνούμενον ἐξ ἀδυναμίας νὰ παράσχη τὸ αἰτούμενον.

Ἡ Μοσχόπολις, ἀνήκουσα εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Κορυτσᾶς, ἡ ἀνθοῦσα κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ ἀριθμοῦσα 12.000 οἰκογενειῶν χριστιανικῶν, βιομηχανίαν ἀκμαίαν, Γυμνάσιον καὶ Τυπογραφεῖον, τὸ μόνον τότε ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ, κατεστράφη τῷ 1770, οἱ δὲ κάτοικοι αὐτῆς διεσκορπίσθησαν εἰς διάφορα πλησιόχωρα μέρη καὶ ἐσχημάτισαν Κοινότητα.

Οἱ προσεστώτες τῆς Φιλιππουπόλεως ἔπαθον τὰ πάνδεινα. Ἐν Σμύρνῃ ἐφονεύθησαν ἅπαντες οἱ Χριστιανοί, ἐξερχόμενοι ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Φωτεινῆς μετὰ τὴν θείαν λειτουργίαν. Ἐν Λήμνῳ ἀπεκεφαλίσθησαν ὅτε Ἀρχιερεὺς, οἱ κληρικοὶ καὶ οἱ πρόκριτοι τῶν Χριστιανῶν. Ἐν Θεσσαλίᾳ, Θεσσαλονίκῃ καὶ Φιλιππουπόλει, ὡς εἴρηται, πλεῖστα δεινὰ ὑπέστησαν οἱ Ραγιαδες. Ἐν γένει ἐνηργήθη πανταχοῦ διωγμὸς τῶν Ἑλλήνων.

Καὶ ταῦτα μὲν ἔπαθον οἱ μὴ μετασχόντες τῆς ἐπαναστάσεως.

Ἄλλ' εἰς τὰ ἐπαναστατήσαντα μέρη οἱ ὑπὸ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως προσκληθέντες Ἀλβανοὶ ἤσκησαν πᾶσαν αὐτῶν τὴν θηριωδίαν.

Ἐν Πελοποννήσῳ, τῇ ἐστίᾳ τῆς ἐπαναστάσεως, ἡ θηριωδία αὐτῶν ἐφθασεν εἰς τὸ κατακόρυφον.

Ὁ Σουλτάνος, μισῶν, ὡς προείρηται, τὴν Πελοπόννησον, ὡς αἰεττασιάζουσαν, ἀπεφάσισε ν' ἀναθέσῃ εἰς τοὺς Ἀλβανούς τὴν πλήρη καταστροφὴν τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῆς καὶ τὴν ἀντικατάστασίν του διὰ Τούρκων.

Ὁ τότε ὁμως διδρισθεὶς μέγας διερμηνεὺς Ἀλέξανδρος Ι. Ὑψηλάντης, τῇ 9 Αὐγούστου 1774, γνωρίζων, ὅτι ὁ Μέγας Βεζύρης εἶχεν εὐεργετηθῇ ὑπὸ Ἑλλήνων, τὸν ἰκέτευσε νὰ μεταβάλῃ τὴν ἀπόφασιν τοῦ Σουλτάνου. Εἰς τοῦτο δὲ συνετέλεσε καὶ ὁ Ναύαρχος Χασάν-Πασσᾶς Τζεζαεργλῆς, τῇ παρακλήσει καὶ τοῦ διερχομένου τοῦ Στόλου Νικολάου Μαυρογένους, ὑποβαλὼν εἰς τὸ Διβάνιον τὴν σκέψιν ὅτι, ἂν φονευθῶσιν ὅλοι οἱ Χριστιανοί, ποῖος θὰ πληρώσῃ τὸ χαράτσι καὶ ἄλλους φόρους πρὸς διοίκησιν τοῦ κράτους ;

Αἱ ἐν Πελοποννήσῳ καταστροφαὶ τῶν Ἀλβανῶν τότε κατέπαυσαν, κατὰ τὸν Πουκεβίλ, ὅταν οὐδὲν ὑπῆρχε πρὸς καταστροφὴν πλέον.

Ἡ Ὀλόκληροι ἐπαρχίαι ἐξηφανίσθησαν, ἡ δὲ Τρίπολις ἔπλεεν εἰς τὸ αἷμα. Τὰ ὄρη καὶ αἱ κοιλάδες ἐπληρώθησαν πτωμάτων, αἱ δὲ πόλεις καὶ κωμοπόλεις ἐπυρπολήθησαν. Οἱ Ἀλβανοὶ ἐγύνωσαν ἐντελῶς τοὺς κατοίκους, πτωχοὺς καὶ πλουσίους, οὓς, ἀφοῦ ἐστέρουν παντὸς πόρου, ἐξηνάγκαζον νὰ ὑπογράψωσι χρεωστικὰς ὁμολογίας ὑπερόγκων ποσῶν, τοὺς δὲ πενεστέρους ἐπώλουν ὥς γτήνη καὶ εἰς Ἀλγερινοὺς ἀκόμη πειρατὰς, εἰς οὓς ἐπώλησαν περὶ τὰς 20,000

Τὴν πόλιν τοῦ Αἰγίου κατέκαυσαν, τοὺς δὲ κατοίκους, καταφυγόντας εἰς τὴν πλησίον κειμένην μοιὴν τῶν Ταξιάρχων, μετὰ πολιορκίαν καὶ ἄλλωσιν κατέσφαξαν.

Κατὰ τὴν πολιορκίαν καὶ σφαγὴν ταύτην ἐπέτυχον τοῦ σκοπομένου διὰ τῆς μοχθηρᾶς συμβουλῆς Βουλγάρων ὑλοτόμων, διότι οἱ Ἀλβανοί, μὴ κατορθώσαντες νὰ κυριεύσωσι τὸ μοναστήριον, σθεναρῶς ὑπερασπιζόμενον ὑπὸ τῶν ἐγκλείστων μοναχῶν καὶ λαϊκῶν, ἀπεχώρησαν ἄπρακτοι. Συναντήσαντες δὲ καθ' ὁδὸν τοὺς Βουλγάρους τούτους, ἔλαβον τὴν συμβουλὴν νὰ κόψωσι τὰ πρὸ τῆς μονῆς καὶ ἐγγὺς τοῦ τείχους εὐρισκόμενα ὑψηλὰ κυπαρίσσια, οὕτως ὥστε ταῦτα νὰ πέσωσιν ἐπὶ τῆς στέγης αὐτῆς καὶ νὰ χρησιμεύσωσιν ὥς κλίμαξ πρὸς ἄλλωσιν τῆς Μονῆς. Ἡ συμβουλὴ αὕτη τῶν ἀπαισίων Βουλγάρων ἐξετελέσθη καὶ ἡ μονὴ ἐκυριεύθη, τὸ δὲ αἷμα τῶν σφαγόντων ἐγκλείστων ἀπετέλεσεν αὐλακα. Ἐκ τῶν ἐγκλείστων ἐσώθη μόνον ὁ ἡγούμενος τῆς Μονῆς Θεοφάνης καὶ τρεῖς μοναχοὶ διὰ φυγῆς ἐξ ὀπισθοῦ παραθύρου, διασώσαντες καὶ τὰ ἱερὰ κειμήλια τῆς μονῆς, αἶτινα, μετὰ τὴν ἐκδίωξιν τῶν Ἀλβανῶν, ἐπανεκόμισαν εἰς τὴν μονήν, ἐνθα εὐρίσκονταί μέχρι τῆς σήμερον.

Οἱ Ἀλβανοί, μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν ταύτην, ἐπεδόθησαν εἰς διασκεδάσεις, εὐρόντες ἀφθονα τὰ πρὸς τοιαύτας ἐφόδια ἐν τῷ μοναστηρίῳ.

Παρὰ τὴν μονήν καὶ πρὸς τὸ ΝΔ. αὐτῆς ὑπῆρχε καὶ ὑπάρχει βρύσις ἀφθόου ὕδατος, ἣν σκιαζοῦσι γιγαντιαῖοι πλάτανοι, ὑφ' οὓς οἱ Ἀλβανοὶ ἔψηνον ὀβελίας. Ἡ θέσις αὕτη καλεῖται *φωτειά*.

Διαρκουσῶν τῶν διασκεδάσεων, παρατηρήθη ὅτι βολὴ τουφεκίου, ἀγνώστου προελεύσεως, ἔπεμψεν ἓνα τῶν εὐωχομένων εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Μωάμεθ. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο ἐπανελαμβάνετο, οἱ ἐπιζῶντες ἐπεδόθησαν εἰς λεπτομερῆ τῶν πέριξ ἐρευνᾶν καὶ ἐν τέλει ἀνεκάλυψαν, ὅτι τὰ βλήματα προήρχοντο ἐκ τοῦ τρούλου τῆς μονῆς, εὐθὺ βλέποντος πρὸς τὴν *Φωτειάν* καὶ οὐ πολὺ ἀπέχοντος κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν.

Τί δὲ συνέβαινε; Κατὰ τὸν χρόνον τῆς πολιορκίας τῆς μονῆς ἐγκλειστός τις, Ἀνυφαντὴς καλούμενος, παρατηρήσας, ὅτι ὁ βυζαντίου ρυθμοῦ τροῦλος ἡδράζετο ἐπὶ σταυροῦ σιδηροῦ, ἀνεβίβασε καὶ ἐτοποθέτησεν ἐπ' αὐτοῦ τεμάχια σανίδων καὶ οὕτω κατεσκεύασε πάτωμα, ἐφ' οὗ ἐγκλιδρῦθῃ πάνοπλος, ἐπισκοπῶν τὰ πέριξ διὰ τῶν ἐπιμήκων παραθύρων τοῦ τρούλου. Ἐκεῖθεν ἐπυροβόλει καὶ ἐφόνευε τοὺς ἀμερίμως εὐωχομένους Ἀλβανούς.

Οἱ Ἀλβανοί, μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν αὐτοῦ, μὴ δυνάμενοι νὰ τὸν συλλάβωσιν, ἐσώρευσαν ὑπὸ τὸν τροῦλον εὐφλέκτους ὕλας, ἐθηκαν πῦρ καὶ κατέκαυσαν τὸ πᾶν.

τωμα, ἐφ' οὗ ἐκάθητο ὁ Ἀνυφαντής, ὅστις κατέπεσε νεκρὸς ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου ἐδάφους τοῦ ναοῦ.

Ἡ ἐκ τοῦ καέντος πτώματος αὐτοῦ **λαδιὰ** ἐσώζετο μέχρις ἐσχάτων, εἶδον δὲ ταύτην καὶ ἐγώ, ἐπισκεφθεὶς πρὸ 30 ἐτῶν τὴν μνην, ὁπότε καὶ ἤκουσα παρὰ τῶν μοναχῶν τὸ ἀνωτέρω ἐπεισόδιον.

Ἦδη ἡ **λαδιὰ** ἐξηγείφθη, διότι ὁ ἀείμνηστος Ἐπίσκοπος Καλαβρύτων καὶ Αἰγιαλείας Φιλάρετος Γιαννούλης, τρόφιμος τῆς μονῆς, ἀνεκαίνισε τὴν πλακοστρωσιν τοῦ ναοῦ ἰδίαις δαπάναις καὶ ἐκαλλώπισεν αὐτόν.

Καὶ ἤδη ἐτανέρχομαι εἰς τὴν σκιώδη περιγραφὴν τῶν ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν πεπραγμένων εἰς βάρος τῶν ἀτρίχων Πελοποννησίων.

Πρὸς διασκέδασιν ἐνεπήγνυνον παρασχίδας καλάμου ὑπὸ τοὺς ὄνυχας τῶν βασανιζομένων· ἐπέθετον ἐπὶ τοῦ στήθους καὶ τῆς κοιλίας δυσβάστακτα βάρη ἐκ πετρῶν· ἵνα δὲ κωλύσῃ τὴν ἀναπνοὴν αὐτῶν, τοὺς ἔρριπτον πρηγεῖς ἐπὶ κόνεως ἀσβέστου, ὅτε ἀπέθνησκον.

Ἐκρέμαζον σχοινία ἐκ τῆς ὀροφῆς τῆς οἰκίας καὶ ἀφοῦ ἔδειον χεῖρας καὶ πόδας τοῦ βασανιζομένου, περιέστρεφον αὐτὸν ἐπὶ πολὺ καὶ ὕστερον ἄφινον ἰλιγυιδῶς περιστρὸς ρόμενον καὶ ἠυφραίνοντο βλέποντες ἐν τέλει παταγῶδως πίπτοντα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Ταῦτα καὶ ἄλλα σατανικώτερον ἐπραττον, ἵνα ἀναγκάσωσι, τοὺς βασανιζομένους ν' ἀποκαλύψωσι τὸν τόπον, ἔνθα ἔκρυπτον τὰ χρήματά των οὗτοι, ἢ καὶ ἄλλοι γνώριμοι αὐτῶν.

Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐφόνευον καὶ εὐσάρκους ἀνθρώπους καὶ ἐκ τοῦ ἐξ αὐτῶν ἐξαγομένου λίπους κατεσκευάζον κηρία καὶ ἀνάπτοντες αὐτὰ περιέφερον ἐκεῖ, ἔνθα ἐπίστευον, ὅτι ἦσαν κεκρυμμένα χρήματα. Ὁ τόπος δέ, ἐν τῷ ὁποίῳ ἔσβυνε τὸ κηρίον, ἦτο **ἀσφαλῶς** καὶ κρύπτη, ἢ **ματαίως ἀναζητουμένη** πάντοτε.

Ἀλλὰ μήπως καὶ οἱ ἀποκαλύπτοντες τοιαύτας κρύπτας ἐσώζοντο; Ἐξ ἐναντίας· ἐφονεύοντο, διότι δὲν τὰς ἐμαρτύρησαν ἐξ ἀρχῆς καὶ ἔβαλον τοὺς Ἀγάδες εἰς τὸν κόπον νὰ βασανίσωσιν αὐτούς!

Ὅταν δὲ ἐπείθοντο, ὅτι δὲν ὑπῆρχον χρήματα, ἐλάμβανον παρὰ τῶν βασανιζομένων χρεωστικὰς ὁμολογίας ὑπὸ προθεσμίαν καὶ ἐπὶ τόκῳ 5 ο)ο **καθ' ἑβδομάδα**. Πολλοὶ τῶν Ἀλβανῶν κατεῖχον τοιαύτας ὁμολογίας ἀξίας 500 καὶ 600 **χιλιάδων** γροσίων.

Ὁ μὴ ἐξ ἰφλῶν ἐμπροθέσμως τὸ χρέος τοῦ ἐπωλεῖτο εἰς τοὺς Ἀλγερίνους πειρατὰς, εἰς οὓς ἐπωλήθησαν ὑπὲρ τοὺς διακοσίους Πελοποννησίους, ὡς προεῖρηται, ἢ εἰς μεγαλικοτηματίας Τούρκους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὡς λ.χ. εἰς τὸν Καρά-Ὅσμάν-Ὀγλου τῆς Σμύρνης, ἔνθα εὐτυχῶς εὗρισκον προστασίαν ἀπροσδόκητον.

Πολλοὶ τούτων ἐκάλουν τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ περιωθέντας συγγενεῖς των ἐκεῖ, οὕτω δὲ ἀπετελέσθησαν ἑλληνικοὶ συνοικισμοί, σπουδαίως δράσαντες ἐθνικῶς κατὰ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου περὶ τὴν Σμύρνην.

Ἐπίσης ἐλάμβανον ὁμολογίας καὶ ἐπὶ ἐνεχύρῳ τέκνων, αἱ περ περιήρχοντο εἰς αὐτοὺς ἐν περιπτώσει μὴ ἐμπροθέσμου ἐξοφλήσεως τοῦ χρέους καὶ ἐξιλαμίζοντο.

Οἱ Πελοποννήσιοι, φεύγοντες, ἀπῆρχοντο ὅσον ἡδύνατο μακρότερον ἐκεῖθεν καὶ μετέβηνον εἰς τὰς γειτονικὰς ἰδιᾶ νήσους τοῦ τε Ἰονίου καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Ἐπίσης κατέφυγον εἰς τὴν Ἠπειρὸν καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν, εἰς τὴν Ἀπουλίαν λ.χ. (Puglia), παρὰ τὸ Μπάρι καὶ πέραν, κατέφυγον περὶ τὰς χιλιάς οἰκογε-

νείας, ὧν οἱ ἀπόγονοι, μὴ ἐξιταλισθέντες, σώζοντα· εἰσέτι ἐν Καλαβρία.

Καὶ εἰς τὴν Ρωσσίαν δὲ κατέφυγον οὐκ ὀλίγοι, ὧν οἱ ἀπόγονοι διαπρεπεῖ κατέχουσι καὶ νῦν θείιν, ἐκρωσσισθέντες ὅμως ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ.

Ἐκ τούτου ὁ πληθυσμὸς τῆς Πελοποννήσου ἡλαττώθη εἰς μόλις ἑκατὸν χιλιάδας, οἱ δὲ μὴ ἐκπατρισθέντες ἀνῆλθον εἰς τὰ ὄρη κατὰ τὸ πλεῖστον.

Ἐνεκεν τῶν ἀνηκούστων τούτων δεινοπαθημάτων, ἡ Πελοπόννησος ὠνομάσθη τότε ὁ **Κατακαυμένος Μωρηᾶς**, χάρις εἰς τὴν ἀσπλαγχνον Ῥωσσίαν, ἣτις, ἐξασφαλίσασα τὰ ἴδια αὐτῆς συμφέροντα, συνωμολόγησεν εἰρήνην μετὰ τῆς Τουρκίας, ἀψηφίσασα τοὺς Ἕλληνας.

Ἀλλὰ καὶ πάλιν ὁ ἀδάμαστος καὶ αἰωνόβιος Ἑλληνισμὸς ἀνέλαβε τὴν ἑαυτοῦ προστασίαν ἰδίαις δυνάμεσι, διὰ τῶν ἀρματολῶν αὐτοῦ.

Οὕτως ὁ Κωνσταντῖνος Κολοκοτρώνης ἐτρομοκράτησε τοὺς Ἀλβανούς, φονεύσας τοὺς ἀγριωτέρους τούτων, ὥς τὸν Μπεκιάρην μετὰ τῶν 36 ὁπαδῶν του εἰς τὰς Κατσάνας τῶν Καλαβρύτων, εἰς δὲ τὸ χωρίον Μπούγα τῆς Ἀνδρουσσης, (εἰς τὸ **Ρωμοβοῦνι** τῆς ὁποίας ἐγεννήθη ὁ υἱὸς του Θεόδωρος σ' **ἵνα δέντρο ἀπὸ κάτου**), ἐφόνευσε τὸν ἄγριον Βέϊζον μετὰ τῶν 54 ὁπαδῶν αὐτοῦ, Καὶ ἄλλοι ἄλλους ἐκ τῶν ἀγριωτέρων.

Τότε οἱ ἐπὶ τῶν ὄρεων Κλέφται ὑπερέβαινον τὰς 5 χιλιάδας, ἡ δὲ ἀνάμνησις τῶν παθημάτων ἠΰξανε τὸ αἶσθημα τῆς ἐκδικήσεως, ἦν, εὐκαιρίας δεδομένης, ἐλάβανον, τιμωροῦντες ἀνηλεῶς τοὺς βασιανιστάς των διὰ φόνον, **οὐδέποτε δὲ διὰ βασάνων.**

Οἱ Ἀλβανοί, ἐπὶ τοσοῦτον ἀκολασίας καὶ αὐθαδείας ἔφθασαν, ὥστε δεν ἐφείδοντο οὐδ' αὐτῶν τῶν Τούρκων καὶ περιεφρόνουν τὰς ὀθωμανικὰς ἀρχάς. Εἰς τὰς τοῦ Σουλτάνου διαταγὰς πρὸς ἀναχώρησιν ἀπεκρίνοντο αὐθαδῶς, ἀπαιτοῦντες τοὺς πρότερον δεκαετεῖς μισθοὺς **διὰ τὰς παρ' αὐτῶν παρασχεθείσας τῷ Σουλτάνῳ ὑπηρεσίας.**

Οἱ Ἀλβανοὶ κατέλαβον ὅλας τὰς διόδους (δερεβένια) καὶ ἐφορολόγουν ἀδικρῖτως τοὺς διαβαίνοντάς, μὴ φειδόμενοι οὐδὲ τῆς ζωῆς αὐτῶν, ἀρνούμενων, Τούρκων καὶ Χριστιανῶν.

Καὶ οἱ Σπέτται δὲ πολλὰ ὑπέστησαν ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν, μεταβαινόντων ἐκεῖ διὰ πλοίων ἐξ Ἀργολίδος.

Οἱ Τούρκοι δὲν ἐξουσίαζον οὐδὲ τὰ κτήματά των, οὐδ' ἐτόλμων νὰ μεταβώσιν εἰς αὐτά. Οἱ ἔχοντες μεγάλα τσιφλικία ἀφῆκαν αὐτὰ ἀκαλλιέργητα, διότι δὲν ἠδύναντο νὰ μεταβώσιν ἀκινδύνως. Πανταχοῦ ἐδέσποζον οἱ ἄγριοι οὗτοι· μόνον ἐπὶ τῶν ὀρεινῶν περιφερειῶν δὲν ἐτόλμων νὰ δράσωσι, διότι ἐκεῖ ἐδέσποζον οἱ προστάται τῶν Χριστιανῶν Ἀρματολοί, τῶν ὁποίων τὴν ἀρωγὴν ἐπέζητουν καὶ αὐτοὶ οἱ Τούρκοι κατὰ τῶν πιεζόντων αὐτοὺς Ἀλβανῶν, ὅπως λ. χ. ὁ ἐν Κορίνθῳ Κιαμῆλ-μπέης, ὅστις ἐπεκαλέσθη εἰς βοήθειαν τὸν Κ. Κολοκοτρώνην κατὰ τοῦ ἀπειλοῦντος αὐτὸν Ἀλβανοῦ Μέτσου Ἀράπη καὶ ὃν ὁ Κολοκοτρώνης, συναντήσας, ἐφόνευσεν ἐν Νεμέᾳ μετὰ 62 περίπου ὁπαδῶν του.

Οἱ πλούσιοι Τούρκοι, πρὸς προστασίαν τῶν τσιφλικίων των, προσελάμβαναν Κλέφτας ὀνεγνωρισμένης ἀξίας. Ὁ Μπέης τῆς Μονεμβασίας π. χ. προσέλαβεν τὸν Ζαχαριᾶν καὶ ἄλλοι ἄλλους.

Οἱ ἐνιόπιοι Τούρκοι, ἵνα μὴ ἐρημωθῇ ὁ τόπος ἐκ τῆς φυγῆς τῶν Χριστιανῶν.

νῶν καὶ μείνωσι τὰ κτήμνιά των ἀκαλλιεργήτα, ἀνεκοίνωσαν τὰ γινόμενα εἰς τὴν Πύλῃν, ζητοῦντες τὴν ἐκ Πελοποννήσου ἐκδίωξιν τῶν Ἀλβανῶν, ὃ περ καὶ ἐπέτυχον, διαταχθείσης αὐστηρῶς τῆς ἐκείθεν ἀναχωρήσεως αὐτῶν διὰ σουλτανικοῦ φερμανίου. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ὑπήκουσαν, ἀλλ' ἐζήτουν, ὥς προεῖρηται, νὰ προπληρωθῇ αὐτοῖς δεκαετὴς μισθὸς ὀφειλόμενος ἀπὸ τοῦ ἔτους 1770, πρὸς ἀποτελεσματικὴν αὐτῶν ἐκδίωξιν ἀπεστάλη ὁ ναύαρχος τοῦ Αἰγαίου Χασάν-πασᾶς Τζεαεζλίης ὑπὸ τοὺς τίτλους Βεζύρου, Καπουδάν-πασᾶ, Μώρα Βαλεσῆ καὶ Σερασκέρου τῆς Ρούμης, ἔχων διερμηνέα τὸν Μαυρογένην καὶ πεζικὴν τινα δύναμιν ἐν τῷ στόλῳ, ἵνα ἐκβιάσῃ, τῇ συνδρομῇ καὶ τῶν Τούρκων, τοὺς Ἀλβανοὺς εἰς ἀναχώρησιν.

Ὁ Χασάν-πασᾶς, ἅμα ἀφικόμενος εἰς Ναύπλιον, διέταξε τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν Ἀλβανῶν νὰ ὑπακούσωσιν εἰς τὴν ὑψηλὴν διαταγὴν τοῦ Σουλτάνου καὶ ν' ἀναχωρήσωσι μετὰ τῶν ἐπ' αὐτοὺς.

Οἱ Ἀλβανοί, πληροφρηθέντες, ὅτι ἡ ἐν τῷ στόλῳ πεζικὴ δύναμις ἦτο μικρὰ καὶ ἀνεπαρκής, ἔστω καὶ ἡνωμένη μετὰ τῶν ἐντοπίων Τούρκων, ἵνα τοὺς βλάβῃ, ἠρνήθησαν νὰ ὑπακούσωσιν, ἐπιμένοντες εἰς τὴν ἀπαίτησιν τῶν δεκαετῶν μισθῶν.

Οἱ ἐντόπιοι Τούρκοι συνεβούλευσαν τὸν Χασάν-πασᾶν νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν συνδρομὴν τῶν ἐντοπίων ἀρματωλῶν, ὥς μόνων καταλλήλων πρὸς ἐκδίωξιν καὶ τιμωρίαν τῶν Ἀλβανῶν.

Ὁ Χασάν-πασᾶς, καίτοι μετὰ μεγίστης δυσφορίας ἔμαθεν, ὅτι ἐσώζοντο ἐν Πελοποννήσῳ ἔνοπλα σώματα, προσηρμόσθη εἰς τὴν συμβουλὴν τῶν ἐντοπίων Τούρκων καὶ προσεκάλεσεν εἰς τοὺς Μύλους τοῦ Ναυπλίου τοὺς ἀρματωλοὺς, τῶν ὀνομαστοτέρων τῶν ὁποίων τῷ ἔδωκαν κατάλογον αἱ τοπικαὶ τουρκικαὶ ἀρχαί, καὶ ἐζήτησε τὴν συνδρομὴν αὐτῶν πρὸς ἐξολόθρευσιν τῶν Ἀλβανῶν, προσέφερεν εἰς αὐτοὺς **Καφτάνια**, (Τσουμπέδες τουρκικοὺς, ἐπέχοντας θέσιν παρασῆμων), καὶ ἐπέφερεν αὐτοῖς, ἵνα στρατολογήσωσι πρὸς τοῦτο. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι ὑπήκουσαν καὶ μετέβησαν εἰς Μύλους, ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος Κολοκοτρώνης ἠρνήθη νὰ μεταβῇ, **διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων**, ἀλλὰ παρήγγειλε τῷ ναυάρχῳ: «Πρόσταξέ με καὶ θὰ σὲ ὑπακούσω».

Ὁ ναύαρχος, τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν ποιούμενος, ἔστρεψε καὶ ἔστειλε καὶ εἰς αὐτὸν Καφτάνι καὶ διὰ τοὺς **Μπουλουκισῆδες** του περὶ τὰ 20 **Μπενίσια**, (ἐπανωφόρια κατωτέρας ἀξίας), τῇ συμβουλῇ τῶν ἐντοπίων Τούρκων.

Μετὰ ταῦτα ὁ μὲν πασᾶς ἐστρατοπέδευσε πρὸς Α. τῆς ἀτειχίστου τότε Τριπόλεως, ἔνθα ἦτο ἡ ἔδρα τῶν Ἀλβανῶν, ὁ δὲ Κ. Κολοκοτρώνης πρὸς Δ. μὲ 800 ὁπαδοὺς του εἰς τὰ ὑπερκείμενα τῆς Τριπόλεως **Τρίκορφα**.

Οἱ Ἀλβανοί, ἀψηφοῦντες τὰς δυνάμεις τοῦ Χασάν-πασᾶ, ὥδευσαν κατὰ τῶν Τρικόρφων διὰ τὸ ἐπιφοβὸν τῶν δυνάμεων τοῦ Κολοκοτρώνη, ἀλλ' ἐπανῆλθον διωκόμενοι καὶ ἀποδεκατιζόμενοι. Ἐπαναλαβόντες δὲ τὴν ἐπίθεσιν μετὰ μείζονος δυνάμεως καὶ ὁρμῆς, ὑπέστησαν πανωλεθρίαν καὶ μόλις 700 ἐν ὅλῳ διεσώθησαν, οἵτινες διὰ Λεβιδίου καὶ Καλαβρύτων ἀπῆλθον εἰς τὰς πατρίδας των, διαπεραιωθέντες εἰς Ναύπακτον. Κατὰ τὴν διὰ τῆς ἐπαρχίας Καλαβρύτων διόδον ὁμάδες αὐτῶν περιεκλείσθησαν ὑπὸ ἀρματωλῶν καὶ Τούρκων εἰς τὰ Ἀροάνεια ὄρη, εἰς τὸ βάθος κοιλάδος, καὶ κατεστράφησαν εἰς στενὸν καλούμενον, **Στενὸν τῆς Σφαγῆς**. Καὶ ἐκ τῶν κυβερνητικῶν δὲ στρατευμάτων οὗτοι ἀπεδεκατίσθησαν.

Οἱ Ἀλβανοὶ τοσοῦτον ἐφοβήθησαν τὸν Κολοκοτρώνην, ὥστε ἐπανελθόντες

εἰς τὰς πατρίδας των, πρὸς ἐπικύρωσιν τῆς ἀληθείας τῶν ὑπ' αὐτῶν λεγομένων, ὡμνουν: *να μὴ γλυτώσουν ἀπὸ κολοκοτρωναῖικο σπαθι ἢ βόλι...*

Ὁ Χασάν πασᾶς, πρὸς παπαδειγματισμὸν τῶν ἀπειθόντων εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ Σουλταίνου, διέταξε καὶ ἐκτίσθῃ ἐν Τριπόλει πυραμίς, εἰς τὰς πλευρὰς τῆς ὁποίας ἐνετειχίσθησαν περὶ τὰς 4.000 ἀλβανικῶν κεφαλῶν ἐκ τῶν φονευθέντων. Ἡ πυραμὶς αὕτη ἐσώζετο μέχρι τοῦ 1807, ὅποτε ὁ τότε διορισθεὶς Μωρα-Βαλεσῆς Βεσὴ πασᾶς, υἱὸς τοῦ διαβοήτου Ἀλῆ πασᾶ, διέταξε καὶ ἐκρήμνισαν αὐτήν, ἡρειπωμένην, ἅτε ὢν Ἀλβανός.

Μετὰ τὴν ἐξολόθρευσιν τῶν Ἀλβανῶν, ὁ Χασάν πασᾶς ἔδωκεν ἔγγραφον ἀμνηστίας εἰς ἅπαντας τοὺς συνδραμόντας αὐτὸν ἀρχηγοὺς τῶν Ἀρματωλῶν, πλὴν τοῦ Κ. Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Παναγιωτάρου Βενετσανάκη ἐκ Μάνης, διότι οὗτοι δὲν ἠθέλησαν, καὶ μετὰ τὴν νίκην, νὰ παρουσιασθῶσιν εἰς αὐτὸν καὶ ὁμολογήσωσιν ὑποταγὴν, ἀλλὰ καὶ μετέβησαν εἰς Καστάνειαν τῆς Μάνης, ἔνθα εἶχον πύργους.

Ἐν ἔτει 1780, μετὰ ἐν δηλ. ἔτος, ὁ Χασάν πασᾶς ἐπανῆλθε μετὰ τοῦ στόλου, φέρων ἐν αὐτῷ καὶ 20.000 στρατιωτῶν ἐπίπλους καὶ ἀνάλογον πυροβολικὸν καὶ ἐκ Γυθιέου ἐξεστράτευσεν κατὰ τῆς Καστάνειας καὶ μετὰ πολὺήμερον πολιορκίαν καὶ ἀδιάκοπον κανονιοβολισμὸν κατέστρεψε τοὺς δύο πύργους καὶ ἐφόνευσεν ἀμφοτέρους, νύκτωρ ἐξελθόντας, ἡμαθίασε δὲ καὶ τὰ τέκνα των, πλὴν τοῦ δεκάετους τότε Θεοδώρου, υἱοῦ τοῦ Κωνσταντίνου Κολοκοτρώνη, ὃς εἴρηται, ἐπιφυλαχθέντις ὑπὸ τῆς θείας Προνοίας, ἵνα τιμωρήσῃ τοὺς τυράννους μετὰ καὶ τοῦ Πέτρου Μαυρομιχάλη, ὁμήλικος δὲ αὐτῷ, δικαιωθέντος, ὃς ἀλαχοῦ εἴρηται, μετὰ τὴν πανωλεθρίαν τοῦ θείου του Ἰω. Μαυρομιχάλη ἢ *Σκυλόγγιανη*.

Τοιαύτην ἔκβασιν ἔλαβεν ἡ ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας ὑποκινήθεῖσα ἐπανάστασις, ἢ ἐπικληθεῖσα τοῦ Ὁρλώφ.

Ὁ πληθυσμὸς τῆς Πελοποννήσου ἠλαττώθη σφόδρα ἐκ τε τῆς ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν ἐπενεχθείσης φθορᾶς καὶ ἐκ τῆς φυγῆς τῶν σωθέντων ἐκτὸς τῆς χώρας. Χεῖρες ἐργατικοὶ δὲν ὑπῆρχον, εἰς ἐπίμετρον δέ, περὶ τὸ 1788 ἐνέσκηψεν ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἡ πανώλης, οὐ μικρὰν θραῦσιν ἐπενεγκοῦσα.

Τούτων πάντων ἕνεκεν οἱ Τοῦρκοι διὰ τῆς Κυβερνήσεως διεκήρυξαν, ὅτι ἐπιτρέπονται τὴν παλινόστησιν τῶν φυγάντων καὶ τὴν ἀνάκτησιν τῶν περιουσιῶν αὐτῶν, ὃ περ τινὲς ἔπραξαν ἐκ νοσταλγίας μᾶλλον.

Ἡ παραμέλεις τῆς καλλιέργειας δι' ἔλλειψιν χειρῶν καὶ ἀσφαλείας, ἐπέφθρε πεῖναν, εἰς ἣν συνετέλεσε καὶ ἡ ἀχρηματία.

Καὶ ἡ μὲν γεωργία ηὐτύχησε διὰ τῆς ἐπανόδου τῶν φυγάντων καὶ τὸν λιμὸν διεδέχθη πλησμονή, ἀλλ' ἡ ὑφισταμένη *λειψαργυρία* κατέστησεν ἀζητήτα τὰ σιτηρά, ὅπως καὶ ἡ ἀραίωσις τοῦ πληθυσμοῦ. Τότε ἐν τάλληρον διεισιμᾶτο ἀντιπέντε γροσίων περιζιτήτων.

Οἱ κάτοικοι τῶν ὁρέων περιεφέροντο ἔνοπλοι καὶ ἐφύλαττον συσσωματωμένοι, οἱ δὲ Τοῦρκοι, ἵνα τοὺς καθησυχάσωσι, διώριζον αὐτοὺς διὰ τῶν προεστώτων ἐμπίσθους *Κάπους*, τοὺς δὲ ἀρχηγοὺς αὐτῶν *Καπομπασῆδες*, δηλ. : διοικητικούς πως ἀστυνόμους μεταβατικούς κατ' ἐπαρχίας. Οὗτοι κατεδίωκον τοὺς κοινούς κλέπτας, τοὺς ζωοκλέπτας καὶ ἐν γένει τοὺς διαταράττοντας τὴν δημοσίαν

τάξιν, τοὺς δὲ συλλαμβινομένους παρέδιδον εἰς τὴν ἀρχήν. Ἐπίσης κατεδίωκον καὶ τοὺς Τούρκους.

Ὁ Θ. Κολοκοτρώνης, ἀκολουθούμενος ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Γαιανάκη καὶ πολλῶν συγγενῶν του, διωρίσθη τὸ πρῶτον τῷ 1789 εἰς ἡλικίαν 19 ἐτῶν Καπόμπαση; τῆς ἐπαρχίας Λεονταρίου, παυόμενος καὶ ἀδιαδιοριζόμενος· κατὰ καιροῦς, καὶ εἰκοσιέτης ἐνυμφεύθη Ἐν ἔτει 1792 ἐπαύθη καὶ πάλιν· ἐν ἔτει 1795 διωρίσθη πάλιν Καπόμπασης Λεονταρίου καὶ Καρυταίνης. Καταδιωχθεὶς δὲ πάλιν, τὸν Μάιον τοῦ 1805 κατέφυγεν εἰς Ζάκυνθον μετ' ὀλίγων συντρόφων του. Ἡ σημαία τοῦ Κολοκοτρῶτη ἔφερε Χ, ὡς ἡ ρωσσική.

Ἡ καταδίωξις τότε ἦτο γενικὴ ἔνεκεν τοῦ ρωσσοτουρκικοῦ πολέμου, μετὰ μεγίστης ὀμότητος ἐκτελουμένη καὶ τῇ συνδρομῇ καὶ τῆς ἐκβιασθείσης παρεμβάσεως τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας. Διότι οἱ κάτοικοι, ἀκούσαντες, ὅτι οἱ Τούρκοι ἠλείλουν νὰ μετοικήσωσι τοὺς Πελοποννησίους εἰς Αἴγυπτον καὶ Μινράν Ἀσίαν καὶ νὰ μεταφέρωσιν εἰς Πελοπόννησον Αἰγυπτίους καὶ Μικρασιάτας, ἐξαναγκασθέντες καὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἐζήτησαν δι' ἀναφορᾶς αὐτῶν παρὰ τῆς Μ. Ἐκκλησίας τὴν ἐκδοσὶν ἐπιτιμίου κατὰ τῶν ὑποθαλπόντων ἐν γένει τοὺς ἄρματωλούς, ὃ περ καὶ ἐγένετο τῇ πιέσει τῆς Πύλης.

Ὁ Βεζύρης τῆς Πελοποννήσου λαβὼν τὸ ἐπιτίμιον, διέτοξε τὴν ἀνάγνωσιν αὐτοῦ ἐν τοῖς ναοῖς, συνάμα δὲ παρήγγειλεν εἰς τοὺς προὔχοντας νὰ ἐπέμψωσι τοὺς δυναμένους νὰ φέρωσιν ὅπλα, καὶ ἀόπλους ἔτι, εἰς περιπολίας, (παγανιαῖς—ἐνέδρας), καὶ εἰς κατάληψιν τῶν στενωπῶν καὶ διόδων, καὶ ταῦτα κατὰ τὰς ἀπογρεω τοῦ 1805, συγχρόνως δὲ ἔστησεν ἐν Μεγαλοπόλει φρονικά ὄργανα πρὸς ἀπαγχονισμόν, ἀνασκολισμόν, συντριβὴν τῶν ὀστέων διὰ σφυρῶν κτλ. ὑπὸ τὴν ἀρχήν γιαν τοῦ Κεχαγιάμπεη, αὐτοῦ ὅστις καὶ τὰ ἐφήρμοσε μετὰ ἀπαράμιλλον ἀκριβείαν.

Εἰς Ζάκυνθον εἶχον κασιφύγη τότε πολλοὶ Πελοποννήσιοι, Στερεοελλαδίται, Σουλῶται, μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Σουλίου εἰς τὸν δόλιον Ἀλῆ Πουσᾶν, Ἡπειρώται καὶ ἄλλοι ἄλλοθεν.

Ἡ Ῥωσσία, ὡς εἴρηται, εὐρισκομένη εἰς πόλεμον πρὸς τὴν Τουρκίαν καὶ Γαλλίαν καὶ κατέχουσα τὴν Ἐπτάνησον, ἐδέχθη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν της πολλοὺς τῶν προσφύγων τούτων καὶ ἐσημάτισε διάφορα ἐξ οὐτῶν τάγματα, ὧν δύο πελοποννησιακὰ ὑπὸ τὸν Τζανέτ-μπέην τῆς Μάνης καὶ τὸν Ἀναγνωστιαρᾶν, τοῦ Κολοκοτρώνη ἀρνηθέντος νὰ συμμετάσχη, διὰ νὰ εἶνε ὅπως εἶπεν, ἐλεύθερος νὰ δράμῃ εἰς σωτηρίαν τῆς Πατρίδος του, ὅταν τὸν καλέσῃ. Ἐνεκεν ἐνδεείας ὁμως, κατετάχθη ὡς καπετάνιος εἰς κατιδρομικὸν πιανησιακῆς Δημοκρατίας, προσκεκολλημένον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν πελοποννησιακῶν ταγμάτων.

Ὁ στρατηγὸς τῶν Ῥώσων Παπαδόπουλος εἶχε δώσῃ τὴν ἄδειαν εἰς τὰ πελοποννησιακὰ τάγματα καὶ ἠγόρασαν ἐν πλοῖον τουρκικὸν μετὰ 10 πυροβόλα καὶ τὸ μετέβαλον εἰς καταδρομικόν. Ὁ Κολοκοτρώνης δι' αὐτοῦ, ὡς καπετάνιος καὶ ἔχων ἐν αὐτῷ περὶ τοὺς 80 πεζοὺς στρατιώτας, ἀπέβη εἰς Κάτω Ἀχαΐαν, παρὰ τὰς Πάτρας, καὶ ἔκαυσε τὰ σπίτια καὶ τὰ μαγαζιά τοῦ Σαΐταγα τῶν Πατρῶν καὶ ἄλλας ἔκαμεν ἐπιδρομὰς κατὰ τῶν Τούρκων.

Ἐν ἔτει 1807 διὰ τῆς ἐν Τιλσέττῃ συνθήκης, ἡ Ἐπτάνησος ἐτέθη ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Γαλλίας, ὃ δὲ Κολοκοτρώνης συνενόετο μετὰ τῶν Γάλλων ἀξιωματικῶν καὶ Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν περὶ συνάψεως συνδέσμου πρὸς ἀπελευθέ-

ρωσιν τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος ὑπὸ σημαίαν φέρουσιν ἀφ' ἑνὸς μὲν Σταυρόν, ἀφ' ἑτέρου δὲ Ἑμισέληνον. Εἰς τὸν σύνδεσμον τοῦτον συμμετέσχε καὶ ὁ ἐκ Λάλα Τουρκαλβανὸς Ἀλῆ Φαρμάκης, (καλούμενος οὕτω, διότι ἦτο πλτρινος τὴν ὄψιν) φιλελεύθερος καὶ διὰ τοῦτο καταδιωχθεὶς ὑπὸ τοῦ βεζίρου τῆς Πελοποννήσου Βελῆ Πασᾶ, δι' ὃ περ καὶ κατέφυγεν εἰς Ζίυνθον ἢ συνδρομὴν τοῦ Κολοκοτρώνη.

Τὰ σχέδια ταῦτα ἔμειναν ἀνεκτέλεστα, διότι τῷ 1809 τοῦ Γάλλου, εἰς τὴν Ἐπτανήσου, διεδέχθησαν οἱ Ἄγγλοι. Οἱ Ἕλληνες, τῇ προτάσει τῶν Ἀγγλῶν, κατετάχθησαν ὑπ' αὐτοῦ, εἰς ἵνα σώματα πρὸς ἐκδίωξιν τῶν μὴ θελόντων ν' ἀποχωρήσωσιν ἐξ Ἐπτανήσου Γάλλων, ὁ δὲ Κολοκοτρώνης, συνδρομὴν τελεσφόρως εἰς ἐκδίωξιν τῶν Γάλλων ἐκ Λευκάδος, τῷ 1810 ἔλαβε τὸν βαθμὸν τοῦ Τογματοάρχου, τὴν περικεφαλαίαν τοῦ ὁποίου ἔφερε καθ' ὅλον τὸν ἱερὸν ἀγῶνα.

Ἐν ἔτει 1814 οἱ Ἄγγλοι διέλυσαν τὰ ξένα στρατεύματα καὶ μόνον ὁ Κολοκοτρώνης διετηρήθη ἐπὶ δύο εἰσέει ἔτι εἰς τὴν ὑπηρεσίαν.

Ἡ ἀλλ' ηλοδιάδοχος στρατιωτικὴ ὑπηρεσία τῶν φυγάδων Ἑλλήνων ὑπὸ τοὺς Ρώσσους, Γάλλους καὶ Ἀγγλους συνετέλεσεν οὐ μόνον εἰς σπουδατικὴν διδασκαλίαν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς γνωρμίαν καὶ ἐπιμιξίαν τῶν ἐκ διαφόρων μερῶν τῆς Ἑλλάδος παλληκαριῶν καὶ ἀνταλλαγὴν ἐθνικῶν σκέψεων ὑπὲρ ἐλευθερίας τῆς ὅλης πατρίδος. Τότε καὶ ἡ Ἐπτανήσος, ἐνεργείᾳ τοῦ Καποδιστριαίου, παρεδόθη εἰς τὴν προστασίαν τῆς Ἀγγλίας ὡς *Πολιτεία Ἑλευθέρα*.

Ἡ Μεγάλη Αἰκατερίνη, καὶ μετὰ τὴν δὲ τὴν Ἑλλάδα ἀποτυχίαν τῆς ἐπιναστάσεως τοῦ Ὀρλώφ, δὲν ἀπηλπίσθη, ἀλλὰ σκοποῦσα τὴν ἐπανίδρυσιν τοῦ βυζαντίου Κράτους, ἀνέθρεψε πρὸς τοῦτο τὸν δεύτερον αὐτῆς ἔγγονον Κωνσταντῖνον, (διδύμα αὐτῷ ἐπίτσηδε, τὸ ὄνομα τοῦτο) δι' Ἑλληνίδων τροφῶν καὶ διδασκάλων, δι' ὧν ἐξέμαθε τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν.

Πᾶς Ἕλληνα, ἐρχόμενος εἰς Ρωσσίαν, ἐλάμβανε βαθμὸν ἐν τῷ στρατῷ καὶ τῷ στόλῳ. Τότε ἰδρύθη ἐν Ρωσσίᾳ ἑλληνικὸν σχολεῖον, εἰς ὃ ἐξεπαιδεύοντο περὶ τοῦ 200 Ἑλληνόπαιδας δαπάναις τῆς ρωσικῆς Κυβερνήσεως. Πολλοὶ Ἕλληνες διωρισθησαν πρῶτοι εἰς τὴν Ρωσσίαν, ἰδίως ἐν Ἐπτανήσῳ καὶ ἄλλαις ἑλληνικαῖς ἐμπορικαῖς πόλεσιν.

Ἡ πεποιθήσις αὐτῇ πρὸς τὴν Ρωσσίαν προήρχετο ἐκ τῆς ἐν γένει στάσεως καὶ συμπεριφορᾶς αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μεγάλου Πέτρου.

Μετὰ τὴν εἰρήνην τοῦ Κιουτσουκ Κυῖναρτζῆ τοῦ 1774, ὁ Χρῖστος Πασᾶς Τζεζιρελῆς Ἀρχιναύαρχος παρέλαβε καὶ Ἕλληνας ὡς ναῦτας τοῦ τουρκικοῦ στόλου, οἵτινες οὐ μόνον ἠσκήθησαν εἰς τὴν πολεμικὴν ἔχνην, ἀλλ' ἔσχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσωσι καὶ τὸ πλὸν τῶν Τούρκων ἀξιωματικῶν τοῦ ναυτικοῦ καὶ τὴν ἐν γένει κατάστασιν τοῦ τουρκικοῦ στόλου καὶ ἐκρίνουν τὴν εἰς ἑαυτοῦ πεποίθησιν.

Ἡ κακοπὴν τῆς συνθήκης αὐτῆς συναφθεῖσα μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Τουρκίας ἐμπορικῇ τοιαύτῃ παρεῖχεν εἴτε τὴν ναυτιλίαν καὶ τὸ ἐμπόριον ἡμῶν ἐνεργὸν προστασίαν, ἐπενεγκοῦσαν εἰς τοὺς Ἕλληνας πολλὰ καὶ μεγάλα εὐεργετήματα, ὡς ἢ ἡ εἴρηται εἰς τὸ περὶ *ναυτίλλας* κεφάλαιον.

Ἡ Τουρκία, ἵνα ματιώσῃ τὰς προσπάθειάς τῆς Ρωσσίας πρὸς πρόσκτησιν τῆς εὐνοίας τῶν νησιωτῶν, ἔδωκεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ναυτιλίαν προνόμια ἀπέ-

ναντι τῶν ἄλλων ἐμπορικῶν σημαίων. Ἐντεῦθεν αἱ νῆσοι Ὑδρα, Σπέτσοι καὶ Ψαρρὰ ἀνεπτυχθήσαν ἐπισήμως, χάρις καὶ εἰς τὸν ἡπειρωτικόν, ὡς προεῖρηται, ἀποκλεισμὸν τοῦ τε Ναπολέοντος καὶ τῆς Ἀγγλίας. Τότε ἰδρύθησαν καὶ σχολεῖα πανταχοῦ ὅπου ἦσαν Ἕλληνες. Ὡς εἶδομεν, οἱ Ἕλληνες δὲν ὤκνου εἰς πᾶσαν διδασκίαν οὐ τοῖς εὐκαιρίαν νὰ λαμβάνωσι τὰ ὅπλα κατὰ τοῦ προαιωνίου ἐχθροῦ. Ἐγκαταλειπόμενοι δέ, ἐθλίζοντο μέν, ἀλλὰ δὲν ἀπληθίζοντο καὶ εἰς πᾶσαν νέαν εὐκαιρίαν ἐπανήρχιζον πάλιν τὸν ἀγῶνα, μὴ διστάζοντες νὰ συμπράξωσι καὶ μετὰ τῶν πρὸ μικροῦ ἐγκαταλειψάντων αὐτοὺς.

Τοῦτο ἀποδεικνύει καὶ ἡ μετὰ τὰ προμνησθέντα φρικώδη ἀποτελέσματα τῇ ἐνεργείᾳ τῆς Ρωσσίας τῆς τελευταίας ἐπαναστάσεως σύμπραξις μετὰ τῆς Μεγάλης Αἰκατερίνης, ἥτις μετὰ 13 μόλις ἔτη ἀπὸ τῆς συνθήκης τοῦ Κιουτσούκ Καϊναρτζή ἐκήρυξε πάλιν τὸν πόλεμον κατὰ τῇ Τουρκίας, ἔχουσα ἤδη σύμμαχον τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Αἰστρίας Ἰωσήφ τὸν δεύτερον.

Ἡ Μ. Αἰκατερίνη ἀπὸ τοῦ 1782 καὶ 1783 ἤδη εἶχε διατυπώσῃ κατὰ λίαν συμφέροντα εἰς τοὺς Ἕλληνας τρόπον τὴς διαθέσεις τῆς καὶ τῇ 10ῃ Σεπτεμβρίου 1782 ἐπρότεινεν εἰς τὸν σύμμαχον αὐτῆς τὴν ἀνδροσιν τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς μοναρχίας, *ὅπως ἀνεξαρτήτου τῆς Ρωσσίας*, ἀναβιβάζουσι ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸν προμνησθέντα ἔγγονον αὐτῆς Κωνσταντῖνον, Μέγαν Δοῦκα, παραιτούμενον πάσης ἀξιώσεως ἐπὶ τοῦ ρωσικοῦ θρόνου καὶ ὑπὸ τὸν ὄρον, ὅπως *μηδέποτε ἐνωθῶσι* τὰ δύο στέμματα ἐπὶ τῆς αὐτῆς κεφαλῆς.

Τοῦ ἐλληνικοῦ τούτου κράτους ὥριζε καὶ τὰ ὅρια. Καὶ πρὸς μὲν τὴν Ρωσσίαν πρὸς βορρᾶν ὥριζε τὸν Εὐξείνιον Πόντον, πρὸς δὲ τὴν Αὐστροίαν τὰς κτήσεις, αἱ θὰ κατελείμβινεν αὕτη μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Τουρκίας πρὸς τὴν Δακίαν καὶ τὸν Δούναβιν.

Καὶ αἱ νῆσοι δὲ τοῦ Αἰγαίου Πελάγους θὰ προσεϊθέντο εἰς τὸ ἀνδρομένον ἐλληνικὸν κράτος.

Συνάμα δὲ ἐπρότεινε καὶ τὴν ἰδρυσιν τοῦ κράτους *τῆς Δακίας*, ἐκ τῆς Βλαχίας, Μολδαυίας καὶ Βεσσαραβίας, ὡς μεσοτοιχοῦ μετὰ Αὐστρίας καὶ Ρωσσίας, ὑπὸ ἡγεμόνα Χριστιανὸν κατὰ τὸ δόγμα τοῦ τόπου κληρονομικόν.

Τὸ κράτος τοῦτο δὲν θὰ ἐπετρέπετο νὰ συνεισθῇ μετὰ τῆς Αὐστρίας ἢ τῆς Ρωσσίας.

Ὁ Ἰωσήφ ἐδέχθη μὲν κατ' ἀρχὴν τὸν διαμελισμὸν τῆς Τουρκίας, ἀλλ' ἀντεπρότεινεν, ἵνα ἡ Πελοπόννησος, ἡ Κρήτη καὶ ἡ Κύπρος καὶ αἱ λοιποὶ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου παραχωρηθῶσι εἰς τὴν Ἑννεῖον, ὃ περ ἡ Αἰκατερίνη ἀπέκρουσε τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1783, ἐπ' αὐτῷ λόγῳ, ὅτι περιωρίζοντο λίαν τὰ ὅρια τοῦ νέου ἐλληνικοῦ Κράτους.

Συγχρόνως ποικίλοι ἀπόστολοι διήγειρον τὰ πνεύματα τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλλήνων ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς πατρίδος. Εἰς τὴν Ἑπτανήσον, ὡς εἴρηται, καὶ εἰς ἄλλας ἐμπορικὰς ἐλληνικὰς καὶ ξέναις πόλεις διωρίζοντο πρόξενοι τῆς Ρωσσίας Ἕλληνες καὶ τοῦτο ἠλέκτρισεν αἰντας τοὺς λογίους, ἐμπόρους καὶ Ἕλληνας, ὅπου καὶ ἂν εὗρισκοντο.

Καὶ κατὰ ξηρὰν μὲν οἱ Ἀρματοῦλοι καὶ οἱ Κλέφτες, ἐνωθέντες μετὰ τῶν Σουλιωτῶν καὶ λοιπῶν καὶ ἀπαρτίσαντες στρεπτὰν γενναίαν καὶ ἱκανήν, κατενίκησαν ἐν τέλει τὸν σατράπην τῶν Ἰωαννίνων Ἀλῆ—πασᾶν εἰς τὸ μετέπειτα.

Κατὰ θάλασσαν δὲ ἀνεφάνη ὁ ὀνομαστός ἐκ Λεβαδείας **Δάμπρος Κατσώνης**, δι' ὃν ἡ ἐν Τεργέστη ἑλληνικὴ Κοινότης, προεξιρχόντων τῶν Πελοποννησίων, παρεσκεύασεν ἐξ ἰδίων καταδρομικὸν στολίσκον ἐκ τριῶν σκιφῶν, ὧν τὸ ἐν καταδρομικὸν ἀμερικανικὸν 22 πυροβόλων καὶ ὃ περ ὑπὸ τοῦ Κατσώνη ὀνομασθῆ **Ἀθηνᾶ τῆς Ἀρκτου**, (εἰς τιμὴν τῆς μεγάλης Αἰκατερίνης), καὶ ἔθηκεν αὐτὸν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ἐρμιλλοῦ πρὸς τὸν Θεμιστοκλέα καὶ Μαυρίην **Δάμπρου Κατσώνη**.

Ὁ περιβόητος οὗτος Ἕλλην θαλασσομήχης τοῦ 18ου αἰῶνος ἐγενήθη ἐν Λεβαδείᾳ τῆς Βοιωτίας περὶ τὸ 1742.

Εἰς ἡλικίαν 17 ἔτων ἦλθεν εἰς Λιβόρον, κέντρον τῶν κατὰ τὴν Μεσόγειον ἐνεργειῶν τῆς Ρωσσίας κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ κατετίχθη εἰς τὸ σῶμα τῶν κυνηγῶν, διέπρεψε δὲ οὐκ ὀλίγον, πολεμῶν ἐν τε Πελοποννήσῳ καὶ τῷ Αἰγαίῳ, (1770-1774). Συνομολγηθείσης τότε τῆς εἰρήνης τοῦ Κιουταῦκ Καϊνσκιζῆ μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ρωσσίας, ἠκολούθησε τοὺς Ρώσσους εἰς Ρωσίαν μετὰ 3 000 Ἑλλήνων καὶ κατόκησεν εἰς Κριμαίαν, εἰς τὴν εἰς τοὺς Ἕλληνας παραχαρηθεῖσαν κώμην Γενί—Κυλέ, κατετίχθη δὲ ὧς ἀξιωματικὸς εἰς τὸ τότε ὑπὸ τῆς Αἰκατερίνης συστηθὲν **ἐλληνικὸν τάγμα** καὶ ἀπεστάλη κατόπιν μετὰ τοῦ πρίγκηπος Ποτέμκιν εἰς τὸν κατὰ τῆς Περσίας πόλεμον, ἐνθα ἀριστεύσας, προήχθη εἰς λοχαγόν.

Τὸ 1787, ἐπιβαίνων μετὰ 68 Ἑλλήνων καταδρομικοῦ πλοίου, ἠνδραγάθησε περὶ τὴν Κριμαίαν κατὰ τῶν Τουρκοτατάρων. Κατὰ Ἰανουάριον δὲ τοῦ 1788 κατήλθεν εἰς Τεργέστην καὶ ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τοῦ προμνησθέντος, ὑπὸ τῶν ἐκεῖ Ἑλλήνων ἐτοιμασθέντος καταδρομικοῦ στολίσκου.

Ὁ Κατσώνης, κατελθὼν μελὰ τοῦ στολίσκου τούτου εἰς τὸ ἰόνιον πέλαγος, ἐπετίθετο κατὰ τῶν συναντωμένων τουρκικῶν πλοίων, συνελάμβανε πολλὰ καὶ τὰ προσέθιεν εἰς τὰ ἰδικά του. Εἰσελθὼν εἰς τὸ Αἰγαῖον ἐκυρίευσεν ἕτεροις ἐξ τουρκικῶν πλοῖα καὶ ἕτερα ἐξ περὶ τὴν Συρίαν, ὥπλισεν αὐτὰ καὶ ἠΐξη τὸν στόλον του. Βραδύτερον ἐκυρίευσεν ἕτερα ὀκτὼ καὶ οὕτω κατὰ τὰ ἔτη 1788 καὶ 1789 οὐ μόνον ἠράνισεν ἅπαν τὸ ἐμπορικὸν νηυτικὸν τῆς Τουρκίας, ἀλλ' ἐκυρίευσεν καὶ τὸ φρούριον τοῦ Καστελλορίζου ἐν Λυκίᾳ, ὃ περ κατηδάφισεν, ἀφοῦ μετήνεγκεν τὰ πυροβόλα αὐτοῦ εἰς τὰ πλοῖα του.

Τὰ ἀνδραγαθήματα ταῦτα τοῦ Κατσώνη συνετάραξαν τοὺς ἐν Κ/πόλει καὶ διὰ τοῦτο ἐπεμψαν κατ' αὐτοῦ περὶ τὰς ἀρχὰς Αὐγούστου τὸν στόλον τοῦ Αἰγαίου, ὅστις, συναντηθεὶς μετὰ τοῦ Κατσώνη τὴν 20 τοῦ μηνὸς ἔξωθεν τῆς Κτρωπάθου καὶ ἡττηθεὶς, ἐτράπη εἰς φυγὴν μετὰ πολὺν καιρὸν καὶ πεισματώδη ναυμαχίαν, ὑποστὰς μεγάλας ζημίας.

Μεθοῦσα ταῦτα ἡ Αἰκατερίνη, ἐπροβίβασεν αὐτὸν εἰς ὑποχιλίαρχον καὶ διέταξεν ὅπως ὁ στόλος του ὀνομασθῇ **«Στόλος τῆς ρωσικῆς Αυτοκρατορίας»**, δοῦσα αὐτῷ τὴν ἀδειαν νὰ διορίζῃ καὶ προβιάζῃ ἀξιωματικούς ἐν ὀνόματι αὐτῆς μέχρι τῆς ξιάρχου.

Τὴν 15ην Ἀπριλίου 1789 συνήνησεν, ἐπίτηδες μεταβάς, τὸν ἀναμένοντα αὐτὸν τουρκικὸν στόλον ἔξωθεν τοῦ Δυρραχίου (τῆς ἀρχαίας Ἐπιδάμνου) καὶ κατεναυ, ἀχισεν αὐτόν. Εἰσελθὼν δὲ τὴν ἐπιοῦσαν εἰς Δυρράχιον, κατέτρεψε τοὺς προμαχῶνας αὐτοῦ καὶ διεσκόρπισεν τοὺς ἐκεῖ συγκεντρωμένους 12.000 Ἀλβανούς.

αἱ πολλὰ δεινὰ ἐπροξένυσεν εἰς τὴν πύλιν, τινὰ μὲν τῶν τουρκικῶν πλοίων βυθίσας, ἄλλα δὲ πυρπολήσας.

Ἐκεῖθεν ἐκπλεύσας ἔφθασε μὲ ἀναπεπταμένας τὰς σημαίας του μέχρις Ἑλλησπόντου καὶ ἐν τέλει προσωρμίσθη εἰς Κέαν, φέρων καὶ ἑπτὰ προσέτι ἐκ τῶν ὑπ' αὐτοῦ συλληφθέντων τουρκικῶν πλοίων.

Ὁ Σουλτάνος, τεθυροβημένος, ἔπεμψεν ἀπεσταλμένον πρὸς τὸν Λάμπρον, ἵνα τῷ μίθῃ τὰς ἀφορμὰς τοῦ κατ' αὐτοῦ πολέμου του, ἐνῷ εἶνε ὑπὸ ἡγεμονίᾳ αὐτοῦ, ὑπέσχετο δὲ αὐτῷ **μεθ' ὅρκου**, ἐὰν παύσῃ τὰς ἐπιθέσεις του, νὰ τὸν συγχωρήσῃ καὶ νὰ τοῦ χορήγησιν μίαν νῆσον τῆς ἐκλογῆς του, ἥ: νὰ γείνη ἡγεμὼν καὶ νὰ ζήσῃ ἐν αὐτῇ μετὰ τῶν συντρόφων του, οὓς ἐπίσης θὰ συνεχώρῃ. Τῷ προδέφερε δὲ 20.000 χρυσὰ νομίσματα. Ἀλλ' ὁ Λάμπρος, εἰς ἀπάντησιν, συνήντησε πάλιν τὸν ἐκ 18 πλοίων τουρκικὸν στόλον μετὰ τοῦ Σύρου καὶ Μυκόνου τὸ μεσονύκτιον τῆς 3 Ἰουνίου καὶ μετὰ τριῶρον ἀγῶνα ἔτρεψεν αὐτὸν εἰς φυγὴν, πληγώσας καὶ αὐτὸν τὸν ναύαρχον εἰς τὴν σιαγὸνα.

Ἐπανελθὼν δὲ εἰς Κέαν ἐπεδιώρθωσε τὰ πλοῖα του καὶ κατόπιν ἔσπευσεν εἰς βοήθειαν τῆς Ὑδρας, ἀπειλουμένης ὑπὸ τοῦ διασήμεου Κορσικανοῦ πειρατοῦ Γουλλιέλμου, εἰς ρωσικὴν ὑπηρεσίαν διατελοῦντος καὶ ἔσωσεν αὐτὴν καὶ οὕτω κατέστη ὁ τριῶμος τῆς τε Μεσσηγίου καὶ τοῦ Αἰγαίου διὰ τῶν ἡλληπαλλήλων αὐτοῦ ἀνδραγαθημάτων. Τὴν 3ην Αὐγούστου συναντήσας εἰς τὸ Αἶγαϊον 6 Ἀλγερινὰ σκάφη, κατενίκησεν αὐτὰ καὶ κατεδίωξε μέχρι Ναυπλίου.

Τὴν 7ην τοῦ αὐτοῦ μηνός, μαθὼν ἐν Κέῳ, ὅτι ἐπεφάνη ὁ ἐξ 26 σκαφῶν ὀθωμανικὸς στόλος, ἐκινήθη πύραυρα κατ' αὐτοῦ, ἀλλὰ ματαίως, διότι οἱ Τούρκοι ἀπέφυγον τὴν ναυμαχίαν.

Μετὰ ταῦτα ἀπῆλθεν εἰς Ἰθάκην πρὸς διαχείμασιν, ἀρῆκε 8 ταχύπλοα, ἄενα, κατακαύσαντα 3 ἐχθρικά σκάφη, ζωγρήσαντα δ' οὐκ ὀλίγα ἐμπορικά, ἠνώθησαν μετ' αὐτοῦ.

Κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1790 παρέλαβε μετ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν περίφημον ὀπλαρχηγὸν Ἀνδρούτσον, ἔχοντα ὑπὸ τὰς διαταγὰς του 800 μισχινοὺς ὀπλίτας καὶ ἔπλευσεν εἰς Τένεδον. Ἐκεῖθεν διέσπειρε τὰ πλοῖά του εἰς λαφυραγωγίαν καὶ διέταξε κατ' Ἀπρίλιον νὰ συγκεντρωθῶσιν εἰς Κέαν.

Ἐκεῖ ἔμαθεν, (ἐν Κέῳ), φθίσας μετὰ τοῦ Ἀνδρουΐτου καὶ ἔχων 9 μόνον πλοῖα, ὅτι δύο στόλοι ἐκ τῆς Κ/πόλεως καὶ Ἀλγερίας ἐστάλησαν κατ' αὐτοῦ, ἐκ 37 μεγάλων πλοίων. Ἐξελθὼν συνεκρούσθη ἐπανειλημμένως μετ' αὐτῶν μετὰ 7 μόνον πλοῖα καὶ τοὺς ἔτρεψε δις καὶ τρις εἰς φυγὴν μετὰ δεινῶν ζημιῶν. Τὰ δύο ἔτετρα ἰδικά του, ἀπομακρυθέντα κατὰ τὴν νυκτερινὴν καταδίωξιν καὶ χάσαντα τὸν ἄνεμον, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ πλησιάζωσιν. Ἀλλ' ἐν τέλει, καταπονηθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀριθμοῦ, ἀπώλεσε τὰ πλεῖστα τῶν πλοίων του, καύσας δὲ καὶ τὴν περίφημον **Ἀθηνᾶν τῆς Ἀρκτου**, ἵνα μὴ περιέλθῃ εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν, κατέφυγε πληγωμένος εἰς Μῆλον καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κύθηρα, ἐτοιμαζόμενος πρὸς νέας ἐπιδρομὰς.

Ἡ Αἰκατερίνη προήγαγεν αὐτὸν εἰς χιλιάρχον καὶ τῷ ἀπένευμε καὶ τὸν σταυρὸν τῶν ἱπποτῶν τοῦ Ἀγίου Γεωργίου.

Ἐπανελθὼν εἰς Ἰθάκην καὶ συγκεντρώσας ἐκινὸν καταδρομικὸν στόλον ἐξ 24 πλοίων, διενεμήθη νὰ εἰσέλθῃ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Ἑλλησπόντον μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ τουρκικοῦ στόλου, ὅτε ἔλαβε διαταγὴν νὰ διακόψῃ τὰς ἐχθροπρα-

ξίας, διότι συνωμολογήθη ἀναχωρῆ μετὰ τὸν Τουρκίαν καὶ Ρωσσίαν· Ὁ Λάμπρος τὸν Μάρτιον τοῦ 1791 μετέβη εἰς Πορτοκάγιο (Ταϊνιον) τῆς Μάνης καὶ παρέμεινεν ὅλον τὸ ἔτος, συνεννοούμενος μετὰ τῶν Μανιατῶν πρὸς δι-
οργάνωσιν ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τῇ συνδρομῇ τῇ Ρωσσίᾳ, ἣτις ἡμεις τῇ
9ῃ Ἰανουαρίου 1791 συνῆψε μετὰ τῆς Τουρκίας τὴν ἐν Ἰασίῳ εἰρήνην, **λησμο-
νήσασα ἐντελῶς τὴν Ἑλλάδα**. Ὁ Λάμπρος πρὸς τὸν διατάξιντα αὐτὸν Ρωσ-
σον στρατηγὸν νὰ πείσῃ τὰς ἐχθροπραξίας καὶ ν' ἀφοτισθῇ, ἀπήντησεν· ὅτι·
«Ἐὰν ἡ Αὐτοκρατορία συνωμολόγησεν τὴν εἰρήνην τῆς, ὁ Κατσώνης δὲν συνω-
μολόγησεν ἀκριβῆ τὴν ἰδικήν του.»

Τὸν Μῆιον τοῦ 1792 ἐξέδωκε τὴν πολικὴν **«Φανέρωσιν τοῦ ἐξοχω-
τάτου χιλιάρχου καὶ ἱππέως Λάμπρου Κατσώνη»**, δι' ἣς, διαμαρτυρούμενος διὰ
τὴν ἐν τῇ συναφθείσῃ εἰρήνῃ παρὰ βλάβην τῶν ὀφειλόμενων εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπο-
χρεώσεων τῆς Ρωσσίας, διεκήρυξεν, ὅτι οἱ Ἕλληνες θὰ ἐξακολουθήσουσι τὸν πό-
λεμον, **«ἕως ὅτου λάβουν τὰ δίκαιά των»**.

Πρὸς τοῦτο παραναβὼν καὶ πάλιν τὸν Ἀνδρούτσον, ἦλθεν εἰς Ταϊνιον
καὶ ὠχυρώθη. Ἐγκαταλειφθεὶς ὁμοῦ ὑπὸ τῆς Ρωσσίας καὶ προδβληθεὶς ὑπὸ τοῦ
τουρκικοῦ στόλου, βηθουμένου καὶ ὑπὸ δύο γαλλικῶν μοναρχίων, ἀφ' οὗ ἐτινεί-
λημένῳ ἀπέκρουσεν αὐτόν, ἡ ἀγασθὴ τέλος, παρὰ κληθεὶς καὶ ὑπὸ τοῦ ἡγεμί-
νου τῆς Μάνης· Ζινέτμπε Γρηγορίκη, ὃν ἡ Πύλη κατέστησεν ὑπεύθυνον διὰ
τὰ μινύμενα, ν' ἀποχωρισθῇ τοῦ Ἀνδρούτσου, διαβίβτος διὰ τῆς Πελοποννήσου,
τῇ συνδρομῇ τῶν ἀρματωλῶν τοῦ τόπου, ἡρωϊκῶς μετὰ τῶν ἀνδρῶν του εἰς Ρού-
μελιν, καὶ νὰ φύγῃ εἰς Κύθηρα, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἰθάκην. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Πύλη τὸν
ἐξήγησεν ἀπὸ τοὺς κατόχους τῆς Ἐπτανήσου Ἐνετούς, κατέφυγεν εἰς Πρίαν καὶ
ἐκεῖθεν μετέβη εἰς Πετρούπολιν, ἔνθα ἡ Αἰσατερίνη, διὰ τὴν **«Φανέρωσιν»**, τῷ
ἐφέρθη ψυχρῶς, ἀλλ' ὁ διάδοχος Παῦλος, θιγόμενος, ἐκτίμῳν τοῦ ἀγωνίας
του, ἐδωρήσατο αὐτῷ 470.000 ρουβλίων, ὧν ἕκαστον μέρος διεδόρασεν εἰς τοὺς
συναγωνιστάς του. Παρητηθεὶς δὲ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, ἦλθεν εἰς Κυ-
μαίαν καὶ κατόκησεν εἰς Κυρίτσου οἰκωγενειακῶς, ἐν ἔτει δὲ 1804 ἀπέθανεν ἐν
ἡλικίᾳ 52 ἐτῶν.

Καὶ τοῦ συνετίχου του δὲ Ἀνδρούτσου ἡ τύχη περὶ τὰ τέλη ἀπέβη οἰκτρὴ
διότι καταφυγὼν καὶ οὗτος εἰς Ἰθάκην καὶ παραδοθεὶς ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν εἰς
τοὺς Τούρκους, ἐρρίφθη καὶ ἀπέθανεν εἰς τὴν φυλακὰς τοῦ ναυστάθμου τῆς Κων-
σταντινουπόλεως, δεινῶς ταλαιπωρῶμενος.

Ἄλλ' ἤδη ἄρχεται νέα περίοδος προγμμάτων, ἐπηρεάσασα οὐκ ὀλίγον τὴν
ἐλληνικὴν διάνοιαν.

Ἡ γαλλικὴ Ἐπαναστάσις τοῦ 1789 ἐπενήργησεν ἡθικῶς καὶ πολιτικῶς ἐπ'
αὐτῆς.

Ὁ Ναπολέων, καταλίσας τὸ ἐνετικὸν κράτος διὰ τῆς ἐν Καμποφορμῶ
εἰρήνης τοῦ 1799, κατέλαβε τὴν Ἐπτανήσον, οἱ δὲ Ἐπτανήσοι ὑπεδέχθησαν
τοὺς Γάλλους ὡς σωτῆρας, πεποιθότες εἰς τὰ περὶ ἀπελευθερώσεως τοῦ ἀνθρωπί-
νου γένους κηρύγματα τῆς Δημοκρατίας. Οἱ Ἕλληνες ἐμελέτων νέαν ἐξέγερσιν,
παρ' ὅλα τὰ μέχρι τοῦδε δεινοπαθήματα.

Κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος ἐστάλησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τῆς ἀρχιεπισκο-
περνήσεως οἱ ἀδελφοὶ Δῆμος καὶ Νικόλαος Στεφανόπουλοι ἐκ τῆς οἰκωγενείας
τῆς πρὸ μιᾶς περὶπου ἑκατονταετηρίδος ἀποδημησάσης ἐκ Μάνης, ἐνεκεν διώξεως

τοῦ τότε ἡγεμόνος Γερακάρη (δι' ἀποτυχὸν συνοικέσιον) καὶ ἐγκατασταθείσης εἰς Καργέζην τῆς Κορσικῆς. Οἱ ἀδελφοὶ οὗτοι ἐκόμιζον ἐπιστολὴν τοῦ στρατηγοῦ Βοναπάρτου πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς Μάνης καὶ διὰ τούτου ἦλθον εἰς συνεννόησιν μετ' ἀντιπροσώπων τῆς Στερεᾶς, τῆς Μακεδονίας, τῆς Κρήτης καὶ τῆς Ἀλβανίας πρὸς παρασκευὴν γενεῆς ἐπαναστάσεως.

Ἀλλ' ὁ Βοναπάρτης προσέβη ἔτι περαιτέρω.

Ῥῆγας. Περί τὸ 1757 ἐγεννήθη ἐν Βελεστίνῳ (ταῖς ἀρχαίαις Φεραῖς) τῆς Θεσσαλίας **Ῥῆγας ὁ Βελεστίνος ἢ Φεραῖος.**

Παιδείθεις τὰ ἐγκύκλια μαθήματα εἰς τὰ ἐν Ζαγοράᾳ σχολεῖα, μετῆλθε τὸν διδασκαλὸν ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἔφυγεν ἐκεῖθεν διωκόμενος διὰ τὰ φιλελεύθερα αὐτοῦ φρονήματα. Ἦν δὲ ἀθλητικὸς τὸ σῶμα καὶ γενναῖος τὴν ψυχὴν.

Περί τὸ 1780 κατῆλθεν εἰς Βυουρρέτιον καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του ἐν ταῖς ἀκμαζούσαις τότε ἐλληνικαῖς σχολαῖς τῇ προστασίᾳ τῶν Ἑλλήνων ἡγεμόνων. Ἐν ἔτει 1783 ὁ ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαυίας Κωνσταντῖνος Ὑψηλάντης παρέλαβεν αὐτὸν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του καὶ τὸν ἐμόρφωσεν ὡς ἴδιον τέκνον. Εὐθὺς ἐξέμαθε τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν, ἣτις ἐλαλεῖτο ἐν τῇ οἰκίᾳ, ἐμορφώθη ἐμπορικῶς καὶ ἐγνωρίσθη μὲ τὰς καλλιτέρας ἐλληνικὰς οἰκογενείας. Ἐποτίσθη τὰ μεθυστικὰ νάματα τῶν ἀρχῶν τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας καί, ὦν εὖτυχῶς καὶ ποιητής, διὰ θουρίων ποιημάτων καὶ ἐθνεγερτηρίων σαλπισμάτων ἠλέκτριζεν οὐ μόνον τοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους ὑποδούλους Χριστιανοὺς κατὰ τῶν Τούρκων.

Ὁ Ῥῆγας εἶχεν οὐ μόνον καρδίαν εὐσταθεῇ, ἀλλὰ καὶ νοῦν ὑγιᾶ καὶ πρακτικόν. Νομίσαζ, ὅτι ἐπέστη ἡ ὥρα τῆς γενικῆς τοῦ Ἑθνους ἐπαναστάσεως, ὠφελήθη ἐκ τῶν φιλικῶν σχέσεων, εἰς ἃς περιτῆλθε πρὸς τὸν ἡγεμόνα Μαυρογένην, ἵνα προέλθῃ εἰς διαφόρους σύνενοιήσεις καὶ συνάψῃ σχέσεις ἐπιτιμίας εἰς προπαρασκευὴν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ βουλεύματος.

Ὅθεν παρέλβε συνεχοὺς πολλοὺς πλουσίους Ἕλληνας ἐμπόρους, παρεσκεύασε δὲ καὶ τὴν τοσοῦτον δεινὴν κατὰ τῆς Τουρκίας ἀποστασίαν τοῦ δυνάστου τῆς Βουλγαρίας Πασβάνογλου καὶ διετέλει εἰς ἀλληλογραφίαν μετὰ διαφόρων ἄλλων ἐπισήμων Τούρκων, Ἀλβανῶν, Ἀρμετωλῶν, Ἐπισκόπων καὶ ἄλλων προὔχοντων τῆς Ἑλλάδος.

Ἵνα δὲ διαφωτίσῃ μὲν τὸ πνεῦμα τῶν ἡμογενῶν, ἐξάψῃ δὲ καὶ τὸ φρόνημα αὐτῶν, ἐποίησε τὸν ἐπόμενον ὅρκον, ὅστις ἐνεθουσίασε τοὺς Ἀρματωλοὺς τοῦ Ὀλύμπου καὶ ἅπαντα τὸν μάχιμον ἐλληνικὸν πληθυσμόν.

«ὦ βασιλεῦ τοῦ κόσμου, ὀρκίζομαι σὲ σέ,
Στὴν γνώμην τοῦ τυράννου νὰ μὴν ἔλθῃ ποτέ.
Μῆτε νὰ τὸν δουλεύω, οὔτε ν' ἀκολουθῶ.
Ἐν ὅσῳ ζῶ στὸν κόσμον, ἐλεύθερα νὰ ζῶ.
Καλλίτερα μιᾶς ὥρας ἐλεύθερη ζωῇ,
Παρὰ σαράντα χρόνια σκλαβιὰ καὶ φυλακή.
Τί σ' ὠφελεῖ νὰ ζήσης καὶ νὰ ἦσαι στὴ σκλαβιά;
Στοιχάσου πῶς καθ' ὥραν σὲ ψήνουν στὴ φωτιά».

Συνάμα δὲ ἡσχολήθη εἰς τὴν οὐνταξιν τοῦ **Χάρτου τῆς Ἑλλάδος**, τοῦ **στρατιωτικοῦ Ἐγκολπίου** καὶ τοῦ **προσωρινοῦ πολιτικοῦ Κανονισμοῦ** καὶ πρὸ πάντων τῶν **Ὑμνων**, αἵτινες, ἐπὶ τριακονταετίαν ἀνέμουν, ἔμελλον νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἡ πυρφόρος θρυαλλὶς τῆς μεγάλης ἐκρήξεως τοῦ 1821.

«Ὡς πότε παλληκάρια νὰ ζῶμεν στὰ στενά,
Μονόχοι ὅσων λιοντάρια στῆς ράχαις, στὰ βουνά.

Βουνά, δρυμούς, κρημνούς,
Βαθεῖς χειμάρρους καὶ βυθούς,
Πηδήσατε, περνᾶτε,
Κτυπᾶτε τοὺς ἐχθρούς!»

Οἱ πατριωτικοὶ οὗτοι καὶ ἐνθουσιώδεις ὕμνοι ἠλέκτρισαν καὶ τοὺς Ἀρματολούς **Παπαευθύμιον Βλαχάβαν** τῶν Χατίνων, τὸν ἀπὸ ῥήτορα **Κατσαντώνην** τῶν Ἀγρᾶφων καὶ τοῦ Βάλτου, τὸν ἥρωα **Νίκον Τσάραν** τῆς Ἐλασσῶνος, τοὺς ἡρωϊκοὺς **Δαξίλους** καὶ ἄλλους, αἵτινες μὴ συνεννοηθέντες ἐγκαίρως καὶ προσηκόντως, κατεσφάγησαν ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ.

Ὁ Ρῆγας, ἵνα ἐκτυπώσῃ τὰς συγγραφάς του καὶ τὰ ποιήματά του, συγχρόνως δὲ προσεγγίσῃ πρὸς τὸν Ναπολέοντα, μετέβη εἰς Βιέννην καὶ ἐκεῖ διέτρεψεν ἐπὶ 1 1/2 ἔτος καὶ ἐξετύπωσε τοὺς χάρτας αὐτοῦ καὶ κρυφίως τὸ **στρατιωτικὸν Ἐγκόλπιον** κτλ. Κατὰ τὴν ἐν Βιέννῃ διαμονὴν του, συνηντήθη μετὰ τοῦ Χριστοφόρου Περραιβοῦ, μεταβάντος ἐκεῖ, ἵνα σπουδάσῃ τὴν ἱατρικὴν καὶ ἔκαμεν αὐτὸν ἐνθουσιώδη ὁπαδόν, συνάμα δὲ ἐνεθουσίασεν ὅλους τοὺς ἐκεῖ μεγαλεμπόρους Ἑλλήνας ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Ναπολέοντος διάβασις τῶν Ἀλπεων καὶ ἡ κατάληψις τῆς Ἰταλίας καὶ Ἑνέτίας, (1796—7), ἐνέπνευσαν εἰς τὸν Ρῆγαν τὴν ἰδέαν νὰ ζητήσῃ δι' ἐπιστολῶν τὴν συνδρομὴν τοῦ πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος του, τῆς Ἑλλάδος. Ἀξιώθεῖς δὲ νὰ προσκληθῇ ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ εἰς συνέντευξιν ἐν Ἑνέτιᾳ, ἀπῆλθεν ἐκεῖ διὰ Τεργέστης.

Δυστυχῶς ἡ αὐστριακὴ Κυβέρνησις συνέλαβε τὰ εἰς Τεργέστην πρῶτα σταλέντα ἔγγραφα καὶ συγγράμματα αὐτοῦ, ὃ δὲ μετ' ὀλίγον ἐξ Ἑνέτίας ἐπανελθὼν Ρῆγας καὶ ὁ συνεταῖρός του Χριστόφορος Περραιβὸς συνελήφθησαν καὶ ἐφυλακίσθησαν. Καὶ ὁ μὲν Περραιβὸς ἀπελύθη, δηλώσαντος τοῦ Ρῆγα, ὅτι δὲν ἦτο συνενοχός του, ὃ δὲ Ρῆγας μετηνέχθη εἰς Βιέννην, τῇ αἰτήσῃ δὲ τῆς Τουρκίας παρεδόθη εἰς τὸν πασσᾶν τοῦ Βελιγραδίου ἐν ἔτει 1790 μετὰ 6 ἄλλων, ἵνα μετενεχθῶσιν εἰς Κ)πολιν.

Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἐπληροφορήθη, ὅτι οἱ ὁπαδοὶ καὶ φίλοι αὐτοῦ, καὶ ἰδίως ὁ Πασβάνογλους τῆς Βουλγαρίας, ἡτοιμάζοντο νὰ ἐλευθερώσωσιν αὐτὸν καθ' ὁδόν, διέταξε τὸν Πασσᾶν τοῦ Βελιγραδίου νὰ φονεύσῃ αὐτὸν καὶ τοὺς ἄλλους ἐκεῖ, ὃ περ καὶ ἐπραξεν ὁ πασσᾶς. Ὅταν εἰσῆλθον οἱ στρατιῶται ἵνα τὸν τουφεκίσωσιν, ὁ Ρῆγας ἀνέκραξε τουρκοῖς: «Ἔτσι πεθαίνουν τὰ παλληκάρια. Ἐσπείρα ἀρκετὸν σπόρον θὰ βλαστήσῃ, καὶ τὸ γένος μου θὰ μαζέψῃ τὸν καρπὸν». Κατ' ἄλλους ἐπίνιγῃ εἰς τὸν Δούναβιν.

Παραλλήλως τῷ Ρῆγᾳ ἐνήργει ἐν Παρισίοις καὶ ὁ Κοραῆς, ὅστις ἐγεννήθη ἐν Σμύρνῃ ἐν ἔτει 1748 καὶ ἀπέθανεν ἐν Παρισίοις τὴν 25 Μαρτίου τοῦ 1833, ἐν ἡλικίᾳ 85 ἐτῶν, ἕνεκα πτώσεως.

Ὁ μέγας οὗτος ἱεροφιλόσοφος, μεγίστην ἀσκῶν ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ λογίου κόσμου, ἰδίως ἐν Γαλλίᾳ, ἀπὸ τοῦ 1800 ἐπεδίωκε δι' ἐφημερίδων, περιοδικῶν καὶ συνδιαλέξεων μετὰ λογίων καὶ πολιτικῶν δρῶντων τὴν τε ἐνίσχυσιν τοῦ πολιτικοῦ φρονήματος τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν ἐφέλκυσιν τῆς εὐφροσύνης τῶν ἰσχυρῶν τῆς ἡμέρας ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς υποθέσεως. Τοῦτο ἔπραττον καὶ πλείοι ἄλλοι λόγοι κατόπιν, οἵτινες συνέτασσον καὶ διέδιδον ἐνθουσιώδη ἑλληνικά ποιήματα καὶ ἑμβατήρια καὶ πολεμικά ἄσματα, ἀποδιδόμενα ὑπὸ πολλῶν εἰς τὸν πεφημισμένον Ρῆγαν, περιωθέντα δὲ καὶ ἐκδιδόμενα ἐν συνεχείᾳ.

Καὶ κληρικοὶ δὲ καὶ ἱεροκῆρυκες καὶ διδάσκαλοι ἐφρονημάτιζον τὸ ἔθνος. Οἱ τε ἔσω καὶ οἱ ἔξω Ἕλληνες πάντες συνέτρεχον εἰς τοῦτο καὶ συνέπραττον τὸ κατὰ δύναμιν πρὸς ἔξερσιν τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς.

Ἐν ἔτος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ρῆγα, τὸν Μάρτιον ἢ Μάιον τοῦ 1799, κατελύθη ἡ ἐν Ἐπτανήσῳ γαλλικὴ κυριαρχία, ἡ δὲ Ἐπτανήσος ἐκηρύχθη αὐτόνομος ὑπὸ τὴν ρωσσοτουρκικὴν προστασίαν, ἡ πρώτη αὕτη **αὐτόνομος Ἑλληνικὴ Πολιτεία** (21 Μαρτίου 1800).

Ὁ Βοναπάρτης, ἐπανελθὼν ἐξ Αἰγύπτου, ἀνεγνώρισε τὴν μεταβολὴν ταύτην.

Ὅτε δὲ πάλιν ἐπανελήφθησαν αἱ ἐχθροπραξίαι μεταξὺ Ρωσσίας, Τουρκίας καὶ Γαλλίας, οἱ Ρῶσοι ἐπεκράτησαν ἐν Ἐπτανήσῳ καὶ ἐσχημάτισαν ἰσχυρὰ τάγματα μὲ τοὺς ἐπισημοτέρους τῆς Στερεᾶς ὀπλαρχηγοὺς καὶ τῆς Πελοποννήσου.

Τὸν Μάιον τοῦ 1807 ἐξεθρονίσθη ὁ συνετὸς καὶ ἡμερος Σουλτᾶνος Σελὴμ Γ', ἀντ' αὐτοῦ ἀνηγερθεὺς Μουσταφᾶς ὁ τέταρτος (*).

Ἡ ἐν Τυσίᾳ μετὰ τῶν Ρωσσίας καὶ Γαλλίας εἰρήνη τοῦ 1807 ἀπέδωκε τὴν Ἐπτανήσον μετὰ τῆς Δαλματίας εἰς τὴν Γαλίαν, ἡ δὲ Ρωσσία κατέλαβε τὰς παριστρίους Ἡγεμονίας.

Ἐν ἔτει 1809, ἐνεργεῖα τῆς Αὐστρίας, σινωμολογήθη καὶ ἡ μετὰ τὴν Ἀγγλίαν καὶ Τουρκίαν εἰρήνη.

Ἐν τούτῳ τῷ μετὰ τὴν ἀνεφύησαν τῇ Πύλῃ ἐσωτερικαὶ ἀνωμαλίαι. Αἱ πρὸς ἡγεμονίαν τῆς τε Ἠπείρου, Θεσσαλίας καὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος ἐνέργειαι τοῦ ἀβροῦ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ τῶν Ἰωαννίνων, τοῦ θαλῶσαντος νὰ μιμηθῇ τὸν Μεχμέτ Ἀλῆν τῆς Αἰγύπτου, οὗ τῆς δεξιότητος καὶ τῆς διοικητικῆς περιουσίας ἐτερεῖτο ἐντελῶς, ὑπεῖχε δὲ μόνον τούτου κατὰ τὴν θηριωδίαν καὶ τὸν δόλον, ὧν ἕνεκα οἱ τε Ἕλληνες καὶ αὐτοὶ οἱ ὁμόφυλοι αὐτῷ Ἀλβανοὶ συντέλεσαν εἰς τὴν ὑπὸ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καταστροφὴν αὐτοῦ, εἴλκυον τὴν προσοχὴν τῆς Πύλης.

Εὐτυχῶς ὁ Σουλτᾶνος Μαχμούτ Β' (1808) ἐπεχείρησε νὰ καταργήσῃ ὅλους τοὺς τε ἐν Ἀσίᾳ καὶ Εὐρώπῃ κληρονομικοὺς δυνάστας, οἵτινες μὴ ὑπακούοντες εἰς τὴν Πύλην, ἠΰξανον τὴν ἀναρχίαν. Οὕτω, ποιήσας, ἐκ ποδῶν τὸν τῆς Ἀσιατικῆς δυνάστεως καὶ τὸν ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἀσίᾳ τοιοῦτον Χουσεῖν Καραοσμάνογλου, οὗ ὁ οἶκος ἐδυνάστευεν ἀπὸ 80 ἐτῶν, καὶ τὸν ἐν Σμύρνῃ Κιατίπογλου καὶ ἄλλους πολλοὺς, ἔσφραξε τὴν προσοχὴν τοῦ κατὰ τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ τῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ τῶν Ἰωαννίνων, καθ' οὗ κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1820 ἐξέδωκε Χάτι-Σερίφ, ἐκήρυξεν αὐτὸν ἔνοχον προδοσίας καὶ διέταξεν, ἵνα ἐντὸς 40 ἡμε-

(*) Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1808 ἐξεθρονίσθη καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ ἀδελφός του Μαχμούτ Β'.

ρῶν μεταβῆ εἰς Κ)πολιν καὶ ἀπολογηθῇ διὰ τὴν κατὰ τοῦ Ἰσμαὴλ Πασόμπειη ἀπόπειραν δολοφονία·.

Ὁ Ἀλῆ Πασᾶς Τσελενλῆς, ἡ Μουτσοησάκης ἐπιλεγόμενος, ἐγεννήθη ἐν ἔτει 1740 ἐν Τεπελενίῳ τῆς νοτίου Ἀλβανίας. Ὁ πατὴρ του, Βλῆς, ἦτο πασιᾶς τοῦ Δελβίνου, ἀπέθανε δ' ἐν ἡλικίᾳ 45 ἐτῶν καὶ οὕτως ἡ ἀντροφή τοῦ Ἀλῆ ἀφέθη εἰς τὴν μητέρα του Χάμκων, ἣτις τῷ ἐνέπνευσε τὰ ἄγρια αἰσθήματα, τὴν πονηρίαν καὶ ὠμότητα, δι' ὧν, ὡς καὶ διὰ τῆς εὐνοίας τῆς τύχης, ἐγένετο ἐντὸς ὀλίγου πλούσιος καὶ ἰσχυρός, ἐτι δὲ καὶ διὰ τοῦ γάμου μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Πασᾶ τοῦ Δελβίνου, τοῦ διαδεχθέντος τὸν πατέρα του Βελῆν Καπλὰν πασσᾶν.

Ὁ Ἀλῆς διὰ δολιότητος ἐδολοφόνη· ἐν γυναικάδελφόν του καὶ διάδοχον τοῦ πενθεροῦ του Σελήμ, διαταγῇ τοῦ Σουλτάνου, καὶ εἰς ἀμοιβὴν διωρίσθη Δερβεντζῇ Πασᾶς (α) Θεσσαλίας ἐῖθα, ὑποστηρίζων τοὺς ληστές, **οὗς ἐστάλη νὰ καταδιώξῃ**, καὶ χρηματιζόμενος δι' αὐτῶν, ἐνισχύθη ἀρκοῦντως χρηματικῶς.

Κατὰ τὸν μεταξὺ Τουρκίας, Αὐστρίας καὶ Ρωσσίας πόλεμον τοῦ 1767, πολλὰς παρασχὼν τῇ Κυβερνήσει ὑπηρεσίας, διωρίσθη Πασᾶς τῶν δύο οὐρῶν τῶν Τρικκάλων τῆς Θεσσαλίας, καὶ Δερβεντζῇ πασσᾶς ἀπασῶν τῶν ὁδῶν τῆς Ρούμελης, διηκούσης τότε μέχρι Δουάβης.

Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πασσᾶ τῶν Ἰωαννίνων ἐπηκολούθησαν ἐκεῖ ταραχαί, ὁ Ἀλῆς, πρὸς **ἐπαναφορὰν τῆς τάξεως** / κατέλαβε τὰ Ἰωάννινα ἐν ἔτει 1788, ἡ δὲ Πύλη, διὰ πρεσβειῶν τῶν κατοίκων, σκηνοθετημένων ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ, καὶ **δώρων** ἐπεκύρωσε τὴν προᾶν ὡς τετελεσμένον γεγονὸς ἡγή.

Μετ' ὀλίγον ἀπέκτησε καὶ τὸ πασσαλίκιον τῆς Ἀρτης καὶ καθυπέταξε καὶ τὴν Ἀκαρνανίαν. Ἐποφθαλμιῶν δὲ καὶ τὴν κατάληψιν τῆς Μέσης Ἀλβανίας, ἐνύμφευσε τοὺς δύο υἱοὺς του Μουχτάρ καὶ Βελῆν μετὰ τῶν δύο θυγατέρων τοῦ Πασᾶ τοῦ Μπερατίου Ἰμβραήμ, ὃν προσεπάθει νὰ συγγενεύσῃ.

Ὅτε ὁ Ἀλῆς ἦτο μεिरάκιον ἔτι, οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων Γαρδικίου καὶ Χορμόβου, ἐχθρευόμενοι τὴν μητέρα του Χάμκων, διότι παρηγγελε αὐτοὺς καὶ ἐρραδιοίργει, ἤρπασαν αὐτὴν μετὰ τῆς θυγατρὸς τῆς Χαϊνίτσας νύκτωρ καὶ ἡτίμασαν καὶ ἐξηυτέλισαν αὐτὰς δεινῶς.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῶν γάμων τῶν υἱῶν του ὁ Ἀλῆς πρὸς ἐκδίκησιν κατέστρεψεν ἐκ θεμελίων τὸ Χόρμοβον, φονεύσας καὶ ἐξανδραποδίσας τοὺς κατοίκους αὐτοῦ, τὸν δὲ προὔχοντα Πρίφταν, τὸν καταισχίναντα τὴν μητέρα του Χάμκων, ἔψησεν ἐπὶ ἐσχάρας ὡς ἀρνίον ἐν μέσῳ δύο πυρῶν.

Μετὰ παρέλευσιν ἐτῶν, ὁπότε εἶχε προβῆ λαν εἰς ἐκτέλεσιν τῶν κατακτητικῶν αὐτοῦ σχεδίων, ἀνεμνήσθη καὶ τοῦ Γαρδικίου, κατ' οὗ ἔπνεε μένεα διὰ τὴν πρὸς τὴν μητέρα τοῦ καὶ τὴν ἀδελφὴν του προμνησθεῖσαν ὕβριν καὶ περὶ τὸ 1812, ἀροῦ ὑπέταξε τὸ Δελβίνον καὶ τὸ Ἀργυρόκαστρον, ἐπετέθη κατὰ τοῦ Γαρδικίου, ὃ περ ἀντίστατο ἰσχυρῶς, (γνωρίζον τὴν μέλλουσαν αὐτῷ τύχην), εἰς τοὺς Τουρκαλβανοὺς ὁμοθησκούς καὶ τούτου ἕνεκα χαλαρῶς ἐπεργαῖντα. Ὁ Ἀλῆς, νοήσας τοῦτο, ἐπεκαλέσθη τὴν συνδρομὴν τοῦ Χριστιανοῦ Θανάση Βάγι, ὅστις μετὰ Χριστιανῶν πολεμιστῶν τοὺς ἐνίκησε καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν. Τούτους ἠκολούθησαν καὶ οἱ Τοῦρκοι καὶ κατέλαβον τὰ ὀχυρώματα αὐτῆς. Οἱ δυστυχεῖς

κάτοικοι, ἀπελπισθέντες, παρεδόθησαν εἰς τὴν δ' ἀκρισιν τοῦ ἔχθρου, οἷσι διέταξε τὸν Θανάση-Β'γι νὰ τοὺς παραλάβῃ καὶ τοὺς δευθύνῃ εἰς τὰ χριστιαν καὶ χωρία τῆς Ρίζας, ἐνθ' οὗτοι διεμερίσθησαν εἰς τὰς οἰκίας τῶν κατόικων καὶ διέταξε τὴν νύκτα νὰ τοὺς δέσωσι, τὴν δὲ ἐπιύριον νὰ τοὺς μεταφέρωσιν εἰς τὸ χάνι τῆς Βιλιαρῆς, κείμενον μεταξύ Λιμποχώρου καὶ Ἀργυροκάστρου, εἰς τὴν πεδιάδα. Ὁ Ἀλῆς, ἐσκηνομένης πέριξ τοῦ χαλίου μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ του, διέταξε νὰ φέρουν τοὺς Ὀθωμαν εἰς ὕψους Γαρδικώτας καὶ νὰ τοὺς συναγαλάσωσιν εἰς τὴν εὐρύχωρον αὐλὴν τοῦ χαλίου· εἶτα δὲ διέταξε τοὺς ὑπὸ τὸν Θανάσην Βάγιαν νὰ πυροβολήσωσι κατ' αὐτῶν, δούς πρῶτος τὸ σύνθημα. Τοῦτον μνησθέντες οἱ περὶ τὸν Βάγιαν, ἐπυροβόλουν κατὰ τῆς σωρείας καὶ τοὺς ἐφόνευσαν ὅλους μέχρι ἐνός. Ἡ μέγα ρα δὲ Χάμικ, παροῦσα εἰς τὸ μακελεῖον τοῦτο, μετέβη καὶ τὸν συνεχάρη καὶ τότε τὸ πρῶτον ἀτεκάλεσεν αὐτὸν *πασσᾶν*, διότι πρότερον ἠρνεῖτο αὐτῷ τὸν τίτλον τοῦτον.

Ἡ πρωτεύουσις οὗτη ἀπανθρωπία κατετρόμυξε τὰ περὶχωρα, ὃ δὲ Ἀλῆς, καταλαμβάνων τὰ καίρια σημεῖα τῆς χώρας, προσέβαιναν εἰς ἐκτέλεισιν τοῦ σχεδίου του, τῆς ἐν Ἡπείρῳ δηλ. καὶ Ἀλβανίᾳ ἰδρύσεως ἀνεξαρτήτου κράτους. Μόνον οἱ Σουλιῶται ἀντίσταντο αὐτῷ πρὸς τοῦτο.

Ἐπανερχόμεθα. Κατὰ τὴν ἐν Καμποφορμίῳ εἰρήνην (Σ)βριος τοῦ 1797), καθ' ἣν ἡ Γαλλία κατέλαβε τὴν Ἐπτάνησον, ὃ Ἀλῆς προσεποιήθη τὸν φίλον τῶν Γάλλων καὶ κατέλαβε τὰς ἐναντι τῆς Κερκίρας ἡπειρωτικὰς παραλίας, τὸν δὲ Ὀκτώβριον τοῦ 1798 κατέλαβε δι' αἰφνιδιασμῷ τὴν Ἰπρέβεξαν, ὑπὸ Γάλλων κτεχουμένην, ἐνεργήσας γενικὴν σφαγὴν Γάλλων τε καὶ κατοίκων, καὶ οὕτως ἔμενεν ἐκτὸς τῆς ἐξουσίας του μόνον ἡ Πάργα καὶ τὸ Σοῦλι, τὴν δὲ Βόνιτσαν καὶ τὸ Βουθρωτὸν κατεῖχον οἱ Ἑνετοί. Ἐπεθύμησε καὶ τὴν κατάληψιν τῶν Ἰονίων νήσων, ἀλλ' ἀπέτυχε, διότι κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1800 αἱ νῆσοι αὗται ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν ρωσσο-τουρκικὴν προστασίαν.

Τότε ἐστράφη καὶ πάλιν κατὰ τοῦ Σουλίου καὶ μετὰ τετραετὴ ἀντίστασιν καὶ πρωτεύουσα ἀνδραγαθήματα τῶν Σουλιωτῶν κατέλαβεν αὐτὸ ἡρρωμώμενον, φθίνοντος τοῦ 1803 ἔτους.

Ἡ ἡττα τοῦ Σουλίου ἐδόξεσε τὸν Ἀλῆν, ὃ δὲ Σουλτᾶνος Σελῆμ διώρισεν αὐτὸν Ρούμελη—Βαλεσῆν, ὡς καταδιάξαντα τοὺς ληιτὰ μέχρι Φιλιππουπόλεως ἐν ἔτει 1804. Τὸ ἐπόμενον δ' ἔτος ἐπετέθη κατὰ τοῦ ἐξ Ἑλασσῶνος ἄρματωλὸς Νικοτσάρα, σπεύδοντος εἰς βοήθειαν τῶν Σέρβων κατὰ τοῦ Σουλτάνου.

Τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1806 ἐξεργάγη ὁ ρωσσο-τουρκικὸς πόλεμος, ὁπότε, ἐνεργείᾳ τοῦ ἐν Κ)πόλε: Γάλλου πρέσβεως, ἀνετέθη τὸ πρῶτον τῆς Ρούμελης (Ναυπάκτου) εἰς τὸν υἱὸν του Μουχτάρ, τὸ δὲ τῆς Πελοποννήσου εἰς τὸν εἰερον υἱὸν του Βελῆν.

Ἡ ἐν Τιλσίττῃ εἰρήνη (1807) ἀνέτρεψε τὰ σχέδια τοῦ Ἀλῆ περὶ ἀνεξαρτησίας τῆς Ἡπείρου καὶ ὑποτελείας τῶν Ἰονίων νήσων, ἣν ἐπεδίωκε καὶ τὸν ἡγάγασε νὰ περιορισθῇ ὡς πασσᾶς μόνον ἐν Ἡπείρῳ.

Καὶ πρῶτον μὲν κατεπολέμησε τοὺς Ἑλληνας ἄρματωλούς, οἵτινες, ἐνθαυρινθέντες ἐκ τοῦ ρωσσοτουρκικοῦ πολέμου, ἀντέπραπτον εἰς τὰ σχέδιά του· κατενίκησε καὶ διὰ σκληρῶν βασάνων ἐθανάτωσε τὸν παπᾶ Εὐθύμιον Βλαχάβαν. Ἐπίσης, δόλῳ ἐπολιόρησε καὶ ἐξεμηδένισε τὸν παλαιὸν αὐτοῦ ἐχθρὸν Ἰμβραὴμ Πασσᾶν τοῦ Μπερατίου, ὃν μετέφερεν αἰχμάλωτον εἰς Ἰωάννινα, ἐνθα καὶ ἀπέθανεν.

Εἶτα ἐστράφη κατὰ τοῦ πασσᾶ τοῦ Λελβίνου Μουσταφᾶ καὶ ἐκυρίευσεν τὸ Δέλβινον. Ἐν ἔτει 1812 ἐκυρίευσεν τὸ δχυρὸν Ἀργυροκάστρον καὶ ταυτοχρόως ἐξεδικήθη σκληρότατα τὸ Γαρδίκι, περὶ οὗ προεῖρηται.

Ἡ μέγαιρα μήτηρ τοῦ Χάμκω, μετὰ τὴν καταστροφὴν, διέταξε καὶ ἔκοιμιν τὰς κόμας τῶν θυμάτων τῶν Γαρδικιωτῶν, ὥς ἦσαν ἀναμιεμμέναι μετὰ τοῦ αἵματος, καὶ γεμίσασα δι' αὐτῶν στρωμνὴν, ἔκοιματο εὐφραινομένη. Ἀξία μὴ τηρ τοῦ Ἀλῆ!

Ἡ Ἀγγλία τὸν Μάϊον τοῦ 1819 ἐπώλησε τὴν Πάργαν τῷ Ἀλῆ ἀντὶ 150.000 λιρῶν, οἱ δὲ Πάργιοι, ἐμπρήσαντες τὰ ὀστᾶ τῶν προγόνων αὐτῶν, αἵτινα ἀνῶρυζαν ἐκ τῶν τάφων, κατέφυγον εἰς τὴν Ἐπτάνησον, ἐκ βδελυγμίας πρὸς τὸν Ἀλῆν. Τὴν Πάργαν κατέλαβον οἱ Ἀλβανοὶ τοῦ Ἀλῆ.

Τούτων πάντων ἔνεκεν ὁ Ἀλῆς κατέστη ἰσχυρότατος. Κακῇ ὅμως τύχῃ, κατὰ τὰ αὐτὰ ἔτη, κεραυνὸς πεσὼν, ἐνέπρησε τὸ ἐν Τεπελενλίῳ παλάτιόν του, ὃ περ ἔθεωρήθη κακὸς οἰωνός· ἔκτοτε ἡ τύχη ἔπαυσε νὰ εὖνοι αὐτόν.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῆς δόξης του, εἰς τὴν αὐλὴν του ἦσαν ὁ Ἀθανάσιος Διάκος, ὁ Ὀδυσσεύς, Ἀνδρουτσοῦς, ὁ Καραϊσκάκης, ὁ Μάρκος Μπότσαρης ὡς σωματοφύλακες, οἰονεὶ ἀσκούμενοι ἐν πολεμικῷ σχολείῳ.

Ἐν ἔτει 1807 ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλῆ Βελῆ πασσᾶς, ἐνεργεῖα, ὡς προεῖρηται, τοῦ ἐν Κ)πόλει πανισχύφου πρέσβεως τῆς Γαλλίας Σεβασσιάνη, ἐστάλη εἰς Πελοπόννησον ὡς βεζύρης ἢ Μῶρα-βαλεσης, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ θείου του Ἰσμαὴλ Πασόμπη ὡς Κεχαγιάμπη αὐτοῦ, οἰονεὶ πρωθυπουργοῦ, καὶ ἔμενε μέχρι τοῦ ἔτους 1812.

Κατόπιν, ἐν καιρῷ δυσμενείας, μετετέθη εἰς Λάρισαν, συντελεσάντων εἰς τοῦτο καὶ τῶν ἐν Κ)πόλει Βεκήλιδων τῆς Πελοποννήσου.

Ὁ Ἀλῆς, ἐποφθιλιμῶν καὶ τὴν Πελοπόννησον, ἵνα συμπεριλάβῃ καὶ αὐτὴν εἰς τὸ βασίλειόν του, παρήγγειλε τῷ Βελῆ νὰ μὴ ὑπακούσῃ, ἀλλ' ὁ Πασόμπης συνεβούλευσεν οὕτω τὰ ἀντίθετα, κατήγγειλε δὲ εἰς τὴν Πύλην τὰς ἐνεργείας τοῦ Ἀλῆ. Ὁ Βελῆς ὑπήκουσε καὶ μετέβη εἰς Λάρισαν.

Ὁ Ἀλῆς, μένεσ πνέων κατὰ τοῦ Πασόμπη, ἐπειράθη νὰ τὸν δολοφονήσῃ ἐν τε Καρύστῳ, ὅπου μετέβη φεύγων τὴν ὁργὴν αὐτοῦ, καὶ ἐν Δράμῃ, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κων)πόλει· διότι καὶ ἐκεῖ ἔπεμψε δύο Ἀλβανούς καὶ τὸν ἐπυροβολήσαν, ἐν παραθύρῳ καθήμενον, ἀνεπιτυχῶς.

Ἐνεκα τῆς αὐθαδείας του ταύτης, ἡ προσετέθη καὶ ἡ ἐνέργεια τῶν πολυαγρίμων αὐτοῦ ἐχθρῶν, ὁ Ἀλῆς περιέπεσεν εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ Σουλτάνου Μαχμούτ Β', ὅστις, μαθὼν τὰς ὑποούλους αὐτοῦ ἐνεργείας πρὸς ἡγεμονίαν τῆς Ἡπείρου, ἐκήρυξεν αὐτὸν προδότην τὸν Ἰωάννην τοῦ 1820 καὶ τὸν ἐκάλεσε νὰ μεταβῇ πρὸς ἀπολογία εἰς Κ)πολιν ἐντὸς 40 ἡμερῶν.

Ὁ Ἀλῆς ὅμως προπαρεσκευάζεν ἀντίστασιν καὶ ἐσκόπει νὰ ὀδεύσῃ κατὰ τῆς Κ)πόλεως. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εὔρε συμφώνους πρὸς τοῦτο οὔτε τοὺς στρατηγούς του, οὔτε αὐτοὺς τοὺς υἱούς του, ἀπεφάσισε νὰ παραμείνῃ ἐν Ἡπείρῳ καὶ νὰ κλεισθῇ ἐν Ἰωαννίνοις μετὰ ἑξ χιλιάδων πεζῶν· ἡτοίμασε δὲ καὶ στολίσκον ἐν τῇ λίμνῃ τῶν Ἰωαννίνων διὰ τὴν πρὸς τὰ βόρεια ὄρια συγκοινωνίαν αὐτοῦ.

Μετὰ τὴν παρέλευσιν τῆς τεσσαρακονθημέρου προθεσμίας, ὁ Σουλτάνος ἔπεμψε κατ' αὐτοῦ στρατόν, ὡς ἀποστάτου, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ προμνηθέντος Ἰσμαὴλ Πασόμπη, ὃν προήγαγεν εἰς Πασσᾶν καὶ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ

1820 ἤρχισεν ἡ πολιτορχία τῶν Ἰωαννίνων. Ὁ Σουλτᾶνος, θέλων νὰ κατεστήσῃ αὐτὴν στενωτέρα, ὑπεσχέθη διὰ τοῦ Ἰσμαήλ πασσᾶ εἰς τοὺς Σουλτᾶτας τὴν ἀποδοσὶν τῆς πολιτείας τῶν, ἔαν συμπράξῃσι μετ' αὐτοῦ· ὃ περ καὶ ἔπραξαν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Ἰσμαήλ πασσᾶς ἐνέπ. ἔξεν αὐτοῖς, ἀνυβίλλων ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν τὴν παροδοσὶν τοῦ Σουλίου καὶ ἐπειδὴ ἐν γένει ἀπεδείχθη ἀνίκανος, ὥς ἂ χιστροάτης, οἱ μὲν Σουλῶται, συνεννοηθέντες κρυφίως μετὰ τοῦ Ἀλῆ διὰ τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, ἐαίχθησαν μετ' αὐτοῦ, ἡ δὲ ἀρχισιρατηγία ἀνετέθη εἰς τὸν πασιᾶν τῆς Πελοποννήσου Χουρσάτ, ὃ ἀντιπρόσωπος ἦν ὁ Κιοσὲ Μεχμέτ πασσᾶς, Κεχαϊᾶς αὐτοῦ.

Ὁ Ἀλῆς κατέφυγεν εἰς μίαν μονὴν τῆς νησίδος τῆς λίμνης, ἀφῆκε δὲ τὸν Ἰτσοκαλέ, (Ἀκρόπολιν), εἰς τὴν φύλαξιν τοῦ πιστοῦ αὐτῷ Τσάμη, χωλοῦ. Τοῦτον ἔξαπατήσας ὁ Κιοσὲ Μεχμέτ διὰ τῆς ἐπιδείξεως τοῦ συνθηματικοῦ ἐκ κοραλλίων κομβολογίου τοῦ Ἀλῆ, ὃ περ ἐπιτηδείως ἔκλεψε παρ' αὐτοῦ, ἐπεισεν αὐτὸν νὰ παραδώσῃ τὴν ἀκρόπολιν.

Ὅτε ὁ χωλὸς Τσάμης παρουσιάσθη, μετὰ τὴν παράδοσιν εἰς τὸν Ἀλῆν καὶ τῷ ἔδειξε τὸ κομβολόγιον, τότε ὁ Ἀλῆς ἀνεβόησεν: «Ἀχ! οἱ χαλντούπηδες μὲ μπέσα μ' ἐφάγανε» καὶ ἔλαβεν ἀνωφελῶς ὅλα τὰ προφυλακτικὰ μέτρα.

Ὁ Κιοσὲ Μεχμέτ πασσᾶς, ἀφοῦ συνέλαβε τοὺς περὶ τὸν Ἀλῆ ἰδίους ὑπηρέτας καὶ λοιποὺς φύλακάς του, εἰσήγαγεν εἰς τὸ ὑπόγειον τῶν δωματίων, ἔνθα διέμενεν ὁ Ἀλῆς, στρατιώτας καὶ εἴτα εἰσῆλθεν εἰς τὸ δωμάτιον του καὶ τῷ εἶπε: «Προσεύχου καὶ ὑποτάξου εἰς τὴν βασιλικὴν διαταγὴν, ἣτις ζητεῖ τὴν κεφαλὴν σου» καὶ τῷ ἔδειξε τὸ διάταγμα. Ὁ Ἀλῆς, φέρων κατ' ἀνοχὴν ὅπλα, ἐπιστόλισε τὸν πασσᾶν καὶ τὸν ἐπλήγωσεν ἐλαφρῶς εἰς τὸν βραχίονα. (1) Πασσᾶς ἐξῆλθε, καὶ ἀμέσως οἱ ἐν τῷ ὑπογείῳ καὶ τοῖς πέριξ δωματίοις στρατιῶται ἤρξαντο πυροβολοῦντες καὶ ἐφόνευσαν τὸν Ἀλῆν, οὗ τὴν κεφαλὴν ἐπεμψεν ὁ Κιοσὲ Μεχμέτ Πασσᾶς εἰς Κ)πολιν. Ὁ Ἀλῆς ἐφονεύθη τὴν 16 Ἰανουαρίου 1822.

Διοίκησις Ἀλῆ.—Κατὰ τὴν νομολογίαν τοῦ Ἀλῆ-πασσᾶ οὐδεμία ἀγοραπωλησία εἶνε ἔγκυρος, ἔαν τὸ 1) τοῦ τιμήματος δὲν ἐμετρεῖτο αὐτῷ. Εἶχεν ἀνακηρύξῃ ἑαυτὸν γενικὸν κληρονόμον πάντων τῶν θνησκόντων ἄνδ. ἄρρενος ἀπογόνου. Τοὺς πάντας ἠνάγκαζε νὰ λαμβάνωσιν ἐκ τῶν ἀποθηκῶν του τὸν παλαιὸν σῖτον, ἀντικαθιστῶντες αὐτὸν διὰ νέου. Εἰσέπραττε, πλὴν τῆς τοῦ Σουλτάνου δεκάτης, καὶ δευτέραν δι' ἑαυτόν. Τῶν εἰς θάνατον διὰ βασάνων καταδικαζομένων τὰ κτήματα περιήρχοντο εἰς αὐτὸν καὶ ἐγίνοντο τσιφλίκια του!

Τὸ κυβερνητικὸν αὐτοῦ σύστημα, κατὰ τὴν ἰδίαν ὁμολογίαν, συνίστατο εἰς *χρυσόν, σίδηρον καὶ ξύλον*. Τοιοῦτος ὁ Ἀλῆς.

Τὰ πασσαλίκια αὐτοῦ καὶ τῶν υἱῶν του περιελάμβανον ὅλην τὴν νῦν Ἑλλάδα, πλὴν τῆς Ἀττικῆς καὶ τῶν νήσων. Ὑπεστήριζε τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἣτις ἦτο ἡ ἐπίσημος, δι' ἧς ἔγραφε πρὸς τὴν Πύλιν καὶ ἦν ἐδίδαξεν εἰς τοὺς υἱούς του δι' Ἑλλήνων διδασκάλων, προσέφερε δὲ καὶ ὑπὲρ τῆς ἐν Ἀρτῇ ἑλληνικῆς Σχολῆς 1.200 γρόσια.

Ἐν ἀρχῇ ἐπέτρεπε τὸν βίαιον ἐξισλαμισμόν, διότι κατὰ τὸν Pouqueville, ἐγνώριζεν, ὅτι εἰς τὴν ἀπολυταρχίαν ὁ χρυσὸς εἶνε ἰσχυρότερος τοῦ δεσπότη. Ἐφοβέτο τὸν θάνατον καὶ ἐπίστευεν εἰς τὴν ἀνακάλυσιν τοῦ Ἐλεξίου τῆς μακροβιότητος καὶ τῆς φιλοσοφικῆς λίθου, ὥς ἔλεγεν εἰς τὸν Ἀγγλὸν ἱατρὸν Holland. Ὁ φόβος τοῦ θανάτου τὸν ἐτρόμαζε κατὰ τὰ τέλη τῆς ζωῆς του.

Ταμίαν εἶχε τὸν κύρ Σταῦρον Τσαπαλάμον, πατέρα τοῦ ἰδρυτοῦ καὶ πρώτου διοικητοῦ τῆς Ἑθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος Γεωργίου Σταύρου.

Ἐνεκὲν τῶν διωγμῶν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν τῆς Θεσσαλίας, μὴ δυνηθέντες ν' ἀνθέξωσιν εἰς τοὺς στρατοὺς καὶ τὰς πλεκτάνας αὐτοῦ, ὑπετάγησαν.

Εἰς ὅμους ἐξ αὐτῶν, ὁ **Νίκος Τσάρος** ἢ **Νικοτσάρας**, γεννηθεὶς ἐν ἔτει 1774 εἰς τὸ χωρίον Γιαννωτὶ τοῦ Ὀλύμπου, εἰδὸς τοῦ ἀρματολῶν Τσάρου, ὃν διεδέχθη εἰς τὸ Ἀρματολικίον τοῦ Βλαχολεβιάδου, ἐπεχείρησε περὶ τα μέσα τοῦ 1807 ἐκστρεφάμενος παρὰ τὸλμον πρὸς βοήθειαν τῆς ὑπὸ τὸν Κεραεώργεβιτς ἐπαναστατησάσης Σερβίας. Οἱ κυπεταναῖοι Βάλτου, Ἀγιάφω, Λοδωρικό, Χασίων, Ὀλύμπου κτλ. συνήθυσιν 550 παλληκάρια καὶ ἔθηκαν ταῦτα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Νίκου Τσάρα, ὡς ἀνδρειότερου. Τὸ σῶμα τοῦτο, συναπτήσαν δέκα χιλιάδας Τούρκων στρατιωτῶν, ὑπεχώρησεν, ἀποκατιζόμενον, εἰς τὴν πελοποννησιακὴν ἑσθρίαν, μὴ ἔχοντες πλέον οὐδὲ κόκκον πυρίτιδος, διήλθον ξηφίρεις διὰ μέσου τῶν ἐχθρῶν καὶ μυχόμενοι ἐφθασαν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος περὶ τοὺς 150, καὶ μόνον 52 ἐπανήλθον εἰς τὸν Ὀλυμπόν.

Ὁ Νίκος Τσάρας, στερηθεὶς τοῦ Ἀρματολικίου τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ἐξήγειρε πειρατικὸν πλοῖον καὶ κατέστη ὁ τρόμος τῶν εἰς Θεσσαλονίκην πλεόντων Τούρκων, ὁρμητήριον ἔχων τὴν Σκιάθον.

Τοῦτον μιμηθέντες καὶ ἄλλοι ἀρματολοί πολλαχόθεν, συνεκρότησαν ἰσχυρὸν πειρατικὸν στόλον ἐξ 70 πλοίων καὶ τὸν διήρσαν εἰς ἐπὶ μύρας ἀνὰ δέκα, ὑπὸ ἰδίους ἀρχηγούς. Ἐκάστη τούτων ἔφερε τὰ ὀνόματα: **Βάλτος**, **Μωριάς**, **Ρούμελη**, **Ὀλύμπος**, **Ἀσπρη Θάλασσα**, (Αἰγαῖον) **Σκιάθος** καὶ **Κασσάνδρα**. Ἀρχηγὸς τοῦ Μωριά ἦτο ὁ Θ. Κολοκοτρώνης, γενεὸς δὲ ἀρχιναύαρχος ὁ Γιαννῆς Σταθῆς ἐκ Βάλτου καὶ ὑποναύαρχος ὁ Νίκος Τσάρας.

Ὁ στόλος οὗτος κατέστη ὁ τρόμος τοῦ Αἰγαίου. Τότε κατεσκευάσθη καὶ ἡ πρώτη κυανλευκος ἑλληνικὴ σημαία **ἐκ κυανοῦ ὑφάσματος μετὰ λευκοῦ σταυροῦ ἐν τῷ μέσῳ** εἰς ἀντικατάστασιν τῆς πρῆν ῥωσικῆς. Τὰ πλεῖστα ταῦτα ἀντετάχθησαν νικηφόρως καὶ κατὰ κορβετιῶν τουρκικῶν· οὕτω δὲ καὶ τὰ πολεμικὰ πλοῖα ἀπέφευγον τὴν συνάντησίν των.

Ἀποβιβασθέντες ποτὲ πρὸς ὕδρευσιν, προσεβλήθησαν ὑπὸ Ἀλβανῶν ἐνεδρευόντων, ἀλλ' ὁ Νικοτσάρας τοὺς διεσκόρπισεν. Ἐνῶ δὲ ἐπανήρχετο εἰς τὸ πλοῖόν του, κεκρυμμένος Ἀλβανὸς τὸν ἐτυροβόλησε θανασίμως καὶ ἐκ τοῦ τραύματος τούτου κομισθεὶς εἰς τὸ πλοῖόν του, ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 26 ἐτῶν καὶ ἐτάφη ἐν Σκοπέλῳ.

Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη, μὴ δυναμένη νὰ ὑποτάξῃ αὐτούς, διέταξε τὸν Ἀλῆ Πασᾶν νὰ παύσῃ τὴν κατὰ τῶν ἀρματολῶν καταδίωξιν, διὰ τὰ ἐπανέλθωσιν οὗτοι εἰς τὰ ἴδια καὶ οὕτως ἀφῆσώσιν ἐλευθέραν τὴν θάλασσαν. Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Ἀλβανῶν τοῦ Ἀλῆ ἐξ Ὀλύμπου καὶ τὸν εἰς τὸν Νίκου Τσάρα, ἐπανήλθον οὗτοι εἰς τὰς ἐστίας των.

Ἀρχομένου τοῦ 1808 ὁ ἀρματολὸς Χασίων **Παπᾶ Εὐθύμιος Βλαχάβας**, γινώσκων τὸν χαρακτῆρα τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, διωργάνωσε νέον ἐπαναστατικὸν κίνημα ὡς ἀρχηγός, ἐν συνεννοήσει μετὰ τῶν ἄλλων τῆς Στερεᾶς ἀρματολῶν, καὶ αὐτῶν τῶν ἐν Τρικκάλαις καὶ Λαρίσῃ Τούρκων. Προδοθέντος ὁμοῦ τοῦ κινήματος καὶ πα-

λιμβουλῆσαντων τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ Τούρκων καὶ φονευθέντος ἐν Καλαμπάκᾳ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Θεοδώρου μετὰ 600 ὁπαδῶν, διεπέρασεν εἰς Σκόπελον ὁ Εὐθύμιος καὶ ἐξηκολούθησε τὸν κατὰ θάλασσαν ἀγῶνα, καθ' ὃν δεινὰς ὑπέστησαν οἱ Τοῦρκοι κακώσεις.

Ὁ Ἀλῆς διὰ τῶν συνήθων αὐτῷ ὑπεσχέσεων καὶ ὅρκων καὶ πλαστῶν ἐπιστολῶν παρέπεισε τὸν Βλαχάβαν καὶ τοὺς περὶ αὐτόν, ἵνα ἐπανέλθωσι καὶ ἀναλάβωσι τὰ ἀρματωλίκια των καὶ συλλαβὸν τὸν ἥρωα διὰ φοβερῶν βασάνων τὸν ἐθανάτωσεν.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Βλαχάβα καὶ τὴν ὑποταγὴν τῶν ἀρματωλῶν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Στερεᾶς, ἀντηγωνίζοντο κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ οἱ πολυθρύλητοι **Κατσαντιωναῖοι**, πολλὰ καὶ λαμπρὰ διαπράξαντες κατορθώματα. Ἀλλ' ἐν ἔτει μὲν 1811 συνελήφθη διὰ προδοσίας ὁ Κατσαντώνης, ὅστις ἐσκοτώθη διὰ σφύρας ἐν Ἰωαννίνοις, ἐν ἔτει δὲ 1815 ἐδολοφονήθη καὶ ὁ ἴσος αὐτῷ κατὰ πάντα ἀδελφὸς **Λεπενιώτης** κληθεὶς οὕτω διότι ἐγεννήθη εἰς Λεπενοῦν.

Μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ ἐκ 300 ἀνδρῶν ἀποτελουμένου σώματος αὐτοῦ τοῦ Κατσαντώνη, προσεκύνησαν καὶ ἄλλοι, συγκαταλεγέντες μεταξὺ τῶν σωματοφυλάκων τοῦ Ἀλῆ, ἐν οἷς καὶ ὁ Γ. Καραϊσκήκης καὶ ἄλλοι πολλοί.

Μετ' οὗ πολὺ, (τὸν Μάϊον τοῦ 1819), ὁ Ἀλῆς ἐπέτυχεν, ὥς προεῖρηται, τὴν ὑπὸ τῶν Ἀγγλων παραχώρησιν αὐτῷ τῆς Πάργας, ἑνὸς τῶν ἀρχαιοτάτων αὐτοῦ πῶθων.

Ἐκ τῆς μετοξὺ Πύλης καὶ Ἀλῆ διαμάχης οἱ Ἕλληνες μαχηταὶ ὠφελήθησαν μεγάλως, διότι ἀμφότεροι ἐξήτησαν τὴν συνδρομὴν των.

Καὶ ὁ μὲν Ἀλῆς εἶχεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του πρὸ καιροῦ πολλοὺς ἐκ τῶν ἡμετέρων, ἡ δὲ Πύλη διὰ τοῦ Πασόμπεη ὑπεσχέθη εἰς τοὺς Σουλιώτας, τοὺς ἐπὶ 17 ἔτη θεωμένους ἐξ Ἑπτανήσου, ὡς ἐν ἐξορίᾳ, τὴν **πατριδα των, τὸ Σοῦλι**, ὃ περ οὗτοι ἀπεδέξαντο καὶ μετέσχον τῆς πολιορκίας τοῦ Ἀλῆ. Ἐπειδὴ δὲ εἶδον, ὅτι ἔφενακίζοντο ὑπὸ τοῦ Πασόμπεη, ὡς εἴρηται, τὴν 6 Δεκεμβρίου 1810, μετὰ προηγηθεῖσαν μεταξὺ Ἀλῆ καὶ Μάρκου Μπότσαρη συνεννόησιν, ἐγκατέλειψαν τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον, οὐχ ἵνα σώσωσι τὸν Ἀλῆν, ἀλλ' ἵνα πορατείνωσι τὸν ἀγῶνα καὶ δώσωσιν εὐκαιρίαν εἰς ἐπιτυχίαν τοῦ ὑπὸ τῆς πρὸ τινος καιροῦ ἐργαζομένης **Φιλικῆς Ἑταιρείας** ἐπιδιωκομένου ἀπελευθερωτικοῦ σκοποῦ, μεθ' ἧς ὁ τε Μπότσαρης καὶ οἱ ἄλλοι ἀρχηγοὶ Σουλιῶται εἶχον συνεννοηθῇ πρότερον, εὐρισκόμενοι ἐν Κερκύρᾳ.

Ἐν ἔτει 1813 ἰδρύθη ἐν Ἀθήναις ἡ Ἑταιρεία αὕτη, σκοποῦσα τὴν εἰς τοὺς νέους παροχὴν ἐπιστημονικῆς μορφώσεως, τὴν δημοσίευσιν χρησίμων ἐκπαιδευτικῶν βιβλίων, τὴν ἀνασκαφὴν καὶ διατήρησιν ἀρχαιοτήτων καὶ ἐν γένει τὴν πνευματικὴν καὶ ἔθνηκὴν ἀναμόρφωσιν τῆς Ἑλλάδος, δι' ὧν θὰ προπαρεσκευάζετο ἡ βαθμιαία ἀπαλλαγὴ αὐτῆς ἀπὸ τῆς τουρκικῆς τυραννίας.

Ἡ σύστασις καὶ ὁ κοπὸς τῆς Ἑταιρείας, τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ ἐκ Μηλιῶν τοῦ Ὀλύμπου Ἀιθίου Γαζῆ καὶ τοῦ Μητροπολίτου Ἀρτης Ἰγνατίου, οἰεδοθή εἰς τὴν Ἑσπερίαν, καὶ ἰδίως εἰς Βέννην· ὁ δὲ Ἰωάννης Καπὼδίστριας, ὑπουργὸς τῶν Ἑξωτερικῶν τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Ρωσίας Ἀλεξάνδρου, εὐρισκόμενος τότε ἐν Βέννῃ ὡς μέλος τοῦ εὐρωπαϊκοῦ Συνεδρίου (1814), ἐγένετο ἡ ψυχὴ τῆς Ἑταιρείας· διότι ἐφρόντισε καὶ προῦκάλεσε συνδρομὰς ἐκ μέρους διαφόρων λογίων καὶ εὐπό-

ρων καὶ Ἡγεμόνων ἔτι, καὶ μετέφερε τὴν ἔδραν αὐτῆς ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Βιέννην καὶ κατόπιν εἰς Μόναχον, ἐνθα ἐτέθη ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ θερμοῦ Φιλέλληνος πρίγκηπος Λουδοβίκου τῆς Β. βασιλείας, κατόπιν βοσιλέως αὐτῆς καὶ πατρὸς τοῦ πρώτου βασιλέως τῆς Ἑλλάδος Ὁθωνος.

Ἐκαστον μέλος αὐτῆς ἐλάμβανεν, ἀπολύτως τοῦ προ φερομένου πρὸς συνδρομὴν ποσιν, τὸν βαθμὸν τοῦ **Συνηγόρου** ἢ **Ἐδεργέτου**, ὡς γινώσκοντες δὲ δακτυλίδιον χαλκοῦν ἢ χρυσοῦν μετὰ συμβόλου Γλαυκῆς ἢ Χείρνος **Κεντάρου** ἐγκεχαραγμένου.

Οἱ φέροντες τὸ δακτυλίδιον τοῦτο, ἡγεμόνες ἢ ἄστοί, τὸ ἐπεδείκνυν μετ' ὑπερηφάνειας καὶ διήγειρον τὸν ζῆλον καὶ ἄλλων, ἵνα ἀποκτήσῃσιν αὐτό, γινόμενοι μέλη.

Ἡ πρώτη ἰδέα τῆς Φιλομούσου Ἑταιρείας ἀνήκει εἰς τὸν Ὀσποδίον τῆς Βλαχίας Ἀλέξανδρον Μαυροκορδαῦτον, ἀποδημήσαντα ἐν ἔτει 1784 εἰς Ρωσίαν. Ὁ πρῶτος αὐτῆς σκοπὸς ἦτο ἡ παρὰ μυσθία τῆς δυστυχίας, διανοουμένων ἰδίου, καὶ εἶτα ἡ διάδοσις εὐρωπαϊκῶν γνώσεων εἰς τοὺς νέους καὶ τὸς νέας καὶ ἡ κατάλληλος αὐτῶν ἀνατροφή.

Ἡ ἰδέα αὕτη εὗρε προθύμους, ὡς προσέφηται, τοὺς τε φιλανθρωποὺς καὶ φιλομούσους σὲν τῷ χρόνῳ. Ὁ κόμης Καποδίστριας μετὰ τοῦ Ἀγγλου λόρδου Γκλύφωρδ, εὐρισκομένου ἐν ἔτει 1814 ἐπίσης ἐν Βιέννῃ, καὶ ἄλλων ὁμοφρόνων, ὑπεστήριξεν ἐνεργεῖα τοῦ Γαζῆ καὶ Ἰγνατίου καὶ ἄλλων τὴν ἀνατίεσιν τῆς Ἑταιρείας τοῦ Μαυροκορδαίτου ὑπὸ τὸ ἀνωτέρω ὄνομα, φανερώς ἐργαζομένης.

Ἐκ τῆς Ἑταιρείας ταύτης προέκυψεν ἡ **Φιλικὴ Ἑταιρεία** ἣν ἐργησιμοποίησαν θερμοὶ τινες, ἀλλ' ἄσχημοι φιλοτάγιδες, ἐπιζητοῦντες τὴν ἐλευθερίαν τῇ πατρίδι.

Ἡ φιλικὴ Ἑταιρεία ἦτο μυστικὴ καὶ συνέστη τὸ πρῶτον ἐν Ὁδῇ σῶ, ἐν τόπῳ ἀποκέντρῳ καὶ ἀνυπόπτῳ.

Πρῶτοι τῶν θεμελιωτῶν αὐτῆς ἦσαν τρεῖς εἰλικρινεῖς φιλοπάτριες. Ὁ ἐκ Κομπιτίου τῆς Ἀρτῆς Νικόλαος Σκουφᾶς, ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Ἀθανάσιος Τσιτσάκης, **Μασσῶνος**, ὡς ἐλέγετο, καὶ ὁ ἐξ Ἀνδριτσάνης τῇ Πελοποννήσῳ Παναγιώτης Ἀναγνωστόπουλος ἢ Ἀναγνωσταράς.

Οἱ τρεῖς οὗτοι, μόλις ἐγνώσθη ἡ εἰδησις περὶ ἰδρύσεως Ἑταιρείας, Φιλομούσων ἐν Ρωσίᾳ, ἤρχισαν νὰ πιστεύωσιν, ὅτι ὑποκεκρυμμένον σχέλιον αὐτῆς ἦτο ἡ πολιτικὴ καὶ ἐθνικὴ ἀναγέννησις τῆς Ἑλλάδος, τὸ δὲ ὄνομα τοῦ πρώτου ταυνοῦτος ἐν αὐτῇ κόμητος Κομποδιστερίου, ἦτο ἡ ἀναμφίβολος ἐγγύησις τῆς συναινέσεως τῆς Ρωσσίας εἰς τὸ σχέδιον τοῦτο.

Εἰς τοὺς τρεῖς ἀνωτέρω προσετέθη κατόπιν καὶ ὁ ἐκ Πάτμου Ἐμμανουὴλ Ξάνθος.

Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἐπενόησαν τὸν ὄρκον καὶ τὰ πρὸς διάκρισιν σημεῖα πρὸς ἀναγνώρισιν μεταξὺ των· ἔτι δὲ καὶ βαθμύς καὶ ἄλλας μυστικὰς συνθήκας πρὸς μὴ εὖτολον ἀνακάλυψιν τοῦ μυστικοῦ.

Ὁ μυστικισμὸς τῆς Ἑταιρείας ἐπεκράτησε μέχρι τῆς Ἐπαναστάσεως.

Οἱ θεμελιωταὶ τῆς Ἑταιρείας προσεποιούντο, ὅτι ἦσαν ἀπλᾶ πύτης μέλη, κρύπτροντες διήθεν ἄγνωστον ἀρχήν, παρεῖχον δὲ τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι ὑπάρχει **Ἀρχὴ**

πολὺ Υψηλῇ, ὑποδεινύοντες κακαλυμμένως, τὴν Καποδίστριαν καὶ δι' αὐτοῦ τὴν Ρωσσίαν.

Οἱ κατηχούμενοι δὲν ἐπέμενον εἰς ἀνακάλυψιν τῆς ἀρχῆς, καὶ οὕτως ἔμεινεν ἐρριζωμένη ἡ πεποιθήσις περὶ Ρωσσίας.

Ἡ Ἐταιρεία ἐν ἔτει 1816 κατήχησεν ὅλους σχεδὸν τοὺς Ἀρχιερεῖς καὶ τὸ λοιπὸν ἱερατεῖον, τοὺς ὀπλαρχηγούς, τοὺς ναυτικούς, πολλοὺς προὔχοντας, τοὺς ἀρχηγούς τῶν εἰς τὴν Ἐπιδόνητον ὑπηρετούντων Ἑλλήνων στρατιωτικῶν, τοὺς ἐκεῖ διαμένοντας Σουλῶτας καὶ Κλέφτας, τοὺς περιστοιχίζοντας τοὺς πασσάδες Ἑλλάδας, ὡς ἐμπιστοὺς αὐτῶν, ἐν τε Πελοποννήσῳ, Στερεᾷ Ἑλλάδι, Ἡπείρῳ, Θεσσαλίᾳ κτλ. ὡς καὶ τοὺς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, Κίπρῳ, Συρίᾳ καὶ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἔγκαταστημένους ἐμπόρους, ἐπιστήμονας, κληρικούς, ἐπίσης καὶ τὰς ἐξοχωτέρας ἐκ ληρικᾶς οἰκογενείας τῆς Κ)πόλεως.

Ὁ Ἀναγνωσταρᾶς ἰδίως κατήχησε πολλοὺς ἰσχυροὺς ὀπλαρχηγούς, Πελοποννησίους καὶ ἄλλους, μεταβαίνοντας εἰς Ὀδησσὸν καὶ Πετρούπολιν πρὸς ἀπαίτησιν μισθῶν διὰ ἃς πρὸς τὴν ἐν Ἑπτασήμενῳ ρωσικὴν διοίκησιν προσενεχθείσας στρατιωτικὰς ὑπηρεσίας, ἐν οἷς καὶ τὸν Χριστόφορον Περραιβόν, τὸν Χρυσόσπαθην ἐκ Μάνης καὶ τὸν Π. Δημητράκοπουλον. Ἐν Ἰστανβουλῇ προσηλύτισεν ὡς μέλος τὸν ἀρχηγὸν τῶν βουλγαρικῶν στρατευμάτων Κατικιώτην.

Οἱ ἐπίτροποι οὗτοι μετῆνεγκον κατόπιν τὴν ἔδραν τῶν ἐργασιῶν εἰς Κ)πολιν τὴν ἀνοίξιν τοῦ 1817 καὶ ἐκεῖ προσηγορεύθησαν τὸν ἐκ Τριπόλεως ἔμπορον Π. Σέκερην, ὃν, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σκουφᾶ, (1819) προσέλαβον ὡς μέλος τῆς διοικήσεως ἀντ' αὐτοῦ καὶ τῷ ἀνέδθησαν τὴν διεύθυνσιν τοῦ ταμείου τῆς Ἐταιρείας, ἐφ' ὃ πρῶτος οὗτος, ὁ Π. Σέκερης, προσηνεγκε 20.000 γρούσια. Ἐπίσης προσηγορεύθησαν καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀθανάσιον.

Κλέφτικα ἄσματα ἐξήγειρον τὴν νεολαίαν ἐν τε τῇ κυρίως Ἑλλάδι καὶ ἄλλαχού. Ἐφημερίδες δὲ τοῦ ἐξωτερικοῦ προπαρεσκεύαζον τὴν κοινὴν ἐν Εὐρώπῃ γνῶμην. Εἰς ταύτας ἔγραφεν ὁ Κοραΐς καὶ ἄλλοι Ἕλληνες καὶ ξένοι λόγιοι.

Ἐν ταῖς ἡγεμονίαις ἐνήργει ἐπίσης ζωηρῶς καὶ ὁ Μεσσήνιος Ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος Δικαῖος, γενόμενος κατόπιν μέλος τῆς διοικήσεως ἐπιτροπῆς ἀνὴρ βίαιος, ἀκόματος καὶ μετὰ πεποιθήσεως πιστεύων εἰς τὴν ρωσικὴν σινδρομήν. Ἐκεῖ ἐνήργει καὶ ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, ὡς εἴρηται.

Οὗτος κατήχησε καὶ τοὺς ἀρχηγούς τῶν μολδοβλαχικῶν στρατευμάτων.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ 1818 συνέστησαν ἐφορίαι ἐν Κ)πόλει καὶ τῇ κυρίως Ἑλλάδι κατ' ὁρθωσαν δὲ οἱ ἰθύνοντες νὰ λάβωσιν ἐγκυκλίους τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου Ε'. διὰ τὴν Πελοπόννησον, ὅτι πρόκειται περὶ συνδρομῶν πρὸς Ἰδρυσιν Σχολείων.

Ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι ἐνήργει ὁ Τσακάλωφ, ὁ δὲ Σέκερης ἀπετέλει τὸ κέντρον ἐν Κ)πόλει καὶ διεχειρίζετο τὰ ἐκ συεισφορῶν τῶν ἀδελφῶν χρήματα, ὡς ταμίας, ὡς προεῖρηται.

Ὁ Καποδίστριας, μαθὼν τὸν σκοπὸν τῆς Ἐταιρείας, ἠσπάζετο μὲν αὐτόν, ἀλλὰ, γινώσκων τὰς διαθέσεις τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου, συβούλευε τὴν ἀβολὴν καὶ ἠθέλε τὴν ρωσικὴν ὀριμότητα τοῦ λαοῦ διὰ τε τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς παιδείας, καὶ δι' ὑπομνήματος, γραφέντος μὲν ἐν Κερκύρᾳ ἀνωνύμως, ἀποδο-

θέντος δὲ αὐτῷ, διότι τότε διέτριβεν ἐν Κερκύρα ἐπ' ἀδείᾳ, διετύπωσε τὴν γνώμην ταύτην.

Οἱ τὴν ἐπανάστασιν ἀποφασίσαντες Ἑταιρικοὶ ἔπεισαν τοὺς τότε ἐνδοιάζοντας ἀδελφοὺς νὰ θεωρήσωσι τὸ ὑπόμνημα τοῦτο ὡς ἀναγκαῖον πέπλον πρὸς ἐπικάλυψιν τῆς ὥρισμένης καὶ νὰ παραστήσωσιν εἰς τὴν κοινὴν γνώμην τὴν **παρουσίαν** τοῦ Ρώσσου ὑπουργοῦ ἐν Κερκύρα ὡς κινητήριον μοχλόν, διότι ἐπεκράτησεν ἀπανταχοῦ ἡ γνώμη, ὅτι ὁ κόμης ἦτο ὁ ὀριστικὸς ἀρχηγὸς τῆς Ἑταιρείας.

Ὅτε δὲ οὗτος ἐπανῆλθεν εἰς Πετρούπολιν, ἡ Ἑταιρεία ἔπεμψε πρὸς αὐτὸν τὸν Ξάνθον κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1820, ἵνα τὸν βολιδοσκοπήσῃ καὶ προσενέγκῃ αὐτῷ τὴν ἀρχηγίαν. Οὗτος ἀπεκάλυψεν αὐτῷ ὅλην τὴν συνωμοσίαν καὶ τὴν κατὰστασιν τῆς Ἑταιρείας καὶ παρέδωκεν εἰς χεῖράς του πάντα τὰ μυστικά ἔγγραφα ἐν ἀντιγράφῳ.

Ὁ Καποδίστριας, οὐ μόνον δὲν ἐδέχθη τὴν ἀρχήν, ἀλλ' ἀπεδοκίμασε τὴν ἰδέαν τῆς ἐξεγέρσεως τοῦ Ἑθνους, ἀνετόλμου ὄντος καὶ ἐστερημένου πάσης ἔξωθεν συνδρομῆς, προέτεινε δὲ τὴν ἀναβολήν.

Μετὰ τὴν ἀποδικιμασίαν ταύτην τοῦ Καποδιστρίου, ὁ Ξάνθος, κρίνων ἀδύνατον πᾶσαν ἀναβολήν, ἀπηυθύνθη πρὸς τὸν πρίγκηπα Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην, ὑπασπιστὴν καὶ εὐνοούμενον τοῦ Αὐτοκράτορος, ἵνα διατηρῇ τὴν πλάνην, ἣς εἶχεν ἡ Ἑταιρεία ἀνάγκην περὶ προστασίας τοῦ ἀγώνος ὑπὸ τῆς Ρωσσίας.

Ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης, ὅστις ἔζη ἐν Ρωσσίᾳ, ἦτο βλαστὸς λαμπρᾶς οἰκογενείας καὶ υἱὸς τοῦ ἡγεμόνος Κωνσταντίνου Ὑψηλάντου, καταδιωχθέντος ὑπὸ τῆς Πύλης καὶ πρόσφυγος εἰς Ρωσίαν. Διέπρεψε μαχόμενος ὑπὸ τὴν ρωσικὴν σημαίαν καὶ κατὰ τὴν μάχην τῆς Δρέσδης ἀπώλεσε τὸν δεξιὸν βραχίονα. Ἐφερε τίτλον πρίγκηπος καὶ βαθμὸν στρατηγοῦ καὶ ἐδείκνυε πάντοτε μέγαν ἐνθουσιασμόν ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος.

Τοιαῦτα προσόντα ἐθεώρησεν ὁ Ξάνθος ἄξια τῆς γενικῆς ἀρχηγίας τῆς Ἑταιρείας. Ὡς μυστικὸς δὲ ἀρχηγὸς καὶ αὐτός, δὲν ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ ζητήσῃ τὴν γνώμην τῶν συναρχηγῶν του, διότι ἔφερεν ὑπογεγραμμένην παρ' αὐτῶν σύμβασιν, ἣν ἔπρεπε νὰ ὑπογράψῃ καὶ ὁ Καποδίστριας, ἐὰν ἐδέχετο τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν.

Εἰς τὴν σύμβασιν ταύτην ἦσαν ὑπογεγραμμένοι οἱ Ἀνθιμος Γαζῆς, Ἐμμανουὴλ Ξάνθος, Ἀθ. Ν. Τσακάλωφ, Παναγιώτης Α. Ἀναγνωστόπουλος, Νικόλαος Μ. Πατσιμάδης, Γεώργιος Λεβέντης, διερμηνεὺς τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ γενρωσικοῦ προξενείου, ἐκ Κυνουρίας, ὅστις ἦγε καὶ ἔφερε τοῦτο, Ἀντώνιος Κομζόπουλος καὶ Π. Σέκερης.

Οἱ νέοι συναρχεγοὶ τῆς Ἑταιρείας προσελαμβάνοντο, καθ' ὅσον παρουσιάζετο ἀνάγκη ἐνισχύσεως τῶν τέως ἀρχηγῶν διὰ προσώπων σημαινόντων καὶ ἐμφορομένων τῶν αὐτῶν ἰδεῶν.

Οὕτω κατόπιν προσελήφθησαν ὡς συναρχεγοὶ καὶ ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος Ε', ὁ ἐκ Πατρῶν Μητροπολίτης Δέρκων Γρηγόριος, ὁ συμμαρτυρήσας μετὰ τοῦ Πατριάρχου, καὶ ἅλῃ Ἱεράρχαι, οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Ὑψηλάντου, ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης καὶ ὁ Μιχαὴλ Σοῦτσος.

Ὁ Ὑψηλάντης, μετὰ τὴν μετὰ τοῦ Ξάνθου συνάντησιν, ἐδέχθη τὴν ἀρχηγίαν καὶ συνυπέγραψε τὸ ἐπιδειχθὲν αὐτῷ ἔγγραφον, ὁ δὲ Ξάνθος ἐχειροτόνησεν

αὐτὸν *Γενικὸν Ἐπίτροπον τῆς Ἀρχῆς* καὶ οὕτως ἐνεπλήσθη θάρρους. Ὁ Ὑψηλάντης ἤρχισε νὰ ἐνεργῇ ἐντὸς τῆς Ρωσσίας ὅτι ἐνόμιζε συμφέρον πρὸς τὸν ἔθνικὸν σκοπὸν, ἐνίοτε δὲ καὶ αὐτοβούλως.

Κατὰ τὴν σύμβασιν, ὁ Ἐπίτροπος τῆς Ἀρχῆς ἢ Γενικὸς Ἀρχηγὸς ὤφειλε νὰ συμβουλευῆται καὶ τοὺς ἄνω εἰρημένους πρὸ πάσης ἐνεργείας.

Ὁ Ὑψηλάντης ἀνέλαβε τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν τὴν 8 Ἰουνίου 1820.

Ὁ Εἰκότος ἔσπευσε ν' ἀναγγεῖλῃ τὸ εὐχάριστον γεγονός εἰς Κ)πολιν, ὅπου καὶ κατῆλθεν ἀμέσως. Τὴν 15 Ἰουνίου ὁ Ὑψηλάντης ἀνεγνωρίσθη ὡς *ὕπερτατος Ἐφορὸς τῆς Ἐταιρείας* ὑπὸ τῶν διοργανωτῶν αὐτῆς καὶ ἐγνωστοποιήθη ὑπ' αὐτῶν εἰς ὅλας τὰς κατὰ τόπους ἐφορίας ὡς Ἀρχιστράτηγος τοῦ Ἱεροῦ Ἀγώνος, οὐ τὸ μόνον ἐφόδιον ἦτο ὁ *ἐνθουσιασμός*.

Ἐπεισὸδιον τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας ἐν Πάτραις. Οἱ Ἐπίτροποι τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας ἀπέστειλαν, ὡς προεῖρηται, ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἀποστέλους πρὸς κατήχησιν τῶν κατοίκων καὶ πολλαπλασιασμὸν τῶν μελῶν αὐτῆς.

Εἰς Πάτρας ἀπέστειλαν ἐν ἔτει 1818 ἐκ Κ)πόλεως τὸν ἐκ Στεμνίτης τῆς Γορτυνίας ἱατρὸν Ἀντώνιον Πελοπίδην, (α) ὅστις, συστημένος εἰς τε τὸν πρόκριτον καὶ Μαρογιάνην Ἀνδρέαν Καλαμογδάρτην καὶ τὸν ἀείμνηστον Γερμανόν, ἐπεχείρησε νὰ κατηχήσῃ αὐτούς. Καὶ πρῶτον μὲν προσῆλθε πρὸς τὸν Καλαμογδάρτην καὶ ἐφανέρωσεν εἰς αὐτὸν τὸ μυστικόν, παρέδωκε δὲ αὐτῷ πρὸς μελέτην καὶ τὰ ζητηθέντα μυστικὰ τῆς Ἐταιρείας ἔγγραφα.

Ἀλλ' ὁ Καλαμογδάρτης ἦτο φίλος τῶν Τούρκων, ἀπεδοκίμασε τὸ ἔργον καὶ ἠπέλιψε τὸν Πελοπίδην, ὅτι θὰ μαρτυρήσῃ τὸ μυστικόν εἰς τοὺς Τούρκους.

Ὁ Πελοπίδης ἐντρομος προσέτρεξεν εἰς τὸν Γερμανόν, πρὸς ὃν ἦν ἐπίσης, ὡς προεῖρηται, συστημένος καὶ τῷ ἐφανέρωσε τὸ μυστικόν, τῷ ἀνεκοίνωσε τὰ διατρέξαντα μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Καλαμογδάρτου καὶ τῷ ἐξήτησε τὴν συνδρομήν του.

Ὁ Γερμανὸς πρὸ τινων ἡμερῶν εἶχε λάβῃ ἐκ Πίζης τῆς Ἰταλίας ἐπιστολὴν τοῦ ἀγνώστου τότε αὐτῷ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, ἐν ᾗ, σὺν τοῖς ἄλλοις τῷ ἔλεγεν οὗτος, ὅτι ἐλπίζει μίαν ἡμέραν ν' ἀξιωθῇ ν' ἀσπασθῇ τὴν δεξιάν του, καὶ τῷ ἔμεινε τὸ γεγονός ἀνεξήγητον.

Ἡ παρουσία ὅμως καὶ ἡ πρότασις τοῦ Πελοπίδου τὸν ἔκαμον νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἐννοίαν τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ ἄσμενος ἐδέχθη τὴν τε κατήχησιν καὶ τὰ μυστικὰ ἔγγραφα, ἅτινα ἐνεχείρισεν αὐτῷ ὁ Πελοπίδης, τὸν καθησύχασε δὲ καὶ τὸν κατέστησεν εἰς τὸ ἐξῆς προσηκτικώτερον εἰς τὰς συνωμοτικὰς αὐτοῦ ἐνεργείας.

Πρὸς ἀπόσπασιν τῶν μυστικῶν ἔγγράφων παρὰ τοῦ Καλαμογδάρτου ὁ Γερμανὸς προσεκάλεσεν αὐτὸν αὐθημερόν, ἂν θέλῃ νὰ τὸν συνοδεύσῃ εἰς τὸν ἀπογευματινὸν περίπατόν του, διότι τότε οἱ Ἀρχιερεῖς, ἐν γένει ἐξερχόμενοι εἰς περίπατον, συνωδεύοντο ὑπὸ κληρικῶν καὶ πολιτῶν ἐπισήμων.

Ὁ Καλαμογδάρτης ἐδέχθη προθύμως. Διαρκοῦντος δὲ τοῦ περιπάτου, με-

α) Πελοπίδης καὶ ὄχι Πελοπίδας, ὡς οἱ πολλοὶ γράφουσιν αὐτόν. Τοῦτο τὸ γνωρίζω, διότι ἐν Πάτραις ἔζη ὁ ἀδελφός του Παρθένιος, ἐφημέριος τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου, ὅστις καὶ μὲ ἐβάπτισεν ἐν ἔτει 1843, δὸς μοι πιστοποιητικὸν μὲ τὸ ὄνομα *Πελοπίδης*.

ταξὺ ἄλλων τῷ ἀνέφερεν, ὅτι παρεπιδημεῖ ἐν τῇ πόλει ἱατρός τις, Πελοπίδης ὀνόματι, ὅστις τὸν ἐπεσκέφθη καὶ τοῦ εἶπε μερικὰς ἀνοησίας περὶ ἐπαναστάσεως, τῷ ἔδωκε δὲ καὶ τινα ἔγγραφα, τὰ ὅποια ἐσκόπει νὰ παραδώσῃ εἰς τὸν Βΐβιον-
ταν (Ἐπαρχον).

Ὁ Γερμανός, ἀκούσας ταῦτα καὶ προσποιηθεὶς ἄγνοιαν, τὸν παρεκάλεσε νὰ τοῦ δώσῃ αὐτὰ τὰ ἔγγραφα διὰ νὰ τὰ ἀναγνώσῃ. Ὁ Καλαμογδάρτης, φέρων ταῦτα εὐτυχῶς μεθ' ἑαυτοῦ, τοῦ τὰ ἔδωκεν, ὁ δὲ Γερμανός τὰ παρέδωκεν εἰς τὸν κατόπιν ἐπισκεφθέντα αὐτὸν Πελοπίδην καὶ τὸν προέτρεψε ν' ἀπέλθῃ ἀμέσως ἐκ Πατρῶν καὶ εἰς τὸ ἑξῆς νὰ εἶνε προσεκτικός περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν προσώπων, μεθ' ὧν θὰ συνηντᾷτο περὶ τῆς ὑψηλῆς ταύτης ὑποθέσεως. Δοὺς δ' αὐτῷ καὶ τινα; συστατικὰς ἐπιστολὰς εἰς ἐμπίστους καὶ φιλοπάτριδας, τὸν ἀπεχαιρέτισεν.

Ὁ Πελοπίδης, σωθεὶς οὕτως, ἀνεχώρησε καὶ μετέβη εἰς Αἴγιον, ἔνθα ἐμύησε τὸν Ἀνδρέαν Λόντον μόνον, ὁ δὲ Γερμανός μετὰ τοῦ Λόντου ἐμύησαν τοὺς Νοτα-
ράδες, τὸν Ἀσημάκην Ζαῖμην καὶ ἄλλους.

Ὅτι δὲ ὁ Καλαμογδάρτης θὰ παρέδιδε τὸ μυστικὸν εἰς τοὺς Τούρκους, ἀπο-
δεικνύεται ἐκ τοῦ ὅτι κατὰ Μάρτιον τοῦ 1821 ὁ βεζύρης τῆς Τριπόλεως ἐκάλεσε τοὺς Μωραγιάννηδες ἐκεῖ ὡς καὶ τοὺς ἀρχιερεῖς πρὸς συγκρότησιν δῆθεν τῆς ἐτη-
σίας συνελεύσεως διὰ τὰ *δοσίματα*. ὁ Καλαμογδάρτης προσῆλθεν ἐκ τῶν πρώτων. Ἐπειδὴ δὲ ὁ βεζύρης ἀνησύχει διὰ τὴν μὴ προσέλευσιν τῶν Ἀχαιῶν, ἔπεμψε τὸν Καλαμογδάρτην εἰς Πάτρας, ἵνα τοὺς πείσῃ νὰ προσέλθωσι καὶ τοὺς βεβαιώσῃ περὶ τῆς πλήρους ἀσφαλείας των. Ἀποτυχὼν δέ, *ἐπανῆλθεν* εἰς Τρίπολιν καὶ μετὰ τὴν ἐκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως ἐπέστρεψεν εἰς Πάτρας, χωρὶς νὰ καταδιωχθῇ ὑπὸ τῶν φίλων του Τούρκων.

Ὁ κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ διωγμὸς τοῦ Σουλτάνου, δὴ μόνον ἐφοβοῦντο οἱ Ἑλ-
ληνές καὶ ἔνεκεν τοῦ ὁποίου ἡ Ἐταιρεία μικρὸν εἶχε προοδεύσῃ εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, ἀνεπτέρωσε τὰς ἐλπίδας αὐτῶν καὶ ἐνεθάρρυνε τὴν Ἐταιρείαν, κατέστη-
σε δὲ τὴν ἀνυπομονησίαν τῶν μελῶν αὐτῆς ἀκράτητον, διότι εἰς τὴν Πελοπόννη-
σον, καὶ ἰδίως εἰς τὰς νήσους, ἔνθα οὔτε ἀρχαὶ τουρκικαί, οὐδὲ Τοῦρκοι κάτοικοι ὑπῆρχον, οἱ Φιλικοὶ ἐπλεόνασαν· ἐκ δὲ τῆς ἀπροσεξίας καὶ τῆς ἀκριτομυθίας πολλῶν ἐξ αὐτῶν πολλὰκις ἐκινδύνευσεν ν' ἀποκαλυφθῶσι τὰ πάντα.

Ὁ Ἀλῆς, ὡς γνωστόν, δὲν ὑπῆκουσεν εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ Σουλτάνου, ἀλλ' εὐθὺς ὡς ἔλαβε τὸ Φιρμάνιον, ἔτεινεν εὐήκοον οὖς εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν Φιλι-
κοὺς, οἵτινες ἐπρότεινον αὐτῷ, ἵνα βαπτισθῇ καὶ καταλάβῃ τὸν θρόνον τῆς Κων-
σταντινουπόλεως, ὑποσχόμενοι αὐτῷ πᾶσαν συνδρομήν.

Κατὰ συγκυρίαν παρεσχέθη τῷ Ἀλῆ ἀπροσδόκητος εὐκαιρία πρὸς σωτηρίαν
του ἀπὸ τῆς καταδρομῆς τοῦ Σουλτάνου, ὡς ἐνόμισεν.

Εἰς τὴν Ἐπτάνησον τὸ μυστικὸν τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας εἶχε διαδοθῇ εὐ-
ρέως καὶ ἐγένετο λίαν προθύμως ἀσπαστόν.

Ζακύνθιός τις, Διόγης καλούμενος, θέλων πιθανῶς νὰ τὸν κατατάξῃ μετὰ
τῶν μελῶν, κατέδωκεν εἰς τὸν Ἀλῆν τὸ μυστικὸν καὶ ἐνεχείρισεν αὐτῷ καὶ
ἅπαντα τὰ σχετικὰ ἔγγραφα.

Ὁ Ἀλῆς, μαθὼν οὕτω τὰ πάντα καὶ τὴν εὐκαιρίαν ταύτην ὡς ἀπὸ Θεοῦ πεμ-
φθεῖσαν αὐτῷ ἐκλαβὼν, καὶ δικαίως, ἀφ' ἐνὸς μὲν αὐτός τε καὶ οἱ υἱοὶ του, συν-
αθροίσαντες περὶ ἑαυτοὺς πολλοὺς τῶν Καπεταναίων τῆς τε ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυ-

τικῆς Ἑλλάδος, ἐποίησαν αὐτοῖς τὰ σημεῖα τῆς Ἑταιρείας καὶ ὑπεκρίθησαν, ὅτι ἦσαν καὶ αὐτοὶ μέλη αὐτῆς καὶ διεβεβαίωσαν αὐτούς, ὅτι διατελοῦσιν ἐν μυστικῇ συνεννόησει μετὰ τῆς Ἀρχῆς, καὶ ἰδιαιτέρως μετὰ τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Ρωσσίας· ὑπεσχέθησαν δὲ αὐτοῖς χρήματα καὶ πᾶν τὸ χρειῶδες καὶ τοῖς ἔδωσαν τὴν ἄδειαν νὰ στρατολογήσωσιν ἕκαστος εἰς τὰ μέρη του, νὰ ὑψώσωσι τὴν σημαίαν τοῦ Σταυροῦ καὶ νὰ κινηθῶσιν ἐν συνεννοήσει μετ' αὐτοῦ κατὰ τῆς Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας ἐναντίον τῶν Ὀθωμανῶν, ἐν καιρῷ τῷ δέοντι.

Οἱ Καπεταναῖοι, μεμνημένοι τε καὶ μὴ εἰς τὰ τῆς Ἑταιρείας, ἐκπλαγέντες καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ κατανοήσωσι τὰς μηχανορραφίας τοῦ Ἀλῆ, ἐπίσθησαν καὶ ὑπεσχέθησαν ν' ἀκολουθήσωσι τὰς διαταγὰς του προθύμως.

Ἀφ' ἐτέρου ὅμως ὁ Ἀλῆς εἰδοποίησεν ἀμέσως τὴν Πύλην περὶ τε τῆς Ἑταιρείας καὶ τοῦ σκοποῦ τῶν Ἑλλήνων, ἐλπίζων ὅτι οὕτω θὰ ἐματαίους τὸν κατ' αὐτοῦ πόλεμον καὶ θὰ ἐτύγχανεν ἀμνηστίας, παρὰ τὸν ἐπίμονον χαρακτηῖρα τοῦ Σουλτάνου Μαχμὺτ Β', διότι τὰς περὶ ἀμνηστίας διαπραγματεύσεις τοῦ Ἀλῆ ὑπεστήριξε καὶ αὐτὴ ἡ πολιτικὴ τῶν ξένων Δυνάμεων, φοβουμένων λίαν τὰ κινήματα τῶν Ἑλλήνων ὥς φίλων τῶν Ρώσων καὶ ὑποπευόντων ὥς ἐπικείμενον τὸν πρὸ πολλοῦ ἐγκυμονοῦμενον ρωσσοτουρκικὸν πόλεμον.

Ἐν δὲ καθίστα τὴν ἀμνηστείαν οὐχὶ δυσχερῇ, ἀλλ' εὐκολωτάτην, αὐτὴ ἡ μετ' ὀλίγον μέλλουσα νὰ ἐκραγῇ Ἐπανάστασις ἐν Ἑλλάδι, ἥς τὴν καταστροφὴν μετὰ μεγίστης χαρᾶς καὶ εὐκολίας θὰ ὑπέσχετο καὶ ἴσως θὰ κατώρθου ὁ Ἀλῆς διὰ τῶν καταχθονίων αὐτοῦ μέσων, τῶν μόνων αὐτῷ γνωστῶν.

Ἐὰν τοῦτο ἐπραγματοῦτο, ἐὰν δηλ. ὁ ἐπάρατος Ἀλῆς ἐτύγχανεν ἀμνηστίας, ὁ ἑλληνικὸς ἀγὼν μέγαν θὰ διέτρεχε κίνδυνον ἕνεκα τῆς ἀθυροστομίας καὶ τῶν ἀπροκαλύπτων στασιαστικῶν κινήματων πολλῶν ἐκ τῶν Ἑταίρων καὶ ἐκ τῆς καταδόσεως τοῦ μυστικοῦ εἰς τὴν Πύλιν καὶ ὑπὸ πολλῶν μὲν ἄλλων προδοτῶν, πλὴν τοῦ Ἀλῆ, καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀσημάκη Θεοδώρου, Πελοποννησίου, καὶ ἐκ τῆς ἀνακαλύψεως πλείστων ἐνοχοποιητικῶν ἐγγράφων ἐπὶ τῶν συλληφθέντων καὶ φονευθέντων Ἀριστείδου Παπᾶ ἢ Πώπ, Θεσσαλοῦ, ἐν Ἀδριανουπόλει, καὶ Δ. Ὑπατάτου Μετσοβίτου, ἐν Θεσσαλονίκῃ.

Ἀμφότεροι οἱ μάρτυρες οὗτοι ἦσαν Κληρικοὶ τὸ πρὶν, ἀνέλαβον δὲ τὸ λαϊκὸν σχῆμα πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς Ἑταιρείας καὶ τῆς Πατρίδος. Καὶ ὁ μὲν Παπᾶς, προλαβὼν, ἔκαυσε τὰ ἔγγραφα τοῦ Ὑψηλάντου, ἀπερ' ἐκόμιζεν εἰς τὸν ἡγεμόνα τῆς Σερβίας Μιλόσην καὶ ἠὺτοκτόνησεν, ὁ δὲ δεύτερος, ὅμοια φέρων ἔγγραφα εἰς Ἡπειρον, δὲν ἐπρόφθασε νὰ τὸν μιμηθῇ, κατὰ προσυμφωνίαν, δολοφονηθεῖς.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀρμωστής τῶν Ἰονίων νήσων Θωμᾶς Μαίτλανδ, γινώσκων κάλλιστα τὸν ἀληθῆ σκοπὸν τῆς Ἑταιρείας, ἀνσκοίνωσε τὰ πάντα εἰς τε τὸν Ἀλῆν καὶ εἰς τὴν Πύλιν.

Ἐὰν ταῦτα πάντα ἐπειθον τὸν Σουλτᾶνον καὶ ἡμνήστευε τὸν Ἀλῆν, οὐ μόνον τοῦτον θὰ ἐκίνει κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ τὰς σημαντικὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις, τὰς κατ' αὐτοῦ προωρισμένας, θὰ κατηύθυνε πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν καὶ θὰ κατέπνιγεν εὐχερέστατα τὴν ἀσύντακτον καὶ τῶν πάντων ἐστερημένην ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτῆς Ἐπανάστασιν.

Αἱ κατὰ τοῦ Ἀλῆ συγκεντρωθεῖσαι καὶ πεμφθεῖσαι πολεμικαὶ δυνάμεις δὲν

ἦσαν εὐκαταφρόνητοι, πολλῶ δὲ μᾶλλον διότι τούτων ἡγεῖτο, μετὰ τὴν κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1821, καθαιρέσιν τοῦ ἀνικάνου Ἰσμαὴλ Πασσᾶ, Πασόμπει, ὁ **Χουρσὴτ πασσᾶς**, (*) ὁ τῆς Πελοποννήσου διοικητῆς, στρατιωτικὸς ἱκανός, ἀλλὰ μισέλλην καὶ βιαίον χαρακτηρὸς, ταχθεὶς περὶ τὰ τέλη Φεβρουαρίου ἀρχιστράτηγος τῶν κατὰ τοῦ Ἀλῆ δυνάμεων, ἡγούμενος ἐπὶ πασσάδων.

Ὁ Χουρσὴτ, ἐγκατασταθεὶς ἐν Πελοποννήσῳ, ἠθέλησε νὰ μάθῃ, ἂν ὄντως τὰ περὶ ἀναβρασμοῦ τοῦ τόπου λεγόμενα ἦσαν ἀληθῆ, διὰ νὰ λάβῃ τὰ **κατάλληλα μέτρα**, ὥς εἶχεν αὐστηρὰν διαταγὴν παρὰ τοῦ ἰδίου Σουλτάνου, καὶ πρὸς τοῦτο ἀπηλύθυνεν αὐστηροτάτας διαταγὰς περὶ τούτου.

Ἀφ' ἐτέρου οἱ Πελοποννήσιοι προὔχοντες, εἰδοποιηθέντες ἐγκαίρως περὶ πάντων τούτων ἐκ Κ)πόλεως ὑπὸ τῶν ἐκεῖ Βεκύλιδων, Θάνου Κανακάρη ἐκ Πατρῶν καὶ Δ. Περούκα ἐξ Ἀργους, μεμνημένων καὶ τούτων εἰς τὰ τῆς Ἑταιρείας, οὐ μόνον οὐδὲν ἔπραξαν τὸ δυνάμενον νὰ διεγείρῃ ἔσω καὶ τὴν ἐλαχίστην ὑπόνοιαν περὶ ἐπικειμένης κατὰ τῶν Τούρκων ἐπαναστάσεως, ἀλλὰ καὶ τὸ μοναδικὸν παρουσίασαν φαινόμενον τῆς πληρεστάτης ὁμονοίας, τῆς διακρινούσης τοὺς Ἑλληνας μόνον ἐν κινδύνῳ· διότι καὶ οἱ ἀσπονδότεροι ἐχθροὶ ἔζων ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐν ἀδελφικῇ ἀρμονίᾳ καὶ οὔτε **Κόττα**, κατὰ τὰς πληροφορίας τῶν κατὰ τόπους ἀρχῶν, ἐκλάπη ἢ ἐσφάγη ἐν Πελοποννήσῳ.

Πολλοὶ Τοῦρκοι, τότε καὶ πρότερον, πρὸς ἐξιγνίαν τῶν τεκταινομένων, διάφορα ἐμχανῶντο τεχνάσματα, πλὴν εἰς μάτην.

(*) Ὁ Χουρσὴτ ἦτο μεγαποκρεπὴς, πολυδάπανος, σκληροκάρδιος. Διέπρεψεν ὥς εἰς τῶν ἐκλεκτοτέρων ὑπουργῶν τοῦ κράτους, ὑπηρέτησε δὲ καὶ ὥς Μέγας Βεζύρης. Ἐστάλη εἰς Πελοπόννησον πρὸς ἐξέτασιν τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς ἐν γένει καταστάσεως τοῦ τόπου καὶ τοῦ πνεύματος τῶν κατοίκων καὶ ἂν τι ἀνεκίλυπτε τὸ ὑποπτον, νὰ διατάξῃ τὸν ἀφοπλισμὸν τῶν Χριστιανῶν, τὴν εἰς Τρίπολιν μεταφορὰν τῶν Ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων καὶ τὴν εἰς Πελοπόννησον εἰσγωγὴν στρατευμάτων πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς διοικήσεως.

Ὁ Χουρσὴτ ἦλθεν εἰς Ναύπλιον διὰ θαλάσσης κα' μετέβη εἰς Τρίπολιν τὸν Νοέμβριον τοῦ 1920.

Ἀναβὰς εἰς τὸ παλάτιόν του, (Κονάκι), ἐν μεγαλοπρεπεῖ παρατάξει διέταξε καὶ ἀνεγνώσθησαν τὰ τοῦ διορισμοῦ του ἐπίσημα ἐγγράφα εἰς ἐπήκοον τῶν ἀγάδων καὶ τῶν προσεστώτων. Εἶτα ἐγερεθεὶς τοῦ θρόνου του, ἔρριψε κύκλῳ του βλέμμα βλοσυρὸν καὶ διέλυσε τὴν Συνέλευσιν, εἰπὼν μεγαλοφώνως : «Ὁ Θεὸς νὰ λυτρώσῃ τὸν **δίκαιον** ἐκ τῆς σπάθης μου».

Μετά τινος ἑβδομάδας, πεισθεὶς περὶ τῆς ἡρεμίας τῆς Πελοποννήσου, ἐξῆλθε καὶ ἀνέλαβε τὴν ἀρχιστратηγίαν τῶν κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ δυνάμεων.

Μετά τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἀλῆ, καταλιπὼν χιλιάδας τινος ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Ὀμέρο Βρυώνην εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδι, συνεκέντρωσε τὸν ἐπίλοιπον στρατὸν εἰς Λάρισαν καὶ ἠύξησεν αὐτὸν διὰ νέων στρατολογιῶν εἰς 24.000 πεζῶν καὶ 6.000 ἵππεων μὲν ἱκανοῦ πυροβολικοῦ. Ἀλλὰ δὲν ἠξιώθη νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς δυνάμεως ταύτης, διότι ὁ Σουλτᾶνος, φρονῶν ὅτι ἐὰν ὁ γηραιὸς τοῦ Ἀλῆ νικητῆς κατέβαλλε καὶ τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν, ἠθέλε καταστῆ λαν ἰσχυρός, διώρισεν ἀρχιστράτηγον τῶν δυνάμεων τούτων τὸν ἐν Λαρίσῃ διοικητὴν Μαχμούτ πασσᾶ τῆς Δράμας, τὸν γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα **Δεράμαλην**, τὸν δὲ Χουρσὴτ κατεδίκασεν εἰς θάνατον καὶ ἔπεμψεν ἐπίτηδες δῆμιον διὰ νὰ τῷ φέρῃ τὴν κεφαλὴν του.

Ὁ Χουρσὴτ, μαθὼν τοῦτο πύτοκτόνησε, πῶν δηλητήριον. Ὁ δῆμιος ὁμῶς, εὐρὼν αὐτὸν τεθαμμένον, διέταξε καὶ τὸν ἐξέθαψαν, κόψας δὲ τὴν κεφαλὴν του, μετέφερεν αὐτὴν εἰς Κ)πολιν. Καὶ ἡ μὴ ἀνακάλυψις τῆς ἐν Πελοποννήσῳ ἐπαναστατικῆς καταστάσεως συνετέλεσεν εἰς τὴν εἰς θάνατον καταδίκην του.

Ἐπέσχοντο λ. χ. τοῖς χωρικοῖς χρήματα πρὸς ἀγορὰν βοῶν, ἐδωροῦντο αὐτοῖς ἀγροῦς, ἐβάπτιζον παιδιὰ διὰ Χριστιανῶν ἀναδόχων καὶ ἔδιδον διὰ τοῦ παιδιοῦ εἰς τοὺς γονεῖς μεγάλα δῶρα, (*ἐκέρνων* τοὺς κουμπάρους κατὰ τὴν ἐν χρήσει φράσιν), ἀλλ' οὐδὲν ἠδύναντο ν' ἀνακαλύψωσι, διότι οἱ Ἕλληνες ἐγνώριζον, ὅτι καὶ ἂν τι κατέδιδον, πρῶτοι αὐτοὶ θὰ ἡμέιβοντο διὰ βασάνων καὶ θανάτου οἱ καταδόται.

Ὅσάκις οἱ Τοῦρκοι, ἀκούοντες τὰ θρυλούμενα, ἠρώτων περὶ τούτων τοὺς χωρικοὺς ἰδίως : « Ἀγάδες μου ! τοῖς ἔλεγον, ἀπὸ μᾶς δὲν εἶνε τίποτα· δὲν εἶναι ὀδικὰ μας πράγματα· τὰ κουβαλοῦν καὶ τὰ μηχανεύονται οἱ φίλοι τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, διὰ νὰ μᾶς ἐνοχοποιήσουν καὶ ἔτσι νὰ κατορθώσῃ ὁ Ἀλῆς· νὰ τὸν συγχωρήσῃ ὁ Ἀφέντης ὁ Σουλτᾶν καὶ νὰ σταίλῃ πάλιν τὸν Βελῆ πασσᾶ, τὸ γυιό του, στὸ Μωρητᾶ ποὺ μᾶς ἐτυράννησε τόσα χρόνια (1807—1812), Τοῦρκους καὶ Ρωμαίους, μὲ τοὺς Ἀρβανίταις, ποῦ ἤφερες μαζί του » (1200).

Ταῦτα καὶ ἄλλα ἀκούοντες οἱ Τοῦρκοι, ἐπεΐθοντο καὶ ἡσύχαζον, καθησύχαζον δὲ καὶ τοὺς εἰσέτι τυχόν ἀμφιβάλλοντας περὶ τῆς ἡσυχίας τοῦ τόπου.

Ἡμέραν τινὰ ἐπεμψαν πρὸς τὸν τότε Ἐπίσκοπον Ἑλούς Ἀνθιμον Τοῦρ-
κον, γινώσκοντα κάλλιστα τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὰς θρησκευτικὰς τῶν Ὀρθοδόξων διατάξεις, ὅστις καὶ ἐζήτησε νὰ τοῦ ἐξομολογηθῇ τὰς ἀμαρτίας του ὡς δὴ·
θεν Χριστιανός.

Ὁ ἐπίσκοπος τὸν ἐδέχθη, ἐν τῇ κλίνῃ ὧν, ὡς δὴθεν ἄρρωστος, καὶ ἀφοῦ ἐξομολογήθη, τοῦ λέγει, (ὁ Τοῦρκος), εἰς τὸ τέλος : « Πότε, δεσπότη μου, θὰ ἔρθῃ ἡ ἄλφα ἐκείνη ὥρα νὰ ξεσκαβωθῶμε ἀπὸ τοὺς τυράννους μας, τοὺς Τοῦρκους, καὶ νὰν τοὺς ρουφήξουμε τὸ αἷμά τους; »

Ὁ Ἑλούς ἔκαμεν εἰς αὐτὸν τὰ σημεῖα τῶν Ἐταϊριστῶν καὶ ἅμα εἶδεν, ὅτι οὐδὲν ἐνόησεν, ἔκατάλαβεν, ὅτι ἦτον Τοῦρκος βαλτὸς καὶ ἀμέσως ἤρχισε νὰ τὸν συμβουλευῇ, λέγων αὐτῷ :

« Τέκνον μου ! τί λόγια εἶνε αὐτὰ ποὺ λές ; Μὴ πιστεύῃς ὅτι ἀκοῦς ! Ὁ Θεὸς ἔβαλε τὸν πολυχρονεμένον Σουλτᾶνον εἰς τὸ κεφάλι μας διὰ τὸ καλὸν μας. Ἐμεῖς πρέπει νὰ εἴμαστε πιστοὶ ραγιαῖδες του, διότι αὐτὸς φροντίζει γιὰ μᾶς γιὰτὶ ἀλλοιωτικά μᾶς κολάζει ὁ Θεός ».

Μετὰ ταῦτα τοῦ ἐδιάβασε τὴ συχωρευτικὴ εὐχὴ καὶ τὸν ἀπέστειλεν ὅθεν ἦλθεν.

Ὁ μεταμορφωμένος οὗτος Τοῦρκος εἶπε τὰ πίνια εἰς ἐκείνους ποῦ τὸν ἔστειλαν, ἐκεῖνοι δέ, ἀνύποπτοι πλέον, δὲν ἐβίασαν τὸν Ἑλούς νὰ μετοβῇ εἰς Τρίπολιν, ὡς *ἀσθενῇ*.

Τοιαῦτα καὶ παρόμοιαι πληροφορίες, ἐξ ἄλλων τόπων τῆς Πελοποννήσου καθ' ὅμοιον τρόπον ληφθεῖσαι, ἔπεισαν τὰς τουρκικὰς ἀρχὰς περὶ τῆς ἡσυχίας τοῦ τόπου καὶ αὐτὸν τὸν Χουρσήτ, ὅστις, ἀμέριμνος ἐξεστράτευσε κατὰ τοῦ Ἀλῆ καὶ ἀφῆκε καὶ αὐτὰ τὰ χαρέμια του καὶ τὰ ὑπάρχοντά του, ὡς καὶ ὁ Κεχαγιάς του Κιοσὲ Μεχμέτ Πασσᾶς, εἰς Τρίπολιν, μηδὲν ὑποπτευθέντες ἐκ τῶν τεκταινομένων.

*
*
*

Οὐδεμία ἐπαρχία ἦτο τόσον τεταραγμένη ὅσον ἡ τῶν Πατρῶν. Τοῦρκοι καὶ Χριστιανοὶ ὑπέβλεπον καὶ παρετήρουν ἀλλήλους. Λόγοι ἀπειλητικοὶ παρὰ τῶν Τούρκων καὶ ὑποπτοὶ παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἐλέγοντο συχνάκις καὶ τὸ πᾶν προεμήνυε ταχεῖαν ρῆξιν.

Οἱ Τοῦρκοι, περιφερόμενοι ἔνοπλοι, ἠμπόδιζον τοὺς Χριστιανούς, τοὺς θέλοντας νὰ μεταβῶσιν εἰς τὰ χωρία των ἢ εἰς Ἑπτάνησον καὶ οὕτω προεκαλοῦντο λογομαχίαι καὶ συγχύσεις ἐκατέρωθεν καθ' ἑκάστην.

Ἀνίκανος ὁ Παλαιῶν Πατρῶν νὰ καθησυχάσῃ τοὺς τεταραγμένους Τούρκους καὶ φοβούμενος ρῆξιν, ἀνετοίμων ἔτι ὄντων τῶν Ἑλλήνων, ἐκύλεσε τὸν ἐν Βολίτῃ φίλον του Ἀνδρέαν Λόντον εἰς σύσχεψιν· τῇ ἐπαύριον δὲ ἐπεσεκφύθησαν ἀμφότεροι τὸν διοικητὴν τῶν Πατρῶν Σεκὴρ ἀγᾶν, ἐντόπιον, καὶ εὗρον παρ' αὐτῷ πλήρη συνέλευσιν τῶν ἐντοπίων ἀγάδων, συσχεπτομένων περὶ τῶν πραγμάτων.

Ὁ Λόντος ἐνόησεν, ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἦσαν μᾶλλον πεφοβισμένοι ἢ ὀργισμένοι, καὶ διὰ τοῦτο τοῖς εἶπε μετὰ θάρρους: «Ἀγάδες, ἐπανάστασις τῶν ραγιάδων δὲν γίνεται, χωρὶς νὰ θέλωμεν ἡμεῖς οἱ πρόκριτοι· καὶ ἡμεῖς, χάρις εἰς τὸν μεγαλοδύναμον τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὸν πολυεύσπλαγγον αὐθέντην μας, εἴμεθα πλοῖσι καὶ κτηματῖαι, ὥς καὶ σεῖς. Ἡμεῖς ἐνθυμούμεθα, ὅτι ἔμειναν γυμνοὶ καὶ πεινῶντες οἱ ἀποστατήσαντες πρὸ τινων ἑτῶν πατέρες μας καὶ δὲν ἐπιθυμοῦμεν νὰ πάθωμεν τὰ αὐτά. Ἐπειτα τότε ἤκμαζεν ὁ πρὸς τὴν Ὑψηλὴν Πύλιν ρωσσοκόδς πόλεμος· σήμερον ἔξ ἐναντίας εἶνε παντοῦ βαθεῖα εἰρήνη καὶ καταδίωξις τῶν ἀποστατούντων. Ὁ ἀποστάτης Ἀλῆς, ἀγάδες, κινεῖ τὰς ταραχὰς καὶ σεῖς, χρεωστῶ νὰ εἶπω, τὰς ὑποθερμάνετε δι' ὧν πράττετε, ἂν καὶ ἐν ἀγνοίᾳ. Ἰδοὺ, ἐσκορπίσθη ὁ ραγιαῖς. Πῶς θὰ πραγματοποιηθῇ ἡ εἴσπραξις τῶν βασιλικῶν εἰσοδημάτων; Ἄν δὲν ἀλλάξητε διαγωγὴν, ἡμεῖς οἱ προεστῶτες δὲν ἐγγυώμεθα τὴν ἡσυχίαν τοῦ τόπου. Καὶ ἐπειδὴ χρεωστοῦμεν καὶ ἡμεῖς λόγον τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ περὶ τούτου, ἴσως ἀναγκασθῶμεν ν' ἀπολογηθῶμεν κατ' εὐθείαν καὶ νὰ φανερώσωμεν τοὺς αἰτίους.»

Οἱ Τοῦρκοι οὐ μόνον δὲν ὀργίσθησαν, ἀκούσαντες τοὺς ἀποτόμους τούτους λόγους ἐκ στόματος ραγιαῖ, ἀλλὰ καὶ ἐζήτησαν εὐμενῶς τὰς συμβουλὰς αὐτοῦ. «—Ἀγάδες, ἐπανάλαβεν ὁ Λόντος, μὴ περιφέρεσθε ἔνοπλοι· ἀφήσατε τοὺς ραγιάδες ἐλευθέρους· νὰ μεταφέρωσι τὰς οἰκογενείας των καὶ τὰ πράγματά των ὅπου εὐαρεστοῦνται, καὶ ἡμεῖς σᾶς ἐγγυώμεθα τὴν ἡσυχίαν τοῦ τόπου καὶ σᾶς προσφέρωμεν τὴν πᾶσαν συνδρομὴν εἰς τὴν εἴσπραξιν τῶν βασιλικῶν εἰσοδημάτων, κινδυνεύόντων νὰ χαθῶσιν.»

Οἱ Τοῦρκοι εἰσήκουσαν τοὺς λόγους τοῦ Λόντου καὶ ἐφάνησαν ἀνυποπτότεροι, μαθόντες μετ' ὀλίγον, ὅτι Ἀρχιερεῖς καὶ προεστῶτες ἄλλων τμημάτων τῆς Πελοποννήσου ἀπῆρχοντο πρὸς τὸν Λόντον εἰς Τροπολιτσᾶν καὶ ὅτι καὶ οἱ τῆς Ἀχαΐας ἐμελέτων καὶ αὐτοὶ ν' ἀπέλθωσιν.

Ἐν τούτοις, οἱ ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι Φιλικοί, οἱ ἱερεῖς ἰδίως, ἐκήρυττον σχεδὸν ἀναφανδὸν τὸν προσεγγίζοντα τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνα.

Ἀπόστολοι τοῦ Ὑψηλάντου ἔφερον προκηρύξεις καὶ διαβεβαιώσεις ἐπὶ ὅλων τῶν ὁρέων καὶ τῶν νήσων καὶ ἀνῆγγελλον τὴν προσεχῇ αὐτοῦ καθό-

δον. Πανταχοῦ συνειργάζοντο ὁμοφώνως καὶ οἱ Ρῶσσοι πρόξενοι, Ἕλληνες τὸ γένος, ὑπὸ τοῦ Καποδιστρίου διορισθέντες οἱ πλείστοι. Ἡ σύμπτωσις ὅμως τῆς ἐκ μέρους τῶν ἀδελφῶν Σπηλιωτοπούλων (α) ἀνακαινίσεως τῶν πρὸ τριακονταετίας ἐν ἀχρηστῇ διατελούντων **Μπαρουτομύλων** τῆς Δημητσάνης καὶ ἡ κατάδοσις τούτων ὑπὸ Δημητσανίτου τινὸς Τζανῆ, ἀσήμου καὶ ἐχθρευομένου τοὺς προϋχοντας ἐκ φθόνου καὶ μνησικακίας, διότι ἐξημιώθη παρ' αὐτῶν ποτὲ εἰς ἄδικον ἀπαίτησίν του, οὐδὲν γνωρίζοντος περὶ Φιλικῆς Ἑταιρείας, ἀποδίδοντος δὲ τὴν πυρετώδη ἐν Δημητσάνῃ ἐνέργειαν πρὸς κατασκευὴν πυρίτιδος καὶ πολεμεφοδίων εἰς συνεννόησιν τῶν προϋχόντων μετὰ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, ἐδυσχέρανεν οὐκ ὀλίγον τὴν θέσιν τῶν Πελοποννησίων. διότι ἀπεστάλη πρὸς ἐξιχνίασιν τῆς καταγγελίας ἐκ Τριπόλεως ἑκτακτος ἀνακριτῆς—**Μπουμπασήρης**—μετὰ κου·στωδίας.

Εὐτυχῶς ὁ Μπουμπασήρης οὗτος ἐπέστρεψεν ἐκεῖθεν εὐχαριστημένος εἰς Τρίπολιν καὶ ἐβεβαίωσεν, ὅτι τὰ πάντα ἦσαν συκοφαντία. Ἴδου τί συνέβη:

Ὁ ἀνακριτῆς, ἅμα εἰσελθὼν εἰς Δημητσάναν, ὠδηγήθη ὑπὸ τῶν **εἰδοποιημένων προϋχόντων** εἰς τὴν οἰκίαν αὐτῶν τούτων τῶν Σπηλιωτοπούλων, ὡς καταλληλοτέραν. Εἰς τὸ κατώγειον τῆς οἰκίας ταύτης ἦτο τῷ ὄντι ἐναποτεταμιυμένη μεγάλη ποσότης νίτρου καὶ πυρίτιδος. Οἱ οἰκοδεσπόται καὶ λοιποὶ μεμυημένοι τῆς Δημητσάνης ὑπεδέχθησαν καὶ περιεποιήθησαν τὸν τε Ἀνακριτὴν καὶ τὴν συνοδίαν του λίαν φιλοφρόνως. Τὴν ἑσπέραν δὲ καὶ τὴν νύκτα, μετὰ τὸ πολυτελὲς γεῦμα καὶ τὴν ἄφθονον πόσιν ρακῆς, (διότι οἱ Τοῦρκοι δὲν πίνουσιν οἶνον), ἐκάλεσαν οἱ συνδαιτημόνεις πρόκριτοι γελωτοποιόν τινα, Εὐθύμιον καλούμενον, ἵνα τοὺς διασκεδάσῃ δι' εὐτραπέλων διηγημάτων, δι' ὧν παρέτεινον τὸν ἐκ τοῦ γέλωτος θόρυβον καὶ διὰ χειροκροτημάτων ἔτι. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἐκένωσαν δι' ἐργατῶν τὸ ὑπόγειον καὶ μετήνεγκον ἅπαντας τοὺς ἐν αὐτῷ σάκκους τοῦ νίτρου καὶ τῆς πυρίτιδος εἰς ἄστεγόν τινα ἐξοχικὸν οἶκον, (ληνόν), ἀνέχοντα εἰς τοὺς ἰδίους Σπηλιωτοπούλους, συγχρόνως δὲ ἀνέτρεψαν καὶ τὰ μηχανήματα τῶν πυριτιδομύλων.

Τὴν ἐπαύριον ὁ ἀνακριτῆς ἐνήργησεν ἔρευναν **λεπτομερῇ** καὶ εὗρὼν τὰ πάντα ἐν τάξει καὶ τοὺς μύλους, οὓς εἶχε διαταγὴν νὰ καταστρέψῃ, ἐν ἀχρηστῇ διατελοῦντας, ἀνεχώρησεν εὐχαριστημένος καὶ προδιατεθειμένος, ἵνα συντάξῃ ἔκθεσιν λίαν εὐνοϊκὴν περὶ τῶν **συκοφαντηθέντων** Δημητσανιτῶν, τοσοῦτον μᾶλλον, διότι μετὰ τὴν πληρωμὴν τῶν **δικαιωμάτων** αὐτοῦ καὶ τῆς συνοδείας του **πλουσιοπαρόχως**, εἶδεν, ὅτι εἰς τὸ δισάκκιόν του ἔθηκαν καὶ δύο ὁ ἰάδες ἀρίστης μετάρης καὶ σὺν αὐτῇ χαρίον, ἐμπεριέχον **ὀλίγους ρουμπιέδες** (χρυσᾶ Ἰνδικὰ νομίσματα, **Ρούπια**), **διὰ τὴν Χανοῦμ** (τὴν σύζυγόν του).

Οἱ πάντες, Μπουμπασήρης καὶ ἡ συνοδία αὐτοῦ, ὡμολόγουν μεγαλοφώνως τὴν **πίστιν** τῶν Δημητσανιτῶν πρὸς τὸν Σουλτᾶνον, μετὰ τὴν **γενναίαν ἀμοιβὴν** αὐτῶν.

Νοεῖται, ὅτι πρὶν ἢ οὗτοι ἐπανέλθωσιν εἰς Τρίπολιν, οἱ μῦλοι ἦσαν ἐν τάξει καὶ ἐξετέλουν τὸ πατριωτικὸν αὐτῶν ἔργον.

α) Δημητσανιτῶν, ἐγκατεστημένων πρὸ ἐτῶν ἐν Ὑδρᾷ καὶ τότε ἐπανελθόντων διὰ τὸν ἱερὸν σκοπόν.

Οἱ γείτονες Ἄγγλοι. Ἀλλὰ δὲν ἤρκει μόνον ἡ **φαινομενικὴ** ἐσωτερικὴ ἡσυχία καὶ ἀσφάλεια ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἡ διαβουκόλησις τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν.

Ἐτερος σκόπελος, πολλῶν κινδυνωδέστερος, καθ' οὗ βεβαίως θὰ προσέκρουον οἱ ὑπὲρ τοῦ Ἑθνους ἐργαζόμενοι, ἦσαν οἱ γείτονες ἡμῶν ἐν Ἑπτανήσῳ Ἄγγλοι. Οὗτοι ἐγίνωσκον τὰ πάντα καὶ τὰ κατέδιδον εἰς τοῖς Τούρκους.

Καὶ τούτων ὅμως οἱ ἐνέργειαι δεξιότατα ἀνεγρόθησαν καὶ ἐστράφησαν ἐναντίον των.

Οἱ ἀείμνηστοι Μητροπολίτης Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς καὶ ὁ ἐν Πάτραις πρόξενος τῆς Ρωσσίας Ἰω. Βλασσόπουλος, ἐξ Ἰθάκης, κατώρθωσαν οὐ μόνον νὰ διαψεύσωσι τὰς προδοσίας τῶν Ἄγγλων, ἀλλὰ καὶ νὰ καταστήσωσιν αὐτοὺς ὑπόπτους εἰς τοὺς Τούρκους, ὥς δῆθεν συμμάχους τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, ἐκμεταλλευθέντες τὰς δύο ἐπομένας εὐκαιρίας.

Διὰ τὴν κατὰ ἑπταετίαν γινομένην ἀνανέωσιν τοῦ θαλασσίου χάρτου, Ἄγγλοι τινές, πλεύσαντες ἐκ Κερκύρας ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, κατεμέτρων τὸν αἰγιαλὸν τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου. Ὅπως δὲ μὴ δώσωσιν ἀφορμὴν εἰς τοὺς Τούρκους, λίαν ὑπόπτους, πρὸς παρεξήγησιν, ἔνεκεν τῶν διατρεχόντων, δὲν εἰσπορεύσαν αὐτοὺς, ἀλλ' εἰργάζοντο ἐν καιρῷ νυκτὸς μόνον.

Οἱ ἄγρυπνοὶ ἐθνικοὶ φρουροὶ Γερμανὸς καὶ Βλασσόπουλος παρέστησαν εἰς τοὺς Τούρκους τοὺς Ἄγγλους ὡς ἐπιβουλευόντας τὸ ὀθωμανικὸν κράτος καὶ συμμαχούντας τῷ Ἀλῆ Πασσᾶ, εἰς ὃν εἶχον πωλήσῃ πρὸ διετίας τὴν Πάργαν, ὁ ὅπερ καὶ καταμετρώσι τὰ ὕδατα τοῦ Κόλπου, ὅπως κατότιν μεταβιβάσωσι τὰ στρατεύματα τοῦ Ἀλῆ εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Οἱ Τοῦρκοι, βεβαιωθέντες περὶ τῆς ἀληθείας τῶν λεγομένων διὰ κατασκόπων, ἐπίτηδες πεμφθέντων καὶ ἰδόντων τοὺς Ἄγγλους νύκτωρ ἐργαζομένους, οὐ μόνον ἐθεώρησαν τοὺς Πορταίους πιστοὺς ὑπηκόους, εὐγνωμονοῦντες διὰ τὰς εἰλικρινεῖς αὐτῶν πληροφορίας, ἀλλὰ καὶ δι' ἱλαμίου τοῦ Καδῆ ἀνερέρθησαν πάραυτα εἰς Τρίπολιν, ὑπερασπιζόμενοι τοὺς ραγιαδες ὡς ἀθώους καὶ παριστῶντες τοὺς Ἄγγλους ὡς μυστικοὺς ἐχθροὺς τοῦ βασιλείου των καὶ ταράττοντας τὸ κράτος διὰ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ. Οἱ δὲ ἐν Τριπόλει ἔσπευσαν ἐπίσης ν' ἀνακοινώσωσι τὰ πάντα εἰς Κ)τολιν, συγχρόνως δὲ ἀνέστειλαν καὶ τὴν δοθεῖσαν διαταγὴν τῆς συλλήψεως τῶν Πετμεζαίων, Κουμανιωτῶν καὶ ἄλλων κλεφτῶν ἀρχηγῶν, ὥς καὶ τῶν ἀρχόντων τῶν ὑποθαλπόντων αὐτούς.

Ἡ δὲ δευτέρα εὐκαιρία, ἡ παραστήσασα τοὺς Ἄγγλους, οὐχὶ μόνον ὥς συμπεράτιοντας μετὰ τοῦ Ἀλῆ, ἀλλ' ὥς προτιθεμένους νὰ προβῶσιν οἱ ἴδιοι εἰς ἐκθροπραξίας κατὰ τῆς Πύλης, παρὰ τὰς ὑφισταμένας φιλικὰς σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν, ἦν τὸ μέτρον τῶν Ἄγγλων, ὅπως μισθώσωσιν ἐνίους τῶν Πελοποννησίων ἐπὶ ἀδύλῳ σκοπῷ διὰ τοῦ ἐν Πάτραις διαμένοντος Ἀγγλοῦ Γκῶν Πάϊμπουμ, οὐχὶ ἐπιτηδεῖον λίαν πρὸς τοιοῦτου εἶδους διαπραγματεύσεις. Ὁ Πάϊμπουμ οὗτος συνεφώνει ἐπὶ μισθῷ τοὺς πρῶτον διατελοῦντας εἰς τὸ ἐλληνικὸν σῶμα τῆς Ἑπτανήσου Πελοποννησίους στρατιωτικοὺς, ὑπὸ τὸν ὅρον ν' ἀῆσυχάζωσι μὲν εἰς τὰ σπίτια των, νὰ ᾧσι δὲ ἑτοιμοὶ νὰ μεταβῶσιν εἰς πρῶτην εὐκαιρίαν ὅπου διαταχθῶσιν.

Οἱ ἐν Πάτραις, διὰ τοῦ Ἰωάννου Παπαρηγοπούλου ἐκ Νέξου, διερμηνέως

τοῦ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ρωσικοῦ προξενείου, περὶ τῶν ἐθνικῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ ὁποίου ἐν τοῖς ἐπομένοις ρηθῆσεται ἐν ἐκτάσει, τὸν μὲν Πάϊμπουμ ἐνεθάρρυνον καὶ ἐνεθουσίαζον ἐντέχνως εἰς ἐξακολούθησιν τοῦ σχεδίου του, τοὺς δὲ μισθουμένους ὠδήγουν καὶ τὸν μισθὸν νὰ λαμβάνουν καὶ πρὸς τοὺς Τούρκους νὰ καταγγέλλουν τὰ πάντα. Οὕτω δὲ οὐδαμῶς ἀμφίβηλλον πλέον οἱ Τοῦρκοι περὶ τῆς ἐπιβουλῆς διαγωγῆς τῶν Ἀγγλων καὶ τῆς εἰλικρινείας τῶν Πελοποννησίων, οἵτινες, πολλὰ δῆθεν παθόντες ὑπὸ τε τῶν Ἀλβανῶν ἐν ἔτει 1770 καὶ ἐσχάτως ὑπὸ τοῦ Βελή πασσᾶ, οὐδομῶς ἠδύναντο νὰ συμμαχήσωσι μετὰ τοῦ Ἀλῆ καὶ νὰ πολεμήσωσιν ὑπὲρ αὐτοῦ· τὸν ὠνόμαζον δὲ *Καραλήν* οἱ Πατρινοί.

Ἐκ τοιούτων καὶ ἐτέρων παραπλησίων γεγονότων καθυσηχάσαντες, οἱ τε κατὰ τόπους Τοῦρκοι καὶ οἱ τὴν τοπικὴν διοίκησιν ἀντιπροσωπεύοντες καὶ διὰ τῶν πληροφοριῶν τούτων πεισθέντες καὶ οἱ ἐν Τριπύλει, καὶ πῶς καὶ [οἱ ἐν Κ) πόλει προϋστάμενοι αὐτῶν, ὀλίγον ἐμερίμων περὶ τε τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος, καὶ ἔστρεψαν τὴν προσοχὴν των ἅπασαν κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, διατάξαντες οὐ μόνον τὸν Χουρσήτ *ν' ἀφήση* τὴν Πελοπόννησον καὶ *ν' ἀναλάβῃ* τὴν ἀρχηγίαν τῶν κατὰ τοῦ Ἀλῆ στρατευμάτων, ἀλλὰ καὶ τὸν Κεχαγιάν, ἀναπληρωτήν), αὐτοῦ καὶ εἰτα διάδοχον. Κιοσὲ Μεχμέτ πασσᾶν νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ εἰς τὴν ἐκστρατείαν, παραδίδων τὴν διοίκησιν τῆς Πελοποννήσου εἰς τὸν Μεχμέτ—Σαλήχ Ἀγάν, νέον ἄπειρον, Κεχαγιάν του. Τύσον δὲ ἀνύποπτοι ἦσαν διὰ τὰ ἐν Πελοποννήσῳ κατόπιν συμβάντια ὃ τε Χουρσήτ καὶ ὁ Κιοσὲ Μεχμέτ Πασσᾶ, ὥστε ἀμφοτέρω ἀφῆκαν τὰς οἰκογενείας των καὶ τὰ πλούτη των εἰς Τρίπολιν, ὡς εἰς *τόπον ἀσφαλῆ*.

Ὁ Χουρσήτ, ἄμα ἀφικόμενος εἰς Θεσσαλίαν, διαταγῇ τῆς Πύλης, ἀπέστειλεν εἰς Πελοπόννησον ὑπὲρ τε ὑς χιλίους στρατιώτας πρὸς καθυσύχασιν τῶν ὑπὸ τῶν καὶ φοβουμένων ἐντοπίων Τούρκων.

Ὡς λοιπὸν ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται δῆλον, ἡ ἐπιτυχία τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος, ἐν ἀρχῇ τοῦλάχιστον, ἔκειτο ἐν τῇ ἐμμονῇ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, ὅπως πολεμήσῃ κατὰ τοῦ Σουλτάνου. Διότι πᾶς ὁ μελετῶν τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐπαναστάσεως δὲν ἀγνοεῖ, ὅτι οἱ πρῶτοι ἐπαναστάντες Ἕλληνες ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄοπλοι, φέροντες ἐν χειρὶν ὡς ὅπλα *ρόπαλα, δρέπανα, λαστούς*, καὶ αὐτὰ τὰ *σουβλιά* τῆς Λαμπρῆς. Ἐν Πάτραις τοῦλάχιστον τοιαῦτα ἔφερον ὅπλα, ὡς καὶ οἱ ἐξ Αἰγίου πεμφθέντες ἐπίκουροι, πρὸς φύλαξιν τῆς πρὸς τὸ Ρίον ἀρούσης ὁδοῦ, ἵνα παρακωλύσωσι τὴν ἐκεῖθεν ἔλευσιν ἐπικουρίας πρὸς τοὺς ἐν τῷ φρουρίῳ πολιορκουμένους Τούρκους τῶν Πατρῶν, ὃ περ δυστυχῶς ἐγένετο τῇ προδοτικῇ εἰδοποιήσει τοῦ εἰς Ρίον ἐκ Ναυπάκτου διαπεραιωθέντος Ἰουσούφ πασσᾶ τῶν Σερρῶν ὑπὸ τοῦ ἐν Πάτραις τότε Ἀγγλου προξένου Φιλίππου Γκρήν, ὡς ἐν τοῖς ἐπομένοις λεπτομερέστερον ρηθῆσεται. Τοσούτον ἀπαράσκευον ἦν τὸ ἔθνος πρὸς ἀντιμετώπισιν τοῦ κολοσσοῦ τῆς τε Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως.

Καὶ ὁμῶς ὑπὸ τῶν τοιαῦτα ὅπλα φερόντων ἐν ἀρχῇ τοῦ ἀγῶνος ἐκυριεύθησαν κατόπιν φρούρια ὀχυρότατα, ἀπεδεκατίσθησαν καὶ κατεστράφησαν στρατιαὶ ὀλόκληροι ἐκλεκτῶν μαχητῶν, διὰ τῶν κυριευθέντων ὁπλῶν τῶν ὁπαίων ὀπλισθησαν οἱ τέως ἄοπλοι πολέμιοι των καὶ ἐταπείνώθη ὁ *Μέγας Κύριος* (Grand Seigneur) τῆς Εὐρώπης.

Πῶς κατορθώθη τὸ δυσχερέστατον ἔργον τῆς ἐπιμονῆς τοῦ Ἀλῆ εἰς τὴν πρὸς τὸν Σουλτᾶνον ἀδιαλλαξίαν του καὶ τὴν ἀπόδυσιν αὐτοῦ πρὸς τὸν ἄνισον πόλεμον κατὰ τῆς Πύλης :

Τίς δὲ ὁ ποδηγετήσας δεξιῶς τὸν Ἀλῆν πρὸς τὴν τοιαύτην αὐτοῦ κατεύθυνσιν ;

Δύο ἦσαν οἱ μεγάλοι νόες, οἱ συλλαβόντες τὸ σωτήριον τοῦτο σχέδιον. Ὁ Μητροπολίτης Πατρῶν Γερμανὸς καὶ ὁ προμνησθεὶς τῆς Ρωσσίας πρόξενος Ἰω. Βλασσόπουλος· ἄμεινον δὲ τούτων ὄργανον, ἀγαγὼν εἰς αἴσιον πέρας τὸ σχέδιον, ἦν ὁ διερμηνεὺς τοῦ προξενείου τούτου Ἰω. Παπαρρηγόπουλος, ὃν καὶ ἐν τοῖς πρόσθεν ρηθείσιν εἶδομεν θαυμασίως ἐργαζόμενον πρὸς ἐνοχοποίησιν τῶν Ἀγγλων.

Ὁ Γερμανὸς καὶ ὁ Βλασσόπουλος, μαθόντες ὅτι ὁ Ἀλῆ πασσᾶς, ἐπιθυμῶν ν' ἄμῃ ἡστευθῇ, διεμύνησεν εἰς τὴν Πόλιν τὰ ὑπὸ τοῦ Ζακυνθίου Διόγου καὶ λοιπῶν ἀποκαλυφθέντα αὐτῷ σχέδια τῶν Ἑλλήνων, ἀπέστειλαν εὐθύς ἀνθρώπους, ὅπως συνεννοηθῶσι μετὰ τῶν Καπεταναίων τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ ἀποκαλύψωσιν αὐτοῖς τοὺς δολίους σκοποὺς τοῦ Ἀλῆ, συμβουλευόντες αὐτοὺς νὰ μένωσιν ἡσυχοὶ πρὸς ἀποφυγὴν κινδύνων τοῦ Ἐθνους· ὃ περ καὶ ἐγένετο.

Ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο μόνον δὲν ἤρκει, θέλοντες νὰ ἐνθαρρύνωσι καὶ τὸν Ἀλῆν νὰ ἐμμένῃ εἰς τὴν πρὸς τὸν Σουλτᾶνον ἀπείθειαν, ἀπέστειλαν καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν Ἰω. Παπαρρηγόπουλον, γνωστὸν αὐτῷ ἐκ τοῦ ἔξης γεγονότος.

Ὁ Ἀλῆς, πρὸ τῆς ἀποκηρύξεώς του ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου, ὑποπτεύων τὴν κατ' αὐτοῦ καταδρομὴν, ἐπεθύμησε νὰ συνάψῃ σχέσεις μετὰ τῆς Ρωσσίας, ὡς τῆς ἀδιολλάκτου πάντοτε ἐχθρᾶς τῆς Πύλης. Καὶ ἐπειδὴ ἐγνώριζε τὸν Παπαρρηγόπουλον, ὑπηρετήσαντα ἄλλοτε ὡς διερμηνέα ἐν τῷ ἐν Ἰωαννίνους ρωσσικῷ προξενείῳ, διανοήθη νὰ κοινοποιήσῃ δι' αὐτοῦ τὰ σχέδιά του πρὸς τὴν Αὐλὴν τῆς Ρωσσίας, καὶ πρὸς τοῦτο τὸν ἐκάλεσεν ἐκ Πατρῶν εἰς Πρέβεζαν, ἔνθα τότε διέτριβεν.

Ὁ Παπαρρηγόπουλος μετέβη ἐκεῖ καὶ ἀκούσας τὰ σχέδιά του, δὲν ἐδέχθη τὴν ἀποστολὴν, ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι εἰς μάτην ἤλπιζεν εἰς τὴν προστασίαν τῆς Ρωσσίας ὁ Ἀλῆς, κινούμενος κατὰ τοῦ Κυριάρχου του.

Ἐπανελθὼν ὁ Παπαρρηγόπουλος εἰς Πάτρας, ἀνεκοίνωσε τὰ κατὰ τὴν συνέντευξιν εἰς τε τὸν Βλασσόπουλον καὶ τὸν Γερμανόν.

Οἱ φιλοπάτριδες ἐκείνοι νοήσαντες, ὅτι οὐ μόνον δὲν ἔπρεπε ν' ἀπελπισθῇ ὁ Ἀλῆς, ἀλλὰ μᾶλλον νὰ ἐνθαρρυνθῇ, δι' οὗς προεἶπομεν σπουδαιοτάτους λόγους, παρεκίνησαν τὸν Παπαρρηγόπουλον νὰ ἐπανέλθῃ παρὰ τῷ Ἀλῆ καὶ νὰ τῷ εἴπῃ, ὅτι δέχεται τὰς προτάσεις αὐτοῦ, ἀφοῦ μάλιστα εἶχεν ἀποφαισθῇ νὰ μεταβῇ οὗτος εἰς Ρωσσίαν κατ' ἀπόφασιν τῶν προϋχόντων τῆς Πελοποννήσου, ὡς κατόπιν ρηθῇσεται.

Ὁ Παπαρρηγόπουλος, πεισθεὶς περὶ τῆς ὀρθότητος τοῦ σχεδίου, ἀπῆλθε πρὸς τὸν Ἀλῆν, ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ ἐν Ἰωαννίνους προξένου τῆς Ρωσσίας καὶ εἶπεν αὐτῷ ὅτι, καθ' ἃς ἔλαβεν εἰδήσεις, ἐπανελθὼν εἰς Πάτρας ἐκ Πρέβεζας, ἐφρόνει ἡ ρωσσικὴ Κυβέρνησις, ὅτι ἐὰν ἔβλεπε σταθερὰν τὴν ἐπιμονὴν αὐτοῦ κατὰ τοῦ Σουλτάνου, ἥ οὐ πολὺ πιθανόν, ὅτι θὰ τὸν ἐβρῇ καὶ ὅτι τοσοῦτον χρηστὰς ἐλπίδας ἔτρεφε περὶ τούτου, ὥστε ἕτοιμος ἦτο ν' ἀναδεχθῇ ἥν πρὸ ὀλίγου ἀπεποιήθη ἀποστολὴν. Ἐπεισε δ' αὐτὸν νὰ προτιμήσῃ τὸν πόλεμον ἐν ἀνάγκῃ καὶ νὰ κλει-

σθῆ εἰς Ἰωάννινα, διαβεβαιώσας, ὅτι ἀπέρχεται εὐθύς εἰς Ρωσσίαν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον.

Ὁ Ἀλῆς ἐχάρη ἐπὶ τῇ ἀναγγελίᾳ ταύτῃ καὶ πλήρης ἐλπίδων ἔδωκεν αὐτῷ ὁδηγίας περὶ τῶν ἐν Πετρούπολει ἐνεργειῶν αὐτοῦ.

Ἡ ματαιώσις λοιπὸν τῶν τεχνασμάτων τοῦ Ἀλῆ ὡς πρὸς τοὺς ὀπλαρχηγούς τῆς Στερεᾶς, ἵνα τοὺς παραστήσῃ τῇ Πύλῃ ὡς ἀποστάτας, ἡ ἔνοπλος αὐτοῦ ἀντίστασις κατὰ τοῦ Σουλτάνου καὶ ἡ ἀπόφασις, ὅπως πολιορκηθῇ ἐν ἀνάγκῃ ἐν τῷ φρουρίῳ τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἐπιμείνῃ ἄαμπτος μέχρι τέλους, ἔξ οὗ καὶ κατεστράφη, εἶνε ὁ θρίαμβος, ὃν ἐμελέτησαν καὶ ἐπιτηδεύοντα ἤγαγον εἰς πέρας ὁ Γερμανὸς καὶ ὁ Βλασσόπουλος διὰ τοῦ Παπαρηγόπουλου.

Ὁ Παπαρηγόπουλος μετέβη πράγματι εἰς Πετρούπολιν, ἀπεσταλμένος οὐχὶ τοῦ Ἀλῆ, ἀλλὰ τῶν προϋχόντων τῆς Πελοποννήσου, ἐπιθυμούντων ν' ἀνακαλύψωσι τὴν *μυστηριώδη ἀρχὴν* τῆς Ἑταιρείας, ἣν ὑπενόουν ἐν Ρωσσίᾳ, καὶ νὰ ἔλθωσιν εἰς ἐπαφὴν ἀπ' εὐθείας μετ' αὐτῆς, διότι εἶχον λάβρῃ ἐσχάτως ἐπιστολάς παρὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐφορείας τῆς Ἑταιρείας ἣ τῆς *Ἀρχῆς*, δι' ὧν διετάσσοντο νὰ πέμψωσιν ἐκεῖ τὰς χρηματικὰς τῆς Πελοποννήσου εἰσφοράς, ὁ περ εἰς οὐκ ὀλίγας ὑπονοίας ἐνέβαλεν αὐτοὺς περὶ τοῦ ποιότητος αὐτῶν καὶ τοῦ σκοποῦ τῶν ζητούντων ταύτας. Ἄλλως δὲ καὶ ἐν ἣ περιπτώσει ἡ Ἐπανάστασις ἐπετύγχανε νὰ καταστήσῃ ἐστὶν αὐτῆς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἡ Πελοπόννησος, διὰ τοῦ πληθυσμὸν καὶ τὴν γεωγραφικὴν αὐτῆς θέσιν, ὡς τὸ μοναδικὸν ὁρμητήριον τῆς ὅλης Ἑλλάδος, ἔδει πρὸ παντός νὰ ἐφοδιασθῇ δι' ὅλων τῶν χρειῶν.

Τούτων πάντων ἕνεκεν ὁ Μητροπολίτης Γερμανὸς ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐφορείας καὶ σὺν αὐτῷ ἅπαντες οἱ τῆς Πελοποννήσου προϋχόντες καὶ μεμνημένοι. Τῇ προτάσει δὲ τοῦ Γερμανοῦ ἀπεστάλη ὁ Παπαρηγόπουλος εἰς ἀναζήτησιν τῆς Ἀρχῆς καὶ ἀπαίτησιν παρ' αὐτῆς, ἵνα καταστή γενικὴ ἐφορεία τῶν πραγμάτων τῆς Ἑταιρείας ἡ Πελοπόννησος, ὁ περ καὶ ἐγένετο ἐν τέλει δεκτόν.

Ὁ Παπαρηγόπουλος λοιπὸν ἀπῆλθεν εἰς Ρωσσίαν διὰ τὸν προμνησθέντα σκοπὸν, εἰ δὲ Πελοποννήσιοι τοιαύτην παρέσχον ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν ἔντιμον χαρματῆρα τοῦ ἀνδρός, ὥστε ἔδωκαν αὐτῷ τὰς ὑπογραφὰς τῶν ἐπὶ ἀγρόφων φύλλων χάρτου, ἐφ' ὧν ἐμελλε νὰ κάμῃ τὰς ἐκθέσεις του πρὸς τὴν Ἀρχὴν περὶ τῶν πολεμικῶν ἰδίως χρειῶν τῆς χώρας καὶ περὶ οὗτινος ἄλλου ἔκρινεν ἀναγκαῖον *κατ' ἰδίαν αὐτοῦ ἐλευθέραν βούλησιν*. Ἐτι δὲ ἔωκαν αὐτῷ καὶ ὑπόμνημα ἐπιγραφόμενον: *«Στοχασμοὶ τῶν Πελοποννησίων περὶ καλοῦ συστήματος»*, ἐν ᾧ διετύπουν τὰς ἰδέας αὐτῶν περὶ ὀργανώσεως καὶ διοικήσεως τῶν τῆς Ἑταιρείας πραγμάτων ἐν Πελοποννήσῳ κτλ.

Τὸ ὑπόμνημα τοῦτο καὶ τὰ ἄγραφα φύλλα χάρτου ὑπέγραψαν οἱ ἑξῆς:

Ὁ Παλαιὸν Πατρὼν Γερμανός, ὅστις ὑποτίθεται καὶ ὁ σ νάκτης αὐτοῦ, ὁ Κερνίκης Προκόπιος, ὁ Ἀσημάκης Ζαῖμης, πατὴρ τοῦ Ἀνδρέου, ὁ Σωτήριος Χοραλάμπης, οἱ Ἀνδρέας, Πανοῦτσος καὶ Σωτήριος, ἀδελφοὶ Νοταρᾶ, οἱ ἀδελφοὶ Δάσχοι, ὁ Γεώργιος Καλαρᾶς, ὁ Ἰωάννης Περγούκας, ὁ Πρωτοσύγγελος Ἀμβρόσιος, ὁ Παναγιώτης Ζαφειρόπουλος, ὁ Ἀνδρέας Λόντος, ὁ Γεώργιος Σισίνης, ὁ Δημήτριος Παπατσώνης, ὁ Νικόλας Λόντος, ὁ Ἀνδρέας Ζαῖμης, ὁ Πα-

ναγιώτης Ἀρβάλης, ὁ Σωτήριος Θεοχαρόπουλος, ὁ Ἀναγνώστης Κοπανίτσας καὶ ὁ Μελέτιος Μελετόπουλος ἐκ Σπάρτης.

Ὁ Παπαρρηγόπουλος, φθάσας εἰς Κωνσταντινούπολιν, δὲν εὕρισκει μὲν τὴν ζητούμενην Ἀρχήν, οὐχ ἦττον δὲν λησμονεῖ καὶ τὸν Ἀλῆν καὶ γράφει ἀναγγέλλων τὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἄφιξιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπικειμένην ἄφιξιν τῆς *ρωσικῆς ἐπικουρίας*.

Προχωρήσας κατόπιν εἰς Μόσχαν, δὲν εὕρισκει μὲν οὐδ' ἐκεῖ τὴν ζητούμενην Ἀρχήν, ἀναγγέλλει ὁμως καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὸν Ἀλῆν, ὅτι εἶνε ἕτοιμος νὰ ἐκκινήσῃ ὑπὲρ αὐτοῦ *ρωσικὸς στρατός*.

Τέλος, φθάσας εἰς Πετρούπολιν, ἀπελπίζεται μὲν περὶ εὐρέσεως τῆς Ἀρχῆς, πλὴν πάλιν γράφει πρὸς τὸν Ἀλῆν: «Ἐπίμενε γενναίως καὶ ἡ *θεία δύναμις* ἀφυσύκτως ἔρχεται εἰς βοήθειάν σου».

Ὁ Ἀλῆς, λαβὼν καὶ τὴν ἀγγελίαν ταύτην ἐκ Πειρουπόλεως, πλήρης χαρᾶς ἐλπίζει ἔτι μᾶλλον καὶ κοινοποιεῖ τὰς ἐλπίδας του τοῖς συμπολιορχουμένοις πρὸς ἐμπύχωσιν.

Ὅσοι λοιπὸν παρετίνετο ἡ πολιορκία, τοσούτῳ ἐτραχύνετο ἡ πρὸς τὴν Πύλην θέσις τοῦ Ἀλῆ. Τὰ γράμματα δὲ ταῦτα ἐπέμποντο αὐτῷ διὰ τοῦ ρωσικοῦ Προξενείου τῶν Ἰωαννίνων.

Τὴν πῶσιν καὶ καταστροφὴν τοῦ τέρατος ἐκείνου ἐπηκολούθησε καὶ ἡ ἐκ νέου πτώσις τοῦ Σουλίου εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων, ἡ δὲ ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις ἐξετίθετο ἤδη εἰς μέγαν κίνδυνον διότι τὸ αἷτιον, τὸ διατηροῦν τὰς ἐν Ἡπειρῷ τουρκικὰς δυνάμεις καὶ ἀπασχολοῦν αὐτὰς μακρὰν τῆς Ἑλλάδος, ἐξέλιπεν.

Οἱ Ἕλληνες, καὶ κατ' ἐξοχὴν οἱ πρὸ τῶν θυρῶν τῆς Ἡπειροῦ Στερεοελλαδίται, ἡσθάνθησαν ὅλον τὸ μέγεθος τοῦ μέλλοντος ἀγῶνος. Ἡ πῶσις τοῦ Ἀλῆ ἐδόξασε τὸν νικητὴν τοῦ Χουρσὴτ Πασσᾶν, ἡ δὲ τέως διηρημένη Ἀλβανία καὶ ἡ Ἡπειρος ὑπετάγη αὐτῷ, ἐτοίμη νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ εἰς πᾶν βῆμα.

Ἡδὴ ἡ κατὰ τῆς Πελοποννήσου μανία τοῦ Χουρσὴτ ἦτο ἀκράτητος, διότι ἐν τῇ ἀλωθείᾳ Τριπόλει ἐκρατοῦντο αἰχμάλωτα τὰ χαρῆμα αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ Ἑλλάς δὲν ἐφοβεῖτο πλεόν τὸν Χουρσὴτ καὶ τοὺς ὑπ' αὐτόν, διότι ἡ Ἐπανάστασις, λαβοῦσα καιρὸν διὰ τῆς προπαρασκευασθείσης ἀντιστάσεως τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, ἐξηπλώθη πανταχοῦ καὶ δι' ἄλλεπαλλήλων θριάμβων κατὰ τε ξηρὰν καὶ θάλασσαν κατέβαλε τοὺς πρῶην τυράννους αὐτῆς καὶ ἐκίνησε τὸν θαυμασμὸν καὶ τὴν συμπάθειαν παντὸς τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου.

Ὁ Χουρσὴτ, διὰ τε τοὺς προεκτεθέντας λόγους τοῦ φθόνου τῶν Σουλτάνων κατὰ τῶν δοξαζομένων μεγιστάνων του ἐν γένει καὶ ἰδίως διὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ πιστοποιηθεῖσαν *ἡρεμίαν* τῆς Πελοποννήσου, κατεδικάσθη εἰς θάνατον, ἐν Ἀγρίσῃ ἔτι εὐρισκόμενος καὶ παρασκευαζόμενος, ἵνα ἐπιπέσῃ κατὰ τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἀπεκεφαλίσθῃ ὁ νεκρὸς αὐτοῦ μετὰ τὴν διὰ δηλητηρίου αὐτοκτονίαν του.

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα ἱστορικὰ γεγονότα, πείθεται πιστεύω πᾶς τις, ὅτι δύναται καὶ ὁ αὐτοῦ Ἀλῆς νὰ καταταχθῇ μετὰ τῶν σπουδαίως, καίτοι ἀκουσίως, συντελεσάντων εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος. Διότι μέχρις οὗ ἡ Τουρκία κατορθώσῃ νὰ ἐξοντῶσῃ αὐτόν, συγκεντρώσασα μεγάλας ἐν Ἡπειρῷ

δυνάμεις, τὰ φρούρια τῆς Πελοποννήσου ἅπαντα σχεδόν, πλὴν τοῦ τῶν Πατρῶν, τοῦ Ρίου, τῆς Μεθώνης καὶ τοῦ Ναυπλίου, στενῶς καὶ τούτων πολιορκουμένων, εἶχον περιέλθῃ εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων· ἐπίσης δὲ καὶ ἡ Στερεὰ Ἑλλὰς ἦν ἕνοπλος καὶ ἀτηλλαγμένη σχεδὸν Τούρκων, ἡ δὲ θάλασσα, μετὰ τοὺς θριάμβους τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, ἀνῆκεν ἀπακλειστικῶς εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Καὶ τὸ φρούριον τῶν Πατρῶν ἦν ἔτοιμον νὰ παραδοθῇ ἑλλείψει ὕδατος εἰς τοὺς πολιορκοῦντας αὐτὸ Πατρινούς καὶ Κεφαλλῆνας πλοίαρχους, οἵτινες ἔστησαν κατ' αὐτοῦ τὰ ἐν τοῖς πλοίοις αὐτῶν εὐρισκόμενα πυροβόλα. Ἀλλ' ὁ τότε πρόξενος τῆς Ἀγγλίας ἐν Πάτραις Φίλιππος Γκρήν, φιλότουρκος καὶ οὗτος ὥς καὶ οἱ ἐν Ἐπτανήσῳ ὁμόφυλοι αὐτοῦ, εἰδοποίησε περὶ τοῦ κινδύνου τοῦ φρουρίου τὸν ἐν Ρίῳ ἐκ Ναυπάκτου διαπορθμευθέντα τότε Ἰουσοῦφ Πασσᾶν τῶν Σεργῶν μετὰ 300 περίπου στρατιωτῶν του διὰ τοῦ διερμηνέως τοῦ προξενείου Ἰταλοῦ Βαρθόλδῃ Σταυροδομίτου, ἔστειλε δὲ αὐτῷ καὶ ἐθνόσημα (α) ὥς τὰ τῶν Ἑλλήνων, ἵνα φέρωιν αὐτὰ οἱ Ἀλβανοὶ στρατιῶταί του, ὥς φουστιελλοφόροι καὶ ἐκλαμβίνωνται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὡς Ἕλληνες, ἀναμιγνυόμενοι μετ' αὐτῶν κατὰ τὴν συμπλοκὴν. Ἡ χρῆσις τῶν ἐθνοσήμων ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν ἀπεδείχθη ἐκ τῶν κατὰ τὴν μάχην φονευθέντων, ἐφ' ὧν εὐρέθησαν τοιαῦτα.

Εὐτυχῶς ὁ ἀπαίσιος ἐκεῖνος Ἄγγλος ἐπέζησε καὶ εἶδε τὰς Πάτρας ἐλευθέρους καὶ ἀνθούσας, διότι εἶχεν ἀδελφὸν ἐν Πάτραις νυμφευθέντα εὐγενῇ Πατρινοπούλῃ καὶ κύριον μεγάλης οἰκίας ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Πόλεως· ἀπέθανε δὲ μετὰ τὸ 1870.

Ἀλλὰ καὶ ἕτερος ἀδιάλλακτος διώκτης τῶν Ἑλλήνων προσήνεγκεν αὐτοῖς ὑπηρεσίας, *παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν του*, ὁ Ἀρχικαγκελλάριος τῆς Αὐστρίας, *Μεττερνίχος*, ὁ ἐν Ἀΐμπαχ ἰδρυτῆς τῆς *Ἱερᾶς Συμμαχίας*, τῆς χαλκυσάσης τὰ δεσμὰ τῶν λαῶν.

Ὅτε ὁ ἀπαίσιος ἐκεῖνος πολιτικὸς εἶδεν, ὅτι ἡ Ἐπανάστασις δὲν κατεστέλλετο ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἀλλ' ἐθριάμβευεν, αἱ δὲ Δυνάμεις ἔτειναν εὐήκοον οὖς εἰς τὰς προτάσεις τῆς Ρωσσίας, τὰς γενομένας ἐν ἔτει 1823 καὶ 1824 περὶ *ἀπλῆς αὐτονομίας* τῆς Πελοποννήσου, *ἐπεμβάσει τῶν Δυνάμεων*, ὁ πρίγκηψ Μεττερνίχος, πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῆς ρωσικῆς προτάσεως, διὰ τοῦ ἐν Πετροπόλει ἀντιπροσώπου αὐτοῦ κόμητος Λέβζελετρν εἶπε ρητῶς κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις ἐκείνας, ὅτι ἡ Αὐλὴ του οὐδέποτε θέλει συναινέσῃ εἰς τὴν πρότασιν τοῦ νὰ κατανασκασθῇ διὰ τῆς βίας· ἡ θέλησις τῆς Τουρκίας καὶ ὅτι καθ' ἑαυτὸν *«προτιμᾷ νὰ πηδῇ διὰ μῖας τὸν χάνδακα καὶ ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος*, ἣτις ἤθελε προλάβῃ πολλὰς καὶ μείζονας συμφοράς.»

Καὶ ταῦτα ἔλεγεν ὁ Μεττερνίχος ἐπὶ τῇ προδοτικῇ, ὅτι ἡ Ρωσσία, ἣτις τότε δὲν ἐπεθύμει τὴν *ἀνεξαρτησίαν* ταύτην, ἤθελεν ὀπισθοδρομήσῃ.

Τοῦτο ὅμως δὲν ἐγένετο, ἀλλὰ τὴν 23 Μαρτίου, (4 Ἀπριλίου) 1826 ὑπέγραψεν ἡ Ρωσσία ἀπὸ κινδύου μετὰ τῆς Ἀγγλίας τὸ πρῶτον περὶ Ἑλλάδος Πρωτόκολλον, δι' οὗ ὅσον καὶ ἂν ὑπεβάλλετο ἡ Ἑλλὰς εἰς τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς

α) Ὁ Γερμανὸς καὶ οἱ λοιποὶ ἀρχηγοὶ εἶχον παραγγεῖλῃ τοὺς ἐν Πάτραις *Ἰστοτούπους*, (Σταμπαδῶρους) καὶ ἐτύπωσαν ἐπὶ τεμαχίων ἐρυθροῦ ὑφάσματος Σταυρόν, ὥς γνωρίσματα τῶν μαχητῶν.

Πύλης, *μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου* ἐκτεινομένη, καθιστομένη οὕτως ὑποτελής Ἡγεμονία, καὶ ὃ περ Πρωτόκολλον ἀπεδέχθη καὶ ἡ Γαλλία τὴν 24 Ἰουλίου (6 Ἰουλίου) 1827, ἀντερέπετο ὁμῶς τὸ τῆς Ἀνατολῆς καθεστὼς δι' αὐτοῦ.

Ὁ Μεττερνίχος τὸ Πρωτόκολλον ἐκεῖνο ἐχαρακτήρισεν «ἔργον *ἀσθενέστατον* καὶ *γελιοιδέστατον*, τὸ δὲ ἀποτέλεσμα αὐτοῦ θὰ ἦτο *μηδέν*». Οὗτος ὑπεστήριζε τὴν πλήρη ἑλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος, ἐπὶ τῇ βεβαιότητι τῆς ἀπορρίψας αὐτῆς ὑπὸ τῶν Δυνάμεων καὶ τῆς ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ καθυπὸταγῆς τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τε τοῦ Ἰβραήμ καὶ τοῦ Κιουταχῆ καὶ τοῦ ἐξανδραποδισμοῦ τῆς Πελοποννήσου.

Ἄλλ' «ἄλλαι μὲν βουλαὶ ἀνθρώπων, ἄλλα δὲ Θεὸς κελεύει»

Τὸ Πρωτόκολλον τῆς Ρωσσίας καὶ Ἀγγλίας ὑπεγράφη καὶ ὑπὸ τῆς Γαλίας, αἱ δὲ τρεῖς σύμμαχοι Δυνάμεις κατέστρεψαν τὸν τουρκο-αιγυπτιακὸν στόλον ἐν Ναυαρίνῳ καὶ ἡ γαλλικὴ στρατιὰ ὑπὸ τὸν Στρατάρχη Μαιζῶνα ἀπῆλλαξε τὴν Πελοπόννησον πᾶσαν τῆς παρουσίας τῶν Τούρκων. Τὸ δὲ πάντων δεινότερον διὰ τὴν Αὐστρίαν, ἐκηρύχθη καὶ ὁ ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη ἀναβλήθεις ρωσσο-τουρκικὸς πόλεμος.

Ἐν τούτοις ὁ Μεττερνίχος δὲν παραιτεῖται τοῦ κατὰ τῆς Ἑλλάδος πολέμου του. «Ἡ ἰδέα τῆς ἐντελοῦς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος *δριστερικῶς ἐγκατελείφθη* ὑπὸ τε τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας», ἔλεγεν. Δὲν πρόκειται εἰμὴ περὶ κοινοτικῶν θεσμῶν, τοὺς ὁποίους ἡ Πύλη εἰμπερεῖ ν' ἀποδεχθῇ ὡς ἀσημάντους καὶ μὴ δυναμένους νὰ εὐδοκιμήσωσιν ἐν Πελοποννήσῳ. Μόνον περὶ Πελοποννήσου ὁμιλεῖ, διότι τὴν ἄλλην Ἑλλάδα θεωρεῖ ὑποδουλωθεῖσαν καὶ διότι μόνον τὴν Πελοπόννησον ἀπέβλεπε τὸ Πρωτόκολλον.

Ἀλλὰ μετὰ τρεῖς μῆνας, τὸ ἀπὸ 10/2, Μαρτίου 1829 Πρωτόκολλον τῶν τριῶν Δυνάμεων, Ρωσσίας, Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας ἀπεφαίνετο, ὅτι τὰ σύνορα τῆς Ἑλλάδος, *ἀρχόμενα ἀπὸ τοῦ θερμαῖκου κόλπου, θέλουσιν ἀπολήγῃ εἰς τὸν Ἀμβρακικόν*. Μετὰ ἕξ δὲ μῆνας ἡ Ρωσσία διὰ τοῦ ἄρθρου 10 τῆς ἀπὸ 2)14 Σεπτεμβρίου εἰρήνης αὐτῆς μετὰ τῆς Τουρκίας κατηνάγκασε ταύτην ν' ἀποδεχθῇ τοὺς ὅρους τοῦ προμνησθέντος Πρωτοκόλλου, ὁπότε μόνον ὁ Μεττερνίχος ὡμολόγησεν ἑαυτὸν ἡττημένον· παρηγορούμενός δὲ ἔγραψεν εἰς τὸν ἐν Λονδίνῳ πρέσβυν του πρίγκιπα Ἑστερχάξην, ὅτι «αἱ εὐχαὶ αὐτοῦ *περὶ πηδήματος διὰ μίαν τοῦ χάνδακος* καὶ ἀναγνωρίσεως τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος ἐξεπληρώθησαν»! «Ἦγουν, παπᾶς κρεμᾶμενος, ἔγραφε καὶ ἀπόγραφεν».

Δίκαιον ἄρα νὰ καταταχθῇ καὶ οὗτος μετὰ τοῦ Ἀλῆ ὡς *εὐεργέτης* τῆς Ἑλλάδος!

Ἦδη ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν συνέθειαν τῆς ἐξιστορήσεως τῶν πρὸ τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος γεγονότων.

Οἱ Ἕλληνες μαχηταὶ ὠφελήθησαν πολυσιδῶς καὶ πολυτρόπως ἐκ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου τῶν Τούρκων. Ἀμφότεραι αἱ διαμαχόμεναι μερίδες ἐπεζητήσαν τὴν συνδρομὴν αὐτῶν.

Καὶ ὁ μὲν Ἀλῆς εἶχε πρὸ καιροῦ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του πολλοὺς ἐκ τῶν ἡμετέρων· ἡ δὲ Πύλη διέταξε τὸν πολιορκητὴν αὐτοῦ Πασόμπην νὰ συνεννοηθῇ μὲ τοὺς Σουλιώτας, ὑποσχόμενος αὐτοῖς τὴν ἀπόδοσιν τοῦ ποθητοῦ Σουλίου, ἐξ οὗ πρὸ 17 ἐτῶν εἶχον ἐκβληθῇ ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ.

* *

Ὁ Ὑψηλάντης, λαβὼν ἀπεριόριστον ἄδειαν ἀπουσίας ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος, λόγῳ ὑγείας, τὴν 7 Μαρτίου 1821 εἰσέβαλε διὰ τοῦ ποταμοῦ Προύθου εἰς Μολδαυίαν, διότι ἐκ τῶν διαφόρων προδοσιῶν καὶ τῆς ἀνακαλύψεως ἰδιοχειρῶν αὐτοῦ ἐγγράφων ἐπὶ τῶν συλληφθέντων ἀποστολῶν του, καὶ ἰδίως τοῦ Ἀριστείδου Παπαῦ καὶ τοῦ Δημητρίου Ὑπάτρου, ἐκινδύνευε νὰ συλληφθῇ ὑπὸ τῶν ρωσικῶν ἀρχῶν καὶ ν' ἀνακληθῇ ἐκ τῆς ἀδείας, ὃ περ καὶ συνέβη κατόπιν. Οὕτως ὁ κῦβος ἐρρίφθη πρὸ τῆς 25 Μαρτίου, ἥτις εἶχεν ὁρισθῇ ὡς ἡμέρα ἐνάρξεως τοῦ ἀγῶνος.

Τὸ κίνημα τοῦ Ὑψηλάντου ὠφέλησεν ἐπίσης τὴν ἐν Ἑλλάδι προπαρασκευὴν καὶ εὐδοκίμησιν τοῦ ἀγῶνος· διότι ἡ Τουρκία, φοβουμένη τὴν συμμετοχὴν τῆς Ρωσσίας εἰς τὸ κίνημα τοῦτο, ἔστρεψεν ὅλην σχεδὸν τὴν προσοχὴν αὐτῆς πρὸς τὰ ἐκεῖ, ἐξαπέστειλε μεγάλας δυνάμεις εἰς τὰς Ἡγεμονίας καὶ οὕτως ἔδωσεν ἐπίσης καιρὸν εἰς τὴν ἐπιτυχῇ ἔναρξιν τοῦ ἀγῶνος ἐν τῇ κυρίῳς Ἑλλάδι.

Μετὰ τὴν Πελοπόννησον ἐκινήθησαν ἡ Ἀνατολικὴ Ἑλλάς καὶ αἱ Νῆσοι, ὀλίγον δὲ κατόπιν καὶ ἡ Δυτικὴ Ἑλλάς. Ὁ Ἀλῆς παρεδόθη καὶ ἐφρονεύθη τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1822. Ἐν Βαλτεσίῳ καὶ Γραβιᾷ εἶχον κατανικηθῇ οἱ Τοῦρκοι, ἐν δ' Ἐρεσσῷ τῆς Λέσβου εἶχε πυρποληθῇ ὁ θωμανικὸν δίκροτον. Ἡ Μονεμβασία, ἡ Πύλος καὶ ἡ Τρίπολις εἶχον πέσῃ εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων, τὴν δὲ 1ην Ἰανουαρίου 1822 ἡ Α' ἐν Ἐπιδαύρῳ Συνέλευσις τῶν Ἑλλήνων εἶχεν ἀνακηρύξῃ «ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων τὴν πολιτικὴν τοῦ ἑλληνικοῦ Ἔθνους ὑπαρξιν καὶ ἀνεξαρτησίαν».

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἐν τῇ ἀνὰ χεῖρας πραγματεῖα ἀναφε-
ρομένων ἱστορικῶν γεγονότων, ἐν πάσῃ δυνατῇ βραχυλογίᾳ, τελε-
σθέντων ἐν Πελοποννήσῳ ἰδίως, παρεκβατικῶς δὲ καὶ ἐν τῇ λοιπῇ
Ἑλλάδι, δὲν θεωρῶ ἄπο σκοποῦ νὰ παραθέσω, ὡς ἐν παραρτήματι, καὶ
εἰδικά τινα κεφάλαια περὶ Μάνης, περὶ Σουλίου, περὶ Ἀλβανῶν,
βραχέα τινά, ὡς καὶ βιογραφικὰς σημειώσεις περὶ Καποδιστρίου, ἐν
τῷ κειμένῳ δὲ περὶ Ρήγα Φερραίου, περὶ Κοραῆ, περὶ Ἀλῆ Πασσᾶ,
περὶ Λάμπρου Κατσώνη, περὶ Νίκου Τσάρα καὶ ἄλλων ἀρματωλῶν
διαπρεπῶν τῆς Χέρσου Ἑλλάδος.

ΜΑΝΗ

Μάνη καλεῖται ἡ χώρα, ἡ ἐκτεινομένη ἐπὶ τῶν κλιτύων καὶ τῶν ὑπωρείων
τῆς ἀπὸ τοῦ Ταυγέτου ἀποτόμῳ; πρὸς Ν. μέχρι τοῦ Ταινάρου κατερχομένης ὁρο-
σεοῆς.

Εἶνε χώρα ἀγρία καὶ ἄγονος καὶ μεστὴ δυσβάτων βουνῶν, ἀλλὰ κατ' ἐξο-
χὴν εὐανδρος.

Ἡ Μάνη ἔλαβεν ἴσως τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ *μανιώδους* καὶ ἀδαμάστου χαρα-
κτῆρος τῶν κατοίκων αὐτῆς.

Ἐπὶ Ρωμαίων ἔμειναν οἱ Μανιάται ἀνεξίτητοι, ὡς βοηθήσαντες τὸν
Καίσαρα κατὰ τοῦ Πομπηίου, ἤμασαν δὲ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χρι-
στιανισμοῦ, ὅτε μόνον τὸ Γύθειον εἶχεν 70.000 κατοίκων.

Ἐπὶ Βυζαντινῶν εἶχον διάφορα προνόμια, οὐδέποτε δὲ διετέλεσαν ὑπὸ ξέ-
νον ζυγόν. Οἱ Φράγκοι, οἱ καταλαβόντες τὴν λοιπὴν Πελοπόννησον, οὐδέποτε
ἠδυνήθησαν νὰ καταλάβωσι καὶ τὴν Μάνην, οἱ δὲ Τοῦρκοι εἰς μόνην τὴν Μάνην
συνήνησαν ἐπίμονον καὶ γενναίαν ἀντίστασιν.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κ[ο]νσταντινουπόλεως οἱ Μανιάται, συμμαχοῦντες μετὰ τῶν Ἑ-
νετῶν, καταπολέμησαν τοὺς Τούρκους.

Ἐπὶ Τουρκοκρατίᾳ ἡ Μάνη περιελάμβανεν δλόκληρον τὴν σημερινὴν
ἐπαρχίαν Οἰτύλου καὶ τὸ παρὰ τὸ Τάιναρρον τμήμα τῆς ἐπαρχίας Γυθείου.

Τὸ τμήμα τοῦ ἀκρωτηρίου Ταινάρου, τὸ ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς Ἀρεοπόλεως,
(Γοίμβας), ἀποτελεῖ τὴν *Μέσα Μάνην*, ἣτις εἶνε καὶ ἡ κυρίως Μάνη.

Ἀπὸ τοῦ μεσαίωνα εἰς τὴν Μέσα Μάνην διεκρίνοντο δύο κοινωνικαὶ τά-

Ξεῖς: Ἡ τῶν *Νικλιάνων*, ἐκ τοῦ χωρίου *Νικλι* (τῶν ἀρχαίων Ἀμυκλῶν), τῶν *Ισχυρῶν*, *εὐγενῶν* καὶ πολυπληθεστέρων, καὶ ἡ τῶν *Φαμέγιων*, (ἴσως ἐκ τοῦ Ἰταλικοῦ *Famiglia* (Οἰκογένεια), τῶν *οἰκετῶν* καὶ *θεραπόντων*, ὀλιγοπληθῶν. Οἱ πρῶτοι ἦσαν οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι, οἱ δὲ δεύτεροι ἦσαν ἔποικοι, οἰονεὶ ὑποτεταγμένοι εἰς τοὺς πρῶτους.

Οἱ Μανιάται, ὡς προεῖρηται, ἦσαν ἀνέκαθεν ἀνυπότακτοι, ἀλλὰ φιλότιμοι, εὐσεβεῖς καὶ φανατικοὶ Χριστιανοί, εἰς ἄκρον αὐστηρότατοι τὰ ἥθη, ἐξ οὗ πηγάζει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ τὸ ἔθιμον τῆς αἱματηρᾶς ἐκδικήσεως, ὃ περ ἐντελῶς τείνει ὁλονέν νὰ ἐκλείψῃ τῇ φιλανθρωπῳ ἐπιδράσει τῶν ἐκάστοτε Ἀρχιερέων καὶ τῶν λογίων καὶ πολιτευομένων τοῦ τόπου.

Τὸ *Αἷμα*, δηλ. ἡ ἐκδίκησις κατὰ τοῦ ἀδικήσαντος, δὲν εἶνε *ἀτομικὴ*, ἀλλ' *οἰκογενειακὴ*, δηλ. ἐὰν οἰκογένειά τις χρεωστῇ *Αἷμα*, ἕνεκα νόμου, εἰς ἑτέραν, οἱ ἀδικηθέντες δὲν ἐπιδιώκοις τὴν ἀτομικὴν τιμωρίαν τοῦ φονέως, ἀλλ' ἵνα καταστήσωσι τὴν ἐκδίκησιν ἐπαισθητοτέρα, φονεύουσι τὸν *Κάλλιον* τῆς οἰκογενείας, τῶν συγγενῶν δηλ. ἱατρόν, δικηγόρον, ἔμπορον κτλ. καὶ οὐχὶ τὸν φονέα. Μόνον ἱερωμένον ἀποφεύγουσι νὰ φονεύσωσιν.

Ἐνίοτε τῇ ἐπεμβίσει τῶν φρονιμωτέρων ἐκατέρωθεν ἐπέρχεται συνδιαλλαγή διὰ τῆς *υἱοθεσίας*, οὕτως εἰπεῖν, ἐνδὲς τῶν μελῶν τῆς ἀδικησάσης οἰκογενείας ὑπὸ τῆς μητρός, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τοῦ φονευθέντος. Ὁ τοιοῦτος συμβιβασμὸς λέγεται *ψυχικό*, ἦτοι ἀντικατάστασις τοῦ φονευθέντος παρὰ τῇ οἰκογενείᾳ αὐτοῦ. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ μήτηρ τοῦ φονευθέντος φορεῖ εἰς τὸν ἀντικαταστάτην πρὸς τέλοςιν τοῦ *ψυχικοῦ* τὸ ὑποκάμισόν της καὶ τὸν ἀποκαλεῖ *παιδί της*. Οὗτος μένει διρκῶς παρὰ τῇ γέᾳ αὐτοῦ μητρί.

Ἡ φιλοξενία τῶν Μανιατῶν εἶνε παροιμιώδης. Ὁ Μανιάτης, ὁ συναιτήσας ξένον καὶ μὴ ὀδηγήσας αὐτὸν πάρυστα εἰς τὸν ἑῷον οἶκον ἢ, ἐὰν εἶνε πτωχός, παρὰ συγγενεῖ ἢ γνωρίμῳ, μυκτηρίζεται ὑπὸ τῶν συγχωρίων, ὡς προσβαλὼν τὴν πατρίδα ἐπὶ ἀφιλοξενίᾳ.

Ὁ συνοδεύων ξένον, καὶ ἂν ἀνήκῃ εἰς οἰκογένειαν χρεωστοῦσαν *Αἷμα*, δὲν προσβάλλεται ὑπὸ τῶν ἐναντίων, ἀλλὰ προστάτεύεται, οὕτω εἰπεῖν, ὑπὸ τοῦ ξένου, ὡς ὑπὸ τοῦ *Ξενίου Διὸς* τῶν ἀρχαίων. Καὶ συμπλοκὴ ἀρξαμένη διακόπτεται, παρόντος ξένου.

Εἰς τὸν ἔχοντα ξένον ἐν τῇ οἰκίᾳ του, ἀλλὰ μὴ εὐπορον, οἱ γείτονες προσφέρουσιν ἕκαστος ὑπὲρ τοῦ ξένου ἑκαστὸν τι ἔδεσμα, ἢ ποτὸν εἰς ἀναπλήρωσιν τοῦ ἐλλείποντος ἐκ τῆς τοῦ ξενίζοντος.

Ἐν Μάνῃ εἶνε ἄγνωστος ἡ προσβολὴ τῶν ἡθῶν ἐν γένει, οἷον αἱ ἀπαγωγαί, οἱ βιασμοὶ κτλ. διότι παρὰ τοῖς Μανιάταις ἡ γυνὴ εἶνε ἱερά, περιφερομένη ἀφόβως καὶ ἐλευθέρως ἀπανταχοῦ ἐν πάσῃ ὥρᾳ ἡμέρας καὶ νυκτός· πᾶσα δὲ προσβολὴ κατὰ γυναικὸς συνπαύσεται καὶ τὸν ὄλεθρον τοῦ τολμήσαντος τὸ τοιοῦτον ὑφ' ἀπάσης τῆς κοινωνίας. Εἰς τὴν τήρησιν τοῦ ἡθικοῦ τούτου νόμου συμβάλλεται τὰ μάλιστα καὶ ἡ ἄκρα χρηστότης τῶν Μανιατισσῶν, ἥς ἕνεκα οὔτε ἡ ζηλοτυπία εἰσχωρεῖ ποτὲ εἰς τὴν οἰκογένειαν, τοῦ δὲ διαζυγίου σπανιωδέα γίνεται χρῆσις ἐν ἰδικαῖς περιπτώσεσιν, ὁσάκις δηλ. ἡ γυνὴ εἶνε ἀποδεδειγμένη στείρα, ὁπότε πολλὰκις τῇ συναιέσει καὶ αὐτῆς, διαζεύγνυται ὁ σύζυγος καὶ συζεύγνυται ἑτέραν, ἐνίοτε τῇ ὑποδείξει καὶ αὐτῆς, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς τεκνοποιίας,

καὶ ἰδίως τῆς **Ἀρρενοτοκίας**: διότι ἡ θηλυτοκία θεωρεῖται ἐν Μάνῃ οἰκογενε-
ακὸν δυστύχημα, τῆς ἰσχύος τοῦ οἴκου ἐξαρθρωμένης ἐκ τοῦ μείζονος ἀριθμοῦ
τῶν ἀρρένων μελῶν. Διὰ τοῦτο καὶ ἀρρενοτόκος μήτηρ τιμᾶται καὶ γεραίρεται,
ἡ δὲ θηλυτόκος περιφρονεῖται.

Τὴν γέννησιν ἀρρενος ἐν Μάνῃ χαιρετίζουν διὰ πυροβολισμῶν συγγενεῖς
τε καὶ φίλοι καὶ τρίτημέρων διασκεδάσεων ἐν τῷ πατρικῷ οἴκῳ. Ἡ ἑορτὴ αὕτη
καλεῖται **Πάσαλα**.

Ὁ Μανιάτης ὡς τέκνα αὐτοῦ θεωρεῖ τὰ ἀρρενα καὶ τούτων τὸν ἀριθμὸν
ἀναφέρει ἐρωτώμενος, τῶν δὲ θηλέων οὐδεμίαν ποιεῖται μνείαν.

Τὰ χωρία τῆς Μάνης, τῆς Μέσας, διακρίνονται ἐκ τῶν ὑψηλῶν **πύργων**,
τετραγώνων δηλ. οἰκοδομημάτων, φερόντων 2—3 ὁρόφους ἐνίοτε, λίαν μικρὰ πα-
ράθυρα, ἀνὰ ἓν εἰς πᾶσαν πλευρὰν καὶ ἀντὶ στέγης δῶμα, ἐφ' οὗ τίθενται καὶ πυ-
ροβόλα παρὰ τῶν ἐχόντων τοιαῦτα. Εἰς τοὺς τοίχους τῶν πύργων ὑπάρχουσι πολ-
λαὶ **δπλοθυρίδες** (Μασγάλια) κατὰ σειρὰν εἰς ἕκαστον ὁροφον. Ὅπισθεν τού-
των τοποθετοῦνται οἱ μαχηταί.

Τοιοῦτοι πύργοι ὑπάρχουσι δύο ἢ καὶ πλείονες εἰς ἕκαστον χωρίον, ὑπὸ ἀν-
τιπάλων ἐκτισμένοι **ἐντὸς βολῆς τουφεκίου**, ἵνα δύνανται ν' ἀντιπυροβολῶνται
ἐν ὥρᾳ ἔριδος. Ἐν τῷ τέως δήμῳ Μέσης, (Μέσα Μάνης), ὑπάρχουσι χωρία ἐκ
μόνον σχεδὸν πύργων ἀποτελούμενα. Τοὺς Μανιάτας τῆς Μέσα Μάνης οἱ λοιποὶ
καλοῦσι **Κακαβούλια**, ἐκ τοῦ κακὰ **βουλευέσθαι**.

Ἡ ζωοκλοπὴ εἶνε ἄγνωστος ἐν Μάνῃ, τὸν δὲ λύκον οὐδαμῶς φοβοῦνται,
διότι **ὕψωνουσι** τὰ ζῶα, δηλ. παρακαλοῦσι τὸν ἱερέα, ἵνα μνημονεύσῃ αὐτῶν κα-
τὰ τὴν θείαν λειτουργίαν, οὕτω δὲ κινθίστανται ταῦτα ἀπρόσβλητα ὑπὸ τοῦ λύ-
κου! Εἰς τὴν ἐκ Μάνης ἀπουσίαν τοῦ λύκου συμβάλλεται, σὺν τῇ **ὕψώσει** τοῦ
ἱερέως, καὶ ἡ τελεία φαλακρότης τῶν ὀρέων αὐτῆς.

Οἱ κάτοικοι τοῦ Οἰτύλου καυχῶνται, ὅτι ἐκ τῆς πατρίδος αὐτῶν κατάγεται,
Μέγας Ναπολέων, διότι κατὰ τὴν παράδοσιν, πρὸ τριῶν περίπου αἰώνων
(1676) πολλοὶ οἰκογένειαι μετόκησαν ἐξ Οἰτύλου μετὰ τῶν Στεφανοπούλων εἰς
Κορσικὴν, ὧν μία, φέρουσα τὸ ἐπώνυμον **Καλομερινοὶ** ἢ **Καλομεράκηδες**, μετε-
φράσθη εἰς **Μπονάπαρτε** καὶ ἐκ ταύτης ὁ Μποναπάρτης Ναπολέων.

Κατ' ἄλλην πάλιν παράδοσιν ἀνθρωπὸς τις ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Μεδί-
κων τῆς Φλωρεντίας (Medici), ναυαγῆσας κατὰ τὸ Οἰτυλόν, ἔζησεν ἐκεῖ ἐπὶ πολ-
λὰ ἔτη, οἱ δὲ ἀπόγονοι αὐτοῦ, μεταφράσαντες τὴν λέξιν Medici, ἐπωνομάσθη-
σαν **Γιατρᾶνοι** ἢ **Γιατράκοι**, οἵτινες καὶ ἐπηγγέλλοντο τὸν λατρὸν κληρονομι-
κῶς ὡς **ἐμπειρικοί**.

Κατὰ τὸν Γ. Παπαδόπουλον, συγγραφεὰ τῆς **Χρονογραφίας τῆς καταγω-
γῆς τῶν ἐν τῇ Μάνῃ Στεφανοπούλων**, (ἐν Ἀθήναις 1865) ὁ Θεόδωρος Δ',
υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Στεφανοπούλου, ἐνὸς τῶν ἀρχηγῶν τῆς εἰς Κορσικὴν
ἀποικίας, εἶχεν ἀδελφὸν **Καλομεράκην** ἐπικαλούμενον, ὅστις πεμφθεὶς ὑπὸ τοῦ
πατρὸς του εἰς Κοσμάν τὸν Μεδικόν, Μέγαν δούκα τῆς Τοσκάνης, ἐγένετο γονά-
ρχης τῶν Βοναπαρτῶν, ὡς ἐβεβαίωσεν ὁ πρὸ τῆς μεγάλης γαλλικῆς ἐπαναστάσεως
πρὸς Κορσικῆς γράφας καθηγητὴς ἐν Μονάχῳ **Hamlin**, ὁ πατὴρ τοῦ Μεγάλου Να-
πολέοντος Ὁμαρῆς καὶ ἡ δούκισσα Ἀβραντές, μεθ' οὗς καὶ πολλοὶ ἄλλοι.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τούτων.

Ἦδη ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν συνέχειαν τῆς ἱστορίας τῆς Μάνης.

Οἱ Τούρκοι εἰς μὲν τὴν Μάνην σὺνήνευσαν ἐπίμονόν καὶ ἀκαταγώνιστον ὀνήσασιν.

Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τὴν λεγομένην τοῦ Ὀρλώφ (1769) οἱ Μανιῶται ἔσχον τὸ κυριώτερον μέρος.

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς Ἐπαναστάσεως ἐκείνης ὁ κατ' αὐτῶν μετὰ στρατοῦ ἐκπεμφθεὶς Χατζη—Ὁσμὰν Πασσάς ὑπέστη πανωλεθρίαν καὶ ἀπῆλθεν ἐκεῖθεν κακῶς ἔχων. Οὗτος, ἐκδικούμενος διὰ τὴν ἀποτυχίαν του, κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις περὶ ἀναχωρήσεώς του, ἐφόνησε τοὺς πρεσβεῖς τῶν Μανιατῶν.

Ἐπὶ τέλους, μετὰ πολλὰς διαπραγματεύσεις καὶ συγκρούσεις ἐπαναλαμβανομένας, διὰ τοῦτο, ἀνεγνώρισαν τὸν ὑπὸ τῆς Πύλης διορισμὸν *Μπέη*, ἥτοι Ἡγεμόνος, ἐκ τῶν ἐντοπιῶν, ὅπως ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας. Ὁ φόρος, ὁ δρισθεὶς ἐν ἀρχῇ εἰς 4.000 γρόσια καὶ βαθμυδὸν αὐξηθεὶς εἰς 25.000 διὰ πληθυσμὸν 6.000 οἰκογενειῶν, λαν ἀτάκτως κατεβάλλετο καὶ ματαίως ἀπητείτο, ἔξηκόλουμεν δὲ ἡ Μάνη οὕσα τὸ ἀσφαλὲς καταφύγιον παντὸς διωκομένου ὑπὸ τῆς Πύλης, καὶ ἰδίως τῶν Ἀρματωλῶν καὶ Κλεφτῶν, οἵτινες ἐποιοῦντο τὰς οἰκογενείας τῶν ἐκεῖ, ὡς ἐν ἀσφαλείᾳ.

Αἱ τῆς Μάνης προνομίαι ἦσαν: ἐξάρτησις μὲν ἐν γένει ἐκ τῆς Τουρκίας καὶ διαιρέσις αὐτῆς εἰς Καπετανάτα καὶ αὐτοδιοικήσεις. Ἐκλογὴ ἡγεμόνος ὑπὸ τῶν Καπεταναιῶν, ἐγκρινόμενου ἐπὶ τίτλῳ *Μπέη* ὑπὸ τῆς Πύλης καὶ πληρωμὴ ἐτησίον τινὸς φόρου, ὃν ὑπὸ ἑκάστοτε σχεδὸν κατέβαλον πλήρη οἱ Μανιῶται.

Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ ἀρχιναύαρχου (Καπουδὰν ἢ Καπετὰν πασσᾶ) Χασὰν Τζεζαερχὴ καταστροφὴν τῶν Ἀλβανῶν τῆς Πελοποννήσου, τῇ συνδρομῇ τοῦ Κωνσταντίνου Κολοκοτρώνη, Παναγιώταρου Βενετσανάκη καὶ ἄλλων ἀρματωλῶν, ὁ Ναύαρχος κατόπιν κατέστρεψε καὶ τοὺς δύο τούτους ἀρρηκτικῶς συνδεδεμένους, τῷ 1680, ὡς μὴ παρουσιασθέντες ἐνώπιόν του μετὰ ἐπανεπιλημμένας προσκλήσεις· τῇ μεσολαβήσει τοῦ διερχομένου τούτου ἐπρότεινε τὴν ἡγεμονίαν αὐτῆς εἰς τὸν Ὑζανέτον Γρηγοράκη καὶ ἐκείνου ἀποποιηθέντος, τὴν προσέφερεν εἰς πρόσωπον ὑποδεέστερον, τὸν Ὑζανέτον Κουτήφαρην, ἣν οὗτος ἀπεδέχθη ἐπὶ καταβολῇ φόρου ὑποτελείας. Πρὸς ἐξασφάλισιν δὲ τῆς ὑποτελείας ἀπεφασίσθη μεταξὺ Ναυάρχου, Μαυρογένους καὶ Κουτήφαρη νὰ ληφθῶσιν ὅμηροι ἐξ ὅλων τῶν ἐπιφανῶν οἰκογενειῶν, ὃ περ καὶ κατωρθώθη διὰ δόλου.

Ὁ Ναύαρχος ἀνεκήρυξε Μπέην τὸν Κουτήφαρην, οἱ δὲ πρόκριτοι, θέλοντες καὶ μὴ θέλοντες, τὸν ἀνεγνώρισαν καὶ ὑπεσχέθησαν φόρον ἐτήσιον 15.000 γροσίων καὶ ἑτέρας 2.500 γρ. διὰ τὸν Ναύαρχον.

Διὰ τοῦ διορισμοῦ τούτου ἀπεσπάρθη ἡ Μάνη ἀπὸ τὸν Μῶρα Βαλεσην, τὸν βεζύρην τῆς Τριπόλεως, καὶ ὑπῆχθη εἰς τὸν Καπετὰν Πασσᾶν, ὅπως πρότερον καὶ αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου.

Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1779 ὁ Ναύαρχος καθήρξε τὸν Κουτήφαρην καὶ καλέσας ἐν Ναυπλίῳ τὸν Μιχαὴλ Τρουπάκη, διώρισεν αὐτὸν Μπέην τῆς Μάνης. Ὁ δὲ Μαυρογένης κατέσχε δι' ὀφειλὴν φόρων εἰς τὴν Πύλιν τὰ κτήματα τοῦ

Κουτήφαρη καὶ τὰ ἐπώλησεν ἀντὶ 7 1)2 χιλιάδων γροσίων εἰς τὸν νέον Μπέην Μικαὴλ Τρουπάκην. Ὁ Κουτήφαρης, συλληφθεὶς διὰ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ χρέους αὐτοῦ ἐξ 7 1)2 χιλ. γροσίων, μετηνέχθη εἰς Κ)πολιν, ἔνθα καὶ ἐφονεύθη.

Ὁ Τρουπάκης παρέμεινε Μπέης μέχρι τῆς ἀνοίξεως τοῦ 1782.

Τότε ἐλθὼν ὁ Μαυρογένης ἐκάλεσεν αὐτόν, ἀνύποπτον, εἰς γεῦμα εἰς τὸ πλοῖον αὐτοῦ καὶ τὸν ἀπήγαγεν εἰς Μυτιλήνην παρὰ τῷ ναυάρχῳ, ἔνθα ἐφυλάκισθη καὶ ἀπηγχονίσθη, διὰ τὸ μὴ ἐνδυναμωθῆναι, διότι ἐκυβέρνηα πατρικῶς καὶ ἐἐλλυσε τὴν ἀγάπην τῶν συμπατριωτῶν του.

Μετὰ ταῦτα ὁ Τουρκολάτρης Μαυρογένης ἀπηυθύνθη πρὸς τὸν Τζανέτον Γρηγοράκην, ὅστις, ἐκ τοῦ παραδείγματος τῶν προκατόχων του ὀδηγηθεὶς, ἡρνήθη νὰ δεχθῇ τὴν θέσιν τοῦ Μπέη. Ὁ Μαυρογένης, καλέσας καὶ τοῦτον εἰς γεῦμα εἰς τὸ πλοῖον του, ἤρε τὴν ἄγκυραν διαρκούντος τοῦ γεύματος καὶ ἐπληροφόρησε τὸν Γρηγοράκην, ὅτι τὸν ἀπάγει εἰς Κ)πολιν, διότι ἡρνεῖτο νὰ δεχθῇ τὴν προσεσπένδυσαν ἡγεμονίαν.

Ὁ Γρηγοράκης, φρονίμως ποιήσας, ἐδέχθη καὶ ἔμεινε Μπέης ἐπὶ δεκαπενταετίαν, μέχρι τοῦ 1796, καταπνίξας τὴν πειρατείαν, παγιώσας τὰ προνόμια τῆς Μάνης καὶ χρησιμοποιοῦσας ταύτην ὡς ἔρεισμα καὶ καταφύγιον τῶν Ἀρματολῶν πᾶσις τῆς Ἑλλάδος, ἀποσκοπῶν εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτῆς. Πρὸς τοῦτο δὲ ἐπροστάτευσεν πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὸν ἀμίμητον Ἀρματολὸν Ζαχαριά, ὅστις εἶχεν ἐκτὸς τούτου προστάτην καὶ σύμβουλόν μέγαν τὸν ἐκ Πατρῶν Μητροπολίτην Λακεδαιμόνους Γρηγόριον, τὸν κατόπιν Μητροπολίτην Δέσπων, συμμαρτυρήσαντα ἐκ Κ)πόλεως μετὰ τοῦ Πατριαρχοῦ Γρηγορίου Ε' τῷ 1821.

Σύγχρονος τοῦ Ζαχαριά ἦτο καὶ ὁ ἐν Βουκουρεστίῳ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης, ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ἑπαναστάσεως.

Εἰς τὴν Φιλικὴν Ἑταιρείαν ἡ Μάνη μετέσχεν εὐρύτατα καὶ ἀφόβως. Τὴν ἐνδοξον εἰς τὴν Ἑπανάστασιν συμμετοχὴν ἐνεκαίνισεν ἡ Μάνη δι' ἐνέργου συμβολώσεως τῶν ἰσχυροτάτων αὐτῆς οἰκογενειῶν, καὶ δὴ τῶν Μαυρομιχαλαίων, τῶν Γρηγοριάνων καὶ τῶν Τρουπάκηδων. Ἀρχηγὸς αὐτῶν ἀνεγνωρίσθη ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης.

ΣΟΥΛΙ

Ἡ ἐπαρχία τοῦ Σουλίου ἔχει πρὸς Α. τὰ Ἰωάννινα, πρὸς Δ. τὴν Θεσπρωτίαν (Τσαμουργιάν) καὶ τὸ Ἰόνιον Πέλαγος, πρὸς Β. τὴν Παραμυθίαν καὶ πρὸς Ν. τὴν Ἄρταν.

Περὶ τοῦ ὀνόματος Σοῦλι πολλὰ ἐγράφησαν, μετὰξὺ δὲ τῶν ἄλλων ὅτι ἔλαβε τὸ ὄνομα πιθανῶς ἐκ τινος Τούρκου, ἰσχύοντος ἐν τῇ περιφερείᾳ ἐκεῖνῃ, Σούλου, καλουμένου.

Ἀλλ' ὁ Λάμπρος Κουτσονίκας, ἐν τῇ περὶ Σουλίου ἱστορίᾳ του, (Γενικὴ ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς Ἑπαναστάσεως, ἐν Ἀθήναις 1863), λέγει, ὅτι οἱ Σουλῶται κατὰγονται ἐκ τῶν ἀρχαίων Σελλῶν ἢ Ἑλλῶν, (ἐξ ὧν καὶ τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα), τῶν οἰκούντων περὶ τὸ Ἱερὸν τοῦ Ἀωδωναίου Διὸς καὶ ἐπιμελουμένων

αὐτό, οἵτινες ἐθεωροῦντο ἀπόγονοι τῶν Πελασγῶν, τῶν συστησάντων τὸ μαντεῖον τοῦτο ἐπὶ τοῦ ὄρους **Τομάρου** τῆς Θεσπρωτίας, ἐπὶ τινος τῶν διακλαδώσεων τοῦ ὄρους κεῖται καὶ τὸ Σοῦλι (τῆς Ὀλίτσικας). Καὶ ταῦτα μὲν κατὰ τὴν μυθικὴν ἐποχὴν.

Κατὰ τοὺς νεωτέρους ὅμως χρόνους πολλοὶ Χριστιανοὶ ποιμένες ἐκ τῶν χωρῶν τῆς Ἄρτης, τῆς Παραμυθίας καὶ τῶν πέριξ, φεθγοντες τὰς καταπιέσεις τῶν Τούρκων, συνωρκίσθησαν ἐπὶ τινων ἀκρωρείων τῆς ὀροσειρᾶς τοῦ ὄρους Τομάρου, εἰς Ὀλίτσικαν, περὶ τὰ τέλη τῆς 14ης ἑκατονταετηρίδος, τὸ πιθανώτερον, καὶ ἔκτισαν τὸ ἐν ἀρχῇ ὀλιγάνθρωπον χωρίον **Σοῦλι** ἐπὶ ἀπροσίτων βράχων, εἰς οὓς ἦγε μία μόνη ὁδὸς στενωπὸς καὶ ὀφιοειδής, διερχομένη διὰ μέσου φοβερῶν βαράθρων, δασῶν καὶ βράχων, μήκους τριῶν μιλίων, (πέντε περίπου χιλιομέτρων). Εἰς τὰ δυσβατώτερα τῆς ὁδοῦ μέρος ἦγειραν ὄχυρους πύργους.

Πλησίον τοῦ πρώτου πύργου ἔκειτο ἡ **Κιάφα**, δύο δὲ μίλια ἀνωτέρω τὸ **Σοῦλι** ἡ **Κακοσοῦλι**, ὁ **Ἀβαρίκος** καὶ ἡ **Σαμωνίβα**.

Οἱ κάτοικοι τοῦ Σουλίου, ἀπολλαγέντες τῆς τουρκικῆς τοπικῆς καταδυναστεύσεως, ταχέως ἐπληθύνθησαν καὶ δι' ἑτέρων οἰκογενειῶν, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον συσπειρωθεῖσθαι ἐκεῖ καὶ ἠῤῥησαν οὕτω τὰ προμνησθέντα τρία χωρία, ἅτινα μὲν τὰ τοῦ Σουλίου ἀπετέλεσαν τὸ **Τετραχώρι**.

Βραδύτερον εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους συνωρκίσθησαν ἐκ νέων φυγᾶδων τῆς τουρκικῆς καταπιέσεως ἕτερα ἑπτὰ χωρία, τὸ **Τσεκουρι**, τὸ **Ἀλποχώρι**, ἡ **Γκιανόλα**, τὸ **Περεχάτι**, ἡ **Βέλλια**, οἱ **Κοντάται** καὶ τὸ **Τσιφλίκι**, ἐν πεδίῳ εὐφόρῳ, καὶ ἀπετέλεσαν τὸ **Ἐφτάχώρι**. Ἐπὶ ἀμροτέρων τῶν συνοικισμῶν τούτων ἐπεξετάθη βαθμυδὸν τὸ ὄνομα **Σοῦλι**, περιλαμβάνον περὶ τὰ μέσα τῆς 18ης ἑκατονταετηρίδος περὶ τὰς 6.000 κατοίκων.

Οὐ μόνον δὲ ἀνεξάρτητον καὶ αὐτοδιοικούμενον κατέστη τὸ Σοῦλι, ἀλλὰ βαθμυδὸν καὶ ἄλλα ἐν τοῖς πέριξ κατέκτησε χωρία καὶ κατέστησεν αὐτὰ **φόρου ἑποτελῆ**, περὶ τὰ 65, τὰ γνωστὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα **Παρασοῦλι**, ἔχοντα περὶ τὰς 7.000 κατοίκων.

Τὰ χωρία ταῦτα ἀπεσπάσθησαν ἀπὸ τοῦς Μπέηδες τοῦ Λούρου καὶ τοῦ Μαργαριτίου.

Ἐπὶ τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς ὑπῆρχεν ἡ Ἡπειρος μετὰ τοῦ νῦν Σουλίου ἐπαρχία διοικουμένη ὑπὸ δεσποτῶν.

Ὁ Σουλτᾶνος Μουράτ Β'. (1422-51) μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Θεσσαλίας ἰδέχθη πρεσβείαν ὑποταγῆς τῶν προκρίτων τῆς Ἡπείρου, πρὸς ἣν προσηνέχθη εὐμενῶς καὶ παρέσχε τὸ προνόμιον εἰς αὐτὴν νὰ διοικῆται ὑπὸ ἐγχωρίου ἀρχοντος Χριστιανοῦ τῆς ἐκλογῆς αὐτῆς καὶ τῆς ἐμπιστοσύνης.

Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς διοικήσεως τῆς Ἡπείρου διήρκεσεν ἑφ' ἱκανοὺς χρόνους καὶ πολλοὶ ἀρχοντες τοῦ τόπου διεδέχθησαν ἀλλήλους ἐν ἡσυχίᾳ. Ἀλλ' ὁ τελευταῖος, **Σκυλόσοφος** καλούμενος, θελήσας νὰ γείνη ἀνεξάρτητος καὶ ἐπαναστατήσας, κατεπολεμήθη καὶ κατεστράφη ὑπὸ τοῦ Σατράπου τῆς Θεσσαλίας, ὅστις κατέλαβε τὰ Ἰωάννινα καὶ ἄπασαν τὴν Ἡπειρον μόνον τὸ Σοῦλι, τὸ εἰς τὸ κέντρον τῆς Ἡπείρου κείμενον, ἔμεινεν ἐλεύθερον, διότι δὲν διέθετεν ὁ πρὸς αὐτὸν στρατιωτικὴν δύναμιν ἀνώτεραν τῶν 3.000

Ὡς ἐκ τῆς παραδόσεως εἶνε γνωστὸν, οἱ πρῶτοι εἰσβαλόντες εἰς Ἡπειρον

κατόπιν Ὀθωμανοὶ ἐξαπέστειλαν κατὰ τοῦ Σουλίου 5.000 στρατιωτῶν, ἀλλὰ τοὺς, ἐπιτεθέντες νύκτωρ οἱ Σουλιῶται, κατέστρεψαν. Εἰς δὲ τὴν πρότασιν τοῦ Πασσᾶ τῶν Ἰωαννίνων πρὸς ὑποταγὴν εἰς τὸν Σουλτάνον, ἀπήντησαν, ὅτι ἀρνοῦνται καὶ ὅτι οὐδένα ἐνοχλοῦσιν, ἐὰν δὲν ἐνοχληθῶσιν.

Οἱ Τούρκοι, φοβούμενοι μήπως δώσωσιν ἀφορμὴν εἰς ἐπέμβασιν πρὸς γείτονα Ἑνετίαν ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἡπείρου, ἀφοῦ μάλιστα οἱ Ἑνετοὶ κατεῖχον ἤδη τὴν Πρέβεζαν, (Νικόπολιν), τὴν Βόνιτσαν, τὴν Πάργαν κτλ. πορήγησαν τὴν ὑπόθεσιν ταύτην δι' ἄλλην προσφυστέραν εὐκλείαν καὶ οὕτω τὸ Σούλι ἔμεινεν ἐλεύθερον καὶ ἀνεξάρτητον μετὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Ὀθωμανῶν εἰς τὴν Ἡ-
 ρον μέχρι τοῦ 1700, ὁπότε ὁ Πασσᾶς τῶν Ἰωαννίνων **Χατζή Πασσᾶς** ἐπανέλαβε τὴν περὶ ὑποταγῆς πρότασιν πρὸς τοὺς Σουλιώτας καὶ μετὰ τὴν ἀρνήσιν ἐξεστράτευσεν κατ' αὐτῶν ἐπὶ κεφαλῇ 8.000 Τούρκων. Οἱ Σουλιῶται, 500 τὸν ἀριθμόν, ἐπιτεθέντες νύκτωρ κατὰ τοῦ τουρκικοῦ στρατοπέδου, τὸ διεσκόρπισαν καὶ οὕτω διῆγον βίον εἰρηνικόν μέχρι τοῦ 1754.

Ἐν ἔτει 1754 πρῶτος ὁ Πασσᾶς τῶν Ἰωαννίνων Μουσταφᾶς, διαταγῇ τῆς Πύλης, ἐπειράθη μετὰ πολυαριθμοῦ στρατοῦ, ἵνα ὑποτάξῃ τὸ Σούλι, ἀλλ' οἱ Σουλιῶται διὰ περιλάμπρου νίκης ἀπέστειλαν αὐτὸν εἰς τὰ ἴδια ἄπρακτον.

Ἐν ἔτει 1770, κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Ὀρλώφ, σμῆνος Ἀλβανῶν, προσκληθὲν ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου, ὅστις ἐμίσει τὴν Πελοπόννησον ὡς ἔει στασιάζουσαν, εἰσέβαλε καὶ ἐλεηλάτησε τὴν χώραν. Τσάμης τις ἐκ Μαργαριτίου, Σουλεϊμὰν Τσαπάρας καλούμενος, πλουτίας ἐκ λαφύρων ἐν Πελοποννήσῳ, ἐπανελθὼν εἰς τὰ ἴδια καὶ εὐρὼν τοὺς τῆς Τσαμουργιάς συμπολίτας του φορολογουμένους ὑπὸ τῶν Σουλιωτῶν, ἐξεμάνη καὶ διαταγῇ τοῦ βεζύρου τῶν Ἰωαννίνων ἐξεστράτευσεν κατὰ τοῦ Σουλίου μετὰ τῶν Τούρκων καὶ Ἀλβανῶν. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι κατενικήθησαν καὶ διὰ συνθήκης ὥρκισθησαν, (3 τε Τσαπάρες καὶ οἱ Ἀγάδες) νὰ μὴ ἐπιτεθῶσιν εἰς τὸ ἐξῆς κατὰ τοῦ Σουλίου, νὰ πληρώωσιν ὡς ἀποζημιώσεις τῶν ἐξόδων τοῦ πολέμου χίλια φλωρία, τὰ δὲ ὑπόμορα χωρία τῆς Παραμυθίας νὰ μένωσι τοιαῦτα. Οἱ Σουλιῶται ὑπεσχέθησαν νὰ προστατεύωσι τὰ τσιφλίκια τῶν Τούρκων.

Διοίκησις. Ἡ Δημοκρατία, οὕτως εἰπεῖν, αὕτη διωκεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν τῶν **Φαρῶν**, ἥτοι ὁμογενῶν οἰκογενειῶν, αἵτινες ἤσκουν τὴν κοινὴν διοίκησιν καὶ τὴν ἀπονομὴν τῆς τε πολιτικῆς καὶ τῆς ποινικῆς δικαιοσύνης. Περὶ τῶν γενικῶν ζητημάτων ἀπεφάσιζον ἐν ὁλομείᾳ, ἐν γενικῇ Συνελεύσει.

Γενικὸς ἀρχηγὸς δὲν ὑπῆρχε· κατὰ δὲ τὸν ἀριθμὸν τῶν μελῶν ἐκάστης Φάρας εἶχε κανονισθῇ ἀμετατρέπτως καὶ ἡ σειρὰ τῶν ὑπογραφῶν εἰς τὰ ἔγγραφα τῆς Κοινότητος. Οἱ Θεσμοὶ αὐτῶν ἦσαν τὰ ἄγραφα ἔθιμα καὶ οἱ παρὰ τῆς Θρησκείας παραδεδεγμένοι, οὓς ἐτήρουν καὶ ἐσέβοντο. Ὁ λόγος τῆς τιμῆς, ἡ **Μπέσα**, ἦτο ὁ πάντων ἱερώτατος ὅρκος, ὁ δὲ παραβίατης τούτου ἐθεωρεῖτο ἄτιμος, ὡς καὶ ὁ παραβίατης τῶν ἐθίμων, **Μπαμπέσης**.

Ἡ Γερουσία αὕτη τοῦ Σουλίου εἶχε σχέσεις καὶ μετὰ ἰσχυρῶν Ὀθωμανῶν γειτόνων τῶν πέριξ καὶ ἐβοήθει αὐτοὺς κατὰ τὰς περιστάσεις. Οἱ θεσμοὶ ὑπεχρέουν τοὺς Σουλιώτας νὰ ὦσιν εὐσπλαγχνοὶ πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς καὶ ὁμοθρήσκους καὶ νὰ συμβοηθῶνται, νὰ εἶνε δὲ ἀσπογδοὶ τῶν Τούρκων ἐχθροί, ὡς ἐπιβοῦλων καὶ Χριστιανομάχων.

Ὁ δειλὸς ἢ ὁ πληγωμένος εἰς τὰ νῶτα ἦτο περιφρονημένος

Οἱ Σουλιῶται, ἀσκηθέντες περὶ τὴν χρῆσιν τῶν ὅπλων, κατέστησαν ὁ τρόμος τῶν περιοίκων Τουρκαλβανῶν καὶ Τούρκων, οὔτινες πολλάκις ἀπεπειράθησαν νὰ περιστείλωσι τὰς ἐπιδρομάς των, ἀλλ' ἐματριοπόννησαν.

Ἀλλ' ὁ κατὰ τῶν Σουλιωτῶν ἀγὼν ἤρξατο κυρίως ἐπὶ πασσᾶ τῶν Ἰωαννίνων Ἀλῆ-Τεπελενλή περὶ τὰ τέλη Ἰουνίου τοῦ 1892.

Τῷ 1788 ὁ Ἀλῆ πασσᾶς διωρίσθη *Γιάννενα Βαλεσῆς*. Οὗτος, ἀκολουθοῦμενος ὑπὸ σμήνους πειναλέων Ἀλβανῶν, ἐτυράννησε τοὺς Χριστιανοὺς τῆς τε Ἠπείρου, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Μακεδονίας. Τὴν αὐλήν του εἶχον πληρώσει προδόται, ὠτακουσταί, κακοποιοὶ καὶ δόλιοι, πάσης τάξεως κακοῦργοι καὶ βασανισταὶ τῶν Χριστιανῶν. Μεταξὺ τῶν τοιούτων ὑπῆρχον καὶ Χριστιανοὶ τινες Ἠπειρώται· ἀλλ' οὗτοι εἰς οὐδὲν σχεδὸν ἰσχυρὸν ἀπέναντι τῶν θηριωδῶν ἐνστικτων τοῦ ἀνθρωπομόρφου ἐκείνου τέρατος, ὅστις ἐπὶ τριάκοντα πέντε σχεδὸν ἔτη ἔπραξεν ὅτι κακὸν ἡδύνατο κατὰ τῆς δυστυχοῦς Ἠπείρου καὶ ἐπὶ τέλους κατεστράφη μεθ' ἀπάσης τῆς κακούργου αὐτοῦ γυνεᾶς.

Τὸ σμήνος λοιπὸν τῶν πειναλέων τούτων Ἀλβανῶν μὴ δυνάμενος ὁ Ἀλῆς νὰ τροφοδοτῇ, τὸ ἀπέλυσε ὡς δῆθεν στρατόν του εἰς τὰ πέριξ τῶν Ἰωαννίνων χωρία, ἐν οἷς καὶ τὰ σουλιωτικά, αἵτινα ἐλυμαίνετο, ἀλλὰ προσβληθὲν ὑπὸ τῶν Σουλιωτῶν, ἔφυγεν ἐκίϋθεν κακῶς, ὡς θὰ ἴδωμεν.

Τὸν Ἰούλιον τοῦ 1792, μὴ λησμονήσας τὸ πάθημα τῶν στρατιωτῶν του τούτων, ἐξεστράτευσεν κατὰ τοῦ Σουλίου ἐπὶ κεφαλῆς 15 χιλ. περίπου ἐνόπλων, θεῖς ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν τὸν υἱόν του Μουχτάρ πασσᾶν· ἀλλ' οἱ Σουλιῶται, ἐπιπεσόντες νύκτωρ κατ' αὐτῶν, ὡς συνήθως, τοὺς κατεκρομήτισαν.

Τῇ ἐπαύριον οἱ Ἀλβανοί, φριγνισθέντες ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ καὶ συγκεντρωθέντες, ἐπετέθησαν ὀριητικοὶ κατὰ τῶν Σουλιωτῶν, καὶ μετὰ ἐπιτάωρον μάχην, εἰς ἣν ἔλαβον μέρος καὶ αἱ ἀτρόμητοι Σουλιώτισσαι, ἐτράπησαν εἰς ἄτακτον φυγὴν, θεωμένου μακρόθεν τοῦ Ἀλῆ, ὅστις ἀπελπισθεὶς, ἐπανῆλθεν εἰς Ἰωάννινα. Τοῦτον ἠκολούθησε κατότιν καὶ ὁ ἡττηθεὶς ἐπίσης υἱός του Μουχτάρ, ὁ *ἀρχιστράτηγος*, μετὰ τῶν λειψάνων τοῦ στρατοῦ του, ἀφήσαντες ἐν τῷ στρατοπέδῳ πολυμεφύδια, τροφάς, σημαῖας, σκηναίς, κτλ. Αἱ γενικαὶ ἀπώλειαι τῶν Ἀλβανῶν ὑπελογίσθησαν τότε εἰς 5.000 περίπου. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Σουλιῶται, ἐνθαρρυνθέντες, παρηνόχλουν τὸν Ἀλῆν, προβαίνοντες καὶ μέχρι τῶν πυλῶν τῶν Ἰωαννίνων, ὁ Ἀλῆς ἔκλεισε συνθήκην εἰρήνης, δι' ἣς ἀνεγνώριζε τὰ κεκτημένα αὐτῶν δικαιώματα καὶ τὴν ἀκόλυτον κυκλοφορίαν ἐν τοῖς πέριξ. Ἀλλ' ἡ συνθήκη αὕτη ὀλίγον διήρκεσε, διότι τὸν Ἰούνιον τοῦ 1800 ὁ Ἀλῆς, πειρασπονήσας, ἐπετέθη πάλιν κατὰ τοῦ Σουλίου μετὰ εἴκοσι περίπου χιλιάδων Ἀλβανῶν. Ἡ ἐπίθεσις ἦν κρατερὰ καὶ ἡ ἄμυνα ὑπερτέρη, διότι μετὰ μάχας ἀλλεπαλλήλους ἐκ τοῦ συστάδην καὶ νικητερινούς αἰφνιδιασμοὺς οἱ Σουλιῶται ἐπεκράτησαν, ἐμπνεύσαντες τὸν πανικὸν εἰς τοὺς Ἀλβανούς.

Ὁ Ἀλῆς ἐπανῆλθε καὶ πάλιν εἰς τὰ Ἰωάννινα κατησχυμμένος, ἀφήσας τὴν ἀρχηγίαν εἰς τὸν υἱόν του Μουχτάρ.

Εἰς μάτην ἐξήγησε τὴν συνδρομὴν τοῦ πασσᾶ τοῦ Μπερατίου Ἰμβραήμ· κατὰ τῶν διασχίλων δὲ στρατιωτῶν αὐτοῦ ἐπιτεθέντες 400 Σουλιῶται ἐν τόπῳ καταλλήλῳ τοὺς διεσκόρπισαν, ἀφανίσαντες αὐτούς.

Ἴνα δὲ περιορίσῃ τοὺς Σουλιώτας, ὅτως μὴ ποιῶσιν ἐκδρομὰς εἰς τὰ πέριξ τοῦ Σουλίου, ἐκτίσῃ περὶ τοῦ χειμῶνος διὰ τοῦ Μουχτάρ εἰς τὰς στενωποὺς καὶ τοὺς μᾶλλον ἐπικαίρους τόπους δώδεκα πύργους μετ' ἐκτεταμένων περιοχῶν καὶ προμαχώνων εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ἕως δύο ὥρων ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἐφωδίασε καλῶς αὐτοὺς διὰ τροφῶν, πολεμεφοδίων καὶ ἱκανῶν ὀπλιτῶν, τοποθετήσας τοιούτους καὶ εἰς τὰ μεταξὺ τῶν πύργων διαστήματα.

Ἡ τοιαύτη πολιτορκία τοῦ Σουλίου ἔφερεν εἰς δεινὴν θέσιν τοὺς Σουλιώτας, μὴ δυναμένους νὰ προμηθεύωνται εὐκόλως τροπὸς καὶ πολεμεφόδια. Ἐθνητῶς ἢ κατὰ τοῦ Ἀλῆ ἐπίθεσις, ἢ τότε γενομένη ὑπὸ τοῦ Ἰμπραήμ πασσᾶ τοῦ Αὐλῶνος μετ' ἄλλων συμμάχων αὐτοῦ καὶ τοῦ Μουσταφᾶ πασσᾶ τοῦ Δελβίνου καὶ τῶν Τσαμῆδων συγχρόνως, ἠνάγκασε τὸν Ἀλῆν νὰ προβῇ εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τῶν Σουλιωτῶν καὶ ἔκλεισεν εἰρήνην ὑπὸ τοῦ ἐξῆς ὅρου:

α'.) Ἀμφότερα τὰ μέρη νὰ ἔχωσι κοινὸν ἐχθρὸν καὶ φίλον.

β'.) Οἱ Σουλιῶται νὰ ἐξουσιάζωσι τὸν τόπον των μὲ τὰ ἀνέκαθεν ἀνεγνωρισμένα ὄρια, νὰ ἐμπορεύωνται καὶ νὰ προμηθεύωνται τὰ εἰς αὐτοὺς ἀναγκαζοῦντα ἀπὸ ὅλον τὸ βιλαέτι τοῦ Ἀλῆ.

γ'.) Ὁ Ἀλῆ πασσᾶς ν' ἀποσύρῃ τὰ στρατεύματά του ἀπὸ τὰ ὑπ' αὐτοῦ κατεχόμενα μέρη καὶ τοὺς πύργους, πλὴν τοῦ χωρίου Μπογόριτσας, εἰς τὸ ὁπεῖον νὰ ἔχη μικρὰν φρουράν.

δ'.) Ἐὰν ὁ Ἀλῆς λάβῃ ἀνάγκην στρατιωτῶν, νὰ δύναται νὰ στρατολογήῃ ὅσους Σουλιώτας θέλουν *πλησίον τῶν ὁρίων των*, πληρώνων διπλοῦν μισθὸν ἀπὸ ὃ τι θὰ πληρώνῃ εἰς τοὺς Ὀθωμανούς.

Εἴτα ἐγένετο ἡ ὀρκωμοσία, τῶν μὲν Σουλιωτῶν, Κούτσονίκα καὶ λοιπῶν, ὀρκιοθέντων ἐπὶ χρυσοῦ Σταυροῦ πολυτίμου, ἔχοντος τίμιον ξύλον καὶ παραδοθέντος τῷ Ἀλῆ ὑπὸ τινος τῶν ἐκ Πελοποννήσου ἐπανελθόντων Ἀλβανῶν, ὅστις εἶχεν ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τὸ Μέγα Σπήλιον, ὡς λάφυρόν, τοῦ δὲ Ἀλῆ ἐπὶ χρυσοδέτου Κορανίου.

Μετὰ τὴν ὀρκωμοσίαν ὁ Ἀλῆς διέταξεν ἀμέσως καὶ ἀπεσύρθησαν ἐκ τοῦ Σουλίου ἅπασαι αἱ φρουраί, πλὴν τῆς Μπογόριτσας.

Οἱ πολέμοι τοῦ Ἀλῆ, στενοχωρηθέντες διὰ τὴν ἐνίσχυσιν ταύτην, ἐπεχείρησαν κατ' ἐπανάληψιν νὰ προσεταρισθῶσι τοὺς Σουλιώτας ἐπὶ χρήμασι πλὴν ματαίως.

Ἐν τούτοις, ἔνιοι τῶν Σουλιωτῶν, μεμονωμένως δαλεασθέντες ἐκ τῶν 30.000 γροσιῶν, αἵνα τοῖς προσέφερον οἱ Τσαμῆδες, περὶ τοῦ 150 ὑπὸ τὸν Φῶτον Τζαβέλλαν ἐβοήθησαν αὐτούς, παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τῶν λοιπῶν Σουλιωτῶν καὶ κατήγαγον πολλὰς νίκας κατὰ τοῦ Ἀλῆ, ὅστις ἐν τέλει κατέβλεπεν ἐντελῶς τοὺς Τσαμῆδες.

Ὁ Ἀλῆς, τὴν συμμετοχὴν ταύτην τῶν Σουλιωτῶν θεωρήσας ὡς παρασπονδίαν, κατέλαβε πάλιν τὰς πρώτας τοῦ Σουλίου θέσεις καὶ τὰ ὀχυρώματα. Ἀλλ' ἐνῶ ἡτοιμάζετο νὰ ἐπιτεθῇ κατ' αὐτῶν μετὰ μεγάλης δυνάμεως, διατάχθη ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου νὰ μεταβῇ μετὰ στρατοῦ περὶ βορρᾶν κατὰ τῶν ἀποστατῶν *Χαϊτάδων*, ὡσεὶ 4.000 ἐφίππων, ληλατούντων τὴν τε Βουλγαρίαν καὶ τὴν Θράκην, διώριος δὲ αὐτὸν Ρούμελη-Βαλεσῆν τῷ 1804.

Ὁ Ἀλῆς ἐπὶ κεφαλῇ 15.000 στρατοῦ μετέβη εἰς Σόφιαν, ἀφῆκε δὲ τοὺς

υἱούς του Μουχτάρ καὶ Βελήν νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸν κατὰ τῶν Σουλιωτῶν πόλεμον, καθ' ὃν, καταπολεμούμενοι, ἐπαισχύντως ὑπεχώρουν.

Ὁ Ἀλῆς, κατατροπώσας καὶ ὑποτάξας τοὺς Χαϊτάδες, ἡτοιμάζετο νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ἰωάννινα.

Οἱ Σουλιῶται, ἰδόντες ἐν τῷ μεταξύ τὰ ἐκ τῆς παρὰ σπονδίας τῶν ὑπὸ τὸν Φῶτον Τζαβέλλαν ἐπελθόντια δεινὰ, ἀπεφάσισαν, ὅπως οὗτος μεταβῇ εἰς Πάργαν, καὶ εἰς ἔξοριαν. Ὁ δὲ Φῶτος, ἐμπρήσας τὴν ἐν Σουλίῳ οἰκίαν του, μετέβη εἰς Μαργαρίτι καὶ μετ' ὀλίγον εἰς Ἰωάννινα παρὰ τῷ Ἀλῆ.

Οἱ Σουλιῶται ἐξηκολούθησαν μετὰ ταῦτα τὸν κατὰ τοῦ Ἀλῆ πόλεμον νικηφόρος καὶ τελευταῖον ἐκυρίευσαν καὶ τὴν Μπογορίτσαν, φονεύσαντες ὑπὲρ τοὺς 400 ἐχθρούς.

Ὁ Ἀλῆς ὥμωσεν ἀφανισμὸν τῶν Σουλιωτῶν καὶ διέταξε νέαν στρατοlogίαν, ἀλλὰ καὶ ἐκ νέου ἡττήθη.

Τότε προσῆλθον τῷ Βελῇ οἱ Πήλιος Γούσης καὶ Κουτσονίκας, Σουλιῶται, καὶ προέτειναν αὐτῷ τὴν διὰ προδοσίας κατάληψιν τοῦ Σουλίου ἀντὶ *εὐτελεστάτου τιμήματος*, ἐκδικούμενοι τοὺς ὑποτιμήσαντας αὐτοὺς συμπατριώτας τῶν τῇ ὁδηγίᾳ δὲ τοῦ Πήλιου Γούση, ὁδηγήσαντος δι' ἀτραπῶν γνωστῶν αὐτῷ 500 Ἀλβανούς, κατέλαβον τὸ ἐγκαταλελειμμένον Σούλι, διότι ὅλοι οἱ Σουλιῶται εἶχον συγκεντρωθῇ εἰς Σαμονίβαν, Ἀβαρῖκον καὶ Κιάφαν.

Ὅπως δὲ κατορθώσῃ καὶ τῶν ἄλλων Σουλιωτῶν τὴν παράδοσιν, ὁ Ἀλῆς ἀπέστειλε τὸν αὐτὸν προσφυόντα Φῶτον Τζαβέλλαν, ὅστις ἀντιθέτως προέτεινε τὴν *μέχρις ἐσχάτων* ἀντίστασιν, ἀφοῦ προηγουμένως ἀσφαλίσωσι τὰ γυναικόπαιδα εἰς Πάργαν, ἔνθα καὶ μετέβη πρὸς τοῦτο. Ἀλλὰ βραδύτερον τοῦ προσδωρισμένου χρόνου ἐπιστρέψις, εὗρε τοὺς συμπολίτας του πεισθέντας νὰ παραδώσωσι καὶ τὰ τρία ἄλλα χωρία.

Κατ' ὥρθωσεν ὅμως ν' ἀναστλήῃ ἡ ἐκτέλεσις διὰ τῆς ἀποφάσεως τῶν εἰς τὸ ὄχυρόν Κοῦγκι ἐγκλεισμένων 600, παρ' οἷς καὶ οὗτος μετέβη, ὅπως ἀντιστῶσι μέχρι θανάτου. Χάρις δὲ εἰς τὰ γενναῖα κατορθώματα τούτων, οἵτινες πολυνέκρους ἦσαντο νίκας καὶ πεντάκις ἀπέκρουσαν τοὺς ἐχθρούς, ἐφορμήσαντας, ὁ Ἀλῆς ἐπέσθη εἰς τὴν ἀποδοχὴν τῆς προταθείσης παρὰ τῶν Σουλιωτῶν εἰρήνης, ὑπὸ τοὺς ὅρους τῆς ἐλευθέρας ἐξόδου σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις μετὰ τῶν κινητῶν αὐτῶν καὶ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν ὁμήρων, δοθέντων αὐτῷ πρὸ τῆς ἐκ Πάργας ἐπιστροφῆς τοῦ Φώτου.

Ἡ ἐξοδος αὕτη τῶν Σουλιωτῶν ἐγένετο τῇ 16 Δεκεμβρίου 1803. Ἐκ τῶν ἐξελθόντων περὶ τὰς δύο μὲν χιλιάδας διηυθύνθησαν εἰς Πάργαν, χίλιοι εἰς Ζίλογκον τῆς ἐπαρχίας Λάμαρης, χωρὶς ὄχυρόν, ἐγγύτατα τῷ Σουλίῳ κείμενον, καὶ ὀλίγοι εἰς Βουργαρέλι, ὁ δὲ μεσάζων Μλότσαρης κατέφυγεν εἰς Τζουμέρκα τῆς Ἀρτης.

Κατὰ τῶν εἰς Πάργαν μεταβάντων ὁ Ἀλῆς, παρασπονδῶν, ἐπέμψε στρατὸν, ἀλλ' οὗτος ἡττηθεὶς ἔξωθεν τῆς Πάργας, τῇ συνδρομῇ καὶ τῶν προεδραμόντων Παργίων, ἐλέσβεψεν.

Ἀτυχέστεροι ὑπῆρξαν οἱ εἰς Ζίλογκον παρευθέντες, οἵτινες, μετὰ διήμερον γενναίαν ἀντίστασιν κατὰ τῶν δολίως ἐπιτεθέντων Ἀλβανῶν, τὴν νύκτα τῆς τρίτης ἡμέρας ἐπεχείρησαν ἐξίφθαις ἐξοδόν, καθ' ἣν οἱ πλεῖστοι ἐφονεύθησαν, ἡ

κατεκρημνίσθησαν, ἢ ἠχμαλωτίσθησαν καὶ μόνον 160 πρσιεσώθησαν εἰς Βουργα-
ρέλι. Αἱ δὲ γυναῖκες, ἵνα μὴ πέσωσιν εἰς χεῖρας τῶν Ἀλβανῶν, ἐχόρευσαν τὸν
πολυθρύλητον τοῦ **Ζαλόγκου χορόν**, καθ' ὃν ἐκάστη, ἡγουμένη τοῦ χοροῦ, μόλις
προσῆγγιζεν εἰς τὸ χεῖλος τῆς ἀβύσσου, ἐρρίπτετο κατὰ κρημνῶν, φέρουσα ἐν ἀγ-
κάλαις τὸ ἑαυτῆς τέκνον. Οὕτω δὲ ἀπωλέσθησαν ἅπασαι, προτιμήσασαι τὸν ἔντι-
μον καὶ ἐνδοξον θάνατον τῆς ἀτίμου δουλείας. Οἷας ἡρωϊσμός!

Συνεπεία τῶν συμβάντων τούτων οἱ ἐν Βουργαρελίῳ ἀνεχώρησαν διὰ τὴν
ὀχυρωτέραν πόλιν τῶν Ἀγραφῶν. Καταφθάντος ὁμως τοῦ κατ' αὐτῶν ἐκπε-
φθέντος ἐχθροῦ, ὠχυρώθησαν εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους Νικόζι ὀχυρὰν Μονὴν τοῦ
Σέλιτσου καὶ μετὰ τριήμερον πολιορκίαν, τῇ 21 Ἀπριλίου 1804, κατεστράφησαν,
οἱ πλείστοι ριφθέντες ἐκ τῶν βράχων, ἢ πνιγέντες εἰς τὸν παραρρέοντα ποταμὸν
Ἀχελῷον καὶ μόνον 50 ἐσώθησαν, ἐν οἷς καὶ μία γυνή.

Ὁ δὲ καλόγηρος Σαμουήλ, ἐπιφορτισθεὶς νὰ παραδώσῃ τὴν πυρίτιδα καὶ
τὰ πολεμοφόδια τοῦ Κοῦγλι εἰς ἀνθρώπους τοῦ πασσᾶ, φυλασσόμενα δὲ εἰς τὸν
ναὸν τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, ἀφοῦ προσῆλθον οὗτοι καὶ ἠπειλουν αὐτὸν νὰ τὸν
βασανίσωσι μετὰ τὴν παράδοσιν, **ἔβαλε φωτιά στὴν ρούμπατη** καὶ ἀνετινάχθη
μετ' αὐτῶν εἰς τὸν αἶρα.

Ὁ Ἀλῆς, μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ σχεδίου αὐτοῦ πρὸς ἐξολόθρευσιν τῶν
Σουλιωτῶν μέχρις ἐνός, προσεποιήθη, ὅτι ἐγίνε λάθος καὶ ἀφῆκε τοὺς διασωθέντας
νὰ μεταβῶσιν εἰς Τζουμέρκα, ὅπου ἦν καὶ ὁ Κίτσος Μλότσαρης, καὶ νὰ κατοικήσω-
σιν εἰς Βρεστενίτσαν, χωρίον τῆς Ἀρτης, οἰκογενειακῶς. Τοῖς ἔδωσε δὲ καὶ
φορητὰ ζῶα καὶ ἡλευθέρωσε καὶ τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τὰ γυναικόπαιδα. Κατό-
πιν ὁμως μεταμεληθεὶς, ἔπεμψε καὶ κατὰ τῆς Βρεστενίτσας στρατὸν καὶ διὰ προ-
δοσίας κατέλαβεν αὐτήν. Ἐκ τῶν Σουλιωτῶν ὅσοι ἐσώθησαν μετέβησαν εἰς Πάργ-
ραν καὶ Ἐπτάνησον.

Καὶ οἱ εἰς Πάργαν δὲ πρότερον μεταβάντες διαχίλιοι ἠναγκάσθησαν νὰ
μεταναστεύσωσιν εἰς Κέρκυραν, ὅπως μὴ ὑποστῶσιν οἱ Πάργιοι τὰς διὰ τὴν φι-
λοξενίαν των ἀπειλὰς τοῦ Ἀλῆ, καὶ κατετάχθησαν εἰς τὴν τότε ρωσικὴν καὶ
εἶτα εἰς τὴν γαλλικὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν.

Ὁ Ἀλῆς, μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Σουλιωτῶν ἐκ τοῦ Σουλίου, διέταξε
τὴν κατεδάφισιν ἐκ τοῦ **Τετραχωρίου** τοῦ Σουλίου τῆς Σαμωνίβας καὶ τοῦ
Ἀβαρίκου, πλὴν τῆς Κιάφας, ἣν ὠχύρωσεν ἐπαρκῶς. Εἰς δὲ τὸ **Ἐφταχώριον**,
τὸ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους κείμενον, ἀπώλυσεν Λιάπηδες Ἀλβανούς, ὑπὸ τὴν
ἀνωτάτην διοίκησιν τοῦ Μοῦρτο- Τσάλη.

Τοιοῦτο τέλος ἔλαβεν ἡ πολυετής ἀνισος πάλη μεταξὺ Σουλιωτῶν καὶ τοῦ
ἀπαισίου τυράννου Ἀλῆ πασσᾶ.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ναπολέοντος ἐν Μόσχᾳ, ὁ Ἀγγλὸς στρατηγὸς
Κάμπελ, ὅστις παρέλαβεν ἀπὸ τοὺς Γάλλους τὴν Ἐπτάνησον, διστήρησεν εἰς τὴν
στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν τοὺς Σουλιώτας, τῇ συστάσει τῶν Γάλλων, ὡς καὶ τοὺς
ἄλλους Ἕλληνας, ἐξ ὧν ἐσχημάτισε δέκα λόχους, ἀλλ' ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἀνταμς
διέλυσε τὰ σώματα ταῦτα, ραδιουργίαις τοῦ Ἀλῆ, καὶ οὕτως οἱ ἀποτελοῦντες
αὐτὰ ἔμειναν ἰδιωτεύοντες ἐν Ἐπταήσῳ μέχρι τοῦ 1818.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὁ Ἀλῆς ἐκηρύχθη ἀποστάτης καὶ ἀπεστάλησαν κατ'
αὐτοῦ σουλτανικὰ στρατεύματα. Οἱ Σουλιῶται, προσκληθέντες, ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ

τῶν κατὰ τοῦ Ἀλῆ στρατευμάτων Ἰσμαήλ πασσᾶ ἢ Πασόμπεη, ἐδέχθησαν νὰ συμπολεμήσωσι κατὰ τοῦ Ἀλῆ, ἐπτακόσιοι τὸν ἀριθμὸν ὑπὸ τὸν Νότην Μπότσαρη καὶ τὸν τούτου ἀνεψιὸν Μάρκον, ὅτῳ τὸν ὄρον τῆς ἀποδόσεως εἰς αὐτοὺς τοῦ Σουλίου, ὃν ἐδέχθη καὶ ὁ Ἰσμαήλ πασσᾶς.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν ὁμοῦ τῆς Πρεβέζης, τῇ συνδρομῇ τῶν Σουλιωτῶν, ἐνέπαιξεν αὐτοὺς ὁ Ἰσμαήλ, πολλὰ μὲν ὑποσχόμενος, οὐδὲν δὲ πράττων. Τότε οἱ Σουλιῶται, γνωρίζοντες ὡς μέλη τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, εἰς ἣν ἐμυήθησαν ἐν Κερκύρᾳ, ὅτι συνέφερε τοῖς Ἕλλησιν ἡ παράτασις τῆς τοῦ Ἀλῆ ἀντιστάσεως, ἵνα ἐν τῷ μεταξὺ λάβῃ καιρὸν νὰ προστοιμασθῇ ἡ ἐπικειμένη ἐλληνικὴ Ἐπανάστασις, ἦλθον εἰς μυστικὴν συνεννόησιν μετὰ τοῦ Ἀλῆ διὰ τοῦ Μάρκου Μπότσαρη καὶ λαβόντες παρ' αὐτοῦ ὑπέρσχεσιν, ὅτι θὰ τοῖς ἀποδώσῃ τὴν πατρίδα των, ἣν κατεῖχεν ἐν ὀνόματι αὐτοῦ ὁ Μοῦρτο Τσάλη; καὶ ὅτι θὰ τοῖς ἐχορήγῃ πολεμεφόνδια, τροφὰς καὶ 200.000 γρόσια, προπληρωτέα, καὶ ἀδρούς μισθοὺς, ἐπὶ τῷ ὄρῳ ν' ἀποσυρθῶσιν οὗτοι τοῦ σουλτανικοῦ στρατοῦ καὶ νὰ πολεμήσωσιν ὑπὲρ τοῦ Ἀλῆ, ἰνταλλάξαντες δὲ καὶ ὁμήρους, παρέλαβον τὴν πατρίδα αὐτῶν παρὰ τοῦ Μοῦρτο-Τσάλη, φύλακος καὶ ἀρχηγοῦ τοῦ Σουλίου, ὅστις ἐπέισθη, ἵνα παραδώσῃ αὐτὸ μετὰ τὴν ἐπίδειξιν τοῦ *Κεχριμπαρένιου Κομπολογιοῦ* τοῦ Ἀλῆ κατὰ τὰ μεταξὺ των συμφωνημένα, καὶ τὴν νύκτα τῆς 28 πρὸς τὴν 29 Νοεμβρίου 1820 ἀπεχώρησαν ἐκ τοῦ τουρκικοῦ στρατοπέδου.

Μετὰ 8 ἡμέρας οἱ Σουλιῶται ἐπστέθησαν κατὰ τῶν σουλτανικῶν στρατευμάτων, διέκοψαν τὰς τροφοδοτικάς αὐτῶν συγκοινωνίας μετὰ τῆς Ἀρτῆς καὶ Πρεβέζης διὰ τῆς καταλήψεως τῶν *Πέντε Πηγαδίων*, ἐνίκησαν πανταχοῦ τοὺς Τούρκους καὶ ἡτμαλώτισαν καὶ αὐτὸν τὸν ἀρχηγὸν καὶ διοικητὴν τῆς Πρεβέζης Ταχίρ Πασσᾶν μετὰ τετρακοσίων στρατιωτῶν, ἀρχηγοῦ ὄντος τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, ὅστις οὕτω κατήσχυνε καὶ τὸν ἀντικαταστάτην τοῦ Ἰσμαήλ Πασσᾶ Χουρσὶ Πασσᾶν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐξεργάγῃ ἡ ἐλληνικὴ Ἐπανάστασις καὶ τὰ πράγματα ἠκολούθησαν τὴν μοιραίαν αὐτῶν τροχίαν.

Ὁ Ἀλῆς, μαθὼν τὴν Ἐπανάστασιν τῆς Ἑλλάδος, παρασταθεῖσαν αὐτῷ ὡς γενομένην ὑπὲρ αὐτοῦ, ἔχαιρε διὰ τὰς ἀκουόμενας προόδους αὐτῆς καὶ διέτασσε τοὺς Ἀλβανοὺς νὰ συμπράττωσι μετὰ τῶν *Φίλων Ἑλλήνων*.

Ἐνεκεν δὲ τῆς σφοδρᾶ ταύτης ἀντιδράσεως τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν τὰ κατὰ τοῦ Ἀλῆ μαχόμενα τουρκικὰ στρατεύματα, οὐ μόνον οὐδὲν κατώρθουν, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας ἀπεδεκατίζοντο ἐντελῶς καθ' ἑκάστην.

Τὰ πράγματα ὁμοῦ ἤρξαντο μεταβάλλοντα ὅσιν, ἀφ' οὗτοι οἱ Τουρκαλβανοὶ ἐνόησαν, ὅτι ἡ τῶν Ἑλλήνων Ἐπανάστασις δὲν ἐγένετο ἐπ' ἀγιοῦ τοῦ Ἀλῆ, ἀλλ' ἐπ' ἀγαθῷ τῶν Ἑλλήνων καὶ διέθρῳ τῶν Τούρκων.

Ὁ μετὰ τοῦ Μάρκου Μπότσαρη κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1821 εἰς ἔκτακτον ἀποστολὴν πρὸς τὴν ἐν Κορίνθῳ τότε ἐδρευούσαν προσωρινὴν τῆς Ἑλλάδος Κυβέρνησιν συναπελθὼν Τούρκαλβανὸς Ταχίρ Ἀμπάζης, ἅμα εἶδε κατὰ τὴν δι' Ἀγρινίου καὶ Μεσολογγίου διέλευσιν αὐτοῦ τὰς καταστροφάς, αἱ ὕψισται τὰ ὀθωμανικὰ Τεμένη, ἐπληροφορήθη δὲ καὶ παρ' Ὀθωμανῶν, διασωθέντων ἐν κρύπταις, δὴς οἱ Ἕλληνες ἐποίησαν αὐτοῖς σφαγὰς καὶ αἰχμαλωσίας, δὲν ἐδυσκολεύθη νὰ ἐννοήσῃ τὸν κύριον σκοπὸν τῆς Ἐπαναστάσεως, προσποιηθεὶς δὲ ὅτι

ἐνεκεν ἀσθενείας καὶ φόβου τῆς θαλάσσης δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ μέγρι Κορίνθου ταξίδιον, ἔμεινεν ἐν Μεσολογίῳ καὶ μετὰ τὴν ἰαναχώρησιν τοῦ Μάρκου ἐπανήλθεν ἐν τάχει εἰς Ἄρταν καὶ ἀνεκοίνωσε τὰ διατρέχοντα εἰς τοὺς συμπολεμοῦντας μετὰ τῶν Ἑλλήνων Τουρκαλβανοὺς καὶ συμπολιοκοῦντας τὸ φρούριον αὐτῆς.

Κατόπιν δὲ συνεννοηθεὶς κρύφα μετὰ τοῦ Χουρσὴ Πασσᾶ διὰ τοῦ Ὁμέρ. Βρυώνη, Ἀλβανοῦ, ἀπέσυρε τοὺς ἑαυτοῦ ἐκ τῆς πολιορκίας τοῦ φρουρίου τῆς Ἄρτης κατὰ τὴν ὥραν τῆς προσυμπεφωνημένης ἐπιθέσεως καὶ οὕτως ἡλευθέρωσε τοὺς ἐν τῷ φρουρίῳ, παρέδωκε τὰ ὀχυρώματα τῶν *Πέντε πηγαδίων*, ἅτινα ἐφύλακτον Τουρκαλβανοί, εἰς τὸν Χουρσὴ καὶ διὰ δόλου ἐγένετο αὐτίος τῆς πτώσεως καὶ καταστροφῆς τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, ἐπελδούσης κατὰ τὴν 16 Ἰανουαρίου τοῦ 1822.

Ἀλβανοί

Οἱ Ἀλβανοὶ εἶνε ἀναμφιλέκτως φυλὴ πελασγική, ἥτις ἐκ Καυκάσου τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εἰσέβαλεν εἰς τὴν Εὐρώπην διὰ τῆς Θράκης, Μακεδονίας, Ἡπείρου, Θεσσαλίας καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἑλλάδος οἱ μὲν, οἱ δὲ εἰς Ἰταλίαν, καὶ κατώκησαν κατὰ φυλάς. Οἱ Ἕλληνες καὶ Ἱταλοὶ Ἀλβανοὶ ἔχουσι ταυτότητα φυσιογνωμίας, ἡθῶν καὶ ἐθίμων, ὡς ἐπίσης καὶ ταυτότητα ὀνομάτων τῶν ἰταλικῶν ἄλβανικῶν φυλῶν. Τόσκοι ἐπίσημος φυλὴ ἐν Ἀλβανίᾳ, Τόσκοι καὶ ἐν Ἰταλίᾳ ἐπίσημος φυλὴ ἐν *Τοσκάνῃ*.

Ἐπίσης ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα συγγενικά καὶ ἐξ ἐθίμων γνωρίσματα, ὡς λ. χ. τὸ ἔθιμον τῆς ἐκδίκησεως, ὃ περ ἀπαράλλακτον ἔχουσι καὶ οἱ Μανιάται καὶ ὥσπερ οἱ Ἀλβανοί, ἵνα καταστήσωσι τὴν ἐκδίκησιν ἐπαισθητοτέραν, φονεύουσι τὸν *Κάλλιον* τῆς οἰκογενείας, τὸν διαπρεπέστερον, καίπερ οὐδαμῶς μετασχόντα εἰς τὸ τελεσθὲν ἔγκλημα καὶ πολλάκις μακρὰν τῆς πατρίδος εὐρισκόμενον, τοιοῦτοι καὶ οἱ Μανιάται. Καὶ ὁ τρόπος τῆς λήθης, τοῦ φόνου καὶ τῆς ἀντικαταστάσεως τοῦ φονευθέντος διὰ μέλους τῆς οἰκογενείας τοῦ φονέως εἶνε παρομοιά-
τυπος, ὡς περιγράφεται ὑπ' ἐμοῦ ἐν τῷ περὶ Μάνης εἰδικῷ κεφαλαίῳ.

Τίς ὁμῶς εἶνε ὁ διδάσκαλος ἐκ τῶν δύο λαῶν καὶ τίς ὁ μαθητής, δὲν εἶνε ἐξηκριβωμένον, ὡς καὶ ὁ χρόνος τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ ἐθίμου τούτου, τοῦ ὄντως ἀγρίου, οὗ τὴν ἀγριότητα παριστᾷ τὸ ἐξῆς ἐπεισόδιον ἐν Μάνι:

Διὰ λόγους τοιαύτης ἐκδίκησεως Διακόπουλός τις, Μανιάτης, ἐφόνευσεν ἐν Καλάμαις τὸν ἱατρὸν Παλαμάρην, ὡς τὸν Κάλλιον τῆς οἰκογενείας Παπαδόγκωνα, μεθ' ἧς ὑπῆρχε ζήτημα *αἵματος*. Ὁ φονεὺς τοῦ ἱατροῦ κατεδικάσθη εἰς θάνατον, ὅτε δὲ προσήχθη εἰς τὴν λαιμητόμον, ἡ μόνη ἐπιθυμία ἦν ἐξέφρασεν ἥτο. «νὰ τοῦ βάλουν ἓνα μαχαίρι σ' ὁ χέρι, γιὰ νὰ σκοτώσῃ Παπαδογκωναίους καὶ εἰς τὸν Ἀδὴ πιῦ θὰ πάῃ».

Ὁ χρόνος τῆς ἐξ Ἡπείρου εἰς τὴν Ἑλλάδα μεταναστεύσεως τῶν Ἀλβανῶν δὲν εἶνε γνωστός. Τὸ βέβαιον εἶνε, ὅτι εἰσέπλευσαν εἰς τὸν κορινθιακὸν κόλπον καὶ ἀπεβιβάσθησαν εἰς ἀμφοτέρω αὐτοῦ τὰ παράλια. Καὶ οἱ μὲν πρὸς τὴν Πελοπόννησον κατέλαβον τὴν Κορινθίαν, Ἀργολίδα, Τροιζηνίαν, Ἐρμιό ἰδα καὶ τὰς νήσους Πόρον, Ὑδραν καὶ Σπέτσας, ἐνθα καὶ ἐνεκα ἐστήσαν μονίμως. Οἱ δὲ πρὸς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα ἐξηπλώθησαν εἰς τὰς ἐπαρχίας Λεβαδείας, Θηβῶν, Μεγαρίδος, ὡς καὶ καθ' ἅπασαν τὴν Ἀττικὴν, ἐκτός τῶν πρωτευουσῶν πόλεων,

ὡς καὶ εἰς τὴν Σιλαμίνα καὶ τὴν Αἰγίναν ἐν μέρει κατευθυνθέντες πρὸς τὴν Ἐθβοίαν, ἐκάλυψαν τὸ ἡμίδυ τῆς νοτίας αὐτῆς πλευρᾶς μέχρι τοῦ Καφηρέως καὶ εἰτα ἀπέρησαν πρὸς τὸ βόρειον τμήμα τῆς νήσου Ἀνδρου.

Ἐπὶ τῶν Καντακουζηνῶν (1340) ἄθροίσματα ἀλβανικῶν οἰκογενειῶν, περὶ τὰς 20.000, ἐκλήθησαν εἰς πύκνωσιν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Πελοποννήσου καὶ ἔζησαν ὡς ἀγρόται καὶ ἰδίως ποιμένες εἰς τὰς προμηνησθείσας ἰδίως περιφερείας, ἐνθα εὗρον ὁμοφύλους.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Γεωργίου Καστριώτη, τοῦ ὑπὸ τῶν Τούρκων κληθέντος **Σκενδέρμπεη**—(Σκενδέρ=Ἀλέξανδρος) τῷ 1450, ὅτε λέγεται ὅτι ἐξίσταμίσθη, οἱ Ἀλβανοί, μιμηταὶ αὐτοῦ γειόμενοι, ἤρξαντο ἀλλαξοπιστοῦντες καὶ γενόμενοι Μουσουλμᾶνοι, κατεδίδωκον τοὺς Χριστιανούς, μετὰ δὲ τῶν Γιαννιτσάρων κατελάμβανον μεγάλα πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ ἀξιώματα, μένοντες καὶ ἀσύδοτοι.

Πρὸς τὰ Β.Α. τῆς Μάνης συνωκίσθησαν εἰς τὰ **Μπαρδούνια**, (τὰς ἀρχαίας Ἀμυκλὰς), ἢ Σκλαβοχώρι, 1) 2) ὥραν ἀπέχοντα τῆς Σπάρτης πρὸς νότον, περίεξ ἑνὸς φρουρίου, ὥσως τῶν ἀρχαίων Ἀμυκλῶν καὶ 42 πύργων, οὓς οἱ ἴδιοι ἀνήγειραν, οἱ φοβεροὶ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Σουλτᾶνον ἀνυπότακτοι Μπαρδουνᾶιοι Τουρκαλβανοί. Πολὺ δὲ μεταγενεστέρως ἐνεκατέστησαν τοιοῦτοι καὶ εἰς τὸ χωρίον Λάλα τῆς Ἠλείας καὶ εἰς τὰ Σουλιμοχώρια τῆς Τριφυλίας, ἐξ ὧν κατάγονται οἱ νῦν Ἀλβανοὶ **Ντρέδες**, ἐκχριστιανισθέντες.

Οἱ Μπαρδουνᾶιοι Τουρκαλβανοί, ἅμα τῇ ἐνάρξει τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, πεισθέντες ὑπὸ τῶν Μανιατῶν καὶ Λακωνῶν ἀνεχώρησαν ἐκεῖθεν καὶ εἰσῆλθον εἰς Τρίπολιν.

Ὑπάρχει καὶ ἡ παράδοσις, ὅτι αἰτία τῆς ἀναχωρήσεως αὐτῶν εἰς Τρίπολιν ἦτο ἡ ἐξῆς:

Κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τῆς Ἐπαναστάσεως πλοίαρχος Κεφαλλήν, φέρων τὴν ἰονικὴν σημαίαν καὶ εὐρισκόμενος ἐν Γυθείῳ, ᾗθέλησε νὰ ἐορτάσῃ τὴν ἐπέτειον τῆς ὀνομαστικῆς αὐτοῦ ἐορτῆς, τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγίου Νικολάου, διότι ἐλέγετο Νικόλαος, καὶ πρὸς τοῦτο ἤρξατο κανονιοβολῶν ἐκ τοῦ πλοίου του.

Μπαρδουνᾶιοι Τουρκαλβανοί, ἀκούσαντες τοὺς κανονιοβολισμοὺς ἐταράχθησαν, μαθόντες δὲ παρὰ τινῶν ἐκ Γυθείου εἰς Σπάρτην μεταβαίνόντων, ὅτι ἦλθον ἐκεῖ ρωσσικὰ καράβια εἰς συνδρομὴν τῶν Ἑλλήνων, ὡς καὶ κατὰ τὸ 1770, ἡτοιμάσθησαν τάχιστα καὶ ἀνεχώρησαν πανοικεῖ εἰς Τρίπολιν.

Τοῦτ' αὐτὸ ἐποίησαν καὶ οἱ Λαλαῖοι Τουρκαλβανοί, καταφυγόντες εἰς τὸ φρούριον τῶν Πατρῶν ἐπίσης πανοικεῖ, μετὰ τὰς κατ' αὐτῶν ἀλλεπαλλήλους ἐπιθέσεις τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἰδίως μετὰ τὴν μάχην τοῦ **Ποθι**.

Οἱ πρῶτοι ἐλθόντες Ἀλβανοί, ἐκχριστιανισθέντες καὶ πληθυνθέντες, διεσπάρησαν ἰδίως καὶ εἰς τὴν ἐπαρχίαν **Καλαβρυτῶν**, εἰς τὸν τέως δήμον **Λευκωσίας**, εἰς τὰ χωρία Λυκούργια, Φιλία κτλ. εἰς τὴν **Μαντίνειαν**, ἰδίως εἰς τὸν τέως δήμον **Ἡραίας** (Παλούμπα) καὶ εἰς τὴν **Ἀχαΐαν**, ἰδίως εἰς τὸν τέως δήμον **Δύμης**, καὶ εἰς τὸ χωρίον **Κέρμπεσι**. Οἱ τοιοῦτοι σὺν τῷ χρόνῳ, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος, εἰς ἣν ἔλαβον ἐνεργὸν μέρος, ὑψωθέντες μέχρι τοῦ βαθμοῦ τοῦ στρατηγοῦ, ὡς οἱ Κολιόπουλοι ἢ Πλαπουταῖοι ἐν Ἡραίᾳ κτλ. ἐλθόντες εἰς ἐπιγαμίαν μετὰ τῶν ἐνοίκων Ἑλλήνων, ἀφωμοιώθησαν καὶ ἀπέμαθον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ

τὴν ἁλβανικὴν γλῶσσαν, ἐπειδὴ αἱ Ἑλληνίδες μητέρες αὐτῶν, ἀγνοοῦσαι τὴν ἁλβανικὴν, δὲν ἐδίδαξαν αὐτὴν εἰς τὰ τέκνα των, διότι, ὡς γνωστόν, μόνη ἡ μήτηρ διδάσκει τὴν γλῶσσαν εἰς τὸ τέκνον της.

Περὶ δὲ τῶν εἰς Πελοπόννησον εἰσβιολόντων κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ Ὁρλώφ Τουρκαλβανῶν ἐγένετο ἤδη λόγος ἐν οἰκείῳ τόπῳ. Οὗτοι, ἀποδεκατισθέντες καὶ ἐκδιωθέντες, οἱ περισωθέντες, εἰς τὰς πατρίδας αὐτῶν, οὐδὲν ἀφῆκαν ἔχνο; διαβάσεως ἐν Πελοποννήσῳ.

ΙΩΑΝΝΗΣ Α. ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ

Ὁ Ἰωάννης Α. Καποδίστριας ἐγεννήθη ἐν Κερκύρᾳ τὴν 31ην Ἰανουαρίου 1776. Πρόγονός τις αὐτοῦ, ἀνδραγαθήσας κατὰ τὸ 1250, ἔλαβε παρὰ τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Φρειδερίκου Β' τὸν τίτλον καὶ τὴν κομητείαν τῆς Ἰουστινουπόλεως, τῆς κατόπιν ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν καταληφθείσης καὶ ὡς πρωτευούσης τῆς Ἰστρίας, κειμένης ἐν τῷ μυχῷ τοῦ κόλπου τῆς Τεργέστης, ὀρισθείσης, ὑπὸ τοῦ ὀνομα *Caro d'Istria*. Ἐντεῦθεν καὶ τὸ ἐπώνυμον αὐτοῦ. Ἐν Κερκύρᾳ ἐνεκατέστη ἡ οἰκογένεια αὕτη κατὰ τὸν ΙΕ', αἰῶνα (1477).

Ὁ πατὴρ αὐτοῦ Ἀντώνιος ἦν διάσημος νομολόγος. Τῷ 1800 διωρίσθη ὑπὸ τῆς τότε ἐν Ἐπτανήσῳ κρατούσης Τουρκίας μετὰ τοῦ Νικολάου Σιγούρου αὐτοκρατορικὸς ἐπίτροπος πρὸς διοργάνωσιν τῶν Ἐπτὰ νήσων, συμφώνως πρὸς τὸ ὑπὸ τῶν Ἐπτανησίων ψηφισθὲν καὶ ἐπικληθὲν **βυζαντινὸν Σύνταγμα**.

Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας ἐσπούδασεν ἐν Πάδουῃ (*Padova*) τῆς Ἰταλίας ἱατρικὴν καὶ ἐν ἔτει 1797 μετέρχετο τὸν ἱατρὸν ἐν Κερκύρᾳ. Τότε οἱ δημοκρατικοὶ Γάλλοι, καταλαβόντες τὴν Ἑνέτιαν, ἦλθον καὶ εἰς Ἐπτανήσον καὶ ἐξήτησαν διὰ τῆς βίας νὰ ἐπιβάλωσιν εἰς τὴν ἐνετικὴν ἀριστοκρατίαν, τῆς Κερκύρας ἰδίως, τὴν παραδόχην τῶν δημοκρατικῶν αὐτῶν ἰδεῶν. (Συνθήκη τοῦ Κάμπο—Φορμίου τῆς 17 Ὀκτωβρίου 1797).

Ἐν ἔτει 1779 Ρώσσια καὶ Τουρκία, συμμαχήσασαι, ἐξεδίωξαν τοὺς Γάλλους ἐξ Ἐπτανήσου καὶ ἀνέλαβον αὐτὴν ὑπὸ τὴν κοινὴν προστασίαν. Ἀρχηγοὶ τῶν δύο συμμάχων στρατιῶν ἦσαν ὁ Ρῶσσος ναύαρχος **Οὐζακὼφ** καὶ ὁ Τούρκος τοιοῦτος **Κατήρ—Μπέης**, ἀλληλοὑπερβλεπόμενοι. Ὁ Κατήρ—Μπέης διώρισε τὸν Ἰω. Καποδίστριαν ἀρχίατρον τοῦ τουρκικοῦ στρατιωτικοῦ νοσοκομείου ἡ δὲ κυβέρνησις τῶν Ἰονίων νήσων ἀνετέθη, ὡς ἐπὶ Ἑνετῶν, εἰς τὸ συμβούλιον τῶν εὐγενῶν.

Τῇ 21 Μαρτίῳ 1800, διὰ συμβάσεως μεταξὺ τῶν δύο Συμμάχων, αἱ ἐπτὰ νῆσοι ἀπετέλεσαν ἰδίαν πολιτείαν ὑπὸ τὸ ὄνομα **«Δημοκρατία τῶν ἡνωμένων Ἐπτὰ νήσων»**, ὑποκειμένην μὲν τίτλῳ ὑποτελείας εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην, ἀλλὰ κυβερνωμένην ἐλευθέρως ὑπὸ τῶν προκρίτων τῆς χώρας. Οὕτω δὲ πρῶτην φορὰν ἡ Ἐπτανήσος ὑπεβλήθη ὑπὸ τὴν ἐπικυριοχίαν τῆς Πύλης. Οἱ τότε ἐκλεγέντες ἀντιπρόσωποι συνῆλθον καὶ συνέταξαν Σύνταγμα, ὃ περ ἐπεκύρωσεν ὁ Ρεῖζ—Ἐφέντης (ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Τουρκίας) καὶ ὃ περ ἐκλήθη **βυζαντινὸν Σύνταγμα**.

Πρὸς διοργάνωσιν τῶν ὅλων νήσων διωρίσθη καὶ ὁ Ἰω. Καποδίστριας ὥστις

ἔδειξε ζήλον καὶ διορατικότητα μεγίστην, ἐπανελθὼν δὲ ἐξηκολούθησε τὴν ἐξάσκησιν τοῦ ἱατρικοῦ ἐπαγγέλματος.

Ἐπειδὴ δὲ τὸ Σύνταγμα τοῦτο ἦν ἀριστοκρατικόν, τὸ δημοκρατικὸν κόμμα δὲν τὸ ἀπεδέχθη καὶ ἡ Ἑθνοσυνέλευσις, ἡ συνεληθύσα τὸν Νοέμβριον τοῦ 1801, ἐψηφισεν ἕτερον, συνᾶδον πρὸς τὸ δημοκρατικὸν πνεῦμα.

Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1802 οἱ Ρῶσοι ἐγένοντο ἀποκλειστικοὶ προστάται τῆς Δημοκρατίας καὶ ἔστειλαν στρατόν, αἰτήσας τὼν Ἑλτανησίων, ὅστις διέλυσε τὴν Γερουσίαν τῶν ἀριστοκρατικῶν καὶ τὴν ἐξουσίαν αὐτῆς μετεβίβασεν εἰς τὸν Σπυρίδωνα Γ. Θεοτόκην, ὅστις διὰ θεσπίσματος διώρισε τοὺς ἐπὶ ἀντιπροσώπους αὐτοῦ εἰς τὰς νήσους. Εἰς Κεφαλληνίαν ἔστειλε τὸν Ἰω. Καποδίστριαν, ὅστις ἔμεινεν ἐκεῖ μέχρι τῶν μέσων τοῦ Ὀκτωβρίου καὶ ἀποκατέστησε τὴν διατεταραγμένην τάξιν.

Λήγοντος τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1803 συνέστη προσωρινή τις Γερουσία καὶ ὁ Ἰω. Καποδίστριας διωρίσθη *γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας*, ἐν ἡλικίᾳ 27 ἐτῶν. Οὗτος κατὰ Μάιον τοῦ 1802 εἶχε συστήσῃ μετὰ 10—12 ὁμηλικῶν του φιλολογικὸν σύλλογον ὑπὸ τὸ ὄνομα *Ἐταιρεία τῶν Φίλων*, ἐν ἔτει δὲ 1803 τὸν *ἐθνικὸν ἱατρικὸν σύλλογον*, εἰς τὸν ὁποῖον ἐν ἔτει 1806 ἀνέγγνωσε πραγματείαν ἐπὶ τῇ περιπτώσει τοῦ τοκετοῦ Ἰσραηλίδου, τεύσεως ὁμοῦ πέντε ἐπτάμηνα τέκνα (α).

Ἡ Γερουσία διὰ θεσπίσματος αὐτῆς τῆς 7 Ἀπριλίου 1806 διώρισε τὸν Ἰω. Καποδίστριαν ἐπιτετραμμένον παρὰ τῇ αὐτῇ τῆς Πετρουπόλεως· ἀλλ' ἐπειδὴ εἶχε διορισθῇ πρότερον παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος *ἐπίτιμος σύμβουλος*, αἱ δὲ δύο θέσεις ἦσαν ἀσυμβίβαστοι, διωρίσθη ἐπιθεωρητὴς τῶν *προσωρινῶν σχολειῶν τῆς Τενέδου Κερκύρας*, ἀρχαίας μονῆς Καπουτσίνων, μεταβληθείσης εἰς ἐκπαιδευτήριον. Εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἔμεινε μέχρι τῆς 15ης Μαρτίου 1807, ὅτε ἡ Γερουσία ἀπέστειλεν αὐτὸν πρὸς διάσωσιν τῆς Λευκάδος, πολιορκουμένης ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, ἣν καὶ διέσωσε, συνεργαζόμενος μετὰ τῶν ἐν τῷ *λονικῷ στρατοπέδῳ* ὑπηρετούντων Ἑλλήνων ἀρματωλῶν καὶ κλεφτῶν ἐκ τῆς Ἀκαρνανίας, Σουλίου καὶ Πελοποννήσου, καὶ οἷτινες ἔκτοτε ἐθαύμασαν τὴν ἀνδρείαν καὶ φιλοπατρίαν τοῦ Καποδίστρια καὶ διέβλεπον ἐν αὐτῷ τὸν μέλλοντα συναγωνιστὴν αὐτῶν ὑπὲρ τῆς ἀποσείσεως τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ.

Μετὰ τὸν μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Γαλλίας πόλεμον ἡ ἐν Τιλσίτῃ εἰρήνη τῆς 7ης Ἰουλίου 1807 ἀπέδωκε τὴν προστασίαν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν Ναπολέοντα.

Ὁ Καποδίστριας παρέμεινεν ἐν Κερκύρᾳ ἰδιωτεύων καὶ συχνάζων εἰς τὴν τότε ἰδρυθεῖσαν ἐνεργείαις αὐτοῦ *Ἰόνιον Ἀκαδημίαν*, τὴν κατόπιν διοργανωθείσαν ὑπὸ τοῦ λόρδου Γκίλφορντ ἐν ἔτει 1814.

Λήγοντος τοῦ 1808 ἀνεχώρησεν εἰς Ρωσίαν τῇ προσκλήσει τοῦ Ρώσου καγκελλαρίου Ρωμαντίωφ καὶ προσελήφθη ὡς σύμβουλος τῆς Αὐλῆς ἐν τῷ τμήματι τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν. Ἐν ἔτει 1809 ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης κατετάχθη ὡς ἀνθυπολοχαγὸς τοῦ ρώσικοῦ στρατοῦ 16ετῆς τὴν ἡλικίαν.

α) Ὅμοια ἐπτάμηνα πέντε τέκνα ἐγεννήθησαν κατὰ Μάιον τοῦ 1877 ἐν τῷ χωρίῳ Πλατυτέρου τοῦ τέως δήμου Κλειτωρίας τῶν Καλαβρυτῶν ὑπὸ τῆς συζύγου τοῦ χωρικοῦ Καραμπέρου ἐξ ἀποβολῆς. Τὰ πέντε ταῦτα ἐκτρώματά φυλάσσονται ἐν οἶνοπνεύματι ἀριστα καὶ ἐδωρήθησαν ὑπὸ τοῦ κατόχου αὐτῶν *Γ. Κοζάκου* εἰς τὸ Νοσοκομεῖον τῶν Πατρῶν.

Τῷ 1814 διωρίσθη ὑπεράριθμος ὑπάλληλος τῆς ἐν Βιέννῃ ρωσικῆς πρεσβείας. Κατόπιν διωρίσθη καὶ εἰς ἄλλας διπλωματικὰς ὑπηρεσίας καὶ ἐν τέλει, ἐκτιμηθεὶς ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος, ὠνομάσθη *πραγματικὸς σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας*. Τῷ 1813 διετάχθη ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος νὰ ἐξακολουθήσῃ ἐργαζόμενος παρὰ τῷ τότε νέῳ Ὑπουργῷ τῶν Ἐξωτερικῶν κόμητι Νέσσελρωδ. Τῷ 1814, εἰρηνεύουσης τῆς Εὐρώπης, ὁ Καποδίστριας διωρίσθη *ἐκτακτος ἀπεσταλμένος καὶ πληρεξούσιος Ὑπουργός* παρὰ τῇ Ἑλβετικῇ Ὁμοσπονδίᾳ, ἔνθα ἐφείλκυσε τὴν γενικὴν τῶν Ἑλβετῶν εὐγνωμοσύνην, διότι μετὰ μεγίστης ἐπιτυχίας διεξήγαγε τὴν διπλωματικὴν αὐτοῦ ἀποστολήν. Τρεῖς πόλεις τῆς Ὁμοσπονδίας, ἡ Γενεύη, ἡ Βῶ καὶ ἡ Λωζάννη ἔδωκαν αὐτῷ τὸ δικαίωμα *πολίτου τῆς Ἑλβετίας*, ὠνομάσθη δὲ καὶ μέλος τῶν ἑλβετικῶν ἀκαδημιῶν.

Περαιτωθείσης τῆς εἰς Ἑλβετιαν ἀποστολῆς τοῦ Καποδιστρίου, ὁ Τσάρος διώρισεν αὐτὸν μέλος τοῦ ἐν Βιέννῃ Συνεδρίου, ὃ περ συνήλθε τὴν 1 Νοεμβρίου 1814 πρὸς ρύθμισιν τῶν ἐπὶ 25ετιᾶν διαταραχθέντων τῆς Εὐρώπης πραγμάτων. Πρὸς τοῦτο συνήλθον ἐν Βιέννῃ οἱ Αὐτοκράτορες τῆς Ρωσσίας καὶ Αὐστρίας, οἱ βασιλεῖς τῆς Πρωσσίας, Δανίας, Βαυαρίας καὶ Βυρτεμβέργης καὶ πολλοὶ ὑποδεέστεροι ἡγεμόνες· σὺν τούτοις δὲ καὶ οἱ πρωτεύοντες πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς Εὐρώπης, ἐν οἷς προεῖχον ὁ πρίγκηψ Μέντερνιχ, ὁ Γάλλος Ταλλεϋράνδος, ὁ Ρώσος Νέσσελρωδ, ὁ πρίγκηψ Ραζουμόβσκη μετὰ τῶν συμβοηθῶν αὐτοῦ κόμητος Ἰω. Καποδιστρίου καὶ Ἀρδεμπεργ, ὁ Πρωσσος Γουλιέλμος Οὐμβόλδος, ὁ Ἀγγλος στρατηγὸς Βρέδ, ὁ κόμης Μύνστερ καὶ ἄλλοι.

Αἱ μυστικαὶ διαπραγματεύσεις περιελάκησαν τὰ μέγιστα. Καθ' ὑπαγόρην τῷ ἰσχύοντος Ταλλεϋράνδου ἐπεκράτησεν οὐχὶ ἡ εὐδαιμονία τῶν λαῶν, ἀλλ' ἡ ἐνίσχυσις τῶν ἡγεμόνων.

Μεταξὺ τῶν πολλῶν ζητημάτων ἐν τῷ Συνεδρίῳ τῆς Βιέννης ἦτο καὶ τὸ *ἐπτανησιακὸν ζήτημα*. Ἡ Ἰόνιος Γερουσία ἐν τῷ ἐγγράφῳ αὐτῆς τῆς 8)21 Μαΐου 1814 πρὸς τὸ Συνέδριον ἐξήτει ν' ἀναγνωρισθῇ ἐπισήμως ἡ *Δημοκρατία τῆς Ἐπτανήσου* τελείως ἀνεξάρτητος καὶ ἐλευθέρη πάσης οἰαςδήποτε ὑποταλείας. Ἀλλ' ἡ Ἀγγλία, ἐπειδὴ ἡ ἐν Τυσίτῃ συνθήκη κατήργησε τὴν Δημοκρατίαν, ἠξίου τὴν ἄνευ ὅρων κατοχὴν τῆς χώρας τίτλῳ *κατακτήσεως*.

Ἡ ἐν Βιέννῃ Σύνοδος ἀφῆκεν ἄλυτον τὸ ζήτημα τῆς Ἐπτανήσου. Ἐν δὲ τῇ τελευταίᾳ συνεδριάσει αὐτῆς ἀπεφασίσθη ν' ἀναβληθῇ πᾶσα ὀριστικὴ ἀπόφασις μέχρι τῆς μελλούσης ἐν Παρισίοις συνελεύσεως τῶν Πληρεξουσίων, ἦτις ἔλαβε χώραν κατ' Αὐγουστον τοῦ 1815 μετὰ τὴν μάχην τοῦ Βατερλώ. Ἡ Ἀγγλία ἠῤῥησε τὰς ἀπαιτήσεις αὐτῆς καὶ ἐπεξήτει τὴν διὰ παντὸς κατοχὴν καὶ κυριαρχίαν τῶν νήσων ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ. Τῇ 8 Σεπτεμβρίου ἡ Ρωσσία ἐπρότεινε, ἵνα αἱ Ἰόνιοι νῆσοι κηρυχθῶσιν *ἐλεύθεραι καὶ ἀνεξάρτητοι* ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ἀγγλίας, ἡ δ' ἐσωτερικὴ διοίκησις ν' ἀνήκῃ εἰς τὸ Ἰόνιον ἔθνος.

Τέλος τῇ 9 Νοεμβρίου 1815 ὑπεγράφη ἐν Παρισίοις Συνθήκη, καθ' ἣν ἡ Ἐπτανήσος ἐκηρύσσεται «*Κράτος ἐλεύθερον καὶ ἀνεξάρτητον*», ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἐπέμβασιν τῆς προστατίδος Δυνάμεως ἐπὶ τῆς γενικῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως τοῦ Κράτους καὶ μετὰ τὸ δικαίωμα τοῦ διορισμοῦ τοῦ Προέδρου· ἡ δὲ στρατιωτικὴ δύναμις τοῦ Κράτους νὰ διατελῇ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ.

Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος, ἐπειδὴ δὲν εἶχε πίσιν εἰς τὰς πολιτικὰς συνθήκας, ἀπεφάσισε τὴν ἰδρύσιν τῆς *Ἱερᾶς Συμμαχίας*, ἣτις ὄντως ἰδρύθη τὴν 26ην Σεπτεμβρίου 1815 μεταξὺ Ρωσσίας, Αὐστρίας καὶ Πρωσσίας ἐν Λάϋμπαχ. Ὅτε δὲ κατὰ τὸ 1818 ἀπεχώρησεν ἐκ Παρισίων ὁ συμμαχικὸς στρατός, τῇ δραστηρίᾳ ἐνεργείᾳ τοῦ Καποδιστρίου παρὰ τῷ Αὐτοκράτορι Ἀλεξάνδρῳ, μετέσχε τῆς συμμαχίας καὶ ἡ Γαλλία, βουλήσει τοῦ Λουδοβίκου ΙΗ'.

Καὶ οἱ μὲν ἡγεμόνες ἐπεξήτουν οὕτω τὴν ἀμοιβαίαν κραταίωσιν τῶν θρόνων αὐτῶν, οἱ δὲ λαοὶ τὴν ἀπόκτησιν μειζόνων ἐλευθεριῶν κατὰ τῆς αὐταρχίας τῶν ἡγεμόνων. Ἐντεῦθεν προέκυψαν τὰ διάφορα κόμματα, *ἀριστοκρατικά, δημοκρατικά*, ἀρξάμενα ἀμέσως ἀπὸ τῆς ιδρύσεως τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας.

Ὁ Καποδίστριας εἰργάζετο παρὰ τῇ Ἱερᾷ Συμμαχίᾳ, ὥπως ἔλθῃ ἀρωγὸς εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις τῷ 1814 ἰδρυθείσαν «*Ἑταιρείαν τῶν Φιλομούσων*», ἣς σκοπὸς ἦν ἡ ἀνὰ τὸ ἑλληνικὸν διάδοσις τῆς παιδείας, ἣς ἐγένετο ἔνθερμον μέλος.

Μετὰ τὴν ἐν Παρισίοις συνθήκην, διαταγῇ τοῦ Τσάρου ἐπανῆλθεν εἰς Πετρούπολιν μετὸν τίτλον τοῦ βοηθοῦ ἢ ὑφυπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν, ἀσχολοῦμενος μετὰ τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν Νέσσελρωδ εἰς τὰ περὶ εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης σχέδια.

Ὁ Τσάρος, ἰδιαιτέραν τρέφων στοργὴν πρὸς τὸν Καποδίστριαν, ἐνεπιπιστεύθη αὐτῷ καὶ τὰς ὑποθέσεις τῆς νέας κτήσεως τῆς Ρωσσίας, τῆς Πολωνίας, ἣν κατέστησε χώραν εὐνομουμένην.

Κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1818 συνῆλθον οἱ ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης εἰς Aix la Chapelle, (Ἀκυϊσγρανοί), ἵν' ἀποφασίσωσι περὶ τῆς περαιτέρω κατοχῆς τῆς Γουλλίας διὰ στρατευμάτων συμμαχικῶν. Ἐν τῷ Συνεδρίῳ παρήσαν ὁ Τσάρος, ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας, ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας, ὁ Οὐέλλικτων, ὁ δούξ Ρισσελιὲ τῆς Γαλλίας καὶ ἄλλοι πράκτορες δευτερευόντων κρατῶν. Ἐν αὐτῷ ἐπεκράτησεν ἡ γνώμη τοῦ Καποδιστρίου, ὥπως τὰ στρατεύματα τῆς κατοχῆς τῆς Γαλλίας ἀποχωρήσωσι. Τοῦτο καὶ ἐγένετο, ὁ δὲ Ρισσελιέ, προτάσει τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου ΙΗ', ἔσπευσεν ἐξ εὐγνωμοσύνης νὰ προσενέγκῃ τῷ Καποδίστριᾳ ποσότητά τινα χρημάτων, ἅπερ οὗτος δὲν ἐδέχθη, ἀλλὰ παρεκάλεσε τὸν βασιλέα νὰ δώσῃ αὐτῷ ἀνὰ ἓν σῶμα ἐκ τῶν διπλῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν Παρισίων βιβλίων, ὅπως δι' αὐτῶν ἰδρύσῃ βιβλιοθήκας ἐν Ἑλλάδι.

«Τὸ περιττόν σας, εἶπε, θὰ γείνῃ κεφάλαιον τῆς βιβλιοθήκης, ἣν ἐπιθυμῶ νὰ συστήσω ἐν τῇ πατρίδι μου».

Καὶ ὅμως οὐδ' αὕτῃ ἡ μικρὰ αἴτησις τοῦ Καποδιστρίου ἐξεπληρώθη ὑπὸ τῆς ὑπ' αὐτοῦ σωθείσης Γαλλίας, ὥς ἐκ τῆς ἐν τῷ μεταξὺ πτώσεως τοῦ ὑπουργοῦ Ρισσελιέ.

Διαλυθέντος τοῦ ἐν Ἀκυϊσγράνῳ Συνεδρίου, ὁ μὲν Τσάρος ἐπανῆλθεν εἰς Πετρούπολιν, ὁ δὲ Καποδίστριας μετέβη εἰς Μόναχον πρὸς ἐπίλυσιν τῆς μετὰ Βαυαρίας καὶ Βιδης ἀναφύσεως ὁροθετικῆς διαφορᾶς. Ἐκεῖθεν μετέβη εἰς Βιέννην πρὸς συνάντησιν τοῦ ἐκεῖ κατελθόντος Τσάρου. Ὁ Καποδίστριας ἔνεκεν ἀδιαιλείπτου ἐργασίας καὶ οὐκ ὀλίγων κακουχιῶν ἐν ἐκστρατείαις κτλ. ἐζήτησε παρὰ τοῦ Τσάρου ἄδειαν ἀπουσίας, ἵνα φροντίσῃ περὶ τῆς υἱείας του. Ὁ αὐτοκράτωρ συγκατένευσε μετὰ λύπης ν' ἀποχωρισθῇ, ἔστω καὶ προσωρινῶς, τοιοῦτου συμ-

β' ὕλου, ἀλλ' εἰς ἐνδειξιν τῆς πρὸς αὐτὸν ἐκτιμήσεως ἔδωκεν αὐτῷ αὐτόγραφον πρὸς τὸν πατέρα του ἐπιστολὴν καὶ τιμαλφῇ δῶρα.

Οἱ ἐν Κερκύρᾳ ἐχαιρέτισαν μετὰ χαρᾶς τὴν ἀφίξιν αὐτοῦ, κατὰ δὲ τὴν μετὰ τρεῖς μῆνας ἀναχώρησίν του οἱ Ἀγγλοὶ προσήνεγκον αὐτῷ ἀγγλικὴν φρεγάταν διὰ τὸ ταξίδιον.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οἱ ἀπόστολοι τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας περιέτρεχον τὴν Ἀν. τολὴν πρὸς διάδοσιν τῶν δοξασιῶν αὐτῆς καὶ προπαρασκευὴν τοῦ ἀγῶνος. Καὶ ἡ ρωσικὴ Κυβέρνησις καὶ ὁ Καποδίστριας ἐγίνωσκον τὰ τεκταινόμενα τότε ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ πολὺ πιθανὸν νὰ μὴ ἦλθεν εἰς Κέρκυραν μόνον χάριν τῆς πασχούσης ὑγείας του.

Ὁ Καποδίστριας ἀπῆλθεν ἐκ Κερκύρας δι' ἀγγλικῆς φρεγάτας, τεθείσης εἰς τὰς διαταγὰς του, ὡς εἴρηται, καὶ ἀπῆλθε διὰ Τεργέστης εἰς Βενετίαν, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Βαλδάνιαν, ἔνθα διέτριψεν ἐπὶ μῆνα, ποιούμενος χρῆσιν τῶν ἱαματικῶν ὑδάτων τοῦ Ρεχοῦρο. Ἐκεῖθεν μετέβη εἰς Πορισίους τὴν 16 Ἰουλίου 1819 μετὰ μῆνα περίπου· μετὰ πολλὰς συνεντεύξεις μετὰ τοῦ βασιλέως Λουδοβίκου ΙΗ' καὶ τῶν ὑπουργῶν αὐτοῦ, τὴν 12 Αὐγούστου μετέβη εἰς Λονδίνον καὶ μετὰ μῆνα πάλιν διὰ ρωσικῆς φρεγάτας ἀνεχώρησεν εἰς Δάντσικ καὶ ἐκεῖθεν εἰς Βαρσοβίαν, ἔνθα διέτριψεν ὁ Αὐτοκράτωρ, καὶ ὅστις ἐδέχθη αὐτὸν εὐμενέστατα. Ἐξ ὧων δὲ ἤκουσε παρὰ τοῦ Καποδιστρίου, ἐσχημάτισε τὴν ἰδέαν, ὅτι ἡ διατήρησις τῆς εἰρήνης δὲν ἦτο ἐφικτή. Ἐν τούτοις ἐτίμα καὶ ἠγάπα τὸν Καποδίστριαν, ὡς καὶ πρότερον, μολοντόι διίσταντο ἐνίοτε τὰς γνώμας.

Ἐν ἔτει 1820 μεγάλη στρατιωτικὴ ἐπανάστασις ἐν Μαδρίτῃ ἡμιλώησε τὸν ἀδύνατον βασιλέα Φερδινάνδον, ἀναγνωρίσαντα διὰ τῆς βίας νέαν ἐγκατάστασιν τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος, (Κορτῶν). Αἱ ἀποτελοῦσαι τὴν τετραπλὴν Συμμαχίαν Δυνάμεις, πλὴν τῆς Ρωσσίας, συνεχάρησαν τὸν Φερδινάνδον ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ του.

Συγχρόνως ἀνεκηρύχθη τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα καὶ ἐν Νεαπόλει. Ἡ Αὐστρία ἐταράχθη μεγάλως καὶ ἔστειλε δύο μεγάλα στρατιωτικὰ σώματα πρὸς τὰ σύνορα, προσεκάλεσε δὲ καὶ τοὺς συμμάχους τῆς Ἰερᾶς Συμμαχίας εἰς συνέδριον εἰς Τροππᾶου τῆς αὐστριακῆς Σιλεσίας, ἐν εἰς καὶ οἱ δύο ἀντίζηλοι Μέττερνιχ καὶ Καποδίστριας. Ὁ πρῶτος παρέστησεν ὡς ἀπειλητικὴν κατὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης τὴν ἐπανάστασιν τῆς Νεαπόλεως καὶ ἐζήτην τὴν ἐπέμβασιν τῶν Συμμάχων. Ἄλλ' ὁ Καποδίστριας ἀντέτεινε, θεωρήσας τὴν ὑπόθεσιν ξένην εἰς τὰ συμφέροντα τῆς Ρωσσίας καὶ ἐπρότεινε τὴν μεσολάβησιν τοῦ Πάπα, ὃ περ ἐγένετο δεκτόν. Τοῦ Πάπα ἀποποιηθέντος, ὁ Τσάρος, φοβούμενος ἐξασθένειν τῆς Ἰερᾶς Συμμαχίας, ὑπεσχέθη σύμπραξιν μετὰ τῆς Αὐστρίας καὶ οὕτω προσεκάλεσεν εἰς Δαῦμπαχ τὸν βασιλέα τῆς Νεαπόλεως πρὸς σύσκεψιν.

Ἡ ἐπανάστασις τῆς Νεαπόλεως κατεστάλη τάχιστα, ἀλλ' ἐν τῷ μετοξὺ ἡξερράγη ἑτέρα ἐν Τουρίνῳ. Καὶ ἐνῶ οἱ τῆς Ἰερᾶς συμμαχίας εἶχον τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν πρὸςηλωμένους καὶ ἡσυχολοῦντο περὶ κατευνάσεως τοῦ ἐκεῖ ἐπαναστατικοῦ πνεύματος, ἔφθασεν ἡ εἰδησις τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἐν Δακίᾳ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, ὃ περ ἐνοχοποιεῖ τὴν ρωσικὴν πολιτικὴν. Καὶ ὁ μὲν Αὐτοκράτωρ ἀπεδοκίμασε τὸν Ὑψηλάντην, ὁ δὲ Καποδίστριας ἐγένετο ἀντικείμενον ὑπονοιῶν, κακολογίας καὶ μίσους. Ὅταν

δὲ καὶ ἡ Πελοπόννησος ἐπανέστη, ἡ μανία τῶν ἀντιπάλων τοῦ Καποδιστρίου καὶ αἱ κατ' αὐτοῦ πανουργίαι ἔφθασαν μέχρις ἐχθρότητος.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, διελύθη ἡ ἐν Λαύμπαχ συνδιάσκεψις.

Ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία εἶχεν ἐξαπλωθῇ ἀπανταχοῦ, ὅπου ἦσαν Ἕλληνες, ἡ δὲ ἀρχηγία αὐτῆς προσηνέχθη εἰς τὸν Καποδίστριαν καὶ τούτου ἀρνηθέντος, εἰς τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην, ὅστις τῇ Ἀπριλίου 1820 ἀνεκηρύσσεται ἀρχηγὸς τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας καὶ μετὰ τὴν πάροδον ἐννέα μηνῶν, τὴν 22 Φεβρουαρίου τοῦ 1821, διῆλθε τὸν Προῦθον καὶ εἰσῆλθεν εἰς Δακίαν μετὰ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ Νικολάου καὶ Δημητρίου ἐπὶ κεφαλῇ στρατιωτικοῦ τινος σώματος, κρούρα συγκεντρωθέντος ἐπὶ τοῦ ρωσικοῦ ἐδάφους.

Ἡ ἐν Δακίᾳ ἐπανάστασις κατεστάλη, ἀλλ' ἡ ἐν Πελοποννήσῳ καὶ τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι προώδευσεν, ὁ περ ἠνάγκασε τὴν Τουρκίαν νὰ προβῇ εἰς σκληρότατα μέτρα κατὰ ἐνόχων καὶ ἀθώων.

Τοῦτο ἠνάγκασε τὴν Ρωσσίαν, ἐνεργεῖα τοῦ Καποδιστρίου, νὰ προβῇ εἰς τὴν ἀπὸ 8 Ἰουλίου 1821 πρὸς τὴν Πύλην διακοίνωσιν, δι' ἧς, διαμαρτυρομένη κατὰ τῶν τοιούτων σκληροτήτων, ἀνεξετάστως ἐφαρμοζομένων κατὰ παντὸς Ἑλλήνος, ἐνόχου ἢ μὴ, ἐκφράζουσα δὲ καὶ ἄλλα παράπονα τῆς ρωσικῆς Κυβερνήσεως, εἰδοποιεῖ συγχρόνως τὴν ἄμεσον ἐκ Κ)πόλεως ἀναχώρησιν τοῦ πρέσβως αὐτῆς Κόμητος Στρογονόφ, ἐὰν δὲν ἐδίδετο παρὰ τῆς Πύλης ἀπάντησις ἐντὸς ὀκτῶ ἡμερῶν. Μετὰ τὴν παρέλευσιν τῆς προθεσμίας ταύτης ἀνευ ἀπαντήσεως τῆς Πύλης, ὁ πρέσβυς ἀνεχώρησεν εἰς Ὁδησόν.

Ὁ πρίγκηψ Μέντερν καὶ ὁ λόρδος Καστελρήγ τῆς Ἀγγλίας, ἐπιθυμοῦντες ἵνα δώσωσι καιρὸν τῇ Τουρκίᾳ, ὅπως ἐξοντώσῃ τοὺς ἀγωνιζομένους Ἕλληνας, παρεσχέδιασαν νέον συνέδριον ἐν Βιέννῃ, μέλλον ν' ἀσχοληθῇ περὶ τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων. Ὁ Μέντερνιχ μάλιστα εἰς τὸν εἰπόντα αὐτῷ, ὅτι διὰ τῶν μέσων τοῦ τῶν διηυκόλυνε τοὺς Τούρκους πρὸς ἐξαφανισμόν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, εἶπεν: *«Ὁ θάνατος ἐνδὲς ἢ δύο ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων ὀλίγον ζημιώνει τὸν κόσμον, ἡ δὲ διατήρησις τῆς εἰρήνης εἶνε ἀναγκαιότερα»*.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἄρχεται δυστηχῶς σειρὰ θλίψεων καὶ δοκιμασιῶν διὰ τὸν Καποδίστριαν. Ἡ ἔναρξις τῆς Ἐπαναστάσεως ἀπὸ τῶν ρωσικῶν μεθορίων καὶ ἡ ἀρχηγία αὐτῆς ὑπὸ τοῦ ὑπασπιστοῦ τοῦ Αὐτοκράτορος Ὑψηλάντου, ἐπειθον τοὺς πάντας, ὅτι αὕτη ἦτο ἔργον τῆς Ρωσσίας, εἰσηγήσει τοῦ Καποδιστρίου. Ἡ Ρωσσία, πρὸς διάφυσιν τῶν φημῶν αὐτῶν, προσέβη εἰς ἐπίσημον ἀποδοκιμασίαν τοῦ κινήματος τοῦ Ὑψηλάντου, ἣν ὑπέγραψε μετὰ συντριβῆς καρδίας ὁ Καποδίστριας. Ἀλλὰ καὶ σῦτι δὲν ἤρκεσεν εἰς κατάσβεσιν τῶν ραδιουργιῶν τοῦ Μέντερνιχ καὶ τῶν ὁμοφρόνων αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο ὁ Καποδίστριας ὑπέβαλε τὴν παραίτησιν αὐτοῦ ἀπὸ πάσης ἐπισήμου ἐν Ρωσίᾳ ὑπηρεσίας.

Ὁ Αὐτοκράτωρ τὴν μὲν παραίτησιν δὲν ἀπεδέχθη, ἀλλ' ἔδωκεν αὐτῷ ἀπερίοριστον ἄδειαν ἀπουσίας, ἣν ἀπέλθῃ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν πρὸς ἀνάρρωσιν.

Τὸν Αὐγουστον τοῦ 1822 ὁ Τσάρος παρέστη εἰς τὸ ἐν Βιέννῃ συνέδριον ἂν ὁ τοῦ Καποδιστρίου πρὸς χαρὰν τοῦ Μέντερνιχ. Ἐν τούτοις ὅμως ἐπὶ δύο ἔτι μῆνας, κατ' Αὐγουστον καὶ Σεπτέμβριον, ὁ Καποδίστριας παρευρίσκειτο εἰς τὰ ὑπουργικὰ συμβούλια τῆς Ρωσσίας καὶ μετὰ τὴν περάτως τῶν ἐργασιῶν ἐπα-

νῆλθεν εἰς τὴν Γενεύην, ἣς ἦτο ἐπίτιμος πολίτης, ἔνθα διέμεινεν ἐπὶ τετραετίαν ἐργαζόμενος ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, ἔχων θερμὸν συνεργάτην καὶ τὸν αἰμίμηστον Ἐυνάρδον, ἔναιτι τῆς οἰκίας τοῦ ὁποίου κατ' ὅριον εἰς δύο μικρὰ δωμάτια εὐτελοῦς τιнос οἰκίας, διαβίων μετὰ τῆς μεγαλειτέρας οἰκονομίας μεθ' ἑνὸς ὑπηρέτου, δαπανῶν **πέντε φράγκα** ἡμερησίως. Ἐκεῖ διαμένων ἀπετέλει τὸ κέντρον πάσης φιλελληνικῆς κινήσεως καὶ ἐνεργείας, ἣς ἔδρα ἦσαν οἱ Παρίσιοι.

Ἡ ἐπιμονὴ καὶ ἐγκαρτέρησις τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ αἱ ἐνέργειαι τοῦ Καποδίστριας ἤρξαντο κλονοῦσαι τὴν ἀδιαφορίαν τῶν εὐρωπαϊκῶν κυβερνήσεων καὶ ἐκκαίουσai τὰς συμπαθείας τῶν λαῶν, ἡ δὲ Ρωσσία καὶ ἡ Ἀγγλία ἐπελήφθησαν τοῦ ἔργου τῆς μεσιτείας μετὰ τῶν Τούρκων καὶ Ἑλλήνων. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ μισέλλην πρῶθυπουργὸς τῆς Ἀγγλίας **Καστελρήγιος ἢ Δοντοντερῆ** εἶχεν αὐτοκτονήσῃ, δι' ἡδύχοτος δ' αὐτοῦ ἐγένετο ὁ φιλέλλην Γεώργιος Κάννιγκ, ὃν δι' ἐπιστολῶν αὐτοῦ ὁ Καποδίστριας κατῳρῶθησε νὰ συμπαθήσῃ πρὸς τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα. Τότε εἶχεν ἀποθάνῃ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος καὶ διεδέχθη αὐτὸν ὁ υἱὸς του Νικόλαος, ὁ πατὴρ τῶν ἱεῶν τοῦ Μεγάλου Πέτρου. Οὗτος ἐθεώρησε τοὺς Ἕλληνας ὡς ἀφορμὴν κατάλληλον ἐπεμβάσεως εἰς τὰ τῆς Τουρκίας, ἣς ἐπεζητεῖ τὸν διαμελισμὸν.

Ὑπὸ τοιαύτας εὐνοϊκὰς συνθήκας ὑπεγράφη ἐν Πετρούπολει πρωτόκολλον μετὰ τῶν Ἀγγλίας καὶ Ρωσσίας τὴν 4ην Ἀπριλίου 1826, τὸ πρῶτον τοῦτο περὶ τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων.

Διὰ τοῦ πρωτοκόλλου ἐκείνου ἐπεξηγεῖτο νὰ παύσῃ ὁ μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος πόλεμος διὰ συμβιβασμοῦ ἀρμόζοντος εἰς τοὺς ἀρχὰς τῆς Ὀρθοξείας, τῆς Δικαιοσύνης καὶ τῆς Φιλανθρωπίας.

Πρὸς τοῦτο ἐπροτάθησαν οἱ ἐπόμενοι ὅροι:

Ἡ Ἑλλὰς νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν Πύλιν καὶ νὰ εἶνε ὑπόφορος. Νὰ κυβερνᾶται ὑπὸ ἀρχῶν τῆς ἐκλογῆς αὐτῆς, ἀλλ' εἰς τὸν διορισμὸν αὐτῶν ἡ Πύλη νὰ ἔνασκη **ἐπιδρασίαν τινα**.

Μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς μεσιτείας ταύτης ἡ ρωσσιανὴ κυβέρνησις θὰ προβῇ εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τῆς Πύλης, προσδιορισθησομένης ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ρωσσίας.

Ἐν περιπτώσει ἀρνήσεως ἑνὸς ἢ καὶ ἀμφοτέρων τῶν διαμαχομένων νὰ δεχθῶσι τοὺς ὅρους τῆς προτεινομένης μεσιτείας, αἱ δύο Δυνάμεις δὲν θὰ παρέβλεπον καμμίαν ἀρμοδίαν εὐκαιρίαν, ἵνα ἐπιτύχωσι τὴν συνδιαλλαγὴν. **«Οὐδέλλικτων, Νεσσλῶδ, Λιέβεν».**

Αἱ δύο Δυνάμεις, ἐπιθυμοῦσαι νὰ συμμετάσχωσι καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτῶν εἰς τὸν ὀριστικὸν συμβιβασμὸν, ἐκοινοποίησαν ἐμπιστευτικῶς τὸ πρωτόκολλον τοῦτο εἰς Βιέννην, Παρίσιους καὶ Βερολίνον.

Ὁ Καποδίστριας, βλέπων τὴν Γαλλίαν ἀδιαφοροῦσαν πρὸς τὴν Ἑλλάδα, μετέβη κατὰ Μόριον τοῦ 1827 εἰς Παρίσιους καὶ ὑπομνήσκει τοῖς ἀρμοδίοις τὰς ὑπηρεσίας, αἱ προσήνεγκεν αὐτοῖς ἐν Aix La Chapelle ἐν ἔτει 1818· ἔλαβε τὴν διαβεβαίωσιν τῆς ἐκτελέσεως τῶν παρακλήσεών του· καὶ ἐπειδὴ ἡ Τουρκία ἀπέκρουσε τὰς περὶ μεσιτείας προτάσεις τοῦ Ἀγγλοῦ πρεσβευτοῦ, αἱ τρεῖς Δυνάμεις Ἀγγλία, Γαλλία καὶ Ρωσσία ὑπέγραψαν τὴν ἐν Λονδίνῳ συνθήκην τῆς 24)6 Ἰουλίου 1827, δι' ἣς παρεῖχον τῇ Πύλῃ **μηνιαίαν προθεσμίαν, ἵνα συνά-**

ψη μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἀνακωχήν, δι' ἣ; θ.α. εἰάθητο αἱ βάσεις τῆς εἰρήνης· διὰ μυστικοῦ δὲ ἄρθρου διετάσσετο ἡ **ἐκβλασις** πρὸς τοῦτο τῆς Πύλης ἐν περιπτώσει ἀρνήσεως.

Διὰ τῆς συνθήκης ταύτης ἡ Ἑλλάς ἐκηρύσσετο ὑπόφορος τῇ Τουρκίᾳ, κυβερνωμένη ὑπὸ ἀρχῶν τῆς ἐκλογῆς οὗτῃς ἐγκρίσει τῆς Τουρκίας.

Οἱ Ἕλληνες καθίσταντο κύριοι τῆς τουρκικῆς ἰδιοκτησίας ἐπὶ ἀποζημιώσει **«Δουδλεῦ, Πρίγκηψ Πολινιάκ, Δίεβεν»**.

Ἐὰν μετὰ ἓνα μῆνα ἡ Τουρκία δὲν ἐδέχετο τὴν μεσιτείαν ταύτην, ἢ οἱ Ἕλληνες, οἱ ἐν Λονδίῳ ἀντιπρόσωποι τῶν Δυνάμεων θὰ προσδιώριζον τὰ ληπτέα μέτρα πρὸς ἐπιβολὴν τῶν ἀποφασισθέντων.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἡ ἐν Τρονζῶνι Γ'. τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις ἐξελέξατο τὸν Καποδίστριαν Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος διὰ ψηφίσματος τῆς 2)14 Ἀπριλίου 1827. Τὴν 8)20 Ὀκτωμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐγένετο καὶ ἡ ἐν Ναυαρίνῳ ναυμαχία μεταξὺ τοῦ τουρκοαιγυπτιακοῦ στόλου καὶ τοῦ τῶν Συμμάχων, ἀρχηγουμένου ὑπὸ τοῦ Ἀγγλοῦ ναυάρχου **Κόδριγκτων**.

Ὁ Καποδίστριας τὴν εὐχάριστον ταύτην εἶδησιν, ἐν Τουρίνῳ εὗρισκόμενος· μαθὼν ἐπετάχυνε τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα καθόδον αὐτοῦ καὶ τὴν 6)18 Ἰανουαρίου 1828, ἐπιβαίνων ἀγγλικοῦ δικρότου, σταλέντος ἐπίτηδες πρὸς παραλαβὴν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ Ἀγκῶνος καὶ φέροντος ἐπὶ τοῦ μεσαίου ἱστοῦ τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν, κατέπλευσεν εἰς Ναύπλιον ἔνεκεν κακοκαιρίας καὶ οὐχὶ εἰς Αἴγιναν, ἔδραν τῆς ἀντικυβερνητικῆς ἐπιτροπῆς, μετὰ ἐννεάμηνον ἀπὸ τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ.

Τὴν 9ην Ἰανουαρίου ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀγγλικοῦ πολεμικοῦ πλοίου, «Οὐώρσια» συνοδευομένου ὑπὸ τοῦ γαλλικοῦ «Ἡρας» καὶ τοῦ ρωσικοῦ «Ἐλένης» πολεμικῶν καὶ πολλῶν ἄλλων πλοίων, ἀνεχώρησεν ἐκ Ναυπλίου καὶ μετὰ διήμερον πλοῦν κατέπλευσεν εἰς Αἴγιναν, γενόμενος δεκτὸς μετ' ἐπευφημιῶν καὶ δακρύων ὑπὸ ἀπείρου λαοῦ καὶ πολεμιστῶν καὶ τῆς ἀντικυβερνητικῆς ἐπιτροπῆς, ἀποτελουμένης ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Μαυρομιχάλη, τοῦ κατόπιν δολοφονήσαντος αὐτόν, Ἰ Μιλαίτη καὶ τοῦ Ἰ Νάκου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Τῇ ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης πραγματείας προτεθείη βιβλιογραφία προσθετέα καὶ τὰ ἐπόμενα βοηθήματα :

—Φ. Φωτάκου Ἀπομνημονεύματα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως.

Ἐν Ἀθήναις 1928

Josef Hammer Püsgtall Ἱστορία τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους Τ, 10 Μετάφρασις Κ. Σ. Κροκιδᾶ. Ἐν Ἀθήναις 1870—74.

—Mendelsohn Bartholdy Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος. Μετάφρασις Ἀγγέλου Βλάχου. Ἐν Ἀθήναις 1873.

—Χρήστου Σ. Βυζαντίου. Ὁ τακτικὸς στρατὸς ἀπὸ τοῦ 1823—1828

Ἐν Ἀθήναις 1874

—F. Rouqueville Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Τ. 4. Μετάφρασις Ξ. Ζύγουρα Καθηγητοῦ καὶ Ἰω. Θ. Ζαφειροπούλου δικηγόρου.

Ἐν Ἀθήναις 1898

—Χρήστου Π. Κορύλλου Πεξοπορία ἀπὸ Πατρῶν εἰς Σπάρτην,

Ἐν Πάτραις 1899

—Χρήστου Π. Κορύλλου Πεξοπορία ἀπὸ Πατρῶν εἰς Τρίπολιν

Ἐν Πάτραις 1890

—Χρήστου Π. Κορύλλου Πεξοπορία ἀπὸ Πατρῶν εἰς Καλάμας.

Ἐν Πάτραις 1891

—Ἡλία Οἰκονομοπούλου Ἀρματωλοὶ καὶ Κλέφται (1353—1829)

Ἐν Ἀθήναις 1902

—Γ. Γ. Παπαδοπούλου Χρονογραφία περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν ἐν Μάνῃ Στεφανοπούλων. Ἐν Ἀθήναις 1865.

—Παύλου Καρολίδου Ἱστορία τοῦ ΙΘ'. αἰῶνος μετὰ Εἰσαγωγῆς Τόμ. τρεῖς

Ἐν Ἀθήναις 1891—1893

—Ἐπαμ. Κυριακίδου Ἱστορία τοῦ συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ (1828—92) Τόμ. 2. Ἐν Ἀθήναις 1892.

—Π. Κ. Ξενοπούλου Τὸ Αἶγιον διὰ μέσου τῶν αἰώνων

Ἐν Ἀθήναις 1912

A. Andréadès, Prof. à l' Université d' Athènes Ali Pacha Tepelenli économiste etc. Paris 1912.

—Ὁ Γέρων Κολοκοτρώνης. Αὐτοβιογραφία. Τόμος 2 Ἐν Ἀθήναις 1889 «Ἐστία».

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελ. 533.

στίχ. 32 καὶ 37

ἀντὶ

ἀνάγνωθι

» 534

» 35

φωτειὰ

— φωτειὰ.

διακοσίους

— εἰκοσακισχιλίους Πελοποννησίους ἐπώλησαν [εἰς τοὺς Ἀλγερίνους.

» 535

» 15

Ρωμοβοῦνι

— Ραμοβοῦνι.

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ

- Περί δαμαλειασμοῦ κ. λ. π.
- Περί ἰκτερώδους αἱματουρικοῦ πυρετοῦ παρατηρηθέντος ἐν Πάτραις.
- β'. Περί ἰκτερώδους » » (Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ Γαληνοῦ).
- Περί τῶν ἐν τῷ ἐντερικῷ σωλῆνι τοῦ ἀνθρώπου βιούντων παρασίτων καὶ τῶν ἐκ τούτων νόσων, μετὰ 29 εἰκόνων.
- Αἱ Πάτραι ὑπὸ φυσικὴν καὶ ἰατρικὴν ἔποψιν.
- Πεζοπορία ἀπὸ Πατρῶν εἰς Σπάρτην.
- » » » » Τρίπολιν.
- « » » » Καλάμας.
- Ἑθνογραφία τῆς Πελοποννήσου.
- Χωρογραφία τοῦ Νομοῦ Ἀχαΐας, βραβευθεῖσα.
- Τὰ Ἱεροσόλυμα. (Ἀπὸ Πατρῶν εἰς Ἱεροσόλυμα).

Τιμᾶται δραχμῶν δέκα πέντε ἐν τῷ Ἑσωτερικῷ καὶ
φράγκων χρυσῶν τριῶν ἐν τῷ Ἐξωτερικῷ.

Πωλεῖται ὑπὲρ τοῦ δημοτικοῦ Νοσοκομείου Πατρῶν.

